

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Udgivet år og sted | Publication time and place:

Fysiske størrelse | Physical extent:

Olrik, Hans.

Knud Lavards liv og gæring.

København : Otto B. Wroblewski's Forlag, 1888

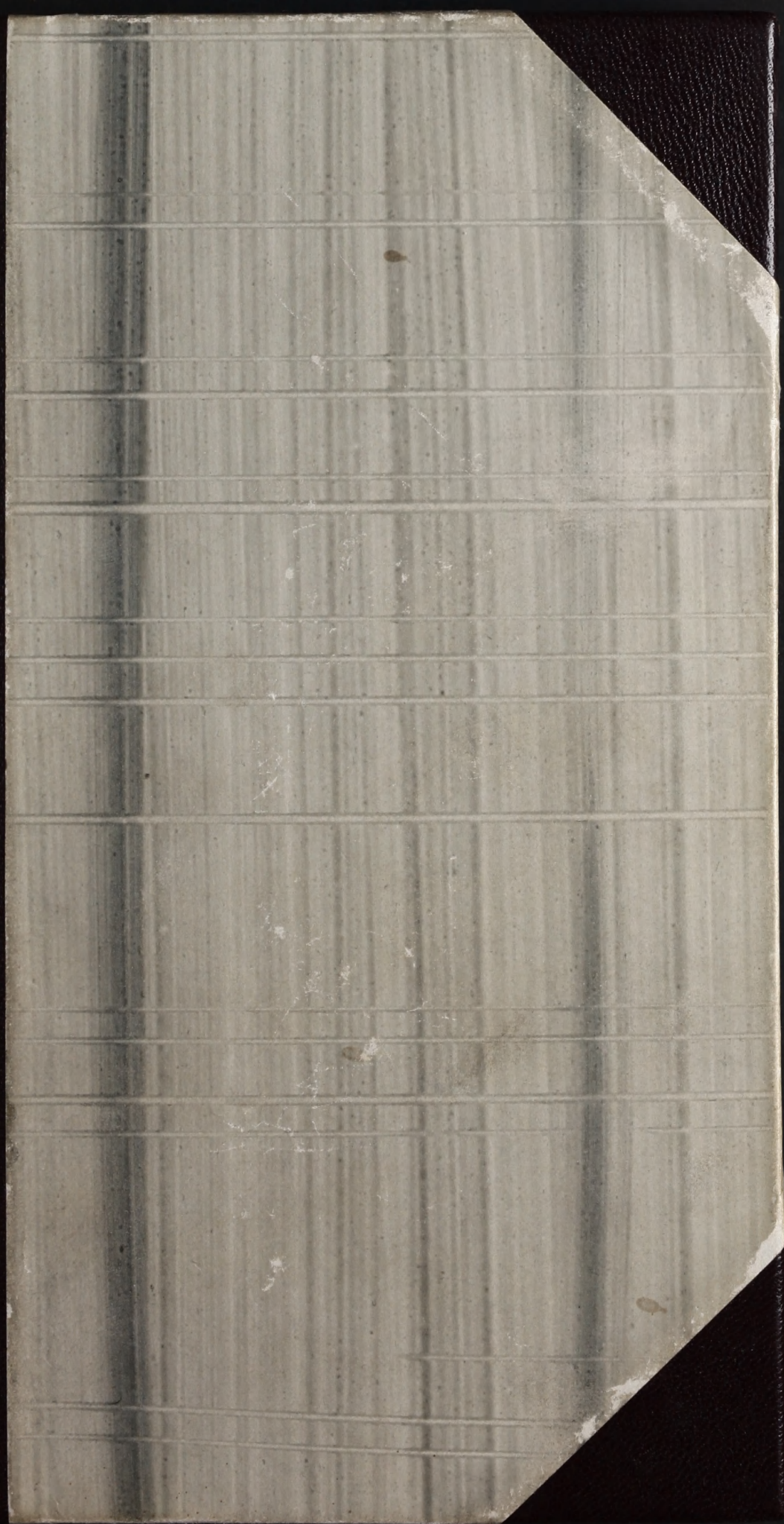
314 s.

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

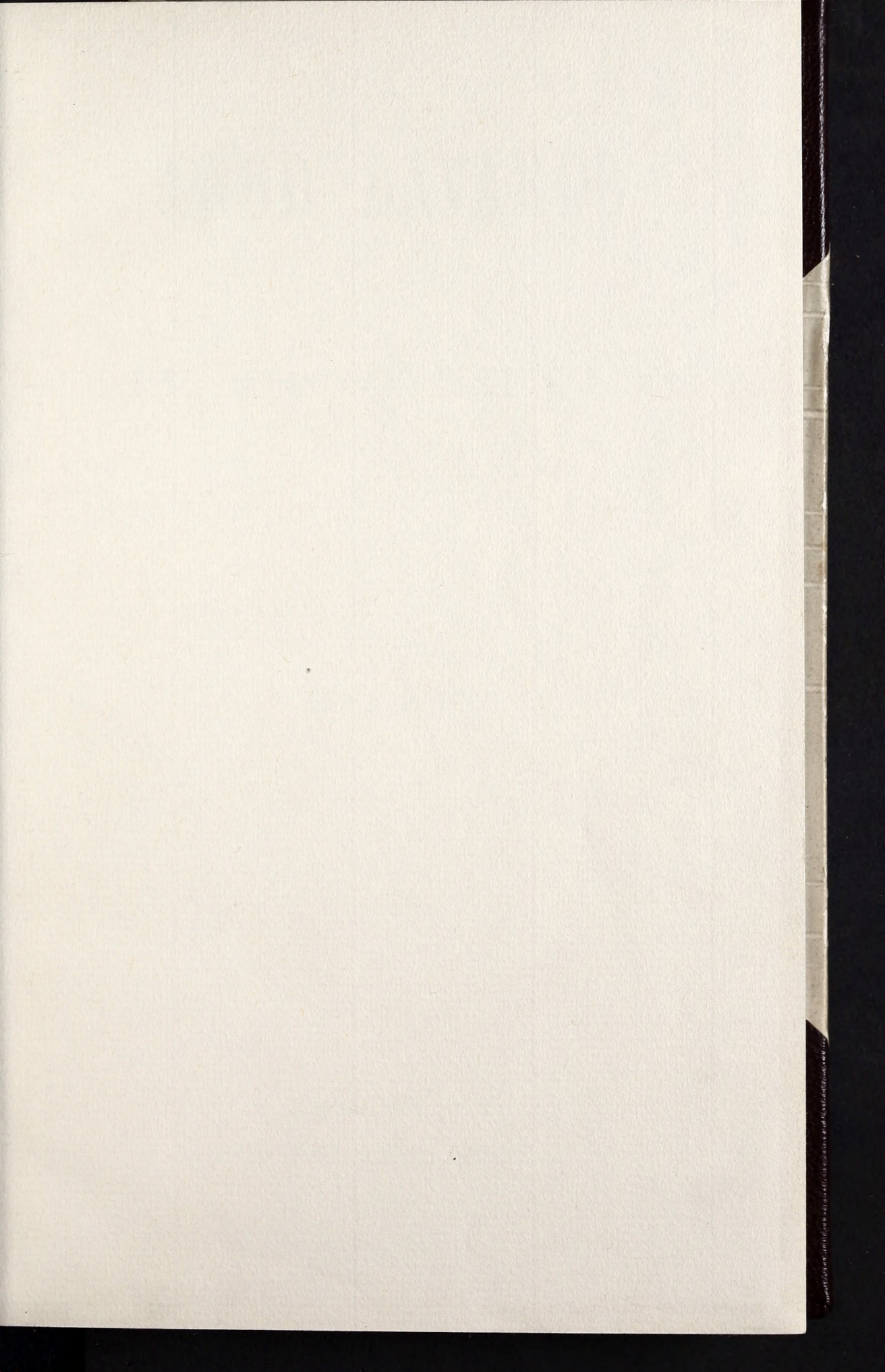
35, - 118, - 8°

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

130020876418

KNUD LAVARDS

LIV OG GÆRNING

AF

HANS OLRIK.

KØBENHAVN.

OTTO B. WROBLEWSKI'S FORLAG.

1888.

7578

København. I. Cohens Bogtrykkeri.

Forord.

Vel hører Knud Lavards historie ikke til de mindst bearbejdede æmner i Danmarkshistorien, men man har dog hidtil ikke haft en udførlig, samlet fremstilling af denne berømte kongesøns levned, hvori alle bidrag til vor kundskab om ham er vejede og prøvede og alle de brugbare anvendte. Et sådant forsøg foreligger i denne udarbejdelse. Navnlig er der lagt vægt på at fremhæve Knuds kulturhistoriske betydning som banebryder for den almindelig europæiske kulturudvikling i vort fædreland. Af denne grund har det været nødvendigt at optage adskilligt af Knuds samtids historie, selv om det ikke umiddelbart angår ham selv; ti en historisk person forstås først ved sit forhold til sine omgivelser og sin stilling til sin tids ånd og stræben, og et nogenlunde tydeligt livsbillede må tillige være et tidsbillede. Her findes da også en udførlig skildring af de to sidste tiår før Knud Lavard fremtræder som Danmarks kraftige grænsevogter, da den formentlig er uundværlig til forståelse af Knuds egen gærning og hans samtids hele væren og færd.

„Knud Lavards liv og gærning“ er tænkt at kunne læses af enhver dannet læser. En del småundersøgelser og anmærkninger er dog nærmest kun beregnede på læsere med særlig historisk interesse og derfor gjorde kendelige fra det øvrige ved mindre stil.

Historikeren dr. phil. H. F. Rørdam, sognepræst i Lyngby, bringer jeg en hjertelig tak for den støtte, han har ydet mig ved dette skriffs udgivelse.

København, den 4de Maj 1888.

Indhold.

Indledning	1—21
1. Kort oversigt over tidsforholdene	1—7
2. Kilderne	7—21
I. Knuds opvækst og første ungdom	22—84
1. Indtil Erik Ejegods død	22—52
2. Tiden 1103—15	52—84
II. Knud som Sønderjyllands hertug og Vendernes „knés“	84—204
1. Knud bliver hertug	84—102
2. Knuds kampe med indre og ydre fjender. Befæstningsanlæg	102—127
3. Forliget med Henrik	127—133
4. Knuds giftermål	133—143
5. Knud Lavard bliver konge (krés). For- holdet til Tyskland	144—154
6. Indre forhold	154—196
7. Knud Lavard som støtte for det øvrige Danmark	196—204
III. Knud Lavards død	204—246
1. Sammenstød mellem kong Nils og Knud. Fjendernes sammensværgelse	204—225
2. Mordet i Haraldsted skov	225—246
IV. Knud Lavard helgen	247—304
1. Hævnen	247—270
2. Folkehelgen og kirkehelgen	270—304
Navne- og sagregister	305—314

Indledning.

1. Kort oversigt over tidsforholdene.

Danmarks historie under Sven Estridsøns sønner viser os en urolig og bølgende tid, rig på modsætninger, der brydes og stundum kæmper på liv og død; og kampen fortsættes af den næste slægt, først Valdemars og Absalons tidsalder bringer en foreløbig afslutning og hvile. Den mangfoldige påvirkning fra udlandet prægede sig stedse tydeligere på det danske folk, efter at kristendommen, den største europæiske kulturmagt, var ført til sejr; men udviklingen hos vore forfædre gik langsomt, de mindedes den tid, da forslægten førte et vildt, ubundet krigerliv, og fremmede havde endnu grund til at spotte over folkets vildhed og råhed. Danskerne viste ofte uvilje mod det nye og fremmede og stillede sig afværgende mod de indtrængende sæder og skikke; mer eller mindre bevidst havde man trang til at betragte dem som noget, der kun kunde svække folket. I denne modstræben mod fremmede kulturformer ser man en ofte misforstået selvfølelse, der sætter al sin styrke i en ensidig fastholden af det nedarvede. Og det er let forståeligt, at der kunde opkomme sådanne tanker, og at folket som helhed først efter store kampe lærte at indtage en gunstigere stilling overfor fremmed skik. Blandt de nordiske folk havde Danskerne jo nemlig den farligste post, fordi deres land

grænsede op til en stor kulturstat, der søgte at lægge naboerne under sit herredømme, og dette sidste kendte man af erfaring. Man måtte vide at værne sig i politisk og åndelig henseende; men skulde det danske folk hævde sin stilling gennem kamp både ved ånden og sværdet, da galdt det om ikke at afspærre sig for en højere udvikling, men optage den europæiske kultur og gøre den til sin ved at afpasse den efter sine særegne forhold og efter sit tarv; først da kunde Danmark stå som jævnbyrdig modstander overfor andre magter, — som det senere viste sig i Valdemarernes tid. Der har da også været danske mænd, som ikke snæversynet nøjedes med at betragte de nedarvede skikke og slog sig til ro med hvad der én gang havde fået hævd, men havde øjnene åbne for det fremmede og anstillede sammenligningen mellem danske og udenlandske forhold; således kunde de få en levende følelse af, at det galdt for Danmark at efterligne de fremmeligere kulturfolk. Måske har denne følelse sjældnen eller aldrig været støttet af en fuldstændig klar bevidsthed om hvor farligt det var for folket at blive stående i trods mod fremskridt og udvikling, måske blev det nye oftere båret frem af mennesker, der var blændede af det fremmede, end af klartseende personligheder; og dog skal deres gærning ikke mis kendes. Har det været uklare følelser, der har været drivfjeren i deres handlen, så taler det til deres undskyldning, at de stod midt i tidens brydninger, hvor det var meget vanskeligt at hæve sig op og få overblik; og trods deres mangler har adskillige set mere uhildet på fædrelandets tarv end deres modstandere kunde eller vilde det. Nogle af disse middelalderlige fremskridtsmænd, der har udmærket sig ved deres videre og friere blik, har krav på vor agtelse og beundring, fordi de har vovet at sætte liv og kraft ind på et ædelt forsæt, fordi de under begejstringen for det fremmede har vidst at

bevare en varm fædrelandskærlighed, og fordi de ved deres betydning for samtid og eftertid har skrevet sig et godt navn i historien. Imellem disse Danmarks stormænd og bannerførere for en ny retning indtager Knud Lavard en fremragende plads.

Knuds farfader Sven Estridsøn havde ihærdig arbejdet på at bringe sit folk fremad. Efter ødelæggende kampe stod Danmark frit overfor Norge, skønt en konge som Harald Hårderåde havde opbudt al sin kraft på at undertvinge det. Striden havde været hård for Sven og bragt ham mange skuffelser, men netop derved havde den styrket hans seje udholdenhed; modgang havde lært ham at læmpe sig efter forholdene. Han havde nået at sikre riget udadtil, men det måtte tillige hæves indadtil. Her gav kristendommen ham midlerne, og derfor fik hedenskabet dødsstødet under hans styrelse, mens kirker rejstes trindt om i landet, og bispedømmerne blev ordnede. Sven havde haft en støtte i den mægtige hamburgske ærkebiskop, men Adalberts herskesyge og bydende myndighed blev trykkende. Mod slutningen af sin styrelse stod Sven dog mere frit overfor ærkebispens indflydelse, tanken om den danske kirkes uafhængighed dukkede op, ja, tilsidst tænkte paven selv på at frigøre Danmark fra det tyske ærkesæde, men det kunde ikke udføres allerede den gang. — Ved Svens død (1075¹⁾) blev Harald Hén konge med forbigåelse af den kraftigere Knud. Og vel fandt Knud sig i det af ærefrygt for kirken og ærbødighed for sin faders påbud, at enes om én konge; men andre af brødrene stod fjendtlige mod kongen og søgte hjælp i Norge²⁾. Harald Héns korte styrelse kommer således til at indeholde et forspil

¹⁾ Om årstallet se A. D. Jørgensen: Den nordiske kirkes grundl. og første udvikl. s. 740, noten. ²⁾ Jfr. A. D. Jørgensen: Anf. skr. s. 748.

til de senere stridigheder mellem kongehusets medlemmer. Næppe har han gjort noget videre for at hindre urolighederne: mens han hengav sig til fromme andagtsøvelser, gik mangt og meget i riget som det bedst kunde, og det paa en tid, da den påbegyndte udvikling i Danmark i høj grad trængte til at støttes og fortsættes. Man knytter tanken om Harald Hén til de love, der bærer hans navn, og som ved retsplejen tillod den anklagede med éd at værne sig mod anklagen¹⁾; dog er de næppe nye frembringelser fra hans tid, men snarere gamle vedtægter, der gjordes gældende i modsætning til Knud den stores Vederlov, fordi den anklagede dér næsten stod forsvarsløs overfor anklageren; de bliver altså en hævdelse af folkets frihed, en forbedring i sammenligning med Knuds lov, men i sig selv endnu en meget ufuldkommen retsorden, da fælleséd af slægt og venner kun var et mådeligt bevis for den anklagedes uskyldighed²⁾. Måske er lovene først tillagte Harald Hén efter hans og Knuds tid, og da vel tillige som en hævdelse af den gamle retsorden i modsætning til Knud den helliges anordninger, for at danne en slags håndfæstning for efterfølgerne og give folket sikkerhed for opretholdelsen af de vante retsformer³⁾. Vi har her vistnok i hvert fald en mærkelig brydning mellem gammelt og nyt. Knud den hellige (1081—86) tog sin faders gærning op og førte den videre; men han manglede flere af de egen-

¹⁾ Saxo ed. P. E. Müller s. 571 f. ²⁾ Sakse må (s. 572) på en gang rose lovene som gavnlige for friheden og dadle dem som skadelige for troen, nemlig ved at foranledige ménéd.
³⁾ A. D. Jørgensen: Årb. f. nord. oldkyndigh. og hist. 1876 s. 77 f. Nord. kirk. grundl. s. 770 f. Jfr. også Ludv. Holberg: Kong Valdemars lov (Kbhvn. 1886) s. 241 f. M. Pappenheim: Die altdänischen Schutzgilden (Breslau 1885) s. 306 ff. Jfr. også Sylow: Den materielle bevisteoris udviklingshistorie (Kbhvn. 1878) s. 152 f.

skaber, hvorved Sven Estridsøn havde fremmet sit værk uden at støde folket fra sig. Knud var ganske vist ved sit mod, sit højsind og sin stærke retfærdighedsfølelse født til at være konge; han var på en gang stolt, ja trodsig, og dog ydmyg, han førte et langt renere liv end faderen og overgik ham i iver for kirken. Men han havde ikke arvet den bøjelighed, som hører med til den rette fasthed, og derfor blev hans fasthed ofte til stivsind og hensynsløshed, derfor søgte hans mod til det æventyrlige, og han kom til at mangle tilstækkeligt fodfæste i sine omgivelser; Knud var en ridder længe inden riddertiden i Danmark. Hans planer var dristige: ikke blot stormændene skulde kues, men også almuens skulde bøjes under kongemagt og præstevælde, præstestanden skulde hæves, blive stærk og uafhængig; dens krav og ønsker, som faste og stræng overholdelse af de hellige tider, skulde fyldestgøres, og i tienden skulde den have grundlaget for sin selvstændighed; derved skulde de store hildebrandske grundsætninger føres ud i livet. I statsstyrelsen skulde der være stræng orden, i folkelivet skulde kristendommens ånd, menneskekærligheden, indføres. Knud har haft tillid til sine bestræbelser godhed, men netop dette gjorde ham døv for andres følelser. Mens Sven Estridsøn er den folkekære konge, bryder oprørsluen ud mod den lidenskabelige Knud og volder hans bratte død for undersåtters hånd. — Olav Hungers herredømme (1086—95) kom ganske naturlig til at danne en modsætning til Knuds, da forholdet mellem brødrene ikke havde været godt, og Knud endog havde beskyldt Olav for svig og sendt ham i lænker til Flandern. Folket kunde glæde sig ved at se Knuds foranstaltninger vige for gamle vedtægter; men atter havde de danske gjort et tilbageskridt, og deres tilfredshed varede ikke længe. En hungersnød, som rasede mange steder i Europa, hærjede Danmark særlig strængt og satte sig et varigt

minde i kongens sørgelige tilnavn. Tillige fornyede Venderne deres vikingetog, som Knud havde standset, og gjorde derved opløsningen endnu større. Det synes endvidere, som om mange har svigtet den retmæssige paves sag og sluttet sig til den kejserlige modpave Wibert (Clemens III) ¹⁾. Men angeren over kongemordet blev større, jo mere man følte landets ulykker som himlens straf, og da samtidig Knuds helgenry spirede kraftig frem, opelsket af præster og munke, banedes vejen for en ny tid, hvor kirkens interesser gik for alt, og Danmark med sin ny kongehelgen indtrådte nu i et mærkeligt afsnit af sin udvikling. Erik Ejegod (1095—1103) havde stået sin myrdede broder nær; hans gærning blev det derfor at forny Knuds værk, men uden at komme i strid med folket. Lykken fulgte den vennesele konge: Danmark fik nyt liv derved, at en dønning af den mægtige korstogsbevægelse nåede op til Norden, og det gode forhold til Rom sikrede den danske kirke dens længe attråede frihed; Venderne blev tugtede, og Nordens tre konger samledes til et fredsmøde. Nils' styrelse (1104—34) er for så vidt en tilbagegang, som han selv manglede personlighed til at forestå et rige. Grisk var han efter gods og uvillig til udgifter, ængstelig ved det ny og tilfreds med det gamle, optagen af ubetydeligheder og fremmed for hvad der havde storhed, uden overblik og uden dådkraft; på sådanne mangler kunde en vis jævnhed og elskværdighed naturligvis ikke bøde, og riget forfaldt; uordener fandt sted i landets indre, mens sørøvere atter gjorde farvandene usikre. Og vel havde han en virkelysten hustru ved sin side; men det er dog et spørgsmål, om dronning Margrete med al sin dygtighed har kunnet udrette en konges gærning og om hun

¹⁾ A. D. Jørgensen: Nord. kirkes grundl. 809. Pave Gelasius II's brev 1118. Regesta dipl. hist. Dan. I 34 [167].

har haft det rette blik for måden, hvorpaa Danmarks kultur skulde fremmes.

Dette så derimod Knud Lavard. Det galdt om først med eftertryk at vise Venderne angreb tilbage og sikre riget fred, og dette udførte Knud som en helt. Dernæst måtte man forebygge nye hærgninger ved at forbedre hærvæsen og befæstninger — i det sidste kunde Knuds og Margretes bestræbelser mødes; i det hele måtte man ikke være bange for at optage gavnlige indretninger fra udlandet, og Knud, der med egne øjne havde set en større kultur, havde et fordomsfrit blik på danske forhold og stræbte at skaffe det bedste blandt de fremmede skikke indgang i sit fædreland. På en vis måde blev han derved sin navnes og farbroders efterfølger i Danmark, men fra sin fader havde han arvet venlighed og folkeyndest, som Knud den hellige havde manglet. Hans mandige færd, betydningsfulde bedrifter og ædle retsind skaffede ham det danske folks kærlighed og beundring, og da han fik kongemagt over Vestslovene, måtte hans indtagende personlighed synes endnu mere glimrende: han var ubestridelig rigets første mand. Men hans anseelse og vel ogsaa hans ærgærrighed skaffede ham mægtige fjender i hans nærmeste slægt, og han faldt for et lumsk og underfundigt snigmord. Mordet i Haraldsted skov drog store følger efter sig; en mængde danske mænd rejste sig til hævn over den folkekære hertugs mordere; og snart var riget skuepladsen for en voldsom og omskiftende borgerkrig, indtil Knud Lavard var bleven hævnnet ved hans broder Erik Emunes sejr ved Fodvig og drabet på kong Nils i Slesvig.

2. Kilderne.

Knuds ædle personlighed og overlegne dygtighed havde stillet ham højt i folkets øjne; hans sørgelige død

vakte stor medynk og gav ham helgenskæret. Det er derfor ganske naturligt, at de historiske kilder fremstiller ham som en hovedperson i Danmarks historie og skildrer hans liv med umiskendelig kærlighed. Allerede tidlig beskæftigede historiske forfattere sig med ham, så vi har et ret klart og tydeligt billede af ham, i det væsenlige fri for sagnets tåge og legendens overdrevne stråleglans.

Det kan ikke have været mange år efter Knuds mord (7. Jan. 1131), at den skotske biskop Robert af Elgin skrev hans levned i tre bøger; skriftet er nemlig tilegnet Erik Emune, der blev myrdet allerede den 18. Sept. 1137¹⁾. Vore danske kildeskrifter giver ingen oplysning om denne mand fra det fjærne bjærgland, og hans landsmænd fortæller kun meget lidt om ham; det kan derfor heller ikke opklares, hvorledes han er bleven knyttet til kong Erik. Ret ejendommeligt er det, at „Knud konges“ liv og gærning fik sin fortæller i en engelsk klerk (Ælnoth), og „Knud hertug“, den anden store helgen af kongeblood, blev forherliget af en Skotte. Mens Ælnoths skrift er bevaret gennem tiderne, er Robert af Elgins værk desværre gået tabt. Dog er der bevaret et uddrag af det, skrevet med Vedels hånd²⁾; håndskriftet findes på universitetsbibliotheket³⁾, og det er aftrykt af Langebek i *Scriptores rerum Danicarum* IV 256—61, men ikke på nogen heldig måde. Mens håndskriftet på de første blade har en kort fortegnelse over hovedpunkterne og dernæst noget udførligere noter an-

¹⁾ I den lille by Elgin lå kong Duncan, der myrdedes af Macbeth, begravet, se forordet *Script. rer. Dan.* IV. 257.

²⁾ Langebek anså det for Corn. Hamsforts håndskrift (*S. r. D.* IV. 257). At det er Vedels jfr. A. D. Jørgensen: *Bidrag til Nordens hist. i middelald.* s. 192 og *Årb. f. nord. oldk. og hist.* 1880 (*Slesvigs gl. stadsret. Efterskrift*) s. 42. ³⁾ *Addimenta* no. 112 8vo.

gående flere af dem, har Langebek slået disse to slags optegnelser sammen. Et par enkelte steder findes der fejlagtige læsemåder (herom senere i I 1 og II 2). — I dette lille uddrag er der lagt vægt på det, der afviger fra andre beretninger om Knud Lavard, således hans fødested, den hårde dom over kong Nils, opførelsen af borgen Kil, at Knud stod fadder til Magnus, der blev hans banemand, Magnus' mislykkede mordplaner ved julefesten i Roskilde o. s. v., ja endog fjærnere liggende æmner, som navneforklaringer af Hedeby og Ringsted.

Skønt vi kun kender Roberts skrift af det korte uddrag, kan vi dog deraf se en fremherskende ejendommelighed ved det; det er forkærligheden for allegorier. Som 7de punkt i første bog er fremdraget: Allegoria, quid ipsius Nicolai potentia significaret. I begyndelsen af anden bog kommer atter en „allegoria mystica“, uden at det kan ses, hvori den består; nærmest foran omtales broderskabet mellem Knud og Magnus, så det kan måske være en allegoriseren over dette. Længere nede i anden bog har Vedel læst noget, som han sammenfatter under tre punkter: (8): Mystica, (9): Nox, (10): In die et non in nocte invenitur Sanctus. Rimeligvis hører disse tre punkter sammen, og allegorien går ud på, at Knuds gærninger var lysets færd, fjærnt fra syndens mørke¹⁾. Bag denne ejendommelighed ved Skottens skrift står hele datidens mærkelige forkærlighed for mystik og tilbøjelighed til overalt at finde allegorier og symboler; det var en arv fra oldtiden, men middelalderen forøgede den, så den ofte hidsede fantasien til tøjlesløs vilkårlighed.

¹⁾ Det er også fremsat (P. Hasse: Das Schleswiger Stadtrecht Kiel 1880 s. 117 f.), at der skulde være endnu en allegori, nemlig mellem byerne Hedeby og Ringsted, og det, at Nils tilbyttede sig Knuds ring som talisman, men til ingen nytte, da han blev dræbt i Hedeby. Meget kunstlet!

Anmærkning. Robert af Elgins skrift er for nogle år siden blevet hårdt angrebet af dr. P. Hasse i hans skrift: *Das Schleswiger Stadtrecht* (Kiel 1880) s. 117 f. Resultatet af denne forfatters undersøgelse på dette punkt er: „Die vita ist ein Produkt aus Gildekreisen, von geistlicher Hand zu Ringstedt“, og dets affattelse sættes ned i tiden til efter 1170, det år, da Knud Lavard blev kirkelig helgen¹⁾. Mod denne kritik blev der straks nedlagt indsigelse af geheimearkivar A. D. Jørgensen i Årbøger for nordisk oldkyndigh. og hist. 1880 s. 41 f.²⁾.

Når dr. H. gør gældende, at allerede den omstændighed, at Knud kaldes Sanctus, må vise skriftets senere affattelse, gør A. D. Jørgensen opmærksom på, at flere danske helgener har været folkehelgener inden de blev kanoniserede, og blandt dem netop Knud Lavard, mens andre endog aldrig har nået kanonisation. — Dr. H. betragter skriftet som et tendensskrift, der vil forherlige Ringsted på Slesvigs bekostning; herpå skulde navneforklaringen af de to byer tyde. Også dette gendriver A. D. Jørgensen, der blandt andet fremhæver, at blandt danske byer havde ikke den forrang, som lå i det indre og altså kunde kaldes „ringstad“; det var tværtimod en fordel at være havnestad. — Når dr. H. tænker sig, at der ved placitum generale i Ringsted skulde

¹⁾ Dr. H. tænker sig endda — som det synes — et sted (s. 99), at skriftet kan være fra sidste halvdel af 13de årh., idet Robert af Elgin skulde have forstukket sig bag „episcopus Wintoniensis“, der indviede s. Knuds kirke i Ringsted 1268 (S. r. D. IV 24). ²⁾ En anden skarp indsigelse fra dansk side mod dr. Hasses skrift af dr. jur. V. A. Secher, findes i Hist. tidsskr. 5te r. II s. 196 ff. Her drøftes hovedspørgsmålet, Slesvigs gamle stadsrets affattelsestid, og dr. H.s overgreb mod den danske retshistorie afvises kraftig og slående. Også tyske forskere have udtalt sig mod dr. H.s lyst til at overdrive tysk indflydelse på Danmark og ophæve den ejendommelige danske udvikling: H. Schjøth: *Jahresberichte der Geschichtswissensch.* 3. årg. III 311 f. M. Pappenheim: *Die altdän. Schutzgilden* hvor både Hasses grundopfattelse og talrige enkeltheder i hans skrift afvises: s. 7. 17. 59. 97. 111 ff. 118. 125 ff. o. s. v.

forstås „die Gildeversammlung der Knutsbrüder“, minder A. D. Jørgensen om, at placitum generale altid bruges om landstinget. — Endelig anfører dr. H. sin forklaring af ringbytningen sat i forbindelse med de to byer Hedeby og Ringsted (se s. 9 note 1); men denne kunstlede opfattelse kan ligeså lidt gøre Robert af Elgins hidtil uanfægtede skrift til et senere falskneri.

Det kan endnu tilføjes, at når dr. H. af den omstændighed, at der i uddragets Latin findes en dansk sætning, ~~11311~~, at der har været to forskellige recensioner, den ene affattet på Dansk, da er det en forhastet slutning. Den modbevises ganske simpelt af håndskriftet, som forf. altså ikke har kendt. Og selv om dr. H. ikke havde kendt håndskriftet, da måtte den anden danske sætning, der findes senere i uddraget: „Juledag faldt om en Søndag“ advare ham mod hans slutning, da ingen dog vilde tage denne bemærkning som en del af en selvstændig dansk recension, men kun som et indskud af uddragets forfatter. Den sætning, der har bragt forfatteren til den forhastede slutning, er for øvrigt i sig selv tilstrækkelig til at modbevise ham, idet den ender med Latin: D. Canutus loed en af sine egne frender ophenge paa Tiue Jukel 3: Galiebiege, forte prope Hetheby. Dr. H. gætter her på, at D. betyder Danice, men det er højst usandsynligt; det er vel den almindelige afkorting for dominus, eller det skal måske snarere tydes som divus. Dette D. forekommer nemlig både foran Knud d. helliges og Knud Lavards navne; et sted har Langebek ladet trykke divus, skønt håndskriftet kun har D (Divus Canutus erat spiritualis pater Magni sui occisoris s. 259).

En menneskealder senere blev der — ligeledes på Latin — skreven en anden levnedbeskrivelse af Knud Lavard; det må have været ved år 1170, da den myrdede hertug, kong Valdemars fader, blev skrinlagt i Ringsted med stor højtidelighed. Dette skrift er først sent blevet opdaget, og det ikke her hjemme, men i Tyskland. Håndskriftet, der blev fundet i et privatbibliothek

er fra tiden om år 1300 og består af 64 pergamentblade med god og tydelig skrift og tydelige noder; den berømte tyske historiker Georg Waitz har udgivet dette skrift under titlen: „Eine ungedruckte Lebensbeschreibung des Herzogs Knud Lavard von Schleswig“ i Abhandlungen der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen 1858, tillige som særtryk. Latinen i dette lille aktstykke er tålelig af middelalderlig Latin at være, undertiden kunstlet og med tung sætningsbygning, men ofte er stilen dog jævn og simpel og enkelte steder ret smagfuld; angående retskrivningen kan bemærkes den stærke brug af *c* for *t*¹⁾, noget, som forøvrigt ikke er ualmindeligt i den tids skrifter. Dette værdifulde skrift er rent kirkeligt; som det foreligger, er det skrevet til brug ved gudstjenesten og er altså blevet til efter skrinlæggelsen. Men en stor del af teksten har vistnok været affattet til pavens brug for at støtte ønsket om Knuds helgenkåring, altså før 1170²⁾. Skriftet består af to hoveddele: den første (større) del består af 8 læsestykker (*lectiones*), der handler om Knuds liv og død; hertil hører antifoner og responsorier som indledning og afslutning til det hele og efter de enkelte læsestykker. Den anden (mindre) del handler om hvad der vedkommer Knuds historie efter hans død og ender med hans skrinlæggelse som hovedpunkt; den består ligeledes af 8 læsestykker, men de er meget korte og efterfølges ikke hver især af vers og responsorier; de findes kun som afslutning på det hele. Versene er trochaiske og rimede, temlig monotone. Som overskrift for hele værket står: *In passione sancti Kanuti*³⁾.

¹⁾ *vicia, alcior, tucior, potencior, gencium, preciosus* o. s. v.

²⁾ A. D. Jørgensen: Bidrag til Nord. hist. i middelald. s. 213.

³⁾ I det følgende vil første del blive betegnet ved „vita“, anden del ved „translatio“.

Det er tvivlsomt, om dette „Knuds levned“ står i forbindelse med Robert af Elgins skrift. Efter det uddrag, vi har af det sidste, synes det ikke at være tilfældet, da dette i det hele giver os andre bidrag til Knuds historie end „vita“; men da vi ikke har selve den skotske biskops skrift, som må have været udførligere, lader det sig næppe afgøre¹⁾. At dette kirkelige lejlighedsskrift er fremkommet på dansk grund, er så temlig en selvfølge; spørgsmålet bliver kun, hvor i Danmark det er blevet til og først taget i brug. Waitz gætter på Slesvig, hvor Knud havde været hertug²⁾; men en anden dansk by har langt mere sandsynlighed for sig, nemlig Ringsted, hvor han blev begravet og skrinlagt og altså først æret som helgen. Skriftet forefandtes også i Ringsted ved middelalderens slutning: fra denne by stammer nemlig en skolekomedie (*ludus de sancto Kanuto duce*), der i reformationstiden er digtet med „vita“ som kilde³⁾.

Men som den gudstjenstlige højtideligholdelse af Knud Lavards minde fra Ringsted forplantede sig til andre byer i riget, således bliver Ringstedlegenden også grundlaget for de liturgiske stykker, man brugte andesteds, således i latinske brevier fra Slesvig, Odense, Roskilde, Lund og Vesterås samt et plattysk passionale fra Lybek, som Langebek alle har ladet trykke⁴⁾.

¹⁾ Waitz (indl. s. 7) mener, at den ukendte forfatter ikke har taget noget fra Robert af Elgin, ja end ikke har kendt hans skrift. A. D. Jørgensen holder det for rimeligt, at han tildels har støttet sig til den skotske forfatter (*Bidr. t. Nord. hist. i middelald.* s. 192. 213). ²⁾ Indl. s. 5. ³⁾ *Ludus de sancto Kanuto duce*, et fædrelandshist. skuespil, udg. f. d. kgl. danske selsk. f. fædrel. hist. og sprog ved S. Birket Smith. At skuespillet er fra Ringsted, se Birket Smiths indledn. XXIV; at „vita“ ligger til grund for det. XX. ⁴⁾ S. r. D. IV 261—77. Stykkerne der er tagne af Roskildes, Slesvigs og Lunds brevier findes også i Dän. Bibl. III (1739) s. 50 ff. 63 ff. 67 ff.

Det fra Slesvig er et stærkt forkortet vita; translatio gengives fuldstændigere, de 5 første læsestykker er optagne, men gjorde til 6. Foran dette er aftrykt et stykke af det slesvigske missale, men deri er ikke indeholdt noget af „Knuds levned“s tekst. Fra Roskilde er der lidt af vitas to sidste læsestykker, delt i mindre stykker. Ved skrinlæggelsesfesten læstes 6 småstykker, der svarer til translatio: begyndelsen af lectio 1, hele 5 og 6 og en stor del af 8. Desuden var i Roskilde en stor del af det digterske taget med. I Odense brugte man på det nærmeste de 4 første stykker af translatio (gjorte til 6 stykker). I Lund var der et meget kort uddrag af vita og et lidt udførligere uddrag af translatio. Vesterås breviarier har — når undtages en lille kollekt til begyndelse og antydning af nogle vers til slut — kun vita lectio 8 (Knuds død). Den plattyske legende er en kortere bearbejdelse af vita med en få linjers slutning efter translatio.

Alle disse brudstykker står langt tilbage for deres fælles kilde, så man må være glad ved at dette skrift endelig blev funden og gjort kendt. Man kan tydelig se, at det også er anvendt i et par af vore historiske kildeskrifter. Den ukendte forfatter, som har villet sætte en slutning på Roskildekroniken, har lånt den fra „translatio“; dog pynter efterligneren på fremstillingen og indskyder fortællingen om Valdemar den stores kroning, som intet af de gamle, pålideligere historiske skrifter véd noget af, og som derfor ikke kan være rigtig ¹⁾. — I langt større udstrækning er „Knuds levned“ blevet benyttet

¹⁾ A. D. Jørgensen: Ny kirkehist. saml. IV 619 (i afhandlingen om de hamburgske ærkebispers forsøg på at generhverve primatet over den nordiske kirke). Det må være translatio, som ligger til grund for den mere udvidede tilføjelse til Roskildekroniken, og ikke omvendt, som Waitz mener (indl. s. 9); jfr. Usinger: Die dänischen Annalen u. Chroniken des Mittelalters (Hannover 1861) s. 11.

af et andet skrift, der ligeledes er fra samme egn af Danmark; det er Sællandskrøniken, der under år 1130 giver et fyldigt uddrag deraf¹⁾. Et vist slægtskabsforhold viser der sig også mellem „Knuds levned“ og Lundeårbøgerne²⁾.

Måske har også andre danske krønikeskrivere kendt det lille kirkelige skrift. Særlig interesse har det, om det kan påvises om vor største historieskriver, Sakse. For tidens skyld kan der ikke være noget ivejen, da Sakse må have skrevet efter 1187³⁾; og med lethed måtte Absalons klerk kunne skaffe sig adgang til skriftet. Men sagen kan ikke afgøres med sikkerhed, da der ikke ved læsningen af de to skrifter viser sig noget nært slægtskab i fremstillingerne. Mens „Knuds levned“ ganske naturlig lægger vægt på alt det, der har kirkelig betydning, Knuds retfærdighed og hans strænghed mod røverne, hans ydmyghed og hans omsorg for kirken og navnlig hans uskyldige død, bliver for Sakse hans djærve kamp på sydgrænsen hovedsagen; legenden taler ikke om Knuds politiske forhold til sin frænde Magnus, og den lader Magnus' planer fremgå af misundelse over Knuds ædelhed, mens Sakse ikke dølger den politiske stilling; mens Knud Lavard i „vita“ er martyren, fremstiller Sakse ham som helten. Derfor fortæller Sakse også meget, som „Knuds levned“ ikke har; hvor de to forfatteres beretninger kan stilles op ved siden af hinanden, er der både lighedspunkter og forskelligheder. At Sakse ikke skulde have kendt det kirkelige festskrift, er vel utænke-

¹⁾ S. r. D. II 610—12. Jfr. Usinger s. 58 f. Dog kalder Sællandskrøniken Cæcilia Knuds søster i steden for hans frænke (cognata). ²⁾ S. r. D. I 240. G. Waitz: Nordalbing. Studien V 45. Jfr. Hermann Reich: Knud Laward, Herzog v. Schleswig i Jahrbüch. f. die Landeskunde der Herzogth. Schleswig, Holstein u. Lauenburg 1869 s. 231 f. ³⁾ A. D. Jørgensen: Bidrag til Nord. hist. 224 ff.

ligt; men han har i alt fald ikke umiddelbart benyttet det ¹⁾).

Som Sakse har givet et smukt billede af Knud, har også hans samtidige Sven Ågesøn, der skrev kort efter 1185, fortalt om ham med stor sympathi, og han giver „hellig Knud fra Ringsted“ en forholdsvis stor plads i sin korte Danmarkshistorie ²⁾. Dette er let forståeligt, når man husker, at han hørte til Sven Trundsøns mægtige æt, der stillede sig på Erik Emunes side til hævn for Knud Lavard: efter mordet i Haraldsted skov havde både hans fader Åge og hans farfader Kristjern deltaget ivrig i kampene mod kong Nils og Magnus, ligesom Kristjerns broder ærkebiskop Adser efter nogen vaklen støttede Knuds broder og hævner. Sven selv var ved Absalon knyttet til Knuds kongelige efterkommere, og hans farbroder ærkebiskop Eskil havde forestået den højtidelige skrinlæggelse af hertughelgenen. Sven Ågesøn har ikke givet noget væsentligt nyt bidrag til Knud Lavards historie; han har nærmest betydning ved at føje sin ros til de andres.

Mærkeligt er det at se Roskildekrønikens stilling overfor Knuds minde. Denne ældste danske krønike står

¹⁾ Waitz anstiller sammenligning mellem skrifterne og mener, at „vita“ hører til Saksens kilder (indl. s. 15). Og ganske vist ligner de hinanden indbyrdes mere end nogen af dem ligner Helmolds fortælling (hvilket Waitz drager frem s. 14); men det kunde vel også komme deraf, at de to fremstillinger er danske, Helmold tysk. Herm. Reich (Knud Lavard s. 233 f.) anfører en række af steder, som skal bevise, at Sakse har benyttet vita; men de fleste ligheder i udtryk kunde vel nok forklares ved det fælles indhold. — At antage en fælles kilde for dem, er en mulighed, der ikke kan fældes, men heller ikke hæves til nogen højere grad af sandsynlighed, jfr. Waitz s. 14. At antage, at Sakse ligger til grund for det andet skrift, er umuligt allerede af hensyn til tiden, jfr. Waitz s. 15 f. — Også Birket Smith viser forskellen mellem vita og Sakse: *Ludus d. secto Kanuto duce XXIV f.* ²⁾ S. r. D. I 59.

hans tid så nær, da den oprindelig må være afsluttet ved år 1140 ¹⁾); den er altså fra en tid, da Danmark var delt i to lejre, Knuds hævnere og deres modstandere, da lidenskab og had havde tæret folkets kraft, og en voldsom borgerkrigs rædsler havde rystet de fleste af Danmarks egne. Roskildekroniken er ejendommelig derved, at den tager det modsatte parti af de andre skrifter; den står nemlig afgjort på Nils' og Magnus' side og ånder det bitreste had mod deres modstandere, Knud Lavards hævnere. Allerede Erik Ejegod nedsættes som den, der gav „mange ubillige og uretfærdige love“, mens hans forgænger Olav Hunger, som andre dadler, her hæves ²⁾). Erik Emunes hævn for sin snigmyrdede broder er oprør, hans tilhængere forbrydere, han selv „overmodig og høvmodig, mægtig i ondskab“, og hans styrelse tyrannisk voldsfærd ³⁾); ærkebiskop Adser, der tilsidst støttede hans sag, er en ustadig vejrhane, der ikke var hvad han skulde være, „en mur for Israel“ ⁴⁾). Derimod er Magnus Nilssøn „den fagreyste yngling, Danmarks pryd“, og ved siden af hans styrke fremhæves hans gavmildhed, visdom og udholdenhed; hans fald ved Fodvig er „den bitre dag, dødens og mørkets dag, fuld af ve og tung af gråd“ ⁵⁾). Den ukendte forfatter, der river ned på Knud Lavards nærmeste slægt, kan imidlertid ikke andet end rose ham selv: „en kysk, ædruelig mand, udmærket ved visdom, veltalenhed og alle fuldkommenheder“, og Magnus' snigmord på ham tilskrives djævelens tilskyndelse ⁶⁾). Dette korte, men smukke vidnesbyrd om Knud får en ganske særlig vægt, fordi det kommer fra en mand, der hadede Erik Emune og hans parti, som tillige

¹⁾ A. D. Jørgensen: Bidrag t. Nord. hist. 207. Måske kan Roskildekronikens affattelse med Usinger (anf. skr. s. 14) sættes nøjere til tiden mellem 1137 og 1139. ²⁾ S. r. D. I 379.

³⁾ S. r. D. I 380. 381. 385. ⁴⁾ s. 382. ⁵⁾ Smstds. ⁶⁾ s. 380.

kan kaldes Knuds, og som ikke skånede hans faders minde, der ellers er fredet af vore historieskrivere. Skønt Roskildekrøniken ikke bringer noget nyt til Knuds historie, er dens udtalelse altså dog af stor betydning til værdsættelsen af hans personlighed.

De øvrige danske historiske optegnelser, der er så magre og for største delen yngre end de anførte kildeskrifter, føjer ikke nye træk til Knud Lavards historie, men flere har værdifulde tidsangivelser, der er så meget mere kærkomne, som hovedkilderne er meget fattige i så henseende: „Knuds levned“ har således kun hans dødsdag og dødsår (fejlagtigt) og dag og år for hans skrinlæggelse, Roskildekrøniken har kun hans dødsår (ligesom Knuds levned 1130 for 1131), Sakse og Sven Ågesøn har slet ingen årstal; uddraget af Roberts levnedsbeskrivelse angiver dødsåret rigtig, og her findes tillige Knuds fødselsdag. Vore andre kildeskrifter, der for største delen er i årbogsform, bøder lidt på denne mangel. Dødsåret anføres rigtig i dødebogen fra Lund (Necrologium Lundense), der indeholder nogle af vore ældste historiske optegnelser¹⁾, ligeledes i Lunde-årbøgerne (Annales Esromenses), mens andre, som Sællandskrøniken og Ryårbøgerne („Chronicon Erici regis“), har 1130. Flere angiver det år, da Knud overtog sit hertugdømme, men heller ikke dér er der enighed. Overhoved har disse gamle skrifter betydning ved at sætte årstal for adskillige vigtige begivenheder i datiden, der har indflydelse på Knuds historie.

Endnu én nordisk kilde giver bidrag til Knud Lavards historie, det er Knytlingesaga. Den afviger i mærkelig høj grad fra de andre kildeskrifter; snart fortæller den begivenheder, vi slet ikke kender andensteds fra, snart giver den os det allerede kendte stof i en så om-

¹⁾ A. D. Jørgensen: Bidr. t. Nord. hist. s 195.

formet skikkelse, at det næppe er til at genkende. Sagaens bidrag til Knuds historie vil vi ordne i følgende afsnit: a) Bodil (hendes tyske herkomst, fangenskab og slegfredliv, hjæmsendelse), b) toldens indførelse efter den tyske kejsers råd, c) Vidgaut, d) lykkegaven, e) drabet. Hvert af disse sagn vil i det følgende blive omtalt nærmere i den sammenhæng, hvor det hører hjemme; men det vil oftere vise sig, hvor lidt brugbare saga-fortællingerne for en del er. En væsenlig grund til sagaens uklarhed er den, at forfatteren har haft meget forskellige hjæmmelsmænd. Enkelte steder tyder på islandsk hjæmmel, således når det fortælles, at Harald Hårderåde kaldte Bodils fader Thorgaut „Fagerskind“, noget som danske næppe vilde have interesse af at optegne, — og ligeledes nogle kort fortalte hovedbegivenheder, hentede fra islandske årbøger, f. eks. det tyske kejserskifte. Ellers har sagaskriveren benyttet forskellige danske sagn, der har udviklet sig frit, uafhængig af den overlevering, der foreligger i „Knuds levned“ og andre kilder, og ofte uden kendskab til hovedpunkter i Knuds liv, som hans vendiske herredømme. Spørgsmålet bliver nu fra hvilken egn af Danmark disse sagn stammer. Sagafortællingen viser sig dårlig hjemme på Sælland, véd ikke, at Knud er født og opvokset dér, og henlægger alle begivenhederne ved hans død til Ringsted, uden tvivl fordi den by var hans helgengravplads. Intet tyder på, at fortælleren er bedre hjemme i Nørre-Jylland; han véd således intet om Ribemødet og Bodils nørrejydske herkomst. Men stykkerne b. c. d. foregår helt eller delvis i Slesvig, og de egne, som nævnes her foruden denne by, er Tyskland og Kurland, steder, hvormed Slesvig havde handelsforbindelser. De træk, der fortælles (rejserne, skibsladningen af gråskind, tolden, den tyske klædning) kan vistnok også vise, hvilken klasse af mennesker der har sat disse sagn i omløb; og det

passer godt med, at Slesvig var den vigtigste danske handelsby. Tilmed er fortællingen tydelig nok pålideligst, hvor den er nær ved Slesvig; efterretningen om borgbygningen ved Sliens smalleste sted bekræftes ved Robert af Elgins skrift, og det øvrige er ikke i sådan en modstrid med de andre kilder som stykkerne a. og e. Efter dette kan der næppe være tvivl om, at det er slesvigske sagn, der er fortalte af købmænd, og som ved Slesvigs udstrakte handelsforbindelser også er komne til Island. Men ved vandringen fra mund til mund er adskilligt blevet misforstået og omdannet ved forvekslinger, så at Knytlingesaga må stilles på en plads for sig. Dens afvigelser fra de øvrige efterretninger er i det hele så store, at den som kildeskrift må nøjes med en underordnet rang; dens livfulde og udførlige fremstillinger, sagaens ejendommelige sammensmeltning af historie og digt, må benyttes med varsomhed, for så vidt de overhoved kan bruges.

Endelig er Helmolds Slavekrønike af stor betydning for Knuds historie og giver ved siden af de nordiske kilder ejendommelige træk, vi nødig vilde savne til billedet af Knud. Den tyske præsts værk dvæler ganske naturlig ved hertugens forhold til Tyskerne og Venderne; således skylder vi ham fortællingen om Knuds ophold hos Sakserhertugen Lothar, om forholdene i Venderiget, der bevirkede, at den danske hertug blev Vendernes herre, og om hans forhold til Vendernes apostel Vicelin.

Anm. I *Scriptores rerum Danicarum* IV (s. 230—56) har Langebek optaget en latinsk levnedsbetegnelse af Knud Lavard, samlet af Saksen og Helmolds efterretninger og umiddelbart påvirket af Albert Krantz, derfor skrevet i tiden efter 1520. Som kildeskrift mangler det al værd, men det har interesse som et forsøg på at samle, hvad der hører til Knuds historie. — Blandt de talrige senere fremstillinger af

Knud Lavards liv og gærning skal her kun fremhæves Suhms i 5te bind af hans Danmarkshistorie; men det er en umulighed, at denne fremstilling kan danne et samlet hele, og der er adskilligt i den berømte historikers behandling af æmnet, som man næppe nu til dags vil slutte sig til. 1809 udkom i København en lille Knud Lavards historie: „Adspredte efterretninger om hertug Knud Lavard, samlede og udgivne efter Suhm ved S. A. Jørgensen“. Det blev udgivet i anledning af et mådeligt theaterstykke „Knud Lavard“ af Sander (1756—1819), bestemt til at opføres kongens fødselsdag (28de Jan.)¹⁾. Som titlen antyder, er disse „adspredte efterretninger“ kun uddrag af Suhms historie og det endog ord til andet. Senere har en sønderjydske præst, Richelieu, temlig kort fortalt hertug Knuds historie (Knud Eriksen Lavard, Haderslev 1841). I samlede Danmarkshistorier findes flere fremstillinger af Knud Lavards levned, ligeledes i Schebels Danske helgener (København 1869); særlig skal fremhæves A. D. Jørgensens skildring af Knuds gærning i „Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling“, skønt den er ganske kort og ingenlunde går ud på at belyse alt, hvad der hører til hans historie. Nogen selvstændig levnedstegning af Knud Lavard er ellers, så vidt jeg ved, ikke kommen i vor nyere litteratur. I flere henseender vellykket er en tysk fremstilling af Knud Lavard, Hermann Reichs i *Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer Schleswig, Holstein u. Lauenburg* 1869, men den er ikke udtømmende. Mindre værd har de syv kritiske afhandlinger om enkelte punkter, som ledsager den egenlige levnedsbeskrivelse.

¹⁾ Angående dette stykkes ugunstige modtagelse, se et brev fra H. C. Ørsted til Oehlenschläger (Breve fra og til H. C. Ørsted 1870 I 278). Her omtales også Grundtvigs kritik af det.

I. Knuds opvækst og første ungdom.

I. Indtil Erik Ejegods død.

Knud Lavard, kong Erik Ejegods og dronning Bodils søn, blev født i Roskilde, vistnok i året 1096; det var på Gregorius' dag (12te Marts). Han fik ifølge Robert af Elgins fortælling navnet Knud, fordi der kom en adelbonde fra Balstorp (ved Ringsted) ved navn Aslak og gav ham dette navn, støttet på en formentlig åbenbaring af „den ældre Knud“, den dræbte konge, hvis helgenry allerede var udbredt, skønt paven endnu ikke havde sat sit stempel derpå¹⁾. Muligvis stod denne Aslak fadder til kongesønnen.

Da kildeskrifterne ikke angiver Knuds fødselsår, kan der ikke siges noget om det med fuld sikkerhed. Min anskuelse på dette punkt afviger fra den tidligere. Suhm sætter det til 1091 (Historie af Danmark IV 722. V 157. jfr. Molbech Hist. årbøger I 29) og det er efterfulgt af andre. Deres beregning er omtrent således: Man må antage, at Knud har været 14 år eller lidt derover, i alt fald ikke derunder, da

¹⁾ Den skotske forfatter fortæller dette (S. r. D. IV 258) og nævner både fødestedet og fødselsdagen, men mangler ligesom alle vore andre kilder fødselsåret. — Langebek har ikke læst Aslak, men Asbek. Sér man efter i håndskriftet (s. 7), vil man dog næppe give denne læsemåde medhold. Det skal indrømmes, at det lille a afviger fra de fleste andre a'er i håndskriftet, men det viser tydelig lighed med nogle. Navnet Asbek forekommer -- så vidt jeg ved -- heller ikke ellers i den gamle nordiske litteratur, og dets sproglige forklaring volder vanskelighed. — Herm. Reich (Knud Lavard s. 204 note 3) erklærer det umuligt, at denne Sællænder kan have foregivet et påbud fra Knud konge; rimeligvis har han troet, at forfatteren mener, at Knud den hellige gav dette bud i levende live.

han stod fadder til Magnus¹⁾. Fremdeles må man antage, at Magnus, som i ni år skal have hadet Knud hemmelig²⁾, er begyndt med dette, da han blev voksen 3: da han var 15—16 år, og at han altså var 24—25 år, da han fik sit had tilfredsstillet ved mordet i Haraldsted skov. Knud, der skulde være mindst 14 år ældre, vilde altså være henved 40 år, da han blev myrdet. Han måtte da være født et af årene 1090—92 under Olav Hungers styrelse, og han vilde være henved 25 år, da han blev hertug (1115).

Imod denne beregning vil jeg gøre gældende: a) Det er ikke sagt, at Knud har været mindst 14 år, da han stod fadder til sin fætter. Ganske vist synes 14årsalderen som regel at være lavalderen for dåbsfaddere. Det må siges at fremgå af Decretum Gratiani III De consecratione Dist. IV k. 102: Qui non est baptizatus nec confirmatus, alium in crismate uel baptismate tenere non debet³⁾, og det var en nødvendighed, når fadderens skulde være borgen (fideiussor) for den døbte (Decret. Grat. anl. st. k. 105). Men det er ikke usandsynligt, at man allerede den gang har tilladt, at den ene af fadderne var barn, når blot den anden havde nået manddomsalderen⁴⁾. Men hvis der ikke er nogen

¹⁾ S. r. D. IV 259. ²⁾ Vita l. 4. ³⁾ Friedbergs udg. (Leipzig 1879) sp. 1394. ⁴⁾ Jfr. Migne: Handbuch der katholischen Liturgie (Breslau 1850) s. 705. Jeg har ikke i concilieakter og pavebiller, som der kunde være tale om som kirkeretlige kilder for denne tid, kunnet finde noget om dåbsfadderens alder. Da min søgen var forgæves, henvendte jeg mig til den ansete kirkerethistoriker, prof. dr. v. Schulte i Bonn, for at få oplysning i sagen. Som svar modtog jeg et brev (3. Jan. 1888), af hvilket jeg med forf.s tilladelse anfører følgende: Eine ganz ausdrückliche Vorschrift, dass ein Taufpathe mündig — also ein männlicher 14 Jahre alt — sein müsse, existirt meines Wissens für die Zeit bis zum 12 Jahrh. nicht... Das canon. Recht hat daran, an der Mündigkeit festgehalten, ebenso das Rit. Rom. Ausnahmen mögen aber auch früher vorgekommen sein, sogut als heute, weil der einzelne Pfarrer sich nicht immer ans Recht hält. Da nur ein, höchstens zwei Pathen nach den alten Vorschriften zugezogen werden sollen,

tvingende grund til at hævde, at Knud har været mindst 14 år ældre end Magnus, bør man vistnok opgive denne påstand, da der er vægtigere grunde, der taler imod den. b) De ni års had har nemlig ingen vægt, når der ikke tillige påvises en bestemt årsag og anledning til hadets begyndelse. Og hvem tør sige, at en dreng ikke skulde være i stand til at hade, eller at den tanke ikke skulde kunne komme op i en ikke voksen kongesøn, at det er usikkert, om han kan blive sin faders efterfølger, eller om en ældre og berømt frænde ikke har bedre udsigt dertil? Det var vel heller ikke uforvarligt at antage, at de mennesker, der ophidsede Magnus til fjendskab mod Knud, har gjort det så tidlig som mulig og snarere har draget fordel af Magnus' unge alder end det modsatte. — For øvrigt er det næppe rigtigt at regne de 9 år tilbage fra 1131, men fra første gang, Magnus' had til Knud kom åbenlyst frem; som det synes, tænker „vita“ her på Ribemødet (se v. l. 4). — c) Var Knud født 1091, blev det uforståeligt, at han i årene 1102 og 1104 kunde betegnes som *puer adhuc parvulus* (*vita lectio* 1), den gang forældrene overlod ham til Skjalm Hvides forsorg, og *infantulus* (Helmold I, 49¹), da Nils blev valgt til konge; disse betegnelser vilde vel næppe kunne bruges om en dreng på 11—13 år. Er Knud derimod født 1096, er de to udtryk mere berettigede. d) Fødestedet Roskilde taler mod at sætte fødselsåret til Olav Hungers tid og tilskynder til at føre det ned til Erik Ejegods styrelse. Erik Ejegod og hans hustru var nemlig landflygtige under Olav Hungers

so ist in der That neben einem mündigen ein unmündiger zulässig, weil alsdann nur jener als wirklicher Pathe erscheint. — Også nu må i den kath. kirke ikke andre end voksne der er konfirmerede, stå fadder, s. v. Schulte: Das kath. Kirchenrecht (Giessen 1856—60) II 572; men stadig findes der undtagelser. I et brev fra 13. Jan. 1888 skriver prof. dr. v. Schulte til mig: Ich füge noch hinzu, dass ich trotz der jetzigen positiven Bestimmung aus eigener Erfahrung versichern kann, dass Unmündige auch allein zu Pathen zugelassen sind.

¹) Skoleudg. ved Pertz s. 101.

styrelse (1086—95). Saksess fortælling går ud på, at Erik straks ved efterretningen om Olavs kongevalg drog til Sverig¹⁾, og hans ord om Eriks valg må naturligst forstås således, at folket efter Olavs død kaldte ham tilbage for at vælge ham²⁾. Er Knud født under faderens kongetid, er det i det tidligste 12te Marts 1096; Olav Hunger døde nemlig d. 18de August 1095³⁾. Således har Knud været under tyve år, da han overtog hertugembedet og dermed den vanskelige stilling som grænsevogter. Af denne grund er det rimeligst ikke at sætte fødselsåret længere ned i tiden end til 1096.

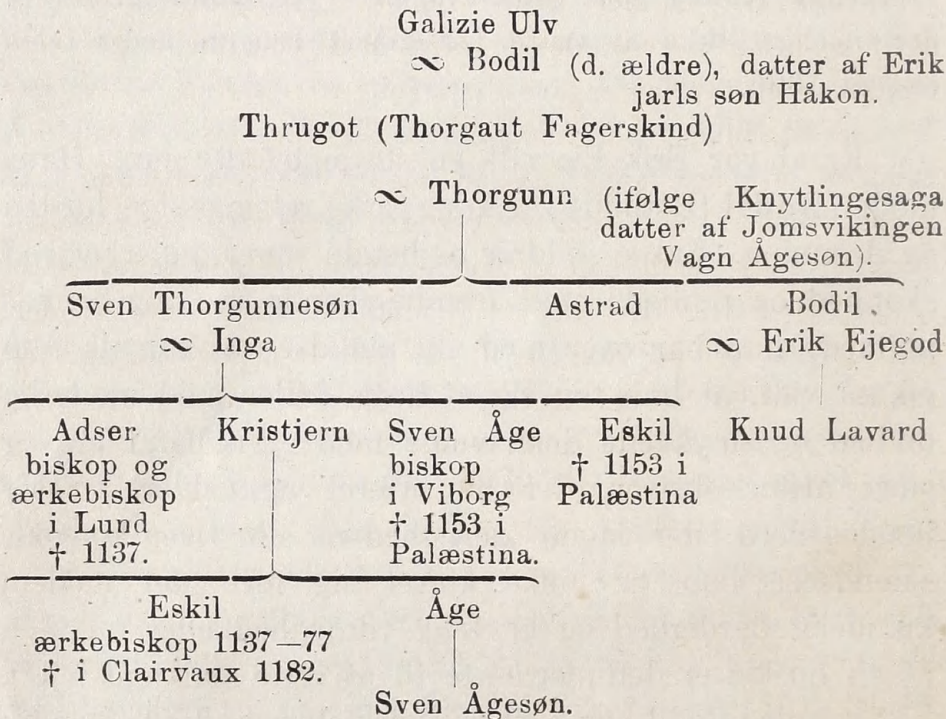
Knud var Erik Ejegods eneste ægtefødte søn. Hans moder Bodil (Bothild) var kong Eriks retsmæssige hustru og dronning. Sakse skildrer os hende som udmærket ved skønhed og renhed; mest fremherskende var dog hendes blidhed: hun bar over med sin mands utroskab, ja hun gik så vidt, at hun tog sig af Eriks friller med moderlig ømhed og smykkede dem endog med egen hånd⁴⁾. Vor store historieskriver, der har været ugift klerk, roser hendes færd, der lagde kærlighedens slør over kongens skændsel; han har ikke klaret sig forholdet mellem kvindelig værdighed og kristelig ydmyghed eller forstået, at en hustru er den nærmeste til at rette mandens fejl⁵⁾. — Dronning Bodil hørte til en jydsk stormandsæt: hendes farfader var Galizie-Ulv, berømt for sin pilegrimsfærd til sankt Jakobs helligdom i Galizien, og hendes fader var Thrugot (isl. Thorgaut), Sven Estridsøns hirdjarl, som Harald Hårderåde på grund af hans smukke ydre gav tilnavnet Fagerskind. Bodils moder har rimeligvis været

¹⁾ Saxo 595 f. ²⁾ Saxo 600: Huic Ericus, natu proximus, e Svetia revocatus, magno omnium favore sufficitur. ³⁾ Necr. Lund. S. r. D. III 454, jfr. lib. dat. Lund. S. r. D. III 542.

⁴⁾ Saxo 602 f. ⁵⁾ Jfr. A. D. Jørgensen: Bidrag t. Nord. hist. i middelald. 248 „Her står vi ved grænserne af Saksess kendskab til menneskenaturen“.

Thrugots hustru Thorgunn (Thrund); hendes brødre var Sven og Astrad, der forsvarede Knud den hellige i Odense; af dem blev Sven stamfader til en navnkundig slægt, der kunde opvise mænd som Danmarks to første ærkebisper, Adser og Eskil, og historieskriveren Sven Ågesøn ¹⁾).

Bodils stamtavle.

De mange gode kilder må i spørgsmålet om Bodils herkomst og stilling tilintetgøre Knytlingesagas beretning (Fornmanna sögur XI 310), som går ud på, at Bodil på

¹⁾ At slægten var jydsk, fremgår af Saxo 605, hvor det siges om ærkebiskop Adser, og 647, hvor det siges om Kristjern, begge sønner af Thorgauts søn Sven. Jfr. C. Pal.-Müllers bemærkninger i Ny kirkehist. saml. III 430. Ræder Danmark und. Sven Estridsen og hans sønner 373. Om Bodils herkomst for øvrigt: Saxo 596. Knytlinga (Fornmanna sögur XI) s. 302. At Thorgunn er = Thrund se O. Nielsen Olddanske personnavne (Kbhvn. 1883) s. 94.

mødrene side er søster til kejser Henrik (IV), bliver Eriks krigsfange og frille og derpå hjemsendt (til sin broder i Tyskland) uden at Erik opfylder hendes ønske om at måtte tage deres søn Knud med. — Suhm er et sted (Hist. af Danmark IV 725) tilbøjelig til at give sagaen fortrinet, idet Sakse på dette punkt skulde have udsmykket fortællingen af hensyn til Valdemar, Knud Lavards søn. Dette er i sig selv meget usandsynligt og gendrives derved, at også andre skrifter foruden Sakse omtaler Bodil som Erik Ejegods ægtehustru og dronning¹⁾. Således er altså Bodils stilling som dronning hævdet overfor sagaens mærkelige fortælling. — Vi har dernæst Knytlingas beretning om Bodils herkomst. Hvad den fædrene herkomst angår, viser sagaen sig stemmende med Sakse. men i den mødrene går den sine egne højst besynderlige veje. Bodil kaldes nemlig, som ovenfor sagt, halvsøster til kejser Henrik (IV), idet de har fælles moder. Mens Erik er på Romafærd, hærjer Henrik Vendland og sætter over landet en høvding ved navn Bjørn, der får Bodil til ægte; men Erik Ejegod vender tilbage, fælder Bjørn og fanger Bodil, der bliver hans frille. Det vilde ikke falde nogen ind at forsvare sagaens fortælling i et og alt: særlig kan Henrik IVs forekomst i denne forbindelse umulig være rigtig, da andre kilder ikke kender det aller mindste hertil. Suhm mener dog at kunne finde kærnen: Knytlingesagas Henrik kan ganske vist ikke være kejseren, men Obotriternes knés Henrik, søn af Sven Estridsøns datter Sigrid og Got-skalk, der myrdedes ved kristenforfølgelsen i året 1066. Sigrid blev ved denne lejlighed pisket og jaget nøgen ud af Meklenburg tillige med sin søn Henrik. Hun drog til sin slægt i Danmark, og dér skulde hun så have ægtet Thrugot Fagerskind og ved ham være bleven moder til Bodil; denne unge kvinde skulde så have taget ophold blandt Venderne hos sin halvbroder Henrik. Suhm vil derpå lade Knytlingas beretning passe som fortsættelse²⁾; dog mener han ikke, at

¹⁾ Således Vita l. 1. Sællandskr. S. r. D. II 607. Abbed Vilhelms genealogi S. r. D. II 159. ²⁾ Hist. af Danm. V 131.

Bodil er bleven bortsendt, men som det historiske grundlag for denne fortælling henpeger han på Saksess ord¹⁾, at de to ægtefæller levede afholdende på deres pilegrimsfærd²⁾. Dette siste er en lovlig dristig slutning. Og hvad det øvrige angår, da er der grunde nok at anføre derimod. Det er således påfaldende, at en datter af danske forældre lever i Vendernes land. Det er fremdeles højst usandsynligt, at Erik skulde have fanget sin egen søsterdatter i krig og gjort hende til sin hustru trods kirkelovene, da han dog var en stor ven af kirken; den kunde nok bære over med hans frillelevned, men ikke med dette. Når man så husker, at hans fader i sin ægteskabssag havde måttet bøje sig for ærkebiskop Adalberts bud og ladet sig skille ved sin hustru, der var ham altfor nær i slægt, bliver dette giftermål endnu mere uforståeligt. Høvdingen Bjørn kan man heller ikke få til at passe med de øvrige kilder. Som herre netop i sådanne egne, som talen er om i sagaen, kendes en søn af Sven Estridsøn ved navn Bjørn; og det påfaldende i, at en vendisk høvding ifølge sagaen har det nordiske navn, gør det endnu sandsynligere, at folkesagnet her har gjort en dansk kongesøn til Venderhersker. Hvis det er ham, der er ment i sagaen, skulde også han have være gift med sin søsterdatter, og han skulde være bleven fældet af sin egen broder, mens sandheden er, at Erik lovede den sin datter til ægte, som tog hævn over Bjørns drabsmand³⁾. Sagaen har altså her en meget grov misforståelse. Endelig må tidsspørmålet fælde sagaens beretning helt: det fortælles nemlig, at Bodil er kommen til at tilhøre Erik Ejegod, mens han var konge, efter at han havde været i Rom (1098); men det er en fejltagelse, da de ifølge Sakse var ægtefæller allerede inden Olav Hunger kom på tronen i året 1086⁴⁾. Hertil kan endda føjes, at intet tyder på, at Henrik på den tid har været fjendtlig mod Danmark; snarere har Erik netop hjulpet ham til magten (se nedenfor). At holde på sagaens fortælling med de af Suhm foreslåede ændringer er således åbenbart

¹⁾ Saxo 609. ²⁾ Suhm V 102. ³⁾ Saxo 603. ⁴⁾ Saxo 596.

urigtigt. Gram betragter det også som utroligt, at Erik skulde have ægtet sin egen søsterdatter; han foretrækker at gøre Bodils moder til en datter af Gotskalk i første ægteskab og lader altså denne ukendte kvinde ægte Thorgaut¹⁾. Noget bedre er det end Suhms opfattelse, men på en gang strider det mod sagaens ord og er ude af stand til at redde det af dens beretning, som ellers ikke bliver domfældt ved sin fuldstændige uoverensstemmelse med de andre kilder. Der er tilmed indre modsigelser i sagafortællingen. Bodils danske byrd stemmer dårligt med at Erik sender hende ud af landet til hendes frænder, og der er en påfaldende uoverensstemmelse mellem den udførlige og pålidelige redegørelse for hendes danske fædrene slægt og den løse sagnagtige meddelelse, at hun var „kejser Henriks søster“. Hendes danske slægt optræder heller ikke i sagaen i forbindelse med hende, hvad man dog måtte vente. Alt dette vidner om forvekslinger og sammenblanding af uensartede bestanddele. Sagnets kærne, at Bodil var hærtagen, Eriks frille og efter Knuds fødsel hjæmsendt til Tyskland, er aldeles uanvendelig på Knud Lavards historie.

Et andet spørgsmål er, om man ikke kan finde et andet historisk grundlag for sagnets hovedpunkter. Kunde det ikke tænkes, at en af Eriks andre sønner var frugten af en forbindelse mellem kong Erik og en fangen højtbåren Venderkvinde?²⁾

Knud er altså vistnok født i begyndelsen af Erik Ejegods styrelse, denne lykkelige tid, hvor kirkens inter-

¹⁾ Not. ad Meurs. 229 f. ²⁾ Om Erik Emune kan der vel ikke være tale, da han blev født i ægteskabsbrud, mens sagaen siger, at Erik først fælder Venderkvindens mand, inden han gør hende til sin frille. Der bliver da kun tale om Bent eller Harald Kesja. For Harald kunde det måske anføres, at han havde en søn med det vendiske navn Mistivint (S. r. D. I 384); men på den anden side var Harald født adskillige år før Erik blev konge, ellers kunde han ikke ved sin faders afrejse have været voksen. Derfor er her snarest at tænke på Bent, om hvem vi intet véd ellers.

esser og kulturens krav blev varetagne uden modstand fra folkets side. Eriks kald blev det at fortsætte Knud den helliges gærning, men uden voldsomhed og uden at han mistede sin store folkeyndest. Han havde altid været knyttet til sin myrdede broder: Knud havde gjort Erik til jarl over Sælland, om vi tør tro sagaen ¹⁾; da Knud havde sin broder Olav mistænkt for svig, og hans mænd ikke vilde udføre hans bud om at gribe ham, opfyldte Erik sin broders ønske ved at overvælde Olav med sine kæmpekræfter, hvorpå Knud sendte ham i lænker til Flandern; fremdeles var Erik hos Knud i Odense, da oprørsluen brød ud ²⁾. Da folket her havde dræbt sin konge, kunde det ikke som hans efterfølger ønske sig den af hans brødre, der havde været ham tro og af hvem man kunde vente hævn. Derfor blev Olav valgt og udløst af fangenskabets hos Knuds svigerfader, grev Robert af Flandern. Frygten for Olavs hævn drev Erik fra Danmark; med Bodil drog han til Sverige, og tog vistnok Knud den helliges to døtre med sig; de blev i alt fald gifte dér, Ingerid med Folke, stamfader til Folkungerne, og Cæcilia med Erik jarl fra Vestergötland; — dette ægtepar synes at have haft meget med Danmark at gøre, således havde de venskab med Knud Lavard, der lige før sin død gæstede dem i Haraldsted. — Erik færdedes også længere øst på, i Gardarige ³⁾. Olavs styrelse var den sørgelige hungers- og forfaldstid; den onde samvittighed slog folket, og præsterne bidrog til at gøre menighederne visse på, at landets ulykke var himlens straf for mordet på den hellige konge. Skønt denne tid ellers danner modsætningen til Knuds ædle bestræbelser,

¹⁾ Knytl. 299. ²⁾ Saxo 587. 590. ³⁾ Eriks flugt til Sverige Saxo 596. Ælnoth S. r. D. III 380. Opholdet i østen Knytl. 295. Knuds døtres ægteskab i Sverige Saxo 592, jfr. for Ingerids vedkommende S. r. D. III 276. Knuds enke Edel og deres lille søn Karl flygtede til Flandern.

ser man derfor mærkelig nok Jyderne foreslå, at kongens lig skulde optages af graven og skrinlægges; det blev da udført i året 1095, sandsynligvis Påskelørdag d. 24de Marts¹⁾. Nogle måneder efter at Knud var bleven hævet af graven, blev Olav lagt i graven († 18de August 1095); kirkens mænd så deri et tegn fra himlen²⁾.

Under sådanne forhold var det naturligt, at folket kaldte Erik tilbage fra Sverig og gjorde ham til konge³⁾. Nød og sorg måtte straks vige for velstand og glæde. I modsætning til de frygtelige uår gav markerne nu så rig en afgrøde, at — som sagnet lyder — en skæppe korn kun galdt én penning⁴⁾. Himlens vrede syntes at være stillet nu, da Knud den helliges trofaste broder var valgt til konge. Men netop fordi Erik havde stået i så nært forhold til sin myrdede broder, var man ængstelig for en fornyelse af Knuds kirkeligsindede love og strænge rettergang, og derfor måtte han aflægge løfte om at holde Harald Héns love. I alt fald fortæller Ælnoth senere under Nils' styrelse, at „til den dag idag“ kræver folket Haralds love overholdte som betingelsen for kongevalg, fordi det i disse love fandt en borgen for deres frihed, og Sakse siger, at folket stadig med sejhed fastholder bestemmelserne i disse love⁵⁾. Man brugte altså disse love som en slags håndfæstning, måske første gang overfor Erik Ejegod⁶⁾. — Erik lykkedes det nu ved forholdenes gunst og ved sin egen vindende personlighed at nærme kirke og folk til hinanden og til dels forlige den foregående tids skærende modsætninger.

Det var strålerne fra Knuds helgenkrone, som kastede lys over Eriks styrelse. Allerede i slutningen af Olav

¹⁾ Ælnoth S. r. D. III 377 f. A. D. Jørgensen: Nord. kirkes grundlægg. 799. ²⁾ S. r. D. III 322. Ælnoth 379 f.

³⁾ Saxo 600 (jfr. ovenfor s. 24 f.). ⁴⁾ Saxo anf. st. ⁵⁾ S. r. D. III 341. Saxo 572. ⁶⁾ Se ovenfor s. 4 og de der anførte steder.

Hungers tid var der jo skét en foreløbig skrinlæggelse af Knuds lig; men paven måtte tillige højtidelig kanonisere den myrdede konge, om han skulde være sand kirkehelgen, så meget mere, som mange havde talt imod hans helgenry og endnu modarbejdede begejstringen og ærefrygten for kirkens martyr¹⁾. Det var Eriks stræben at få paven til at helgenkrone Knud, og dertil knyttede han planen om den nordiske kirkes frigørelse. Dette bragte Danmark i langt nærmere berøring med den stærkeste kulturmagt end det før havde været, og det danske folk lærte lidt at kende af den mægtige bevægelse, som den gang rørte sig i Frankrig, Italien og andre lande: Da pave Urban II (1088—99) på mødet i Clermont (Novbr. 1095) havde endt sin gribende tale om det hellige lands fornedrelse og den hellige gravs besmittelse ved de vantros herredømme, lød det mægtige råb: Gud vil det! og det fandt genlyd trindt omkring. Bisper, hertuger og grever, fattige almuesmænd og munke kunde samles om den store korstogstanke. Begejstringen var ofte sværmerisk og uklar, og den ubøjelige viljestyrke var ikke altid knyttet til indsigt og overblik, så at en stor skat af gode kræfter er gået tilspilde; men man står dog her overfor en bevægelse, der har et storladent præg, overfor den religiøse følelses pulsslæg; ved siden af den rå tro på det ydre ser man en inderlig mystik, og ved siden af lysten til æventyr den middelalderlige kæmpeånd og ridderidé tagne i kirkens tjeneste. — Tanken om Jerusalems befrielse fandt også genklang i

¹⁾ Saxo 592 f. — Først fra 1153 blev helgenkroningen pavens eneret, men en pave (Johannes XV) havde dog tidligere gjort fordring derpå, endog i pavedømmets dybeste nedværdigelses tid (993). Endnu i året 1153 foretog ærkebispens af Rouen en kanonisation på egen hånd, men i den følgende tid holdt paverne over deres ret, navnlig Alexander III (Migne Handb. d. kath. Liturgie 457).

Danmark, og den greb Erik Ejegod personlig. Hans broder Sven og to danske biskopper drog afsted med følge for at slutte sig til den store korsfarerhær, der belejrede Antiokia; men alle fandt de døden ved Seldsjukernes natlige overfald ¹⁾. Det var i Eriks kongetid, at Jerusalem blev erobret, som Roskildekrøniken også bemærker ²⁾; og da det store korstog havde ført til det ønskede mål, var Erik Ejegod den første konge, der drog fra land og folk for at knæle som pilegrim ved de erobrede helligdomme.

Det var pave Urban II, der væsenligst havde bidraget til at fremkalde det første store korstog, og han selv fik da også den fordel af bevægelsen, at han helt fik overhånd over modpaven Wibert (Clemens III) og førte Hildebrandismen til sejr, dog ikke den endelige. Folkenes religiøse begejstring blev nemlig en mægtig støtte for Gregorius VII's tanker om præsternes cølibat og kirkens renhed og uafhængighed af den verdslige magt. Denne vending i Investiturstriden har også betydning for Danmark. Mens man under Olav Hunger til dels havde sluttet sig til den pave, som den trodsige kejser Henrik IV havde indsat, brød man nu med alle „Wibertinere“ ³⁾; men derved havde man overhugget hånden, hvormed Danmark hidtil havde været bundet til det hamburgske ærkesæde, da ærkebiskoppen af Hamburg-Bremen, Limar, hørte til det kejserlige tyske parti.

¹⁾ Pertz: Monumenta Germaniæ hist. VI 730 f S. r. D. III 633—35 (Albert af Aken). Også andre korsfarerberetninger (Vilhelm af Tyrus) har fortællingen, og det kommer frem i Tassos berømte digtning, jfr. P. Riant: Skandinavernes korstog og andagtsrejser til Palæstina (oversættelsen) s. 201. — Suhm (V 39) antager i tilslutning til Gram og Langebek, at Sven er søn af Sven Estridsøns søn Sven, men det er ikke rimeligt, se A. D. Jørgensen: Nord. kirk. grundlægg. 745 jfr. 805 noten.

²⁾ S. r. D. I 379. ³⁾ Se s. 6.

Ærkebispens trusler om bansættelse gjorde under disse forhold ikke indtryk på den danske konge; kun tilskyn- dede de ham til des ivrigere at henvende sig til pave Urban. Erik drog da til Rom for selv at knytte forbindelse med korstogspaven og var tilstede på kirke- mødet i Bari (Oktober 1098). Her mødte han blandt andre den berømte ærkebiskop Anselm af Canterbury, der var flygtet fra England på grund af et sammenstød med sin voldsomme landsherre, Vilhelm den røde. Den store skolastiker, der på dette kirkemøde indlagde sig megen berømmelse ved sit veltalende foredrag om den Helligånds udgåen ikke blot fra Faderen, men også fra Sønnen — hovedstridsspørmålet med udsendingene fra det byzantinske rige —, talte hans sag, og Urban lovede at oprette et nordisk ærkesæde¹⁾. Med godt håb vendte kong Erik tilbage; han hjembragte store kostbarheder: i Bari havde han således fået noget af levningerne af den hellige Nikolaus af Myra, som særlig påkaldtes af søfarende, fordi han en gang skulde have stillet stormen på havet; disse helgensager anbragte han efter sin hjem- komst i den kirke, han lod bygge i akselkøbingen Slange- rup på det sted, hvor han var bleven født²⁾. Til tak

¹⁾ Saxo 605—6. Sakse har ikke forstået den betydnings- fulde strid mellem kongen og ærkebispens, idet han siger, at Limar truede med ban „ob inanes et falsas suspiciones“. At opfatte det som om Eriks ægteskab med sin søsterdatter var grunden, som flere gør, kan der ikke være tale om, da Bodil ikke har været Sigrids datter. — Sakse taler om to rejser til Rom; det får en støtte ved vita l. 1, hvor Eriks rejse til det hellige land betegnes som den tredje rejse. — Erik i Bari Knytl. 299. At Anselm støttede sagen, jfr. hans brev til ærkebiskop Adser Liljegren Svensk dipl. n. 27 s. 44. Regesta dipl. I s. 33 [158]. — Hefeles Conciliengeschichte V 225 ff. (her tales ikke om Eriks tilstedeværelse). ²⁾ Saxo 612. Hjem- sendelsen af den hellige Nicolaus' levninger må sættes i for- bindelse med Barimødet, se Ryårbøgerne S. r. D. I 160 jfr. A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. 810. Sakse, der ikke

for gaverne viste Erik sig som kirkens gavmilde ven. „Knuds levned“ fortæller, at „da han en gang var dragen til et fjærnt land for at bede, erhvervede han sig jord og land og lod for egen regning et herberg opføre for fattige og fremmede (pilegrimme), noget, man trængte meget til“; ifølge sagaen var det i Piacenza, og her tales også om, at han andensteds i Italien tænkte på pilegrimmenes vel. I sit eget land opførte han fire kirker foruden den i Slangstrup¹⁾.

Tillige havde Erik ved sit møde med pave Urban talt sin dræbte broders sag, men døden hindrede denne pave i at fuldbyrde kanonisationen. Det blev Paschalis II (1099—1118), der helgenkronede Hildebrandismens martyr i Norden som Kanutus; d. 19. April 1101 fandt den højtidelige skrinlæggelse sted, der er beskrevet af Ælnoth som øjenvidne²⁾. For at forherlige helgenens minde havde Erik indkaldt engelske munke fra Evesham ved Avon til sit nye kloster i Odense³⁾. Den storartede kirkefest blev en berømmelse for Erik Ejegods styrelse; derimod oplevede han ikke den endelige opfyldelse af sit ønske om oprettelsen af et nordisk ærkesæde i Danmark, fordi sagen trak i langdrag efter Urban IIs død. Erik glemte den ikke: inden han selv drog ud på pilegrimsfærd, sendte han afsendinge om denne sag til pave Paschalis⁴⁾; dette havde den endelige afgørelse til følge, men da var Erik død fjærnt fra sit land.

kender dette møde, henfører h jæmsendelsen til Eriks pilegrimsfærd. — Saxo 675 kaldes Slangstrup „villa ruralis“ = akselkøbing, en by, til hvilken man kom til vogns (aksel); det modsatte var strandkøbing, jfr. A. D. Jørgensen anf. skr. 811 noten. Om forskellen mellem de to slags byer: Steenstrup Studier over k. Valdemars jordebog 116 f. Skønt Slangstrup kun var købing (villa), fik den senere (1302) samme rettigheder som Roskilde, der var stad (civitas); se Steenstrup 129.

¹⁾ Knytl. 301 og 311. ²⁾ S. r. D. III 381 ff. jfr. 324. ³⁾ A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. 807 f. ⁴⁾ Saxo 609.

Også på anden måde banede Erik vej for sin plan at gøre Lund til nordisk ærkesæde. Skulde det danske ærkesæde tillige have Sverig og Norge under sig, måtte der være fred mellem Nordens tre konger. Eriks forhold til den svenske kong Inge har sikkert været venskabeligt; ti Erik havde jo i sine trængselsdage søgt tilflugt hos ham¹⁾. Derimod lå Inge i krig med Magnus Barfod i Norge, fordi den norske vikingekonge gjorde fordring på landet langs Gøtaelvns løb op til Vænern. Der har vistnok også været fjendskab mellem Erik og Magnus, da Magnus i sin strid med Sveinke Steinarsøn havde plyndret i Halland; her led den krigerske konge for øvrigt et nederlag²⁾. Erik, som var den mindst op-hidsede af de tre konger, kunde kun ønske fred og har været ivrig for at få den tilvejebragt. I sommeren 1101 holdtes der da et fredsmøde i Konghelle mellem de tre konger: hver konge skulde have sit land med dets gamle grænser, men Magnus skulde ægte Inges datter Margrete, der nu blev kaldt Fredkulla, fredspigen, og med hende have det omstridte land som medgift. Rime-ligvis har tillige Magnus og Inge ved dette fredsmøde samtykket i, at Lund skulde være det fælles nordiske ærkesæde³⁾; således havde Erik lagt grunden.

¹⁾ Se ovenfor s. 30. ²⁾ Heimskringla (ved Unger Chria 1868) s. 647—53. Morkinskinna (ved Unger Chria 1867) 150 f., der viser tilbage til Ágrip (ved W. Dahlerup Kbhvn 1880) sp. 80 jfr. Tjødrek munk (Storm monum. hist. Norvegiæ Chria 1880) s. 61 f. Angående overfaldet i Halland Saxo 617. Sakse lader Magnus få sit tilnavn ved denne lejlighed, fordi han måtte flygte barfodet, men det er ikke rigtigt. — Jfr. endvidere Munch: Norske folks historie, 2 del s. 497 og 530—34. ³⁾ Forhandlingerne om ærkesædet omtales ikke i de gamle kildeskrifter, men er højst sandsynlig. Man finder det først i Jon Tursens danske kirkekrønike fra 1565 (Kirkehist. saml. II 308) jfr. A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. 814—15. Om Jon Tursen heri har fulgt en ældre kilde, er tvivlsomt.

Men det var ikke nok, at Danmarks kirkelige selvstændighed sikredes; skulde folket føle fred og lykke, måtte sørøvere og urostiftere tugtes alvorlig. Under Olav Hunger var deres frækhed gået over alle grænser, og i den almindelige nød og forvirring gjorde kongen lidet eller intet for at standse dette uvæsen; den enkelte måtte værge sig, som han bedst kunde. Avte, en broder til den sællandske stormand Skjalm Hvide, blev overfalden af sørøvere på overfarten fra Sælland til Falster, og da han satte sig til modværge, blev han dræbt. På forskellige thing rejste Skjalm nu Sællænderne til hævn, mens kongen ikke tog sig af sagen. Hævntoget gik til Julin (Jumme, Jomsborg); indbyggerne måtte betale bøder og udlevere de skyldige, der blev dræbte med barbarisk grusomhed¹⁾. Et enkelt tog, kun foretaget mod ét sted i Venden og udelukkende af Sællænderne, var selvfølgelig ikke nok til at udrydde ondet; derfor tog nu kong Erik sagen i sin hånd og gjorde flere tog til sørøvernes tilflugtssteder²⁾. Han sejlede til øen Ry (Rygen), undertvang den og lagde den under Skjalm Hvide, Sællands jarl³⁾; tillige kæmpede han til lands mod Venderne og indtog „den gamle borg“, uden tvivl Starigard eller Oldenburg i Vagirernes land (det østlige Holsten⁴⁾). Muligvis har Eriks sejrige kamp været et hævntog; hans broder Bjørn havde haft herredømmet i disse egne og opført Regnoldsborg (Rensborg) på den ø i Ejd-

¹⁾ Saxo 604—5. Med A. D. Jørgensen (Nord. kirk. grundl. 797 ff.) forstår jeg denne fortælling som henhørende til Olavs tid. Under omtalen af Erik Ejegød dvæler Sakse ved den ulykkelige tilstand under hans forgænger. Ellers har man ment, at det var de retsløse tilstande, som endnu holdt sig i begyndelsen af Eriks styrelse jfr. Saxo not. uber. 325. ²⁾ Saxo 605. ³⁾ Saxo 609 jfr. 765, hvor Raneren Dombor siger til Absalon, at de fordum har stået under hans bedstefader: Ejus nutu perinde ac regalibus edictis contenti fuimus. ⁴⁾ Markus Skeggjasøns dræbe Knytl. 303 ff.

eren, hvor Uffe skal have fældet de to Saksere, men på thinge blev Bjørn stødt ned af en Holster, måske under Olavs styrelse; vi véd, at Erik Ejegod tænkte på hævn for sin broder, således lovede han en af sine døtre til Håkon, hvis han vilde hævne drabet på Bjørn¹⁾. Men Eriks tog har også haft en anden hensigt, at skaffe Danmark fred for Venderne ved at gøre Sigrids og Gotskalks søn Henrik til fyrste over disse egne, hvor hans fader havde hersket og fremmet både kristendommens sag og det gode forhold til Danmark. Kunde Erik Ejegod skaffe sin søstersøn magten, var rigets sydgrænse sikret mod Vendernes hærgninger. Således må man forstå Helmolds fortælling om Henriks plyndringstog i Slavernes land, særlig mod Starigard, som blev udført med dansk understøttelse; Henrik fik virkelig herredømmet over en del af landet, og Erik Ejegod havde altså nået sit mål også på denne kant²⁾. — Med lige så stor kraft sikrede Erik Ejegod fred og ro i landets indre; ugærningsmænd straffede han strængt, og overalt, hvor han hørte tale om forbrydelser, sendte han straks sine mænd ud for at straffe de skyldige³⁾. Det er rimeligt, at han af denne grund efter den norske kong Olav Kyrres forbillede udvidede sin hird; derved var han selv

¹⁾ Saxo 603—4. Bjørns herredømme i disse egne står rimeligvis i Forbindelse med kejser Henrik IVs afståelse af grænselandet til Sven Estridsøn på mødet i Bardewik 1071, hvor Sven lovede kejseren hjælp mod Sakserne. Om tiden for Bjørns død, se A. D. Jørgensen: Nord. hist. grundl. 818. — Om Håkon tog hævn over drabsmanden, siges ikke, men det er rimeligt nok; af Knytl 310 véd vi nemlig, at Eriks datter Ragnhild ægtede Håkon den norske. ²⁾ Helmold Chronica Slavorum I kap. 34 (skoleudg. v. Pertz, Hannover 1868 s. 71 f.). Hamsfort (S. r. D. I 271) henfører toget til 1098. Om Eriks optræden på sydgrænsen, se navnlig A. D. Jørgensen: Nord. kirk. grundlægg. tillæg XII (Ejderøen og Rensborg) s. 76 f. ³⁾ Saxo 603.

også sikrere og i stand til at optræde med mere værdighed og pragt ¹⁾).

Men ved siden af denne strænghed mod voldsmænd viste Erik en ualmindelig mildhed. Man forstår, hvor folkekær den konge kunde blive, som sikrede riget lykke og fred og skaffede folket ære og hæder, tilmed når han ved sin blotte fremtræden havde noget betagende og fængslende ved sig. Når han med sit smukke og mandige ydre trådte frem på thinge, glædede folket sig over hans stolte kongeskikkelse; talte han, kunde selv de fjærreste høre hans kraftige røst, og alle beundrede hans veltalenhed. Begejstringen over hans offentlige fremtræden var forenet med den inderligste hengivenhed for kongen på grund af hans venlighed mod alle; efter thinge talte han med de enkelte blandt det forsamlede thingfolk, og bad dem hilse hustru, børn og selv trælle med det bud, at han skulde skaffe enhver hans ret; og dette løfte holdt han ²⁾). Derfor gav folket ham hans smukke tilnavn Egod (Ejegod), „den altid gode“ ³⁾). Erik havde en sund natur, og lykken fulgte hans gærning. Mens han knyttede stormændene til sig, således Skjalm Hvide og Thor-gunneshægten, og mens han værnede om kirkens tarv,

¹⁾ Ræder: Danmark und. Sv. Estridsen og hans sønner 379 f. Olav Kyrre fordoblede sine hirdmænds tal (til 120) og forandrede hirdstuens indretning se Munch: Norske folks hist. 2 del 440 f. ²⁾ Saxo 602. Om Eriks skønhed gik der stort ry; da de tre nordiske konger mødtes ved rigernes grænse, var folkene enige om, at Inge var den værdigste, Magnus den mest krigerske, men Erik den fagreste (jfr. de ovenfor anførte sagasteder). Om hans ualmindelig høje og kraftige skikkelse fortælles Saxo 612, under hans ophold hos kejser Alexios. Om Eriks kæmpekræfter se fortællingerne Saxo 601 f. ³⁾ Vital. 1: Huic cunctus populus ob bonitatis sue constanciam lingua propria Hegothe cognomen inposuit jfr. Ryårb. S. r. D. I 160. Saxo 601: Quo evenit, ut non solum ex morum, sed etiam temporum placidissimo usu Boni cognomen acciperet. — Egothe forklares af e eller ey, altid, og gothe, god.

glemte han heller ikke almuen og dens ret; således har han ikke udbudt leding uden bøndernes samtykke på thinge¹⁾. De gamle skrifter er da også enige om at rose Erik Ejegods styrelse; kun Roskildekrøniken danner en undtagelse ved de hårde ord: „han fandt på mange uretfærdige og ubillige love“²⁾. Den roskildske forfatter, der hørte til Nils' og Magnus' parti, så ganske naturlig skævt til Knud Lavards og Erik Emunes fader; men da han dog ikke har søgt at sætte nogen plet på Knud Lavards minde, må han vel have haft en virkelig grund til sin beskyldning mod Erik. Det var meget ønskeligt, om man kendte de love, der dadles så hårdt; men som sagen står, kan man næppe have nogen sikker formodning derom, og Roskildekrønikens enestående dom kan ikke udslette det lyse billede, vi har af Erik Ejegods kongegærning.

Under sådanne lykkelige forhold foregik Knuds første opvækst; om ham selv véd vi ikke noget at sige i denne tid, men hvad er der vel i almindelighed at fortælle om et barns historie i den alder? Kun det kan man sige, at det har været smukke minder, Knud havde om sin fader, der så tidlig døde bort fra ham.

Det var vistnok i våren 1102, at kong Erik trådte frem på Viborg thing og kundgjorde folket sit løfte om at drage til de hellige steder, som nu var fravristede Seldsjukerne. Da alle vanskeligheder ved at hæve Danmark var overvundne, følte han sin egenlige livsopgave løst; nu kunde han tilfredsstille sin længsel efter pilegrimsfærd. Den var vel vakt ved hans rejse (eller rejser) til Rom; derved var han kommen korstogsbevægelsen så

¹⁾ Dette forhold omtales Saxo 604 i anledning af Skjalm Hvides tog, jfr. notæ uber. 325. Endnu i begyndelsen af Valdemar Is styrelse kunde bønderne ved at nægte samtykke hindre et tog: Saxo 736, jfr. A. D. Jørgensen Årb. f. nord. oldkyndigh. og hist. 1876 s. 70. ²⁾ Se ovenfor s. 17.

meget nærmere, og han havde forhandlet med den pave, hvis ord havde vakt begejstringen for kampen mod de vantro. Tillige vilde han ved sin Jerusalemsrejse frigøre sig for samvittighedsnag, som tyngede ham, fordi han i hidsighed havde begået drab. Om dette sidste findes en udsmykket fortælling hos Sakse¹⁾, der her måske har fulgt en folkesang: en dag kom en mand med stor færdighed i strængeleg til kongens hal og påstod, at han ved sit spil kunde bringe folk til raseri og vanvid. Kongen tvivlede og opfordrede ham til at gøre forsøget, men han vægrede sig længe; omsider gav han efter, da man havde fjærnet alle våben. Ved at høre tonerne grebes alle i begyndelsen af en underlig tungsindighed og henfaldt i sløvhed, men da strængespillet blev livligere, forvandlede den trykkede stemning til glæde og kådhed, så de dansede vildt omkring, og dernæst til fuldstændigt raseri. Kongen var bleven greben af vanvidet, og man ilede til for at holde ham; men inden hirdmændene fik ham overmandet, dræbte han fire af dem; derfor besluttede Erik til bod at drage på pilegrimsfærd.

I denne folkelige fortælling eller folkesang — som det vel oprindelig har været — møder man et mærkeligt udslag af datidens ejendommelige åndsliv. Den livsanskuelse, som kristendommen havde bragt, var nu begyndt at trænge igennem, og folket ærede den som ophøjet og guddommelig; men det havde såre vanskeligt ved at løsrive sig fra den modsatte anskuelse, hvor det rent menneskelige hævdedes i dets selvgældighed, og lidenskaberne stod som berettigede. Kirkens krav til mennesket om selvfor nægtelse eller bod stod ubøjelige, men folket vidste at undskylde en elsket konges fejl²⁾.

¹⁾ Saxo 606 f. ²⁾ Jfr. A. D. Jørgensen: Bidrag t. Nordens hist. i middelald. 178 ff. — En højst ejendommelig modsætning mellem kirkens knugende og sejrende fordringer og det naturlige menneskelivs ret har fået et skønt digtersk udtryk i visen

Dette gamle sagn er fremdeles mærkeligt ved at fremhæve den indflydelse, Nordboerne ofte tillagde strængespillet: mens Hellenerne overvejende betragtede det som mildnende og forsonende og tænkte sig Orfeus som den, der ved tonerne kunde dæmpe det vilde i naturen, bliver strængelegen hos Nordboerne det hidsende, der er i stand til at gribe tilhøreren med en dæmonisk magt, så han mister herredømmet over sig selv. Snart tryllebinder harpespillet alt, så det bliver stift og ubevægeligt, snart fremkalder det sorg, snart får det tilhørerne til at danse og springe mod deres vilje, og selv naturen tér sig voldsomt. Disse forskellige virkninger kommer også frem i sagnet om Erik Ejegod. I vore gamle folkeviser spiller strængelegens tryllemagt en betydelig rolle, særlig i visen om „harpens kraft“ (Sv. Grundtvig: Danmarks gamle Folkeviser nr. 40). Både den vidunderlige stivhed og den voldsomme uro og sprængen af alt findes skildret i en opskrift af denne vise (A v. 21—24):

Han legte alt så liste,
der rørtes ikke fugl på kviste.

Han slog harpen så såre,
det hørtes over alle gårde.

Barken sprang udaf egetræ,
og hornet af det levende fæ.

Barken sprang udaf birke,
og knappen af Marri kirke.

Sorgen, fremkaldt ved strængeleg, kommer også frem i denne vise (D v. 15, norsk A v. 29):

Han slog da så runeslæt,
så trolden lå på vandet og græd,

om Agnete og havmanden: Agnete har fulgt sin elskovs lyst og er bleven fremmed for kirken, men den kalder på hende, så hun forlader sine naturlige pligter som hustru og moder.

jfr. Gejer og Afzelius: Svenska folkvisor, 2den udg. ved Bergström og Høyer nr. 75 A v. 16, C v. 15. — Spillet bindende magt kommer også frem i Danm. gl. folkeviser nr. 34, ligesom der tillægges sangen den samme virkning i den bekendte Elverhøjsvisen (D. g. f. nr. 46). Spillet's hidsende magt, der bringer tilhørerne til at springe og danse, ser man i D. g. f. nr. 69 v. 4:

Den femte han kunde på guldharpen slå,
ja alle de det hørte, da dansed de da,

og nr. 236 „Fru Gundelils harpeslæt“: (Mens her Bonde er borte, vil Dankongen have stolt Gundelil til at være allerkæresten sin og slå harpen for sig)

Stolt Gundelil lod sin harpe klinge,
og kongens ganger begyndte at springe.

Der sprang vel fire, der sprang vel fem,
der sprang vel tredve af kongens mænd.

Hun slog guldharpen under skarlagenskind,
Dankongen monne selv i dansen springe¹⁾.

Altså savner folkedigtningen om Erik Ejegod ikke paralleller.

Folket vilde meget nødig, at Erik atter skulde drage fra Danmark. „Knuds levned“ (lectio 1) siger: „Da han var ved at drage udenlands tredje gang²⁾, vilde folket i hele landet med tredjedelen af sit gods, jordegodset og

¹⁾ I en saga tillægges der også sangen en sådan overnaturlig magt, selv om den ikke er galdrekvad: Thorleiv Jarleskjald kvæder et nidkvad om Håkon jarl, og det bevirker, at der bliver helt mørkt i hallen, og alle drager sværd mod hverandre, så at kvadet bliver mange mands bane; skæget og håret på den ene side faldt af Håkon jarl og voksede ikke ud igen (Flateyjarbok Chria 1860 s. 212). ²⁾ Jfr. ovenfor s. 34 note 1.

kvæget undtagne, (o: med tredjedelen af alt løsøre) løskøbe kongen fra hans løfte. Men hverken ved bønner eller ved penge lod kongen sig rokke fra sit hellige forsæt“ Sakse fortæller, hvorledes folket blev lynslaget ved at høre om kongens forehavende; de klagede over, at de skulde miste deres fader, græd og bad og foreholdt ham, at det var Gud velbehageligere, at riget blev styret med ret end at kongen drog udenlands; og da det ikke hjalp, lovede de at give tredjedelen af deres formue til de fattige for således at befri kongen fra løftet, men Erik afslog det: andres penge kunde ikke befri ham fra løftet, og ved at modtage tilbudet vilde han på én gang hilde sig selv i ménéd og styrte folket i armod. — Derpå rådslog han med stormændene om styrelsen af land og rige under hans fraværelse; de overlod ham selv at træffe bestemmelse derom, og Erik gjorde da sin ældste søn Harald (Kesja) til rigsforstander¹⁾. Men da han var for ung til at bære hele det store ansvar, fik han en erfaren rådgiver ved sin side; det var Adser²⁾, som havde været Lunds biskop siden 1089, da Rikval døde, og var udset til at være hele Nordens ærkebiskop. Tilmed var han dronningens brodersøn³⁾. Han var en retsindig og jævn mand, vistnok ædel og varmtfølende og ivrig for at hæve præstestanden; men han har haft en temlig begrænset synskreds og stundum manglet den rette rådsnarhed og handlekraft; gode kundskaber havde han, men „i sin ydre måde at være på var han så udannet som en Vender“⁴⁾. Han blev Lunds første ærke-

¹⁾ Saxo 608-9. Vita l. 1 og verset efter 2. Knytl. 312.

²⁾ Neer. Lund. S. r. D. III 432. ³⁾ Se ovenf. s. 26 ⁴⁾ Det er dog kun en fremmed, der giver ham det siste vidnesbyrd, nemlig biskop Otto af Bambergs afsending, præsten Ivan, S. r. D. IV 219: *Erat autem vir bonus et simplex, bonarum rerum cupidus auditor, non mediocris scientiæ et religionis. in exterioribus tamen Slavicæ rusticitatis.*

biskop, men havde nær mistet sin værdighed igen ved ikke rask at gribe ind til sit forsvar, da det krævedes, og det var først hans tre efterfølgere, Eskil, Absalon og Andreas Sunesøn, som gav ærkesædet dets egenlige betydning.

Inden kong Erik og dronning Bodil forlod landet, gav kongen sin søn Knud, der var en lille dreng ¹⁾, til Sællands jarl Skjalm Hvide, for at han kunde opfostre ham ²⁾. Om Skjalms forfædre véd vi kun lidt, hans farfader skal have været Slau, hans fader Toke Trylle, der antog kristendommen ³⁾; men han selv hævdede under Eriks styrelse pladsen som rigets første mand; „Knuds levned“ (lectio 1) kalder ham „den dygtigste mand blandt de danske“, og Sakse betegner ham som en mand „med den mest glimrende og uplettede værdighed“ ⁴⁾. Med sine mænd havde han kæmpet tappert på Sven Estridsøns side i slaget ved Niså (1062), hvor en af hans skibsførere, Aslak, særlig udmærkede sig og bidrog væsenlig til at bringe Nordmændene i knibe; men da slagets gang vendte sig, fordi Harald Hårderåde fik forstærkning, blev Skjalm såret og fangen, men undslap fra sine vogtere ⁵⁾. Om hans hævntog til Jomsborg og hans herredømme over Ryøen er der allerede fortalt ⁶⁾. Nu var Skjalm til års og levede uden tvivl stille på sine ejendomme, der lå spredt i Sælland, navnlig i egnen ved Sorø, hvor hans sønner senere stiftede det berømte

¹⁾ Vita l. 1 Helm. I k. 49 (s. 101) jfr. ovenfor s. 24 f. Efter den dér anstillede beregning har Knud ved denne tid været seks år. ²⁾ Vita l. 1 Saxo 609, jfr. Sællandskr. S. r. D. II 607. ³⁾ Absalons genealogi S. r. D. IV 545 jfr. 465. At han skulde nedstamme fra sagnhelten Palnatoke, er vilkårlig gætning, se Pal.-Müller Ny kirkehist. saml. III 425 f. Heller ikke Toke Trylle og Slau er sikrede som historiske personer, navnlig ikke den siste. ⁴⁾ Saxo 609. ⁵⁾ Saxo 552—4. ⁶⁾ Se ovenfor s. 37.

kloster. — Ved at gøre denne mand til fosterfader for Knud viste Erik Ejegod, at han gav sin ægtefødte søn forrangen; den tredje søn, som heller ikke var voksen, Erik (Emune), frugten af en forbindelse med en anden mands hustru, blev nemlig anbragt hos en familie af langt ringere anseelse¹⁾. Erik Ejegod har endnu haft en uægte søn, der ligesom Knud den helliges broderlige forsvarer hed Benedikt (Bent)²⁾; om ham vides ikke andet end hans dødsdag, en 1 Maj, uvist hvad år³⁾; da han ikke nævnes ved faderens afrejse, kan man måske antage, at han er død inden dette tidspunkt. Foruden disse sønner havde Erik Ejegod flere døtre, alle uægte fødte⁴⁾; blandt dem kender vi kun Ragnhild, som allerede den gang må have ægtet Håkon Sunnivasøn (herom senere).

Helmold fortæller⁵⁾, at Erik Ejegod før afrejsen til Nils' varetægt betroede både riget og barnet Knud og lod Nils sværge, at hvis han selv ikke vendte tilbage fra sin Jerusalemsrejse, skulde styrelsen af Landet tilfalde Knud, når han blev voksen. Man mærker her, at præsten i Holsterlandet ikke har været tilstrækkelig kendt med danske forhold. Helmold går ud fra den falske forudsætning, at Nils

¹⁾ Saxo 609, Eriks herkomst tillige 603. Suhm (V 388) gætter på, at Eriks moder også hed Bodil og var moder til den sællandske stormand Peder Bodilsøn, der sluttede sig til Erik Emune. Men denne gisning mangler alt grundlag; ti det er dog for lidt at søge en støtte derfor i den omstændighed, at Peder B. stillede sig på Erik Emunes side. Suhm tænker sig ud fra denne gisning, at Knytlinga har forvekslet de to Bodil'er (se ovenf. s. 27 f.). — Sagaen (Knytl. 312) fortæller, at Erik drog med på rejsen, men Saksens ord må her have forrangen. Hvad der fortælles om et formentligt korstog af Erik som forsettelse af denne pilegrimsfærd i Riant Skandinav. korst. 226 f. er helt uhjæmlet. ²⁾ Roskildekr. S. r. D. I 379. Jfr. ovenf. s. 29 note 2. ³⁾ Necr. Lund. S. r. D. III 445. ⁴⁾ Saxo 603. ⁵⁾ I k. 49 (s. 100 f.).

fik kongemagten straks efter Eriks afrejse; det vilde endvidere medføre, at både Erik og Nils skulde have brudt faderens ordning, som de begge tillige med de andre brødre havde besvoret, at riget skulde tilfalde brødrene, én for én, ifølge Robert af Elgin efter alderen¹⁾. Knyttingsaga gengiver dette på den utvivlsomt urigtige måde, at Sven betingede sig at udvælge en af sine sønner (Knud) til sin efterfølger, og tilføjer, at det blev stadfæstet med våbentag²⁾; om sagaens hovedefterretning ikke er rigtig, kan stadfæstelsen ved våbentag af Svens virkelige anordning vel være historisk³⁾. En sådan højtidelig besvoret bestemmelse kan ikke uden videre være bleven brudt, og Helmolds fortælling kan derfor ikke være rigtig. Vilde man tænke sig en historisk kærne i den, måtte det vel være, at Erik har taget det løfte af Nils, at naar han en gang blev konge, måtte han gøre sit til at Knud skulde blive hans efterfølger; Nils havde nemlig den gang — så vidt vi véd — ingen sønner. Det er ganske vist et stort spørgsmål, om Erik har tænkt sig, at den ubetydelige Nils skulde blive hans nærmeste efterfølger, da der dog var nærmere berettigede brødre tilbage; men han har måske henvendt sig til Nils som den sidste i brødrækken, for at Knud kunde blive konge, når ingen af Sven Estridsøns sønner stod tilbage som nærmeste kongsæmne.

Knyttinga lader Erik Ejegod udtale ved sin afrejse, at han vil give Knud hertugdømme og dertil Hedeby

¹⁾ S. r. D. IV 258. Wilhelm af Malmesbury ed. Savile s. 60. — A. D. Jørgensen (Den nord. kirk. grundl. 740) mener, at reglen om at alderen skulde gøre udslaget er en mistforståelse, og at Sven Estridsøn kun har forpligtet sine sønner og sine mænd til altid at samles om én konge. Det stemmer også bedre med, at Danmark var et valgrige. ²⁾ s. 213. ³⁾ Om våbentag (vápnatak, collisio et contactus armorum) se Sv. Grundtvig: Om de gotiske folks våbenéd, og A. D. Jørgensen: Årb. f. nord. oldk. 1876 s. 162 ff. Gr. anser våbentag for en storslået form af våbenéden; mod dette taler Maurer og A. D. J. Siste mener dog, at Maurer går for vidt ved kun at betragte det som en stemningstilkendegivelse, det er noget retsligt, en domfældelse.

med tilliggende land; Nils er efter lovene nærmest til kongedømmet, og han vil ikke berøve ham hans ære og rige, i håb om at Nils vil lønne ham ved at vise Knud venskab og yde ham hjælp¹⁾. — Den siste del af denne fortælling har samme fejl som Helmolds, at gøre Nils til den nærmest berettigede til kronen ved Erik Ejegods død, mens Sven og Ubbe i virkeligheden gik foran²⁾. Hvad den første del af sagaens fortælling angår, at Erik skulde have udtalt ønsket om at Knud måtte få hertugdømmet, kan det hverken bevises eller modbevises; imod det kunde dog tale, at der ikke er tale om Erik Ejegods ønske senere, da Knud virkelig opnåede denne værdighed, og at han endog måtte tilkøbe sig den. — Om Knyttingsagaens forfatter har haft nogen hjemmel for sin fortælling om, at den franske konge (Filip I) sendte Erik gaver, inden han rejste, og at den tyske kejser (Henrik IV) sluttede forlig med ham, er meget tvivlsomt³⁾. Det siste lyder troligst, idet der vel kunde tænkes at være opstået strid mellem en konge, der sluttede sig til den hildebrandske pave med liv og sjæl, og en kejser, der stod som Hildebrandismens værste fjende; Erik vilde da i denne henseende som i andre sikre sit land, inden han drog ud på den lange rejse, og Henrik IV kunde måske også føle sig tilskyndet til forlig, da han selv ved denne tid skal have påtænkt korstog⁴⁾.

Erik og Bodil med følge drog da mod det hellige land ad den sædvanlige vej over Gardarige (Rusland) og Konstantinopel; ægtefællerne levede afholdende på pilgrimsfærden⁵⁾. Først kom man til den blomstrende ø

¹⁾ Knytl. 312. ²⁾ Knytlinga kender dog Harald Kesjas midlertidige styrelse, som Helmold er uvidende om. ³⁾ Knytl. 313. ⁴⁾ Annales Hildesh. Pertz' Momum. Germ. hist. III 107. ⁵⁾ Her må vita's beretning (l. 1), som følges af Ryårb. (S. r. D. I 160 f.) og Sællandskr. (S. r. D. II 606), vige for Saksen; at Erik skulde være rejst over Rom og have sikret det nordiske ærkesæde, må være en forveksling. — Ægtefællernes afholdenhed Saxo 600: Qvem (nml. Erik) vero eodem voto, sed dividuo

Gulland, hvor Erik i Visby grundede en kirke til ære for hellig Olav, den første kendte kristendomsforkynder på øen¹⁾. Dernæst gik rejsen til Rusland, hvor det danske kongepar vel nok har fået en venlig modtagelse; ti det russiske fyrstehus var knyttet til de tre nordiske. En russisk fyrstedatter Ellisiv havde først ægtet Harald Hårderåde i Norge og dernæst Sven Estridsøn i Danmark, og storfyrst Vladimir i Holmgård (Novgorod) var gift med den siste angelsaksiske konges, Harald Godwinsøns, datter Gyda, som havde levet i Danmark og var bleven udstyret der; deres søn Mstislav (Harald) ægtede den svenske kong Inges datter Kristine, altså en søster til Margrete Fredkulla, der var gift med Magnus Barfod og senere ægtede kong Nils. — Man viste det kongelige pilegrimpar den største ære; trindt om i byerne, fortæller Markus Skeggjasøn i sit *Eiríksdrápa*²⁾, gik præsterne den danske konge imøde med relikvier, og overalt modtoges han med klokkeringen og hymnesang. Over Holmgård og Kijev kom Erik til Konstantinopel. Kejser Alexios Komnenos, der havde modtaget korsfarerne med så megen mistro og vist sig træsk og underfundig over for dem, måtte også på forhånd nære mistillid til en kraftig og afholdt nordisk konge, der kom til hans stad, hvor mange „mænd af den danske tunge“³⁾

toro secuta, (Botilda) profectionis meritum pudicitia cumulavit. — Rejsen beskrives Saxo 610–14 og Knytl. 314 f.; dog kan det ikke være rigtigt, når sagaen lader Erik drage gennem Tyskland med kejserlige krigere som værn.

¹⁾ Knytl. anf. st. Guta saga k. 3 (C. Sävle Gutniska urkunder Stockh. 1859 s. 33). Kong Olavs ophold på øen må have været på vejen til Norge, da han drog tilbage for at vinde sit rige, og ikke som Guta saga siger, da han flygtede fra Norge jfr. Munch Norske folks hist. 1ste del 2det bd. 775. Om kristendommens fremgang på øen se A. D. Jørgensen: Nord. kirk. grundl. 665. ²⁾ Knytl. 313. ³⁾ Danicæ vocis homines (Saxo 610).

tjente som Væring. Men det fortælles, at Eriks ærlighed gjorde Alexios til skamme: de lurere, som skulde forebringe kejseren Eriks samtaler med Væringerne, kunde kun melde om hans formaninger til de nordiske kæmper om at vise troskab mod deres herre. Da blev han modtagen med venlighed og pragt, han fik kostbare relikvier, som han sendte hjem til Roskilde og Lund, og kejseren skal have givet ham valget mellem at se legene på hesterendebanen (hippodromen¹) eller modtage en halv læst guld, den store sum, som det kostede at opføre dem. Erik valgte det sidste; ifølge Sakse vægrede han sig dog først længe ved at modtage pengene²). Den norske konge Sigurd Jorsalfarer fik senere — ifølge sagaen — samme valg, men han valgte legene, og det tilføjes, at der var forskellig mening, om hvilket valg der var det mest kongelige³). Forskellen i valget kommer måske deraf, at den danske konge var på udvejen og havde brug for penge, den norske konge var derimod på hjemvejen. Kejser Alexios skal af beundring for Eriks kraftige skikkelse have ladet ham afbilde både siddende og stående⁴). Til at fortsætte rejsen fik Erik som gave fjorten skibe, og efter ævne gjorde han gengæld; de danske gaver vakte opsigt ved deres sjældenhed. Erik Ejegod forlod derpå Byzantinerhoffet og sejlede mod det hellige land. Men han skulde ikke få det at se; han blev angreben af feber og blev bragt til byen

¹) Sagaen kalder dem *Padreimsleikar*. Knytl. 315. ²) Saxo 612—13. ³) Knytl. 316. *Heimskringla* 669. *Morkinskinna* 164. — Anna Kommena nævner ikke Erik Ejegod i sin *Alexiade*; men hun, der er saa fjendtlig sindet mod korsfarerne, siger også et sted, at hun ikke vil nævne høvdingernes navne, fordi hun ikke kan gengive den hårde, barbariske lyd, og fordi de var for mange til at nævnes, og man ærgrede sig ved deres minde (*Alexiaden* 10de bog, k. IV, 6). ⁴) Jfr. s. 39 note 2.

Baffa, vestlig på øen Cypern, oldtidens Pafos, berømt for sin Afroditedyrkelse; her skal Væringerne have haft et vagthold¹⁾, så det var rimeligt, at Erik blev bragt i land netop her. Kongen forudsagde, at han skulde dø på sin broder Knuds dødsdag, 10 Juli — der nu i året 1103 faldt på en Fredag ligesom i året 1086 — og det slog til. Ifølge de gamle kilder skal Eriks følge have sagt ham, at det sted, hvor han lå syg, var uskikket til begravelse; det hed sig nemlig, efter hvad Sakse fortæller, at jorden atter udspyede de lig, som var lagte i den. Men Erik forlangte, at de alligevel skulde jorde ham der, om der end ikke var indviet kirkegård; jorden tilhørte dog Herren²⁾. Da kongen havde udåndet, fjædede man sig efter hans ønske, og der skete det under, at Erik Ejegods lig ikke udkastedes af sin grav; jorden var derved bleven helliget, så alle fra den tid kunde begravnes på det sted³⁾. Dronning Bodil drog videre og

¹⁾ Saxo 613 note 3. Riant (oversættelsen) 93 f. 223 note 1.

²⁾ Vita l. 1: (Ericus) inquit: „Domini est terra. Qui etsi inde me projecerit, extra cimiterium sepeliet“. ³⁾ Dødsdag og dødsår: Necr. Lund. S. r. D. III 430. 432. 451. Roskildekr. S. r. D. I 379 har 1104. Lundeårb. S. r. D. I 239 har 1102, og Sællandskr. S. r. D. II 606 har 1101, men begge den rigtige dag. — Hvor Erik døde, siger vita ikke, men det findes Saxo 613, Rob. Elg. S. r. D. IV 257, Sven Ågesøn S. r. D. I 58, Roskildekr. (anf. st.) o. s. v. Sven Ågesøn, Helmold (Ik. 49), abbed Vilhelm (S. r. D. II 159) o. fl. lader Erik dø på hjemvejen fra Jerusalem, åbenbart i strid med de andre kilder. Sællandskr. (anf. st.) har en dobbelt angivelse; efter den første skulde Rhodos være stedet, hvor E. døde, efter den anden er det Cypern; det første er vistnok en forveksling med biskop Sven Nordbagge af Roskilde, som under pilegrimsfærd døde på Rhodos (S. r. D. I 379. Saxo 599). — Sakse og vita nævner ikke byen, men Knytl. 317 har fæstningen Basta, der må være skrivfejl for Baffa = Pafos. Corn. Hamsfort (S. r. D. I 39) har Famagusta (østlig på Cypern). — Efter vita (og Sællandskr.) synes det kun at være netop det sted, hvor E. døde, der var uskikket til begravelse, efter Sakse snarere hele

nåede rejsens mål; på Oliebjærget døde hun og blev begravet i Josafats dal ved Jerusalem¹⁾.

2. Tiden 1103—15.

To år var forløbne, siden Erik Ejegod drog ud; da kom det sørgelige budskab om hans død til Danmark. Men samme år som kongen døde fjærnt fra sit land, sattes kronen på hans værk: pave Paschalis II sendte endelig en legat, Alberik, til Danmark med pallium til Adser²⁾. Derfor karakteriseres Erik Ejegod også i den lundske dødebog kortelig som den, der havde skaffet Lund værdigheden som ærkesæde³⁾, og et vers i „Knuds levned“ siger om ham:

Velfærd var hans tid for riget, folket frihed han har bragt⁴⁾.

I disse år havde Harald Kesja benyttet sin magt til at røve og hærje i sit fædreland, som han var sat til at vogte; derfor var han almindelig hadet⁵⁾. Om ærkebiskop Adser siges det ikke, at han har søgt at hindre det; han har næppe haft synderlig indflydelse.

øen. Sådanne sagn fortaltes om Cypern se Saxo anf. st. noten og Suhm V 112.

¹⁾ Rob. Elg. S. r. D. IV 257. — Sællandskr. (S. r. D. II 606) og Ryårb. (S. r. D. I 161) lader Bodil dø på Cypern hos sin ægtefælle. Ubestemt er det udtrykt Saxo 614. ²⁾ Om ærkesædets oprettelse Saxo 610. Sællandskr., der gengiver Sakse „den langes“ ord, har legatens navn, som ikke findes i Saksens eget værk. Ligeledes Anselms brev til Adser (se s. 34 note 1). Pavebullen haves desværre ikke. — Ryårb. (anf. st.), Sællandskr. (S. r. D. II 608) o. fl. har året 1103 for ærkesædets oprettelse, S. r. D. I 239 sættes det til 1104. ³⁾ S. r. D. III 430. 451.

⁴⁾ Vita l. I respons: Ortum duxit dux Kanutus de radice nobili — Rex Ericus erat huic propagator soboli — Ex qua crevit regni salus et libertas populi. ⁵⁾ Vita l. 2. Saxo 615.

Erik Ejegods voksne søn havde således aldeles forspildt sine udsigter til kongekronen. Efter Robert af Elgin¹⁾ skal derimod mange have ønsket Knud til konge, og det er let forståeligt, da mindet om hans faders lykkelige styrelse var så frisk; men da han endnu var barn og altså ikke personlig kunde optræde som konge, kunde hans parti naturligvis ikke gennemføre hans valg, så meget mere som det måtte være i modstrid med Sven Estridsøns anordning; kronen tilfaldt derimod hans farbroder Niklas eller Nils (Nikolaus²⁾). Helmold udtaler sig mindre bestemt, men meningen er tydelig nok den samme, at Knud havde nærmest ret til tronen, men blev skubbet til side af Nils³⁾. Denne fremstilling kan ikke være rigtig, og den er da også uforenelig med Saksens fortælling om kongevalget (se nedenfor). Havde Nils virkelig berøvet Knud hans ret, vilde Sakse ikke have nogen grund til at dølge det. At den skotske fortæller drager Knuds formentlige ret frem, er et udtryk for hans forbitrelse mod Nils, mens Helmold ikke har haft indsigt i enkelthederne. Efter dette bliver det derfor usandsynligt, at der har været et bestemt Knudsparti, der skulde have søgt at gennemføre hans valg; men sandheden kan godt være, at der har været dem, som nærede et stille ønske om at Eriks søn måtte blive konge, mens kronen dog først måtte gå til en af Sven Estridsøns endnu levende sønner.

Da budskabet om Erik Ejegods død kom til Dan-

¹⁾ S. r. D. IV 258. ²⁾ Nikolaus i alle latinske kilder; Niklas (med biformen Niclis, Niklæs) Kunungtallit S. r. D. I 30, Vederloven S. r. D. III 163. Gesta Danorum på danske i Lorenzen: gamle danske krøniker s. 46 f. Af Niklas udvikles formerne Niklæs, Niglæs, Niels, Nils. Først i 15de årh. (Rimkrøniken) har vi Niels som kongens navn; siden den tid er det bleven gængs. ³⁾ I k. 49 (s. 101): Nicolaus . . . Danorum regnum obtinuit, eo quod Kanutus adhuc esset infantulus.

mark, var ifølge Sakse tre af Sven Estridsøns sønner endnu i live; det var Sven, Ubbe og Nils ¹⁾). Sven var den ældste, og han higede efter kongekronen, skønt han var syg. Han skyndte sig at rejse til Viborg, det nærmeste thingsted for dog at opnå valg i Jylland; han har følt, at det var tvivlsomt, om han kunde leve, indtil det almindelige thing var samlet på Isøre i Sælland. Først red han, men blev mere syg deraf og måtte køres, men da han heller ikke kunde tåle det, blev han båret; alligevel døde han, inden han kom til Viborg ²⁾). Dernæst sammenkaldtes thinget på Isøre; spørgsmålet var, om Ubbe, der nu var den ældste, eller Nils skulde være konge; stemmerne samledes om Ubbe, men han afslog kongeværdigheden, i det han erklærede sig uskikket dertil, og således blev Nils da valgt. Således fortæller Sakse. Men det er muligt, at vi her må anvende Robert af Elgins fortælling, at Nils kom til magten ved bestikkelser. Ganske vist er det over Knud, at den skotske forfatter lader Nils vinde sejr ved disse midler, og det kan — som ovenfor sagt — næppe være rigtigt, da Nils ifølge Sven Estridsøns ordning havde forrangen for Knud; alle Svens sønner måtte jo nemlig gå foran nogen af hans sønnesønner. Når det derfor hedder, at det „ingenlunde tilkom Nils at være Danmarks konge“, og tillige Svens regel om tronfølgen fremdrages ³⁾), kan det i virkeligheden ikke være barnet Knud, der er bleven tilsidesat,

¹⁾ Dog nævnes som vidne i Nils' gavebrev til Odense kirke Karl, „kongens broder“ (Thorkelins diplomatarium I 243), men man véd intet om ham ellers. ²⁾ Saxo 614—15. Det er vistnok ikke denne Sven, der var med Knud den hellige i Odense (således Ræder Danm. u. Sv. Estridsøn o. h. sønner 423), men snarere den Sven, der blev berømt som korsfarer (A. D. Jørgensen: Nord. kirk, grundl. 805 noten), da Ælnoth kalder ham Svenno inclytus (S. r. D. III 363). ³⁾ S. r. D. IV 258.

skønt den skotske fortæller siger det. Mon Nils derimod ikke vandt sejr over Ubbe ved bestikkelser, og på den måde overtrådte faderens bud eller — som Sakse betegner det — den skik, Sven Estridsøns sønner havde? ¹⁾). Nils blev konge i året 1104 ²⁾).

Om Nils' tidligere historie ved vi kun, at han var sendt til Flandern som gidsel, da man vilde udløse Olav Hunger for at gøre ham til konge ³⁾). Dette er måske et udtryk for hans afhængighed af høvdingerne; men det kan også tænkes, at han samstemmede med Olav, og at begge brødrene hyldede den gammeldags retning i Danmark, der vilde lade alt gå i det vante spor og udelukke det nye, som kom uden fra. Dette stemmer med Nils' hele ubetydelige person. Selv Roskildekrønikens forfatter, der har hørt til hans parti, kalder ham en fordringsløs og jævn mand, aldeles uskikket til at styre ⁴⁾), og „Knuds levned“ (lectio 1) siger, at Nils havde ikke så meget overblik og bestemthed, som der kræves til at styre. At kongen var jævn, kunde vel synes at være en dyd, men denne jævnhed var forenet med mangel på ævne til at kunne gøre sig gældende: hans natur havde ikke gjort ham til kongsæmne. Sakse fortæller om hans uvilje mod al pragt; også efter at være bleven konge levede han tarvelig som før og indskrænkede den stående hær ⁵⁾ til 6—7 „skjolde“, fordi han ikke vilde være folket til byrde; men hans sparsommelighed, der rigtignok udartede til gærrighed, havde til følge, at det gik sørgelig med ordenen i landet ⁶⁾). Også i kongens egen hird for-

¹⁾ Saxo 615. Ræder 422. ²⁾ Necr. Lund. S. r. D. III 433. Roskildekr. (S. r. D. I 383) sætter hans død (25de Juni 1134 se Necr. Lund. 450) til hans 31te regeringsår. ³⁾ Saxo 595. ⁴⁾ S. r. D. I 379: *virum mansuetum et simplicem, minime rectorem.* ⁵⁾ *quotidianam militiam.* ⁶⁾ Saxo 616 og noten hertil. Dog må et „skjold“ ikke som her tages som en lille

faldt mandstugten. Sven Ågesøn fortæller¹⁾, hvorledes hans egen farfader Kristjern sårede en anden hirdmand med sit sværd. I steden for med nidingsord at blive jagen af gårde beholdt Kristjern sin stilling og ære, da hans mægtige slægt gik i forbøn for ham; hans fader Sven og hans brødre, ærkebiskop Adser, Sven, Eskil og Åge, tilbød at betale en bøde, så stor den skulde være. Man rådspurgte da en ældgammel Vendelbo, som endog skulde have været hirdmand i Knud den stores dage; hans navn var Bo Hedinsøn. Tillige rådførte man sig med andre gamle og kyndige mænd. Bo Hedinsøn foreslog da, at man skulde fastsætte straf for dette nye tilfælde: den, der brød Vederloven ved at såre en anden hirdmand, skulde bøde 40 mark sølv til kongen, 40 mark til den krænkede samt to mark guld som „gørsum“ og endelig 40 mark til alle de andre hirdmænd tilsammen, der stod under samme lov. Det blev da vedtaget, den svære sum blev udredet, og den pengekære Nils har uden tvivl været glad ved denne løsning af sagen. Men da der således var kommen større lemfældighed i hirdloven, havde det senere en anden voldsomhed til følge: i Varde sårede en anden hirdmand, Åge, kongens bryde Eskil Ebbesøn i Vide stallers hus og lige for kongens øjne. Da Nils forbitret vilde have Åge sat fast, satte Vide sig imod det og påberåbte sig hvad der var sket med Kristjern. Derpå blev disse overtrædelser hyppigere, siger Sven Ågesøn, og man bødede for dem efter det først givne eksempel.

Nils har altså været jævn og sparsommelig, mild og eftergivende. Men det synes helt overdrevet, når Robert

afdeling, men som en større skare med fælles mærke. Der kan ikke være ment hirden alene, jfr. A. D. Jørgensen arb. f. nord. oldk. 1876 s. 73 f. — Nils' gærrighed Saxo 623.

¹⁾ Historia legum castrensium S. r. D. III 152 ff.

af Elgin først siger, at han aldeles ikke burde have været konge, og dernæst skal have sammenlignet ham med de værste mennesker og udbredt sig over hans ondskab¹⁾; sammenlignes disse udtryk med det billede, de andre kilder giver, ses det let, at det er hadet til Nils og hensynet til Erik Emune²⁾, der har fremkaldt så hård en dom.

Nils fik en meget længere styretid end nogen af hans brødre havde haft, og han har været til års, da han døde; ifølge Sven Ågesøn kaldtes han derfor almindelig „den gamle“³⁾.

Mens Knud opholdt sig hos Skjalm Hvide og blev opfostret med hans sønner, Toke, Ebbe, Sune og Adser (Rig)⁴⁾, blev hans farbroder konge, og en kvinde, som skulde få stor betydning for Danmark og ikke mindst for Knud, kom til landet. Det var Margrete Fredkulla, som Nils ægtede, næppe ret længe efter at han var bleven konge⁵⁾. — Magnus Barfod var nemlig falden i en kamp fjærnt fra sit rige kort tid efter at Erik Ejegod var død på Cypern. Den vilde norske konge kunde ikke blive hjemme; tidligere havde han underlagt sig de mange skotske øer tilligemed Anglesy og Man, og livet her tiltalte ham, så at han endog anlagde Højskotternes dragt med korte skørter og bare knæ; nu drog han atter ud

¹⁾ S. r. D. IV 258: (5) Nicolaum Regem esse minime decuit. (6) Confert Nicolaum cum pessimis quibuslibet. (9) Exaggerat malitiam Nicolai. ²⁾ Se indl. s. 8. ³⁾ S. r. D. I 58. ⁴⁾ Jfr. Genealogia Absalonis S. r. D. IV 545—51. — Vita l. 3 verset: „Mansit puer cum cognatis“ må forstås om Skjalms familie; han må altså vistnok have været i slægt med kongehuset. Suhm, der kender verset fra Roskildebreviariet (S. r. D. IV 266) opregner blandt slægtningene tillige broderen Harald, farbroderen Nils, fættereren ærkebiskop Adser (Hist. af Danm. V 101), men det er et spørgsmål, om han har været hos andre end Skjalm. ⁵⁾ Suhm (V 149) sætter det til 1105.

for at styrte sig i nye æventyr. Toget gik til Irland, hvor han sluttede sig sammen med kong Muircertagh (Myr-Kjartan) og blev herre over Dublin; men den irske konge led et nederlag, og da Magnus Barfod senere gjorde strandhug, blev han overrasket af en stor hær Irer og faldt efter et heltemodigt forsvar. Han efterlod sig tre sønner i Norge, Sigurd, Eysten og Olav; men med Margrete Fredkulla havde han ingen børn, og hendes medgift, landet mellem Vænern og Viken, tilfaldt således ikke Norge ¹⁾.

Margrete var langt betydeligere end Nils, og det blev da også hende, som styrede riget. I den vigtigste kilde til Knud Lavards historie siges der således: „Da Nils ikke havde så meget overblik og bestemthed, som der krævedes til at styre, beroede styrelsen for største delen på den ædle dronning Margrete, så at fremmede sagde, at Danmark styredes med kvindehånd“; straks efter kaldes hun en „klog og højsindet kvinde“ ²⁾, og Sakse taler om hendes kærlighed og sagtomdighed, der var i stand til at hindre fjendskab eller misstemning mellem hendes søn og Knud ³⁾. Vi skal senere lære hende at kende som den, der traf foranstaltninger til landets forsvar, og i offentlige anliggender overhoved har hun udrettet meget ⁴⁾. Til kirken stod hun i et meget venskabeligt forhold; hun gav den rige gaver — således skænkede hun sankt Laurentius' kirke i Lund en guld-kalk, indlagt med rav og ædelstene —, og egenhændig

¹⁾ Jfr. Munch Norske folks hist. 2 del 535. ²⁾ Vita l. 2: Set minoris providencie et dispositionis quam regno expediret Nicholao existente, pars maxima regni in nobili regina Margreta pendebat, ita ubi ab extraneis Dacia regi virtute feminea diceretur. Regina vero illa, mulier sapiens et honesta . . . ³⁾ Saxo 631 jfr. Vita l. 2: nec potuit inter eos regina vivente discordia nutriri. ⁴⁾ Margrete forekommer således som vidne i Nils' gavebrev Thorkelins diplomatarium I 243.

syede hun alterklæder, messehagler og andet, som præsterne brugte til gudstjenesten¹⁾).

Mens hendes ægteskab med Magnus Barfod havde været barnløst, fik hun med kong Nils to sønner, Inge og Magnus. Men Inge, der var opkaldt efter sin morfader, døde en tidlig død; hans opdrager lod ham ride en meget ustyrlig hest, som kastede ham af, og han blev så trampet og sparket af dens hove, at han døde²⁾. „For sin kære søn Inges sjæl“ gav Nils Odense kirke sjættedelen af fiskeriet i Lønborg å³⁾; vidner til dette gavebrev var både Inges moder Margrete og hans broder Magnus; blandt de øvrige vidner kan nævnes Ubbe Esbjørnsøn, uden tvivl den samme, der nævnes som vidne i kong Nils' privilegiebrev til Odense kloster og kirke (1117) og kaldes „Ubbe jarl, min svigersøn“ — han var nemlig gift med Nils' uægte datter Ingerid⁴⁾; senere var han tillige med sin søn Håkon delagtig i sammensværgelsen mod Knud Lavard og blev tilsist fangen og hængt af Erik Emune⁵⁾).

Den yngre søn Magnus skulde derimod komme til at spille en betydelig rolle i Danmarks historie, men også erhverve sig en sørgelig navnkundighed, i det han „blev det mest kendte eksempel på troløshed“⁶⁾. Han var vistnok opkaldt efter sin farfader Sven Estridsøn, som ved siden af sit nordiske arvenavn bar det kirkelige navn Magnus⁷⁾. Sven Ågesøn fortæller der-

¹⁾ Necr. Lund S. r. D. III 462. Saxo 618. ²⁾ Saxo 617.

³⁾ Thorkelins diplom. I 243. Det kan ikke sættes til tiden om 1107, men må selvfølgelig være adskillige år senere.

⁴⁾ Thorkelins dipl. I 3. Saxo 618. ⁵⁾ Vita l. 6 (Ubbo comes) Saxo 632. Sven Ågesøn S. r. D. I 59. — Thorkelin I 243 kaldes han fader til Esbern (Esbjørn), der også var tilstede. — Saxo 654. ⁶⁾ Saxo 617 Magnus . . . ad notissimum perfidiæ exemplum evasit. ⁷⁾ „Sven Magnus“: Ælnoth S. r. D. III 332 Necr. Lund S. r. D. III 432 (s. 425 endog

imod ¹⁾, at han blev kaldt Magnus („stor“), fordi han havde en ualmindelig størrelse og ligesom Saul ragede et hoved op over sine jævnaldrende. At dette skulde have givet ham navnet, er højst usandsynligt; men man forstår godt lysten til at sætte navnet i forbindelse med personens ejendommelighed; man ser da også, hvorledes „Knuds levned“ (lectio 8) benytter hans navn til ordspil: „Stor“ var hans navn, og stor var hans hjertes ondskab, stor hans tales svigefuldhed, stor hans gærnings ugudelighed“. Men selv om man med legendens forfatter må fordømme Magnus' udåd, bør man dog mindes Roskildekrønikens berømmelse af hans person: „Danmarks pryd, den fagreste yngling, vældig i kraft, en glad giver, forstandig og udholdende“ ²⁾. Selv om dette vidnesbyrd er præget af krønikeskriverens partisyge, kan man dog slutte, at der har været meget godt ved Magnus — og derfor taler vel også det oprindelige forhold mellem ham og Knud — og at det for en stor del er andre, navnlig fætteren Henrik Skatelår, som har ophidset ham til mordet på Knud. Det er også let tænkeligt, at en ret godmodig natur, der var parret med svære legemskræfter, ved idelige ophidselser kunde blive så rasende og lidenskabelig som Magnus blev det; et kraftigt legeme havde han, derfor kalder Islænderne ham Magnus „den stærke“ (Magnúss sterki³⁾). — Det er rimeligst, at dronning Margrete har født Magnus på Sælland, og at han blev døbt

Magnus alene) Roskildekr. S. r. D. I 378 jfr. S. r. D. I 17. 67. 425. II 159. 428. — Når Suhm (V 150) tænker sig muligheden, at Magnus var opkaldt efter Margretes første mand, den norske konge, og at han skulde være ældre end Inge, da er det første højst usandsynligt, mod det sidste taler ordningen Saxo 617. Suhm (V 157) sætter Magnus fødselsår til 1107.

¹⁾ S. r. D. I 58. ²⁾ Jfr. indledn. s. 17. ³⁾ Knytl. 328. S. r. D. II 429.

dér. Knud stod jo nemlig fadder til sin fætter¹⁾, men Knuds opholdssted var netop Sælland, hvor Skjalm Hvide hørte hjemme. Dåben foregik måske i Luciuskirken i Roskilde, og det har vel i så fald været biskoppen selv, der døbte; det var Arnald (Arnold), der havde været kapellan hos Knud den hellige og var bleven Sven Norbagges efterfølger på bispestolen, en ubetydelig og lemfældig mand, hvis største fortjeneste det var at bygge en mur om Roskilde kloster og forny kirkens malerier²⁾. Som det ovenfor er omtalt³⁾ har Knud på denne tid næppe været fjorten år, og der må have været en anden fadder tillige, måske en af klerkene, da man ofte lod dem stå fadder⁴⁾

¹⁾ Rob. Elg. S. r. D. IV 259 (s. 9 i håndskr.) D. Canutus erat spiritualis pater Magni sui occisoris. ²⁾ S. r. D III 345. I 379. Hvis denne „Arnoldus“ ikke har været udlænding, er hans navn vistnok at gengive ved Arnald. „Arnoldus Thylensis“ (en skjald, der opholdt sig hos Absalon) Saxo 812 er i alt fald samme mand som Arnhallr el. Arnaldr Þorvaldsson i „Skáldatal“ (Sn. Edda ed. A. M. III 283 jfr. G. Þorlakson: udsigt over de norsk-islandske skjalde s. 142). ³⁾ s. 24 f. ⁴⁾ Ved en dåb var der oprindelig kun én fadder, og pave Leo den store (440–61) forbød, at flere måtte stå fadder til én, noget, som på ny blev indskærpet på et kirkemøde i Metz 888 (jfr. Hefeles Conciliengeschichte IV 525 f.) og senere (f. eks. i Benevent 1331 og Akvileja 1339 Hefeles VI 554. 564), ligeledes i Decret. Gratiani III dist. IV k. 101 (Friedbergs udg. sp. 1394), men det kunde ikke ophæve den almindelige skik at tage flere faddere, se Høfling: Das Sakrament der Taufe II 19. Klerke og særlig diakoner stod ofte fadder (Høfling II 18); senere forbødes det alle regulares på synoden i Beziers 1246 (Hefeles V 1018) og Reims 1503 (Migne Handb. d. kath. Lit. 704). Kong Nils kan ikke antages at have været den anden fadder; at forældre stod fadder til deres børn, som oprindelig var almindelig skik, var nemlig forbudt på kirkemødet i Mainz 813 (Bingham Antiquitates eccl. l. XI k. VIII, Høfling II 12 jfr. Hefeles III 711); senere indskærpedes det på kirkemødet i London 1200 (Hefeles V 103) og det blev overholdt (Migne anf. st.).

At Knud stod fadder til Magnus, var sikkert et led i dronning Margretes store planer: fred i Norden og særlig i den danske kongeslægt, og hun har derved villet støtte sin søns fremtidsudsigter og arbejdet for sit lønlige håb, at han måtte nå kongemagten. Hun har søgt at svare til sit tilnavn Fredkulla ved pány at tilvejebringe et grundlag for varig fred, og denne sag omfattede hun med varme. Efter det billede, Sakse og „Knuds levned“ giver os af hende, er hun først og fremmest den kærlige og ædle, og derfor bør man ikke tillægge hende politisk rænkespil, hvor ivrig hun end arbejdede for sin søns fremtid¹⁾. Hvor stort omfang hendes planer har ha't, kan ikke siges med sikkerhed; men for så vidt man kan få øje på hendes hensigter, kan man ikke nedsætte hendes tanker som indbildningskraftens luftige gøglespil. Margrete Fredkulla havde virkelig betingelserne for at udrette noget på det punkt, hvor hun arbejdede; hun var en svensk kongedatter, der først havde været Norges dronning og nu var Danmarks, og Dalsland, som var givet i medgift ved hendes første bryllup, var nu efter Magnus Barfods død hendes personlige ejendom, da hendes første ægteskab var barnløst. Hun havde selv som brud været et fredspant, en „fredspige“; nu vilde hun udvide og sikre freden, og midlerne skulde navnlig være ægteskabsforbindelser. Dog må det siges, at hun vistnok har overvurderet sine midler, og hun har næppe klaret sig, at disse bånd var

¹⁾ Dette er Munch tilbøjelig til; således mistænker han hende endog for at være med i spillet, da hendes fætter kong Inge Halstenssøn døde af gift i tiden efter 1118 (Norske folks hist. 2 del 598 jfr. 670, 672). M. sætter ligesom de fleste danske historieskrivere Margretes død til 1130; men da jeg holder fast ved 1117 som hendes dødsår (herom senere), kan jeg allerede af den grund ikke tiltræde den store forskers mistanke.

for svage til at holde mange mennesker sammenknyttede i urolige tider.

Hendes søster Kristine var gift med fyrst (senere storfyrst) Mstislav eller Harald († 1132) i Novgorod, søn af storfyrst Vladimir († 1125) og Gyda, Harald Godwinsøns datter, der havde fundet tilflugt i Danmark¹⁾; Vladimirs fader var Vsevolod († 1093), hans fader igen Jaroslav († 1054), gift med Olav Skotkonges datter Ingegerd, der først var bortfæstet til Olav Haraldsøn i Norge; Jaroslavs fader var den berømte Vladimir, der antog, kristendommen († 1015), en sønnesøns søn af stamfyrsten, Svenskeren Rurik († 879). Mstislav og Kristine havde døtrene Malmfred og Ingeborg. Det blev aftalt, at Malmfred skulde ægte den norske konge Sigurd Jorsalfarer, rimeligvis da han i året 1111 fra sin berømte færd drog hjem gennem Danmark; thi denne ægtepagt er vistnok Margretes værk²⁾. Ifølge Sakse var det endvidere Margrete, der knyttede forbindelsen mellem sin anden søsterdatter Ingeborg og Knud Lavard³⁾; det var hende altså om at gøre at sikre sig Knuds ven-skab og skabe et godt forhold mellem ham og Magnus, og således forstår man også, at hun havde ladet Knud stå fadder til Magnus, så de foruden det naturlige slægtskab fik det åndelige og var knyttede til hinanden ved ét hånd mere. Tillige lod hun sin broder Regnalds datter Jngerid ægte en anden af Magnus' fætre, nemlig Henrik

¹⁾ Jfr. s. 49. — Om Mstislav se Nestors russiske krønike, overs. af C. W. Smith, s. 162. 167—69. 181—82. Om Gydas ægteskab med V. se Saxo 556, hvor S. minder om, at fra ham nedstammede hans navne Valdemar I jfr. not. uber. 319. Ang. de to ægteskaber se endvidere: Morkinskinna 169. Heimskr. 676. Knytl. 324. ²⁾ A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. 830. — Munch (2 del 594) mener, at ægteskabet i det aller tidligste kan være indgået 1116; derfor kunde det dog godt være attalt 1111. ³⁾ I tiden mellem 1115 og 1117. Herom senere.

Skatelår, søn af den Sven, der forgæves havde søgt at blive konge. Da disse to unge piger stod brud, delte Margrete sit fædrenegods i to lige store dele; den ene beholdt hun selv, og den tilfaldt senere Magnus, mens Ingeborg og Ingerid fik hver sin del af den anden; denne kongelige udstyring viser, at dronning Margrete ikke var bange for at ofre sin ejendom således som hendes husbond var det, og at hun tillagde disse to giftermål en særlig betydning for fremtiden¹⁾. Disse var ikke de eneste ægteskabsforbindelser, der knyttede nordiske kongeslægter og lande til hverandre; der var også andre, og flere af dem er rimeligvis blevne til ved Margretes hjælp. Hendes yngre søster Katrine (Karin?) ægtede Harald Kesjas søn Bjørn Jærnside, og Harald Kesja ægtede Ragnhild, søster til kong Sigurd og hans brødre i Norge, datter af Magnus Barfod, Margretes første mand²⁾. Endelig ægtede hendes fætter, den svenske konge Filip Halstenssøn, Olav Hungers enke Ingerid, datter af Harald Hårderåde og Ellisiv, Jaroslavs datter³⁾. — Margrete Fredkullas ejendommelige stræben på dette punkt fortsattes efter hendes død. Således ægtede Erik Emune Malmfred, der var forskudt af Sigurd Jorsalfarer, og Sigurds søn Magnus (den blinde) ægtede et års tid efter (vistnok 1133) Knud Lavards datter Kristin; den anden norske konge Harald Gille ægtede efter Henrik

¹⁾ Saxo 617—18. — Regnald er vistnok død ung, da han ikke ellers nævnes i historien, og da der efter Inges død kun omtales hans broder Halstens to Sønner Filip og Inge som konger. ²⁾ Knytl. 318. ³⁾ Hervarar saga (v. S. Bugge) 298. — Ellisiv, der altså var russisk prinsesse, ægtede senere Sven Estridsøn (se ovenf. s. 49) og dette — ligesom mange andre ægteskabsforbindelser — viser, at det ikke var et ukendt middel til at sikre godt forhold mellem slægter og riger, som Margrete Fredkulla brugte; men ingen havde før benyttet det i så stor udstrækning.

Skatelårs fald ved Fodvig hans enke Ingerid¹⁾. Nils selv ægtede efter Margretes død den norske høvdingedatter Ulvhild, der efter al sandsynlighed først havde været gift med den svenske konge Inge Halstenssøn (herom senere).

Det næste, vi véd at fortælle om Knud, er hans ophold hos Saksens mægtige hertug, Lothar (Ljuder) af Supplinburg. Det er alene Helmold, der fortæller det: da Knud voksede til, frygtede han for sin farbroders efterstræbelser og drog til kejser Lothar, hvor han blev „mange dage eller år“ og nød kongelig udmærkelse²⁾. I det væsentlige må Helmolds fortælling stå til troende, men den trænger til et par rettelser: for det første var Lothar den gang ikke kejser, men kun Sakserhertug³⁾, og for det andet kan frygt for Nils' rænker vel næppe have været grunden til at Knud forlod sit fædreland. Margrete Fredkulla, der var ham en moderlig veninde og tillige kunde lede den ubetydelige konge, måtte let kunne værgе ham mod snarer fra den kant. Men det er ikke en gang rimeligt, at Nils på denne tid skulde have haft lumske planer mod brodersønnen, og Helmold selv fortæller da også straks efter, at Knud ved sin hjemkomst blev modtagen med velvilje af Nils. Hvis

¹⁾ Heimskr. 704. ²⁾ Helm. I k. 49 (s. 101): Ubi autem Kanutus adolere cepit, timens se insidiis patru sui facile posse obrui, transiit ad imperatorem Lotharium et mansit opud eum multis diebus sive annis, habitus ut regiam magnificentiam decuit cum plena honorificentia. — Ann. Barthol. (S. r. D. I 339) sættes Knuds rejse til Lothar til 1107, men det er næppe andet end en gisning. ³⁾ Helmold selv har ikke for alvor ment, at han skulde have været kejser den gang, da han (I k. 41 s. 88) beretter, at Lothar først i året 1126 ved Henrik Vs død fik kongeværdigheden i Tyskland — det var for øvrigt allerede 1125 — og det var endnu senere (1132), at han modtog kejserkronen. Som hertug kalder H. ham Ljuder, som konge og Kejser Lothar.

den mægtige Skjalm Hvide endnu har levet på denne tid, bliver det endnu umuligere, at Knud forlod Danmark for at sikre sit liv; men vi kender ikke Skjalms dødsår, og det er måske rimeligere at antage, at Knuds fosterfader lige var død; dog behøver dette ikke at medføre, at Knud blev usikker for sit liv. Snarere er Knud bleven sendt til Lothar for at blive oplært i alt hvad der sømmede sig en kongesøn, både boglige kunster, dannet levemåde og våbenfærd; ti selv om han i Skjalm Hvides hus havde sét så fremmelige forhold, som vel overhoved på den tid kunde findes i Danmark, var der dog såre meget at lære i Tyskland, fordi kulturen dér var et godt skud foran Knuds fædrelands. At hensigten med Knuds ophold hos Lothar var at lære mere, stemmer godt med at han netop var i læretiden ¹⁾.

Hvorfor det netop var til Sakserhertugen, at den unge Knud drog, véd man ikke, og her kan opstilles flere gisninger. Det er således muligt, at Erik Ejegod på sine rejser har lært Lothar at kende; den gang var han kun greve, først i året 1106 blev han hertug, da Magnus, den sidste af den billungske mandslinje, var død. Det kan altså være, at Erik før sin pilegrimsfærd har taget bestemmelse om at Knud skulde drage til Lothar. En anden mulighed er, at Skjalm Hvide har kendt Sakserhertugen; måske kunde han være kommen i berøring med ham ved sin stilling som jarl over Ryøen og overhoved ved fælles kamp mod Venderne. Enten kan Skjalm da have sendt sin unge fostersøn til Lothar, eller en anden har gjort det efter Skjalms død; mindre

¹⁾ Jfr. Helmold anf. st. Ubi autem Kanutus adolere cepit, o: K. udviklede sig til at blive adolescens, voksen ung mand. — Reich Anf. sk. 206 holder på, at Knud drog fra Danmark af frygt for Nils, og tænker sig den venlige modtagelse, han fik ved tilbagekomsten, foranlediget ved Lothar.

sandsynligt er det, at Knud af sig selv er dragen til Tyskland¹⁾. Et bekendtskab med Lothar må i alt fald forudsættes, måske en eller anden slægtskabsforbindelse ved et giftermål, vi ikke kender.

Knud var altså hos Lothar år og dag²⁾. Dette ophold i Tyskland fik stor betydning for den danske kongesøn: det udvidede hans synskreds og gav ham forståelse af mangt, som endnu var ukendt i Danmark. Som Erik Ejegod i meget beundrede det udenlandske, således fik Knud tysk klædedragt og tyske skikke kær; ligeledes kom han til at ynde det sprog, han hørte ved hertugens hof, og derfor synger den saksiske sanger ham senere lige før hans voldsomme død en tysk sang³⁾. Blandt andet så Knud i Tyskland det stærkt udviklede lensvæsen og vasallernes rejsning mod den kejserlige magt; men det er dog et spørgsmål, om dette har påvirket ham i hans senere færd, den gang han vilde gøre sig lige med sin farbroder⁴⁾. Helmold fortæller os desværre ikke hvad Knud ellers oplevede i Tyskland, og atter her er vi overladt til gisninger. Lothar var en myndig og kraftig ridder, uforfærdet og højmodig⁵⁾. Ved sin dygtighed og forholdenes gunst havde han hævet sig til en

¹⁾ Jfr. Ræder 427. ²⁾ Suhm (V 157 f.) mener 6 år (1107—13). Ganske vist må den næste begivenhed, vi kender i Knuds liv, sættes til omtrent 1113 (toget mod Henrik), men det er ikke sagt, at Knud har været hos Lothar lige til denne begivenhed. At Knud netop skulde være draget fra hertugen for at deltage i de danskes tog mod Henrik, forekommer mig usandsynligt, da Henrik var Lothars vasal. Men man kan intet fastsætte angående tidsregningen på dette punkt, sålænge man må nøjes med Helmolds ubestemte angivelse: multis diebus sive annis. ³⁾ Saxo 638. ⁴⁾ Reich anf. st.: Bald zeigte er, dasz er ein gelehriger Schüler gewesen war! ⁵⁾ Højmodighed viste L. således ved Speiers overgivelse (Dec. 1129) se Jaffé: Geschichte des deutschen Reichs unter Lothar (Berlin 1843) s. 82.

meget fremragende stilling i Tyskland. Som greve af Supplinburg havde han ligesom de andre Saksere været ivrig fjende af Henrik IV og stået på pavens side i Investiturstriden. De voldsomme kampe havde kostet hans fader Gebhard livet (slaget ved Unstrut 9de Juni 1075); men Lothar fortsatte den saksiske frihedskrig og fik endog ærkebiskop Limar i sin vold. Da det således gik frem for Sakserne, ægtede han Rikiza; hun fødte ham først efter 15 års forløb datteren Gertrud, der senere blev gift med Welfernes hoved, hertug Henrik den stolte. Overfor Knud var Rikiza sikkert som en moder, i alt fald fremhæves også hendes sorg ved efterretningen om Knuds mord ¹⁾. — Da Henrik (V) gjorde oprør mod sin fader, stod Lothar efter sin sædvanlige politik på hans side; til løn herfor blev han gjort til hertug af Saksen, da den billungske mandslinje uddøde med Magnus (23de Aug. 1106). Som Sakserhertug var han overherre over det store obotritiske rige, og Holstens greve var hans vasal; derfor måtte han rette sin kraft på at skaffe ro blandt de vilde Vender, der hærjede vidt omkring, også hos Holster og Sturmarer. Da de ved et sådant røvertog havde myrdet grev Gotfred i Holsten, gav Lothar grevskabet til Adolf af Schauenburg og gjorde et hævntog mod Venderne, ifølge årbøgerne fra Hildesheim år 1110²⁾; måske har Knud været med på dette tog for at se en krigsfærd. Til Henrik V vedblev forholdet i begyndelsen at være godt; Lothar har rimeligvis givet møde ved hoffet i Merseburg 1108, og da er det ikke usandsynligt, at han har taget den danske kongesøn med, så han har set Tysklands overhoved og hans følge. Men da Henrik optog sin faders politik, som han selv før havde bekæmpet, var det ude med venskabet mellem ham og

¹⁾ Helm I k. 50 (s. 104). ²⁾ Pertz' Monum. Germ. hist. III 112, jfr. Annalista Saxo i Pertz' M. G. h. VI 748.

Lothar. Det første udbrud kan Knud have oplevet, mens han var ved Sakserhoffet. Anledning dertil blev Fredrik, der ved bestikkelser havde erhvervet sig grevskabet Stade. Markgreven af Nordmark påstod, at han var hans liv-egne, da hans moder var en engelsk kvinde, der med sin moder og søster var strandet på kysten og derfor ikke ansås for fri. Fredrik tilkøbte sig en friheds-erklæring af kejseren, men Lothar stillede sig på markgrevens side, og de holdt Fredrik fangen i Salzwedel. Forbitret erklærede Henrik V dem fredløse, og man rustede sig på begge sider, men sagen blev dog afgjort ved underhandlinger. Skønt Fredrik blev løsladt, kunde han dog i lang tid ikke komme til Stade. Denne spænding mellem Henrik V og Lothar var imidlertid kun småting i sammenligning med de senere kampe¹⁾.

Imidlertid gik det ikke godt med Nils' styrelse i Danmark; han selv magtede aldeles ikke de vanskelige forhold, og heller ikke den ædle dronnings ævner kunde slå til overalt. Særlig var landet plaget af fjenderne syd for Ejderen, hvor de urolige forhold tog en vending, der blev til stor skade for Danmark. Allerede længe havde der nemlig på begge sider af Elbens nedre løb været uro og splid og stundum helt retløse forhold. — Hvad landet syd for Elben angår, kan rovmordet på de

¹⁾ Jaffé anf. skr. 1—7. — Angående Fredrik kan tilføjes, at han senere gav Lothar store løfter og fik hans understøttelse mod markgreven. Ærkebiskop Adalbero gav ham Stade til lén 1123, og året efter, da hans værste modstander, grev Rudolf, døde, kom han i virkelig besiddelse deraf og steg i anseelse, da Lothar blev konge. Fredrik † 1135. Jfr. Albert af Stade Pertz' M. G. h. XVI 320, se også Wedekind *Noten zu einigen Schriftstellern* III 230 f.

tre danske biskopper tjene til eksempel, selv om det er sket adskillige år før den tid, som her ellers er tale om. Ifølge årbøgerne fra Stade¹⁾ overfaldt den lige omtalte Fredrik og hans broder Olrik (o: Odelrik) tre danske biskopper, der var ved at drage gennem egnen med store rigdomme, udplyndrede dem og druknede dem i Elben. Og det var så langt fra, at de to udådsmænd blev straffede; Olrik kom til kejserens hof, og Fredrik erhvervede sig — som ovenfor sagt — grevskabet Stade ved at ofre en del af sine tilranede rigdomme.

Langt mere betydning for Danmark havde dog forholdene blandt Venderne og Sakserne i Nordalbingien. At gennemgå Vendernes stilling til Danmark gennem hele den historiske tid, vil her ikke være på sin plads. Her skal kun gives et overblik over Venderhistorien fra år 1066. Da fik det kortvarige gode forhold mellem Danmark og dets sydlige naboer en brat afslutning ved den voldsomme hedenske reaktion og kristenforfølgelse. Gotskalk, de vestlige Venders fyrste, der havde fremmet kristendommen og bygget mange kirker, blev myrdet tilligemed mange andre kristne i Lenzen. Han var på mødrene side af dansk herkomst og nøje knyttet til Sven Estridsøn, da han havde hans datter Sigrid til ægte. Ligeledes var der et gruopvækkende myrderi i Ratzeburg, hvor munkene med deres abbed, Sønderjyden Åsvard, blev stenede. Hamburg blev ødelagt, og senere brød man løs mod et andet hovedsæde for kristendommen, Meklenburg, hvor Gotskalks enke blev pisket og jaget nøgen bort; hun flygtede med sin søn Henrik til sin fader i Danmark. Biskoppen, den gamle Johannes fra Irland, blev mishandlet, ført om-

¹⁾ Alb. Stad. anf. st. Alt fortælles her under 1112, men rovmordet må være sket inden Fredrik blev greve i Stade (1095) jfr. noten til stedet.

kring i landet til spot og endelig gjort til martyr i tempelbyen Rethre; først blev hænder og fødder hugget af ham, derpå kastede man kroppen på gaden, men hovedet skar man af og ofrede det til Radegast. Forfølgelsen var så ødelæggende for kristendommen i Venderlandet, at bispestolen i Starigard (Oldenburg) stod ubesat i 84 år. Men det var ikke de vilde Vender nok at have udslettet kristendommen hos dem selv, de faldt ind i Danmark og afbrændte Slesvig. Adam af Bremen ser i denne tids rædsler opfyldelsen af ordet (salme 79, 1): „Herre, hedningerne er brudt ind i din arv, de har bemittet dit hellige tempel“. Det var forgæves, at hertug Ordulf af Saksen søgte at hævne disse grusomme oprør; idelig blev han slået af hedningerne, så han blev til spot for sine egne folk¹⁾. Derfor var han også ude af stand til at sikre herredømmet for Butue, Gotskalks søn af tidligere ægteskab; den, der stolede på hertug Ordulfs hjælp, støttede sig til en knækket rørkæp, siger Helmold²⁾. Denne frygtelige omvæltning i Venderlandet fik afgørende betydning for disse vilde stammers forhold til Danmark; den medførte en langvarig, forbitret kamp med de nordiske naboer, indtil Valdemarerne fik dem underkuede. Eftertidens historie vilde have fået et helt andet udseende, om Gotskalks missionsarbejde og det gode forhold til Danmark var blevet fortsatte uforstyrret³⁾.

Vendernes grusomheder var udslag af deres had til kristendommen og navnlig deres had til Sakserne, der havde opirret dem ved ublu skattepålæg. Dem vilde de udsætte sig for på ny, når de tog Butue til fyrste, og

¹⁾ Adam III k. 49—50 og schol. 82 (skoleudg. v. G. Waitz s. 130 f.) benyttet af Helmold I k. 22—23. Om Gotskalks mødre herkomst se A. D. Jørgensen: Nord. kirk. grundl. 668, hvor hjemmel anføres. ²⁾ I k. 25 (s. 52—53) jfr. Jes. 36, 6.

³⁾ Jfr. A. D. Jørgensen Hist. tidsskr. 4 r. I 761.

tilmed frygtede de, at han skulde hævne sin fader; derfor samlede Venderne sig om høvdingen Kruto. Snart blev Butue fordreven og flygtede til Sakserne; Ordulfs søn Magnus hjalp ham til et indfald i Vagirernes land (det østlige Holsten), og han satte sig fast i Pløn. Han fik tilsagn om hjælp fra de tre nordalbingiske Sakserstammer, Holsterne, Sturmarterne og Ditmarskerne; men da han trængte til denne støtte og gjorde regning på den, blev den ham unddraget ved forræderi, han blev indesluttet af Kruto og ved hunger tvungen til at overgive sig med alle sine mænd. Man havde allerede modtaget deres våben, da en højbyrdig kvinde råbte på hævn over fangerne for voldtægt mod de efterladte hustruer i byen; efter dette blev de nedhuggede. — Det var hedenskabets fuldstændige sejr, levningerne af menighederne blev dræbte eller gjorde til trælle; naboerne led frygtelig: over seks hundrede familier blandt Holsterne udvandrede til Harzen, og Sakserne døjede i det hele meget¹⁾. De var ikke i stand til at hævne skændselsen og gøre en ende på uvæsenet, og den samvittighedsløse kejser Henrik IV gjorde ikke noget imod det, ja i sin strid med Sakserhertugerne gik han så vidt, at han foreslog de vilde hedenske Lutitier forbund for således at få bugt med sine fjender²⁾. Endog Sven Estridsøn blev ved mødet i Bardewik (1071) vunden for kejserens og ærkebiskop Adalberts plan, Saksernes underkuelse, mens det skulde synes, at Danmarks og kong Svens interesse måtte være at rette våbnene mod Venderne; Sven har måske ladet sig lokke ved løftet om Holsten og Ditmarsken, men folket syntes ikke om det og nægtede pludselig at fortsætte et Saksertog³⁾. Sven Estridsøn fjærnede sig også

¹⁾ Helmold I k. 25—26. ²⁾ Lamberti annal. 1073 (skoleudg. v. Pertz s. 127). ³⁾ Bruno de bello Saxonica Pertz' M. G. h. V 335. Lamberti ann. s. 111; her nævnes møde-

fra dette forbund, der tilmed i Investiturstriden måtte bringe ham i et skævt forhold til Rom, og vi ser ham snart efter i god forståelse med pave Gregor VII. Men den vedvarende splid i Tyskland havde til følge, at Venderne kunde være i ro i lang tid og deres hedenskab med de grulige menneskeofringer være enerådende. Fra dansk side gjorde man intet for at angribe Vendernes lande; derimod kunde de i forfaldstider, som under Olav Hunger og senere under Nils, hærje frækt på de danske kyster og overfalde skibene. Ved et sådant røvertog kan Sigurd, en af Sven Estridsøns sønner, have sat livet til; i alt fald siger sagaen, at han faldt mod Venderne¹⁾).

Men ikke Venderne alene havde således urolige forhold, der stadig var truende for deres Naboer. Også hos de nordalbingiske Sakser var der alt andet end fasthed. Således blev Bjørn, der havde herredømmet over Holster og Ditmarsker, dræbt på thinge af en af sine undergivne²⁾ Disse stammer selv blev idelig pinte og plagede af Venderne, og Helmold betegner Kruto som deres værste fjende (se s. 74).

Der er allerede talt om Erik Ejegods sejrige Venderkampe. Det er også sagt, at det vistnok var disse sejre, der skaffede Henrik, Gotskalks og Sigrids søn, magten, i det Kruto måtte give ham dele af landet. Da den hedenske høvding ikke havde kunnet holde Henrik ude fra sit land, søgte han at snigmyrde „den raske og krigerske unge mand“ — han var i virkeligheden langt over ynglingeårene —, men Krutos egen hustru Slavina røbede Henrik rænkerne. Tilsist fik hun Henrik til på skrømt at indbyde Kruto, da hun var led ved sin ald-

stedet ikke og mødet sættes til 1073, ligeledes hos Annalista Saxo Pertz' M. G. h. VI 699. Det samme omtales vistnok Adam III 59, selv om det kaldes mødet i Lüneburg.

¹⁾ Knytl. 213. ²⁾ Jfr. s. 37 f.

rende ægtefælle og ønskede Henrik til mand; han var lav nok til at lytte til hendes råd og fælde sin fjende med hans egne forbryderske midler; Kruto blev virkelig myrdet ved gildet af en Dansker, så at Henrik fik hans land og hustru, hvorpå han tog hævn over sine fjender ¹⁾).

Der var en stor opgave for en kristen fyrste som Henrik. Men han mægtede ikke at fremme kristendommen og måtte lade hedenskabet stå ved magt. Der fandtes hverken kirke eller præst nogensteds uden i Gammel Lybek ved sammenløbet af Svartau og Trave, hvor han i reglen tog ophold ²⁾). Kulturen havde fået et knæk, landet lå hærjet; efterhånden begyndte man at rejse huse på de øde tomter, men kirker er der næppe bleven bygget udenfor Lybek eller dens nærmeste omegn. „Holsterne, Sturmarenne og de øvrige Sakser, der er naboer til Slaverne, frydede sig over at deres værste fjende var fældet, han, som havde givet dem død, fængsel og landflygtighed, og at der i hans sted var oprejst en ny høvding, der vilde Israel det vel. De tjente ham oprigtig og styrtede med ham i krigens mangfoldige farer, rede til frygtløst at leve eller dø med ham“ ³⁾). Hedningerne vilde derimod ikke have en kristen fyrste, og de østlige og sydlige Vender rejste sig mod Henrik; af de vendiske folk er måske kun Vagirerne i Holsten blevne ham tro. Men Henrik fik hjælp af hertug Magnus, og det kom til et sammenstød ved Schmilau i Polabernes land (Lauenburg), hvor hedningerne blev kastede tilbage i vild flugt. De østlige Vender under-

¹⁾ Helm. I k. 34 (s. 71—72). ²⁾ Helm. anf. st. (s. 74).

³⁾ Helm. anf. st. (s. 72—73). — Det kan anses for tvivlsomt, om Henrik virkelig har fået opført kirker; i alt fald siger Helmold (I k. 41 s. 89) det samme, at Gammel Lybeks kirke var den eneste i Venderlandet, da Vicelin skulde komme som missionær, og det var mod slutningen af Henriks levetid.

kastede sig nu, således Polaberne om byen Ratzeburg, Obotriterne med Meklenburg og deres østlige naboer, Lingoner, Warnaver, Kizziner og Circipaner vest for Peenefloden, Tholenerne med byen Rethre og Rade-gasts tempel og gudebillede og Retharerne øst for Peene — med et fælles navn kaldtes de fire sidste Vilter eller Lutitier¹⁾ — og måske flere stammer endnu indtil Oderens brede, sejlbare løb. Senere svarede også Ryøen og Pomrerne hinsides Oder ham skat, så han kunde byde som „knés“ lige til Polonernes grænser²⁾. Disse vidtstrakte lande havde han som len af Sakserhertugen, først Magnus, derpå Lothar. Henrik skaffede nu ro i landet, så hver kunde dyrke sin lod, og egnene fra Femern til Odermundingen blev rensede for de mange røvere — det var sådanne stimænd, der plyndrede i Sturmarn og dræbte grev Gotfred (1110). Snart kom Henrik således i stor anseelse, også hos Venderne³⁾.

Man skulde tro, at dette omslag i Nordalbingien og Venderlandet var blevet til stor gavn og lykke for Danmark; men ved sin gærrighed forspildte kong Nils alt og gjorde den mægtige Henrik, der så let kunde have været Danmark en støtte, til en frygtelig fjende. Nils vilde nemlig ikke overlade sin søstersøn hans mødrener-arv⁴⁾. Forbitret begyndte Henrik krig; under kampene

¹⁾ Adam schol. 17 (Helm. I k. 2). Om disse stammer i almindelighed Adam II k. 18 (s. 52 f.) Helm. I k. 2 (s. 16). Om Adams vendiske ethnografi i forhold til tidligere efterretninger se L. Giesebrecht: Wendische Geschichten (Berlin 1843) I 11 f. Slavernes underkastelse under Henrik Helm. I k. 34 (s. 72—74) k. 36 (s. 77 f.). ²⁾ Helm. I k. 36 (s. 77 f.). ³⁾ Helm. I k. 34—35 (s. 74 f.). ⁴⁾ Saxo 618 f. Helmold omtaler ikke striden mellem Nils og Henrik, som Sakse har udførlig.

har han rimeligvis bemægtiget sig Ejderøen med borgen, og hærjende gennemstrefede han de nordlige dele af egnen mellem Lybek og Trave mod syd og Slien mod nord, de store skovstrækninger, som på tysk kaldtes Isarnho¹⁾, på dansk Jærnveden eller Mørkveden; disse nordlige dele (mellem Slien og Ejderen) var nemlig dansk land og kaldtes „den danske skov“ (Dänischwald), og det var næsten umuligt at forsvare dem²⁾. Henriks tog må være gåede endnu videre: på grund af de vendiske indfald turde Nils ifølge „Knuds levned“ ikke overnatte i Slesvig uden at have Friserne til værn³⁾.

¹⁾ Adam Schol. 95 (s. 153). ²⁾ Når Sakse her siger, at han hærjede landet fra Elben til Slesvig, må det være en misforståelse, som Sakse let kunde komme til, da han oplevede, at den store tyske flod blev Danmarks grænse. Nordalbingien, landet mellem Ejder og Elbe, var dels hans eget, dels den holstenske hertugs, og de landsdele, som Bjørn havde haft, var sandsynligvis forlængst gåede tabt for de danske. For Elben skulde der vel stå Ejderen. ³⁾ Vita l. 2 Ibi erat tempore illo pro defectu juris et justicie tam assiduus Sclavorum incursus, quod ipse rex, nisi munitus Frisonum presidio, illic pernoctare non potuit. — Ræder har (s. 440 noten) den underlige opfattelse af dette sted, at kongen ikke kunde være tryk i Slesvig, før „Frisevirket“ blev opført (af Knud Lavard) vest for byen. Stedet må dog naturligst forstås således, at hver gang kongen kom til Slesvig, måtte Friserne også indfinde sig, da Nils' egen hær ikke var tilstrækkelig; i ordene „nisi munitus“ o. s. v. må ligge noget, som indtræder samtidig med kongens komme. Man vil fremdeles ved læsningen af l. 2 og 3 let komme på det rene med, at der med „tempore illo“ menes de historiske forhold inden Knud Lavards optræden. Hvis forfatteren virkelig havde haft den tanke, som tillægges ham af Ræder, vilde han altså have sagt: Nils kunde den gang (o: inden Knud blev hertug) ikke være i Slesvig, uden når han til værn havde den vold, som Knud Lavard (senere) lod opkaste (!). At meningen ikke er, at Nils søgte beskyttelse ved en vold, men ved vagt, fremgår også af Saxo 634 (Knuds ord til Nils): ipse jampridem, Slesvici consistens, salutem tuam adversum Saxonum excursionses

Som sædvanlig viser Nils sig her som den svage konge, men Margrete Fredkulla udfolder en stor kraft og værner om Danmark, selv om hun ikke i krigen kan udfylde en mands plads. Hvad hun kunde det gjorde hun: hun forøgede landets forsvarskraft og blev en ny Tyre Danebod. Det var nemlig uden tvivl Margrete, der lod opføre den østlige del af Danevirke, hvor man trængte til et værn for Slesvig og Sliens vadesteder; volden var højere og brattere end de gamle virke og helt af jord og sten, da tidligere erfaring havde vist, at træværk ikke var så godt et bygningsæmne, fordi det kunde brændes. Den begyndte ved Haddebodnor, som skærer sig ind fra Slien i sydlig retning, og her dannede den en bue om „den gamle borgs“ (Oldenborgs) plads, måske for at kunne værne for en udskibet hær; fra noret strækker den sig mod nordvest til hovedvolden ved den nu udtørrede Danevirkesø: i det hele er „Margretevolden“ næsten en halv mil lang og må tidligere have været et stolt virke. Nu ligger det gamle minde hen, og da der intet gøres for at bevare det, falder det sammen og vil for en stor del snart være forsvunden; navnlig er den lange vold pløjet ned og er nærmest kun en langstrakt, lav bakkehøjning, afbrudt ved jærnbansens skrå gennemskæring. Mere er der tilbage af halvkredsvolden ved Haddebod nor, skønt den på fire steder er gennemskåret af veje; volden er her endnu temlig stejl med mange småsten i jorden; græsset står kun sparsomt sammen med blå klokkeblomster og andre småplanter, der vokser på tør grund; indenfor halvkredsen ligger

jugibus excubiis vallare necesse habuisti. — Om de danske Frisers troskab mod den danske konge se A. D. Jørgensen Bidr. t. Nord. hist. i middelald. 35 ff (afhandlingen Utland (Friselagen)).

frodige småmarker, der skråner ned mod vandet, og langs vejene går der slånbevoksede diger ¹⁾).

Det er en af geheimarkivar A. D. Jørgensens fortjenester at have vist, at Margrete Fredkulla har ladet denne vold opføre (Bidrag til Nordens historie i middelalderen, afhandlingen Danevirke jfr. Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling s. 836). De danske kilder tier om denne stordåd; men en sen holstensk krønike fra 1448 af en „presbyter Bremensis“ har en forvirret beretning om en dronning Margrete den sorte, enke efter Valdemar I (!), der styrede land og rige for sin søn Knud og udbedrede Danevirke²⁾. Gennem dette vildrede, hvor Margrete Sambiria („Sorte Grete“) har fortrængt den langt tidligere Margrete Fredkulla, skimter man dog det rette. Dette, at en Margrete (i virkeligheden M. Fredkulla) og en Knud (i virkeligheden Kn. Lavard) sættes i forbindelse med befæstningssagen, er en hovedstøtte for A. D. Jørgensens opfattelse. At den uklare „presbyter Bremensis“ har ført det længere ned i tiden, har intet at sige, da hans skrift i det hele bærer præg af misforståelse og forvirring. — Dr. A. Sach (Gesch. der Stadt Schleswig. Schl. 1875 s. 28 f.) holder på, at det virkelig er Margrete Sambiria, der har bygget volden. Men den eneste støtte han anfører, nemlig at navnet Margretevold skulde have fortrængt mindet om Valdemars virke og altså være fra tiden derefter, den støtte er for svag. Sach selv siger straks efter, at det ikke er Valdemarsmuren, der kaldes Margretevold, men kun Danevirkes østlige del; og i alle tilfælde kan folkebenævnelserne aldrig veje op mod betragtningen af volden selv; man tør nok kalde Margretevoldens jordvirke ældre end Valdemarsvolden med det murede grundlag, da Margretevoldens størrelse dog forbyder at opfatte det hele anlæg som rent midlertidigt.

¹⁾ Beskrivelsen efter selvsyn Juli 1887. Lithografi findes i Annal. f. nord. oldk. 1859. ²⁾ Presb. Brem. Westphalen monumenta s. 44 (plattysk) og 42 (latin),

Æren for at værne om landet tilkommer altså dronningen. Derimod taler de historiske kilder ikke noget om, at den sønderjydske jarl Eliv¹⁾ har udrettet noget til forsvar for grænsen; vi kender ham i dette forhold kun som forræderen. Allerede flere år havde han haft denne stilling som grænsevogter; af de islandske sagaer véd vi nemlig, at da Sigurd Jorsalfarer ved midsommertid 1111 fra sit æventyrlige korstog drog gennem Tyskland, modtog Eliv ham ved landegrænsen; derpå gæstede Sigurd kong Nils i Slesvig, hvor der blev gjort gilde for ham, og den danske konge ledsagede ham nordpå i Jylland og gav ham skib til Norge²⁾. — Som rigets jarl havde Eliv den pligt at forsvare landet; derfor havde han sæde ved sydgrænsen. Det embede havde Olav (Hunger) haft, inden han blev konge, senere vistnok både Bjørn og Håkon, Erik Ejegods svigersøn; efter Eliv fik Knud Lavard værdigheden, ligeledes kom hans søn Valdemar til at beklæde denne stilling, inden han blev konge, og efter ham hans sønner Kristoffer — hvis moder var den fra folkevisen berømte Tove — og Valdemar (Sejr). Fra Knuds tid kaldtes grænsevogteren hertug.

Nils havde som sagt ikke gjort noget for at værne

¹⁾ Sakse: Elivus. Vita: Elavus. Islænderne: Eilifr. ²⁾ Heims-kringla 670. Snorre gør her Hedeby og Slesvig til to forskellige byer. I Morkinskinna 165 er stykket om Eliv et indskud (jfr. A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. 830 noten) — Suhm (IV 777 V 202) tænker sig, støttet på Langebek, at Eliv må have hørt til kongehuset og har været en frillesøn af Olav Hunger. Grunden til denne antagelse er, at de andre jarler i Sønderjylland har hørt til kongefamilien; men den støtte er for ringe. Riant (282) kalder ham en sønnesøn af Væringernes fører Eilif og fætter til Bodil. Med hvilken hjemmel? — Hvis Håkon virkelig har haft jarleværdigheden, er det ikke godt at vide, hvorfor han atter har opgivet den; måske har han ikke følt sig opgaven voksen.

Danmark. Da mandede den vankelmodige konge sig op for at hævne plyndringerne ved at angribe Henrik i hans eget land; men toget fik et ynkeligt udfald. Kong Nils samlede flåden og gik i land med hæren ved Ljutka („den stærke“, Tyskernes Lütjenburg), en borg ved sydranden af Jærnveden. Eliv havde fået bud om at støde til med rytteri; det førte Nils ikke med sig, da man — som Sakse siger — i Danmark endnu ikke kendte til at føre hestfolk over havet¹⁾. Men jarlen blev hjæmme, bestukken af Henrik, så det var kun fodfolk, Nils kunde stille i marken. Idelig blev de danske krigere foruroligede af Henriks ryttere, så at de efter en uheldig kamp måtte tage tilflugt til en høj, hvor de også kunde være i ro; men næste dag forlod de deres gode stilling og indlod sig i en kamp, som blev endnu mere ødelæggende for dem, skønt de slog fra sig med mod. Her blev Erik Ejegods to sønner alvorlig sårede: Harald Kesja måtte bæres til lejren på sit skjold, og den unge Knud, der nogen tid før var vendt tilbage fra Sakserlandet²⁾, segnede af sine sår, men blev frelst ved en af sine mænds snarrådighed. Han lod nemlig som om han vilde overgive sig til en vendisk rytter, i det han strakte hænderne ud mod ham; da Venderen så red helt hen til ham, greb han hesten ved tøjlerne, kastede ved sine kampfællers hjælp manden af og fik således hesten, så at han ved den kunde bringe Knud bort fra kamptumlen. —

¹⁾ Saxo 619: Nec dum enim Dani externas obeqvitando pugnas conficere noverant. Disse ord kunde synes en modsigelse, da der lige foran er talt om at Nils befaler Eliv at føre rytteri ind i Henriks land; men jeg antager, at Sakse her har udtalt sig fra et ensidig sællandsk standpunkt, så at meningen bliver, at fra øerne kunde der ikke bringes rytteri. Ordet „enim“ må begrunde, hvorfor Eliv netop skulde komme med rytteri. Den første Dansker, der førte rytteri over havet, var Erik Emune på toget mod Ryøen (Saxo 661). ²⁾ Se s. 67 note 2.

Da mørket faldt på, søgte hæren tilbage til sin høj; mange var sårede, og nu efter dagens umådelige anstrængelser havde man ikke en gang mad eller drikke, så der var den største elendighed. I deres fortvivlede stilling påkaldte de danske himlens hjælp, og den næste dag, Laurentius' dag (9de August), aflagde de det løfte, at de for fremtiden vilde højtideligholde dagen før Laurentiusdagen, Allehelgensdag og Langfredag ved faste¹⁾. Danskerne søgte nu i mindre hobe ned mod stranden; undervejs mødte de Skåningerne, der hidtil var blevne holdte tilbage af storm. De skulde nu med deres friske kræfter dække tilbagetoget mod de vendiske ryttere. Men da hæren nu drog videre ned mod stranden, blev mange hængende i en sump, og dette bragte så megen forvirring, at et stort tal krigere blev nedhuggede uden at værgе for sig; andre nåede i vild flugt deres skibe under Vendernes hån. Henrik mente dog, at man ikke skulde være for rask på det; den danske konge lignede en stærk hest: kendte den sine egne kræfter, vilde den ikke tåle nogen rytter. — Eliv fik ikke nogen glæde af sit forræderi; Nils afsatte ham som jarl og fratog ham hans fædrene gods, så han kom til at leve i største armod; det var endda en mild straf for en drottensviger²⁾.

¹⁾ Senere lod Andreas Sunesøn i Estland (1219) stormændene sværge, at Laurentiusfasten skulde overholdes (S. r. D. I 182). Det var et yndet middel til at afværge ulykker. Allerede i den tid, da kristendommen begyndte at slå rod i Norden, anvendtes det i nøden af nogle Svenskere, som endda endnu ikke var helt kristnede (Vita Ansgarii k. 28 (30). S. r. D. I 480. Skoleudg. v. Waitz s. 62). ²⁾ Forbrudt gods tilfaldt kongen som privat ejendom (patrimonium), først i siste halvdel af 13de årh. blev det krongods (kongeleve) jfr. Steenstrup Stud. ov. kong Valdemars jordebog 370 f. Forbrydelsen, hvorved denne straf anvendtes, var for det første at have ført avindskjold mod riget (jfr. Eriks sæll. lov, Thorsens udg. s. 38),

Det ulykkelige tog havde kun haft den virkning, at Henrik blev dristigere i sine plyndringstog. Nu hærjede han vidt og bredt, langt ud over Ejderlandet; hans skibe fór mod de danske kyster, han landede og ødelagde strækningen mellem Danevirke og Slesvig, så at Margretes vold stod til ingen nytte; selve byen angreb han også ved et uventet overfald fra søsiden. Til disse ødelæggende Venderindfald kom andre ulykker i de danske grænselände; der var ingen til at holde orden i det indre, alt var i opløsning, tyveri og ran var daglige begivenheder, det var alles krig mod alle; „man var lige så angst for sine medborgere som for fjenden“, siger Sakse. Friser, Holster og Ditmarsker rasede værst; kunde de ikke få fat i de ulykkelige beboeres gods på anden måde, gik de så vidt, at de ved underjordiske gange trængte ind i husene. For at fri sig for de idelige hestetyverier, bandt bønderne deres heste fast med jærnlænker, og for at tyvene ikke skulde trænge ind, nøjedes man ikke med forsvarlig lås og slå, men omgav gårdene med grave¹). Det var da åbenbart, at Danmark trængte til en dygtig

men Elivs brøde kom her ind under, da han stod i ledtog med rigets fjende. For dette var der ellers tillige dødsstraf, som det allerede ses i de gamle love, der tillægges kong Frode (Saxo 228) og senere i Vederloven (S. r. D. III 160). Som drottensviger måtte Eliv være hjemfalden til samme straf. Efter dette bliver Nils' mildhed næsten uforståelig. Eller skulde det være muligt, at Eliv kun er dømt som den, der har siddet kongens hærbud overhørig? Straffen derfor var fredløshed (Frodes lov a. s.); og det lod sig da tænke, at Eliv har købt sig fred hos kongen med opofrelse af sit gods. Nils' lemfældighed gør unægtelig en så mild dom mere tænkelig end den ellers vilde være.

¹) Toget til Ljutka og dets følger: Saxo 618-22. Suhm (V 200) sætter de danskes tog til 1113. Så meget kan vides, at det må have været før 1115, da Knud blev hertug, og rimeligvis ikke meget før.

grænsevogter og opretholder af orden, og det blev Knud Lavard.

Henrik, der havde sejret over de danske, undgik ikke selv fjendtlige indfald i sit land, nemlig af Ranerne, indbyggerne på Ry, bekendte som de grusomste af Venderne og ivrige afgudsdyrkere. — Det er tidligere sagt, at Skjalm Hvide havde været jarl over Ryøen¹⁾; men i begyndelsen af 12te århundred må øen atter være gået tabt for Danmark, da den ingensteds omtales som dansk land i den tid, vi her taler om, men Venderne fremstilles som deres egne herrer under en indfødt fyrste, og de gør plyndringstog, som bliver hævnede fra tysk side. Dette kan ikke ophæves ved den omstændighed, at biskop Otto af Bamberg, der missionerede blandt Venderne, henvendte sig til ærkebiskop Adser (efteråret 1127) om tilladelse til at forkynde kristendommen for Ryboerne²⁾; thi dette betegner ikke andet end at Danmark på en vis måde kunde gøre krav på øen, fordi den under Erik Ejegod havde været skatskyldig, og at den regnedes under Danmark i kirkelig henseende, skønt pavens stadfæstelse først kom langt senere, efter Arkonas fald —. Ranernes flåde landede nu ved Lybek, og planen var at erobre Vagirernes og de saksiske Nordalbingers land. Henrik lod nu en af sine høvdinger forsvare Lybek, mens han selv søgte hjælp hos Holsterne. Med en hjælpehær fra disse naboer drog han ad en omvej forbi Lybek ned til Traves munding og dernæst igen op i landet langs floden mod Ranernes hær ved Lybek. Ranerne tænkte sig ikke, at krigere på denne kant kunde være andre end deres egne, og gik dem glade imøde, men blev nu voldsomt overfaldne og led et stort nederlag; mange druknede i floden, mange faldt

¹⁾ Se s. 37. 66. ²⁾ S. r. D. IV 218.

for sværdet, og der blev opkastet højen Raniberg over dem. Derpå måtte Ryøen svare skat til Henrik ¹⁾. Dette kan dog ikke være en simpel følge af Henriks sejr ved Lybek, men det må være følgen af hans to senere tog mod Ranerne, af hvilke det siste var i forbindelse med Lothar i året 1114 ²⁾.

II. Knud som Sønderjyllands hertug og Vendernes „knés“.

I. Knud bliver hertug.

Under de fortvivlede forhold ønskede man en jarl, der var i stand til at forsvare grænsen: men alle, som det efter Elivs afsættelse blev tilbudt, undslog sig for at modtage det farefulde embede. Da tilbød den unge Knud sig af sig selv, ifølge Sakse ikke af magtsyge, men fordi han stolede på sin kraft og mente, at her var en opgave for ham ³⁾. Det ulykkelige tog til Ljutka, hvor

¹⁾ Helm I k. 36 (s. 75—77). ²⁾ Helm I k. 38 (s. 79—82). Ann. Saxo Pertz' M. G. h. VI 750 f. — Når Dahlmann (Danmarks hist. I 264) tager det som en kendsgerning, at Ryboernes tog mod Henrik var foranlediget ved tilskyndelse af deres herre, kong Nils, da er dette meget uberettiget. Det er allerede sagt, at de danskes herredømme over øen var tabt — i det lige anførte tyske kildeskrift tales intet om at øen var dansk, men der omtales en (indfødt) fyrste — og Helmold, den eneste kilde, siger udtrykkelig, at Ranerne kom af herskesyge (dominationis libidine provocati).

³⁾ Saxo 623 . . . Canutus tam periculosum a patruo honorem non opum cupiditate, sed fiducia virtutis expeteret.

han havde fået sin krigerindvielse, havde ikke svækket hans mod; det synes tværtimod at have ægget ham til at hævne de danskes forsmædelse og ved stordåd ud-slette de sørgelige minder og standse ødelæggelsen af landet. Det fremgår af vor historieskrivers ord, at mens kongen henvendte sig til andre for at få jarledømmet besat, anmodede han ikke sin unge brodersøn om det; Knud måtte selv bede sin farbroder om det¹⁾. Måske har Nils anset Knud for alt for ung — han har vistnok endnu ikke været tyve år²⁾ —; mindre sandsynligt er det, at kongen på denne tid har frygtet for at Knud skulde få alt for megen magt.

Knud fik sit ønske opfyldt; men kun ved at give den gærrige konge en del af sit gods kunde han få den stilling, som var andre for farefuld; med rette harmes Sakse over denne gærrighed hos Nils³⁾. Kort forinden havde den på anden måde givet sig et klart udtryk. Da Knud nemlig var vendt tilbage til Danmark, overtog han selv sit løsøre, som havde været i Skjalm Hvides værg og rimeligvis endnu var på en af hans gårde — i Sorø-egnen eller andensteds på Sælland. Nu vilde Knud lade det hente og føre til Fyn, hvor han altså havde taget ophold; men da skibet med kostbarhederne var midt i Storebelt, satte vendiske sørøvere efter det. Søfolkene ombord firede da kisten med Knuds gods ned i havet,

¹⁾ Saxo anf. st. jfr. vita l. 2: *duce de Slæswich Elavo diem extremum ducente, ducatum illius a patruo Nicholao peciit, et cum prece petitum optinuit.* — Som bekendt var det dog ikke efter Elivs død, men efter hans afsættelse, at Knud søgte hertugværdigheden. ²⁾ Se s. 25 ³⁾ Saxo anf. st.: *neque gratis eum (o: honorem) impetrare quivisset, vendita patrimonii parte, formidolosum aliis munus pretio assecutus est, eam demum quæstuosam esse militiam ratus, qua gloriæ et claritatis stipendium potuisset acquiri. Ita rex extimescendum ignaviæ decus virtuti venale fecit.*

og så længe de håbede at kunne undfly, havde de den med på slæbetov; men da det for alvor begyndte at knibe, kappede de tovet, da de mente, at det var bedre, at skatten kom på havsens bund end i fjendehånd. Kong Nils, der så dette på sin overfart fra Fyn til Sælland, kunde ikke gøre noget derfor, da han sejlede med små, usle skibe. Atter den sørgelige karrighed! Da Nils senere traf sin unge slægtning glad som ellers, bebrejdede han ham strængt hans ligegyldighed for sit fædrenegods; men Sakse lader Knud svare, at det hjalp ikke at være gnier; rigdom forøgede havesygen, og den, der kun tænkte at blive rig på skatte, kunde ikke blive rig på kærlighed. „Og således — fortæller Sakse — viste han, at han selv var herre over penge, men at penge var herre over kongen. Og det fik man et klart bevis for i det følgende“ — og derpå fortælles salget af hertugværdigheden¹⁾. Det synes altså ikke, som om Knud har begyndt sin løbebane med rigdom eller velstand; noget af godset var gået tabt i Storebelt, og andet måtte bruges til at tilfredsstille Nils.

Da hovedkilderne mangler tidsbestemmelser, må vi gå til de senere årbøger for at få at vide, hvornår Knud blev hertug. Ryårbøgerne og Næstvedkronologien samstemmer i at sætte det til 1115, og dette må foretrækkes for de andre beretninger²⁾.

¹⁾ Saxo 622—23. ²⁾ S. r. D. I. 161. 369. jfr. II 521. Også i Ann. Barthol. (S. r. D. I 339) er dette fulgt. Hertil slutter vore historikere sig, således Suhm (V 210) og A. D. Jørgensen (Nord. kirk. grundl. 837). — Af andre angivelser kan mærkes 1109 i Lundeårb. (Ann. Esr. S. r. D. I 239 jfr. Nordalb. Studien V Quellen z. Ann. Esr. ved G. Waitz s. 44); men da har Knud selvfølgelig været for ung, hvis han da er født 1096. Petrus Olai anfører både 1117 og 1121, men tilføjer, at andensteds haves 1115 el. 1114 (S. r. D. I 175). Også året 1119 anføres (S. r. D. I 388); men man behøver ikke at tillægge det nogen vægt.

Det embede, Knud fik som landets forsvarer, havde flere haft før ham. Men de tidligere var jarler (præfecti¹⁾), Knud kaldes hertug (dux). Ganske vist bruger Sakse ikke denne betegnelse, men „Knuds levned“, Sven Ågesøn og årbøgerne, ligeledes Robert af Elgin, så vidt det kan skønnes af uddraget, og vore andre kilder betegner ham som dux. Helmold siger endog, at han blev hertug i hele Danmark²⁾, og flere af vore kildekrifter stemmer heri overens med den fremmede historiker³⁾; det er for så vidt rigtigt, som han havde en enestående stilling som hele rigets forsvarer (herom nedenfor⁴⁾). Det er betegnende, at med Knud begynder det tyske hertugnavn, noget, som uden tvivl må sættes i forbindelse med hans kærlighed til tyske skikke, blandt hvilke han nylig havde levet. Hertugværdigheden er nemlig af germansk oprindelse; den kan spores tilbage til Merovingertiden, i begyndelsen kun som en stilling i hæren, senere i det hele som den kongelige magts stedfortræder⁵⁾. Det er rimeligt, at Nils som hævder af det gamle har givet Knud jarlenavn, men at Knud har ladet sig kalde hertug af sine mænd, og dette er så blevet det almindelige. — Men ifølge Helmold og Knyttingsaga⁶⁾ er Knud tillige bleven kaldt med en anden titel: Lavard (låvard). Ordet er af engelsk oprindelse (hlâford, lord — herre) og peger tilbage til den tid, da angelsaksisk kultur fik

¹⁾ I vîta kaldes Eliv dog dux. ²⁾ Inde subiens in patriam, a patruo benigne receptus et ducatu totius Danie preditus est (Helm. I k. 49 s. 101). ³⁾ Lundeårb. S. r. D. I 239 (dux Danorum), Ryårb. S. r. D. I 161 (dux in Dacia). abbed Vilhelms genealogi S. r. D. II 160 (dux Danorum) jfr. Alexander IIIs bulle Thorkelin I 27. ⁴⁾ Dette mod Reich (s. 238 f.), der tager det som udtryk for uklare statsretlige forestillinger, når nogle kalder Knud Danmarks hertug; han var i virkeligheden først og fremmest hele rigets embedsmand. ⁵⁾ G. Waitz Deutsche Verfassungsgeschichte (Kiel 1865—78) II 384. ⁶⁾ Helm. I k. 52 (s. 106) Knytll. 319.

så stor indflydelse på Danmarks udvikling, Knud den stores styrelse og den nærmest følgende tid. Måske har hertug Knuds forgængere været kaldte med det samme hædersnavn; men om dem er det ikke bevaret, kun om ham, fra hvis tid det tyske hertug fortrængte det engelske lavard¹⁾. Men lavard kan også have været et navn, som det danske folk netop gav Knud som den ærede og elskede kongesøn, så at Knytlinga kan have ret, når den siger, at Knud af folket blev kaldet Låvard, fordi han var så afholdt. Således træffer vi også i Norge en kongesøn med det folkegivne tilnavn Låvard, nemlig Sverres ældste søn Sigurd²⁾. Sikkert er det, at lavard-titlen brugtes i norden på en mere omfattende måde end som et bestemt embedsnavn. Her skal særlig anføres, at den norske hirdskrå kalder kongen hirdmandens lavard, og i norsk fra 12te årh. bruges ordet overhoved som tiltaleord til kongen i samme betydning som „herra“³⁾; i middelalderens svensk bruges lavard om herren i modsætning til trællen⁴⁾. Man får det indtryk, at det er givet som hædersnavn til særlig udmærkede og afholdte kongeætlinger og at kun den, der i sandhed var herre,

¹⁾ A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. 620 f. — Om ordets oprindelse se Skeat Etymological dictionary of the english language (Oxf. 1882) s. 341: hlâford egenlig „brødherre“. hla (la) = loaf = gl. dansk „lev“. ²⁾ Sverris saga k 93 (Konunga sögur v. Unger Chria 1873 s. 106) Sverrir konungr átti áðr tvá sonu, hét hinn ellri Sigurðr, er kallaðr var lávarðr, en annarr Hákon. I det øvrige af sagaen nævnes han snart Sigurðr Lávarðr, snart Lávarðr alene. ³⁾ Norske hirdskrå k. 40 (Norg. gl. love v. Keyser og Munch II 436): ef maðr væðr sannr níðingr eða svikare láuarðar síns. Fornmanna sögur VII 250. Morkinsk. 237. Heimskr. 754—55. — I Kongespejlet kaldes Adam dyrenes lávarðr og Eva deres laði (= engl. lady) se „Det kongelige spejl“ (Sorø 1768) s. 502. I det isl. N. T. bruges det som „drottinn“ og „herra“, se G. Vigfusson Icelandic-english dictionary (Oxf. 1874). ⁴⁾ Ældre Vestgøtalag, retlösæbalker k. 11 (Schlyter: Sveriges gamla lagar I s. 41) jfr. Yngre Vestgl. retlösæbalker 26 (Schlyter s. 158).

havde den folkegivne ret til at bære herrenavnet. Selv om Knud muligvis har haft lavardtitlen som embedsnavn, vilde det ikke have holdt sig som hans tilnavn, når det ikke tillige var udtryk for folkets beundring.

På hvilken måde er hertugdømmet blevet overdraget til Knud? Når undtages Saksens fortælling om den indfæstning, Knud måtte give Nils for at få værdigheden, mangler vi desværre enhver efterretning derom, og heller ikke vore gamle danske love kan give os nogen støtte i denne sag. I den norske hirdskrå derimod er hertugens indsættelse foreskrevet med bestemte højtidskikke¹⁾: Kongen lader først blæse til thing for alle mænd dér, hvor han opholder sig. Når thinget er sat, får hertugæmnet sæde ligeoverfor kongens højsæde. Efter at en mand, som kongen udsér dertil, har holdt en til lejligheden passende tale, står kongen selv op og giver hertugæmnet hertugnavn: „Det navn, som jeg giver dig, N. N., på Guds vegne og af den magt, han har givet mig, det giver jeg dig godvillig. Lade derfor selve Gud sin miskund følge med alle de ting, som han ser, at du mest trænger til, ham til ære og mig til anseelse og hjælp, dig til fromme og til lykke og alle dem til fromme og lykke, som jeg med Guds forsorg giver i din vold.“ Siden når hertugnavnet bliver givet ham (af thingmændene), skal kongen tage ham i hånd, sætte ham i højsædet hos sig og give ham sværdet, og senere giver kongen ham mærket, „tegnet på, at alle de skal være ham hørige og lydige, som han sætter under hans magt, i alt det, der ovenfor nævntes ved hertugens sværddag, og i alt støtte hans hertugdømme i den retning og til al lovlig lydighed.“ Både sværdet og fanen skal kongen stående give hertugen. Siden skal hertugen gå frem og sværge éd på loven og helligdomme, med den édsformel, der foran (kap. 6) er sat som kongens éd. — Ganske vist er den

¹⁾ Hirdskrå k. 12 (Norges gl. l. II s. 399 f.).

norske hirdskrå betydelig yngre end Knud Lavards tid; men det er rimeligt, at Knud på lignende højtidelig måde har fået sit hertugdømme. Dog har der næppe været en bestemt édsformel, men kongen har fastsat hans éd, og den er aflagt på kirkens helligdomme; dette kan vi slutte os til af Tjodolv skjalds omtale af Sven Estridsøns édsaflæggelse til Magnus den gode ved overtagelsen af det danske jarledømme: „Selv kom Ulvs søn øst på til Elven og lovede fagert, dér svor Sven med sine hænder på skrin; Olavs søn, Skåningekongen, fastsatte hans éd, men de har haft fred i kortere tid end de skulde haft“¹⁾. — Det er ifølge Sakse kong Nils, der giver ham hertugværdigheden; når man husker, hvor stor indflydelse folket havde i offentlige anliggender, f. eks. til bestemmelse om leding, bliver det dog sandsynligt, at de forsamlede thingmænd har givet deres samtykke og hilst den unge kongesøn som hertug. Knud har naturligvis haft sit mærke, sin fane, ligesom andre høvdinger havde det; men det er da rimeligt, at kongen har givet sin første embedsmand dette værdighedstegn tillige med sværdet. Disse to ting har været hans hæders tegn; på det gamle segl for sankt Knuds gilde i Slesvig ser man også et billede af Knud som hertug sprængende afsted i fuld rustning med hertugfanen og draget sværd; fanen er kløvet, så der er to flige, og om det hele er der frynser²⁾.

Hvilke var nu Knuds pligter og rettigheder? Af kilderne får man ikke tydelig fremstilling på dette punkt, og vi mangler retslige dokumenter, der vilde kunne vise os det; man må til dels hjælpe sig ved ana-

¹⁾ Heimskr. 532. ²⁾ Afbildet som tittelvignet i Ludus de seto Canuto duce ved S. Birket Smith (1868) og senere i Henry Petersens afhandl. Knud Lavards helgentilbedelse årb. f. nord. oldkynd. 1885 s. 22; her er nogle enkeltheder rettede.

logier fra den senere tid, men det kan selvfølgelig ikke bringe os fuld sikkerhed for dette tilfælde. Af forholdene fremgik det, at Knud først og fremmest skulde være grænsevogteren; altså havde han tydelig nok et krigerhverv, og landets forsvar har været det første og væsenligste i hans embede. Derfor måtte han på egen hånd kunne samle en hær; vistnok har han kunnet samle den fra hele riget, men først og fremmest skulde han vel tage mænd fra Sønderjylland, og han har næppe måttet optage folk fra andre egne af landet i sin hird¹⁾. For øvrigt synes alt at have været overladt til Knuds skøn, og han har haft stor frihed; således kunde han indsætte sin broder Erik som lensmand over småøerne (rimeligvis øerne syd for Fyn) for at værne dem mod Venderne²⁾. Hertugens hverv som hærføreren ligner marskens i den følgende tid; men der er dog forskel: marsken stod i spidsen for hele rigets hær, men i kongens navn og i kongens sted, så at han modtog kongens bud og udførte hans vilje; hertugens stilling er mere selvstændig, han kan handle i eget navn; han værner grænsen, men er ingenlunde som marsken altid med i de øvrige kampe: ved Nils' påtænkte korstog tales der intet om Knud, derimod gør han et korstog på egen hånd; ved Danskernes angreb på Pommern er han med, men Sakse fremstiller det slet ikke som om Knud er føreren for hæren; Nils selv synes trods sin udygtighed at have befalingen³⁾.

Som hertugen kunde tage sig hærmænd, kunde han også på sit magtområde indsætte embedsmænd, og han holdt sit eget hof. Ved dette har de sædvanlige hofembedsmænd næppe manglet: Knud har vel haft én eller flere stallere, sin skænk, en kannik som kansler til

¹⁾ Jydske lov 3, 8 (Thorsens udg. 216 f) jfr. Steenstrup: Stud. ov. k. Vald. jordeb. 107. ²⁾ Saxo 642 ³⁾ Saxo 629.

at udfærdige brevskaber, under ham en kapellan o. s. v.¹⁾. I alt fald havde han brug for mænd til andet end krig, da hans virksomhed sikkert strakte sig ud over det at være landets forsvarer og han har haft betydelige landsdele at styre.

Her møder vi igen en vanskelighed. Vi mangler al oplysning om hvor stort Knuds område var, og atter må gisningen træde i vishedens sted. At Knud har haft land at styre, kan der ikke være nogen tvivl om, når man betragter hans historie i den følgende tid. Som embedsmand har han altså tillige været lensmand; hans len var lønnen for den farefulde tjeneste, han ydede kongen. Men hvormedet der hørte til hans len, det er spørgsmålet.

Fra ældgammel tid kaldtes den sydlige del af Jylland „Sinlendi“; således møder navnet os allerede hos Einhard, og det må betyde Silænde, „det store len“²⁾. Det indbefattede de tre sydlige sysler, Barvid, Ellem og Isted sysler, og var som en landsdel for sig med Urnehoved som thingsted; det må sandsynligvis være disse sysler, Knud Lavard har fået. Også Friserne i Sønderjylland, Sysselfriserne eller Danelagens Friser har stået under hertugen. Det er derimod meget tvivlsomt, om han har kunnet byde over Friselagens Friser, Strandfriserne i Utlandene, ikke fordi de kun skulde have stået i et løst

¹⁾ Kong Nils havde mindst tre stallere (Thorkelin dipl. I 3), hvis da ikke stallere (stabularii) skal forstås om hofmænd i almindelighed (jfr. Steenstrup 39). — Knuds søn Valdemar I havde den første kansler, vi kender i Danmark (Thorkelin I 15. Steenstrup 42), men det er ikke usandsynligt, at Knud, der efterlignede de fremmeligere tyske forhold, allerede har haft sin cancellarius. Kongelige kapellaner nævnes derimod tidligere (Thorkelin I 4. 7. 10 o. s. v. jfr. A. D. Jørgensen: Udsigt ov. de danske rigsarkivers hist. (1884) s. 1 f.). ²⁾ A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. 292 f.

forhold til den danske krone¹⁾ — ti de var gode danske undersåtter, som de jo også havde vist ved at værne om den svage kong Nils i Slesvig, fjærnt fra deres hjem²⁾ — men fordi den følgende tids historie taler imod det; man ser dem stående umiddelbart under kronen, måske med den opgave at værne landet ved Ejderens nedre løb. Valdemars jordebog siger nemlig, at hele skylden af Frisland tilhører kongen (ikke her-tugen³⁾).

Var nu kongelevet (krongodset) i Sønderjylland givet Knud til støtte eller undtaget fra hans herredømme? En ny gåde, der også er vanskelig at løse. Noget taler for, at Knud har haft kongelev under sig, andet taler derimod⁴⁾. Der er et træk fra den følgende tid, der måske tyder på, at lensmanden havde ret til at nyde indtægten af kongelev i sit len: Sven Eriksøn gav efter kejser Fredriks mægling Knud Magnussøn Sælland som len, men undtog dernæst ved magtsprog kongelevet derfra⁵⁾. At dette ikke var retmæssigt, viser Sakse ved at kalde Knuds krav lovlige og ved at kalde ham „narret ved overenskomsten“⁶⁾. Det er næppe således at forstå,

¹⁾ Således pastor Richelieu (Knud Eriksen Lavard s. 12) i tilslutning til tidligere historikere. ²⁾ A. D. Jørgensen: Bidrag t. Nord. hist. afhandl. Utland (Friselagen). ³⁾ Vald. jordeb. v. O. Nielsen s. 46. 112. ⁴⁾ Richelieu anf. st. erklærer sig imod det. ⁵⁾ Dog ikke som sin egen ejendom, som Pal.-Müller mener (vidensk. selsk. skr. 5te række, hist. o. filos. afd. IV s. 180), hvorimod Steenstrup (s. 379) udtaler sig. Kongelev var helt forskelligt fra kongens privatgods, arvegods (patrimonium); over dette var han fri herre, men krongodset måtte han ikke mindske (Steenstrup 368). ⁶⁾ Saxo 694: Præterea Canuto, justa petenti, provinciali duntaxat administratione concessa, regios penates a cætera se conditione secrevisse dicebat. Fraudatus pacto Canutus vadem sollicitat. Jfr. Knyt. 356; konungsbú her og „regios penates“ hos Sakse er = kongelev.

at Sven havde lovet Knud kongelevet, og så sveg sit løfte; snarere har dette spørgsmål ikke været rejst ved overenskomsten, men Knud støtter sin fordring til almindelig retssædvane. Imidlertid står det første dog som en mulighed, og overhoved kan Saksens ord ikke indeholde noget fuldgyldigt bevis for at lensmanden fik indtægt af krongodset; dertil er hans hele udtryksmåde for lidt nøjagtig og skarp. Går vi fra dette forhold i året 1152 til en senere tid, møder vi Valdemars jordebog (fra år 1231); denne må fortolkes således, at på den tid rådede kongen over det sønderjydske kongeleve. Men at dette ikke kunde gælde som en aldeles almengyldig regel, hvorom der ikke kunde opkastes tvivl, viser den senere strid om dette punkt mellem konge og hertug. Donnen på danehoffet i Nyborg 1285 faldt ud til fordel for kong Erik ¹⁾; men derfor kan det godt have været tilfældet, at det modsatte var almindelig skik halvandet-hundrede år tidligere. Det er jo også muligt, at det stod som et åbent spørgsmål, hvis afgørelse i de enkelte tilfælde beroede på en særlig overenskomst mellem konge og lensmand. Det var ikke urimeligt, om Knud havde kongelevet at nyde, da han i det hele trådte i kongens sted. — Hvad der på Knud Lavards tid hørte til kongeleve i de tre sønderjydske sysler, siges ikke nogensteds; men det har næppe været meget forskelligt fra krongodset på Valdemar II's tid. Ifølge jordebogen var det ²⁾: Brydjenes (Brøns), Høder (Højer), Suddetorp (Søderup), Hanived, Gelting, Jærnveden, den tidligere omtalte øde skovstrækning, Kamp, de tre dele af Hedeby, mens den fjerde del var hertugens, og tre saltbrænderier, mens det fjerde var hertugens. Angående et par af disse krongodser er der så godt som vished for at de også på Knuds tid har tilhørt kronen; det er Jærnveden, der fra

¹⁾ Steenstrup 279 f. ²⁾ Vald. jordeb. s. 45 (jfr. s. 125 f.).

arildstid som almindelig måtte være krongods, og Sudde-
torp, hvor der vistnok var en gammel kongsgård, da
Sven Estridsøn døde der; det passer også godt med
det, at det sønderjydske thingsted Urnehoved var i nær-
heden. — Selv om dette kongelev i det væsentlige har
været overladt til hertugen — hvilket altså ikke er
sikkert — kan der godt have været undtagelser, således
den kongsgård i Slesvig, hvor Nils under Elivs jarle-
dømme navde modtaget Sigurd Jorsalfarer og hvorhen
han vilde ty, da borgerne rejste sig til hævn for deres
myrdede hertug (25de Juni 1134¹⁾). Fra hertug Knuds
område må rimeligvis undtages hvad der var kongens
privatejendom (patrimonium); denne må dog tænkes
langt mindre end på Valdemar IIs tid.

Det var ønskeligt, om man kunde finde nærmere
bestemmelser angående forholdet mellem kong Nils' og
hertug Knuds magt. For at forstå vore egne samfunds-
forhold i middelalderen må vi ofte se hen til vore syd-
lige naboers; men i dette tilfælde bringer det os næppe
videre. Det går nemlig ikke an at sammenstille vore
uudviklede lensforhold med de samtidige tyske, dels
fordi Tyskerne var langt foran i udvikling, dels fordi de
tyske hertuger efterhånden havde udviklet sig til at være
stammehøvdinger (Franker-, Sakser-, Bajerher-
tug); ganske vist kunde de ikke i længden fuldtud hævde
denne stilling, men noget blev der dog i reglen til-
bage²). Tilsvarende forhold kunde Danmark ikke op-
vise, da folket var ét, hvor forskellige en Jyde, Sællands-
far og Skåning kunde være. Og vilde man gå tilbage
i Tysklands historie og sammenligne den danske hertug

¹) Også Slesvigs gl. stadsret § 73 (Sønderjydske stadsr. v. Thorsen s. 17) tyder på, at noget af byen stod under kongen, andet under hertugen. ²) G. Waitz: Deutsche Verfassungsgeschichte VII 95 f.

i 12te århundred med den tyske i 9de eller 10de, vilde denne sammenligning vistnok heller ikke give noget større udbytte, fordi hertugernes stilling ikke altid er éns: mens således Henrik I (Fuglefænger) begunstiger hertugerne og udvider deres magt, søger hans efterfølger Otto den store at begrænse den og lader straks til begyndelse hertugerne opvarte ham til kroningsfesten, noget, som ellers tilkom kongens egne tjenere¹⁾. Det kan i al almindelighed siges, at hertugen i denne tid først og fremmest var embedsmand, dernæst magthaver over et større landstykke, men kongemagten underordnet, pligtig at yde hærfølge, når kongen vilde det, og møde på kongens forsamlinger; disse almindelige træk kan vel i det væsentlige overføres på 12te århundredes hertuger i Danmark. Også hertugens domsmagt, der havde udviklet sig lidt senere²⁾, passer på vore hjemlige forhold, som det ses af Knud Lavards historie. Men spørgsmålet om den sønderjydske hertugs ret til fri rådighed over lenet kan ikke oplyses ved henblik til de tyske forhold, da de på det punkt ikke viser sig faste³⁾. Den samtidige forskel i Tyskland mellem krigslen og skattelen, som dog ikke kan gennemføres dér⁴⁾, kan tildels anvendes på danske forhold. Knuds hertugdømme var et krigslén, idet hans opgave var at værne riget; således havde det været før ham og således vedblev det at være til efter Valdemar IIs tid. Knud har næppe været pligtig at udrede en årlig afgift. Sakse betragter det som uretfærdigt af Nils at kræve en sum i indfæstning, men kongen har dog næppe gjort brud på almindelig vedtægt — Knud giver også senere Lothar en gave som indfæstning — men han har stødt an mod det almindelige omdømme, i det påtagelsen af et sådant embede

¹⁾ Waitz V 68 ff.

²⁾ Waitz V 125 f.

³⁾ Waitz VI 67 f.

⁴⁾ Waitz VI 30.

under de daværende forhold måtte kaldes en opofrelse, der ikke burde være ledsaget af forringelse i gods.

Hertugen har vistnok haft de fleste kongelige rettigheder i sit hertugdømme med land og vand, gårde, huse og byer. Således kan Knud Lavard kræve told på Slien, som dog i Slesvigs gamle stadsret kaldes kongens strøm ¹⁾. Det er vanskeligt at sige hvilke indtægter Knud har haft; måske har han haft gæsteri på kongelev, rimeligvis har han fået de skatter, han indkrævede — sagaen fortæller, at han indkrævede told for at få pengemidler — og retten til at oppebære alt sagefald ²⁾. Dog har kongen vistnok forbeholdt sig alle bøder, der angik leding; i alt fald finder vi, at kong Nils har gjort dette forbehold ved sit privilegium for Knudsbrødrene i Odense år 1117 ³⁾, og heri efterlignede han Knud den hellige i hans privilegium for Lunde kirke 1085 ⁴⁾. Når der i året 1285 fældes den dom, at ledingspengene i Sønderjylland ikke tilkom hertugen, men kronen ⁵⁾, da har man altså rimeligvis hævdet det gamle forhold. — En anden indskrænkning i hertugens magt har kongens møntret været; møntretten tilhørte kongen over hele riget, og Sønderjylland kan ikke have været nogen undtagelse. Dette bekræftes også ved et par træk fra 12te århundred, nemlig at kong Sven Eriksøn ifølge Slesvigs gamle stadsret ⁶⁾ gav byen ret til at slå mønt, og kong Valdemar I gav bispen i Slesvig den halve møntret af byen ⁷⁾, mens der ikke tales om nogen ret, der tilkommer hertugen i denne sag.

¹⁾ k. 68 (s. 17). Herom senere. ²⁾ Jfr. Steenstrup 31 f.

³⁾ Thorkelin dipl. I 3. ⁴⁾ Thorkelin I 1 f. S. r. D. III 427: Si expeditionem neglexerit, erga regem (ikke erga ipsos som i Necr. Lund) emendet. Saxo 581; her forbeholder kongen sig tillige bøderne for manddrab og hjemfalden herreløs arv. Det samme er måske at overføre på hertugens stilling.

⁵⁾ Steenstrup 109. ⁶⁾ k. 31 (s. 11). ⁷⁾ Steenstrup 221—23.

For øvrigt har der næppe fra kongens side været nogen betydelig indskrænkning i hertugens magt; men det skal da ikke glemmes, at Knud dog var kong Nils' vasal og måtte stå ham til ansvar. Vi sér da også, at kongen senere kræver Knud til regnskab for hans handlen, og der er i de efterretninger, vi har om Knud, en fortælling om et fejltrin, en tilsidesættelse af hans vasalpligter og forglemmelse af hans undersåtlige forhold, som han også selv synes at have indsét og søgt at gøre godt igen.

Tillige var Knuds magt selvfølgelig — ligesom kongens — begrænset af folkets. De tre sydlige syslers beboere mødtes på Urnehoved thing og gav deres stemme i forskellige anliggender. Her forhandlede således om overordenlige skatter, som folket selv måtte vedtage — dog kunde Knud, som sagt, af egen magtfuldkommenhed kræve told og det endda uden at miste sin folkelighed. Her blev vel også ledingsvæsenet forhandlet, når det galdt hele Sønderjylland. I tiden før Knud Lavard begyndte man nemlig ikke krig uden folkets samtykke¹⁾; og dette forhold har vistnok været rådende, ti endnu i begyndelsen af Valdemar Is styrelse skete det, at hele den samlede ledingshær holdt thing på Masnedø og gennem sine ældste gjorde indsigelse mod det påtænkte Vendertog, så kongen måtte opgive det²⁾. Selv om hærthinget ikke er ét med landstthingene, kan denne begivenhed vistnok anvendes her som tegn på, at folket også i så henseende havde selvstyre. Dog måtte dette forhold snart der-

¹⁾ Saxo 604 (i anledning af Skjalm Hvides hævn tog) Adeo quippe regia majestas popularem evexerat, ut ei decernendarum expeditionum jus esset, armisque publicis non imperium principis, sed plebis arbitrium præsideret

²⁾ Saxo 736.

efter vige for kongens og stormændenes forøgede myndighed, så at krigene førtes „ved folkets kræfter, men ifølge enkeltes rådslagning“ ¹⁾. — Fremdeles har hertugen ikke udøvet hele den dømmende myndighed, hverken i egen person eller ved sine ombudsmænd; ti folket havde selv en stor del af denne magt og udøvede den ved sine valgte repræsentanter. Sér vi på det følgende århundreds love, møder vi først de folkevalgte Sandemænd, to i hver fjerding, otte i hvert herred. Sandemanden skulde have ejendom i den fjerding, hvor han var valgt; helst skulde han være en adelbonde, i det mindste en fælligsbryde, hvorimod landboen (fæstebonden) var udelukket fra dette tillidshverv, og en sandemand måtte ikke have lén. Sandemændene skulde sværge på landstinget angående manddrab, kvindetægt, hærværk, „afhug“ (lemlæstelse) samt i sager, hvor en mand med vold havde slået en anden med sig; på herredsting skulde de sværge i sager om kirkegods, sår og markskel i deres eget herred. De måtte tilsværge de kongelige (og hertugelige) ombudsmænd, at de ikke vilde dømme efter frændskab eller gave, men som ret var ²⁾. Ligeledes valgte bønderne sig „Nævninger“ i samme antal; de skulde på thinge sværge i sager om håndran, boran, markran, vådegærning og tyveri. Nævningen skulde være adelbonde, ingen bryde eller landbo måtte tages dertil; også han blev tagen i éd af ombudsmanden, at han vilde dømme ret; valgte bønderne sig ikke nævninger, skulde ombudsmanden udtage dem ³⁾. Hertil kan endnu føjes, at opstod der uvished i en by om grænserne for toft, ager, skov, vej, forte („fortov“, fodsti) o. s. v., skulde tolv grundejere fra byen — hvis der ikke fandtes så mange,

¹⁾ Saxo 741. ²⁾ Jydske lov 2, 1—4 (Thorsens udg. s. 84 f.).

³⁾ J. l. 2, 40 f. (s. 126 f.).

kunde tallet fuldstændiggøres ved mænd af nabobyen — tilsværge det rette, og deres afgørelse stod ved magt; i Ejderstedt kaldtes de „oldinge“¹⁾. — Det er naturligvis vanskeligt eller snarere umuligt at sige, hvor meget af disse retslige forhold der kan overføres på Knud Lavards tid. Sandemændene synes ved kong Valdemars lovbog at have været en ny institution, udviklet omtrønt hundred år efter Knuds tid²⁾; men det er rimeligt, at folket på anden måde har haft den samme ret, og i denne tidligere tid kan folkets indflydelse ikke have været ringere end på Valdemar Sejrs.

Af præstestanden er Knuds magt derimod næppe bleven indskrænket i betydelig grad. Selvfølgelig var der områder, hvor Knud ikke havde noget at sige. Navnlig kan det fremhæves, at i sager, der angik helgbrud, kunde biskoppen på kirkestævne dømme ved sine nævninger; den ret havde Knud den hellige givet biskopperne³⁾, og således kunde de fælde dom angående trætte, vold og drab, der var sket i „helgen“, og om arbejde, der var udført de dage, da præsten havde påbudt „fuld helg“; for dette måtte den anklagede værgе sig med tolv mands éd. Ifølge Jydske lov hørte fremdeles under helgbrud misforhold i huslivet, mishandling fra mandens side, opsætsighed hos hustru og børn og strid mellem søskende⁴⁾; men det er tvivlsomt, om disse familieforhold allerede på Knuds tid var dragne ind under kirkens myndighed, da præstestandens krav i så henseende ikke blev mødt med velvilje, og kirken gjorde den gang kun langsomme erobringer. Det var overhoved vel endnu ikke lykkedes for kirken at drage ægteskabssager ind under sig; i lovene fra Valdemar IIs tid forudsættes det nok, at skils-

¹⁾ J. l. 1. 52 (s. 76). A. D. Jørgensen Årb. f. nord. oldk. 1872 afh. „oldinge“. ²⁾ A. D. Jørgensen Årb. f. nord. oldk. 1880 s. 40. ³⁾ Saxo 575. ⁴⁾ J. l. 2. 82—83 (s. 170—72).

misse foregik for „kristendoms lov“ eller for „Guds ret“ ¹⁾; men det har næppe været gennemført over hundred år tidligere, skønt skilsmisse utvivlsomt har hørt til de sager, som Knud den hellige vilde lægge under præsternes domstol, fordi kirken ønskede at drage dem ind under sig ²⁾. Over sine egne undergivne har biskoppen haft domsret ³⁾, og under bispestolen hørte gods, som naturligvis stod udenfor hertugens magtområde og måske har haft særlig skattefrihed; det kan således antages, at biskoppen i Slesvig allerede da havde Gammel-Gottorp tæt ved byen ⁴⁾.

Knud Lavard oplevede nogle ejendommelige frigørelsesforsøg i den danske kirke eller i alt fald i Roskilde stift; det var bestræbelserne på Sælland for at fritage præstestanden fra det verdslige thing, som biskop Peder synes at have ført til en foreløbig sejr. Når Sakse også lægger disse hen til Knud den helliges tid, er det næppe rigtigt; i alt fald kan Knud ikke have gennemført sagen, da Roskildekroniken fortæller, at præstestandens fritagelse for verdslig domstol, som biskop Peder udvirkede, ikke tidligere var tilladt ⁵⁾. Det er ikke urimeligt, at der har været en lignende bevægelse i Sønderjylland; men om den har fået samme udfald som på Sælland, må stå hen. Muligvis kan Knuds forkærlighed for den store kultur og hans gunstige stilling til præstestanden have gjort ham til biskoppens og præsternes støtte i denne sag. Så

¹⁾ J. l. 1, 5. 23 (s. 16. 42) Skånske l. s. 6. Vald. sæll. l. s. 14. ²⁾ Saxo a. s. ³⁾ Jfr. således J. l. 3, 20 (s. 226): the styræ hafnæ tho til biskops dom liggæ, fylghæ e biskops dom. ⁴⁾ Jfr. A. D. Jørgensen Nord, kirk. grundl. 848. ⁵⁾ S. r. D. I 380: Qui (o: biskop Peder) mox causa Clericorum contra Bondones suscipiens, non solum ex illo liberavit, sed insuper effecit, ut nullus laicus querimoniam super Clericos in placitis faceret, sed in sancta Synodo, qvovd prius neqvavvam licuit. Saxo 575 f.

meget er vist, at den ikke kom til afslutning på hans tid, og striden herom spillede senere en betydelig rolle i Danmarks historie, indtil præstestanden fik bekræftelse på sin sejr ved Kristoffer IIs håndfæstning ¹⁾).

2. Knuds kampe med indre og ydre fjender.

Befæstningsanlæg.

Der er ovenfor dvælet ved de sørgelige forhold i den landsdel, Knud nu skulde overtage; mens Henrik hærjede landet, benyttede tyve og røvere sig af de usikre forhold og drev deres færd med største frækhed; som tidligere fortalt deltog fremmede som Holster og Ditmarsker heri, og Friserne øvede det samme uvæsen ²⁾. Blandt disse forbrydere var der — efter hvad Sakse fortæller ³⁾ — også en højbyrdig mand, „som af havesyge ikke rødmede ved at styrte sin herlige sjæl fra adelens højeste tinde til slethedens laveste pøl.“ Efter disse ord synes han at have hørt til kongehuset, og er da rimeligvis den samme som den slægtning, Knud lod hænge, da han var greben i ran; men dette fortæller Sakse ikke. Om hans navn eller plads i kongefamilien véd vi for øvrigt intet ⁴⁾.

¹⁾ Geheimearkivets årsberetn. II s. 9: Item non citentur clerici ad placitum seculare vel coram iudice seculari, set coram iudice suo ecclesiastico pro quacunque causa citentur et ibidem legitime conuincantur. ²⁾ Se ovenf. s. 82. ³⁾ Saxo 622.

⁴⁾ Der er ingen grund til at tænke sig Harald Kesja som denne forbryder (således Suhm V 207); så kunde det ikke være den samme, som Knud lod hænge. H. viste ganske vist samme færd, men det skjuler Sakse ikke, så man måtte vente, at han også vilde navngive ham her (denne vanskelighed fremhæver Suhm også selv). Saksens ord forbyder også at lade det gå på Eliv (Langebek formodede det på en utrykt seddel: Suhm V 212). Ligesom den forrige antagelse strander det på,

Knud tog kraftig fat på sin vanskelige opgave og nåede hurtig sit mål. Legenden siger (lectio 3): „Da Knud ved Guds styrelse var bleven hertug, spændte han sværd ved lænd og omgjordede sig med mandighed; han splittede de skarer, der trængte ind i riget, han udryddede røverne og lod tyvene hænge, og i kort tid befriede han sit fædreland fra al plage. Det havde da til følge, at de, der før sad skælvende på de sikre steder, de færdedes og dvælede nu i fjendernes smuthuller, i ransmændenes huler og i sørøvernes havne, fordi der ikke var nogen, der indjog dem skræk; ved alle kyster kunde nemlig enhver bo i fred og ro“. — Alle vegne søgte Knud at få bugt med de indre fjender; strængheid var nødvendig her, men skønt det galdt om at handle rask, forhastede han sig ikke, men dømte med retfærdighed. „Knuds levned“ fortæller hvorledes hertug Knud bar sig ad: „når en ved tyveri eller ran mistede sin okse eller hest, blev der to, tre dage ledt efter dyret, om det ikke løb vildt om på markerne; fandtes det ikke, måtte hertugens ombudsmænd (exactores) skaffe det tilbage, og de eftersporede tyven og tyvekosterne og øvede retfærdighed“ ¹⁾. Det må tænkes, at Knud sendte sine hirdmænd ud som politi, og greb de forbryderne på fersk gærning, gjorde de kort proces og hængte dem. Særlig var han en velgører for Slesvigerne, siger Hel-mold ²⁾; i den sydlige del af landet drev jo ikke blot ransmænd deres uvæsen, men de vendiske naboer øvede hærværk; indbyggerne her var derfor de mest plagede, og de måtte føle Knuds virken som en sand velsignelse.

at Sakse ikke navngiver ham her, mens han dog lidt foran har fortalt om ham, og desuden stod han allerede brændemærket ved sin svig og kunde ikke siges først nu at sætte en plet på sin høje byrd.

¹⁾ Vita l. 3. ²⁾ I k. 49 (s. 101) *Precipue vero Sleswicensibus beneficis erat.*

I den sumpede egn mellem Ejder og Sli greb Knuds folk én gang en røverbande, der blev ført for Knud, og blandt dem også den højbyrdige mand, som ovenfor er omtalt¹⁾. Vi vil lade „Knuds levned“, der har den udførligste beretning om dette, fortælle (lectio 3): „Der var en mand af høj byrd, men slet i sin vandel; oftere var han bleven anklaget, men han vilde ikke holde op med sin frækhed, fordi han var mægtig, og han anså det for intet at øve vold mod de fattige og kue de mægtigere blandt sine landsmænd. Mens hertugen da var på besøg i Skåne, fik han nys om, at han trådte al ret under fødder, ringeagtede retfærd og hverken frygtede Gud eller undså sig for mennesker²⁾. Da hertugen havde hørt dette, gav han sig, bekymret som han var for sine anliggender, ikke tid til at tage en søvn for skyndsomst at vende tilbage til Jylland. Straks bliver synderen stedet for ham, han bliver anklaget og overbevist³⁾ og af den retfærdige dommer dømt til galgen. Da sagde han til hertugen: „Jeg er din frænde. Du vil da ikke krænke din byrd!“ Hertil svarede hertugen: „Siden du er min frænde, skal du i straffen få forrangen fremfor de andre⁴⁾; da du i byrd står så meget over de andre, skal du også blive hævet over dem“⁵⁾. Og det blev udført: man udsøger en skibsmast, den bliver rejst på toppen af en høj; på den blev forbryderen hængt og afsluttede sit fortjenstløse liv med en fortjent

¹⁾ Helm. anf. st. Contigit autem latrones forte comprehendi in mirica, que interiacet inter Sliam et Egdoram, et perduci in faciem Kanuti o. s. v. ²⁾ Jfr. Luk. 18, 2. ³⁾ Ved vidners éd. ⁴⁾ Dette bekræfter Helmolds ord, at der var flere; den øvrige bande var vel høvdingens folk. ⁵⁾ Ifølge Helmold er Knuds ord: Turpe est consanguineum nostrum vulgarium more affici, decet nos ei impendere claritatem.

død¹⁾. Da voldsmændene mærkede, at han som en retfærdig dommer end ikke skånede sine frænder, når de handlede slet, blev de rædde for at foretage sig noget tyveri eller ran.“ — Af denne fortælling ser vi, at det uværdige medlem af kongehuset ikke er bleven straffet straks; flere gange har der været klager over ham, men han har rimeligvis lovet bod og bedring; da Knud så efter at have sikret freden udadtil og indadtil drager til Skåne — uvist hvorfor —, vover han at forny sit uvæsen og falder på sine gærninger. Ifølge uddraget af Robert af Elgins skrift var det på „Tyvejukel“ eller Galgebjærget, at Knud lod sin uværdige frænde hænge, rimeligvis Galgebakken nord for Slesvig by²⁾.

¹⁾ Det skal have været en mere vanærende straf at hænges i en høj galge. — Straffen for ran var ellers kun skadesgodtgørelse og 6 mark bøde (3 til sagsøgeren og 3 til kongen, se Jydske lov 2, 40 s. 127); her må altså vistnok være anden brøde tillige, siden Knud straffer så strængt. ²⁾ S. r. D. IV 258 (håndskr. s. 8). Om Galgebjærg (Galbjærg) lige nord for Slesvigs „Altstadt“ se Schröder Hertugd. Slesv. 427, kortet i Ann. f. nord. oldk. 1859, det store kort i Sachs Gesch. d. St. Schlesw. o. s. v. Det er en anselig bakke tæt ved den nye. knejsende Mikaeliskirke; landevejen, der går nord på, fører over den og øverst ligger en mølle. Der kan derimod næppe være tale om det mindre Galgebjærg, der ligger syd for Slesvig på den modsatte side af Slien, ved Bustrup dam, og er vel kendt fra kampen d. 23de April 1848. Hvad den siste del af ordet „Tyvejukel“ er, vil næppe være let at finde. Langebek gør det til „jøkel“, isklædt fjæld; men det kan der dog vel ikke være tale om, da ordet ikke er dansk. Jeg ser mig ikke i stand til at give nogen forklaring af ordet. — I Vedels uddrag af Rob. Elg. står udenfor i randen skrevet „Wothensee“. Derved menes snarest Vodense, nu Vojens i Jegerup sogn i Nordslesvig (Kok: Det danske folkesprog i Sønderj. II 446. Trap Slesvig 58). Måske har dette sted været skueplads for en lignende retfærdighedsudøvelse. — Reich (243 f.) mener, at denne „vir nobilis“ har hørt til hertugens ombudsmænd (exactores); ti a) ellers måtte hertugens ombudsmænd forlængst være skredne ind imod ham, da han oftere var anklaget, og b) kun således forstås vita's

Det er intet under, at netop det kirkelige skrift lægger stor vægt på Knuds strænghed mod udåds mænd; ti det var efter datidens tænkemåde en hovedytring af kristelig færd. I Jydske lovs fortale hedder det således: „Vel er det og ret, at dem, som Guds rædsel og rettens elskov ej kan lokke til det gode, at høvdings rædsel og landets vedtægt forfanger dem at gøre ilde og piner dem, om de gør ilde“. — „Det er konges embed og høvdings i landet at gemme (overholde) domme og gøre ret og frelse den, der med vold tvinges, så som enke og værge-løst barn og pilgrim og udenlands mænd og fattige mænd — dem går tiest vold over — og ej lade ild-værkes mænd, de der ej vil rette, i sit land leve, fordi at i det han piner eller dræber udåds mænd, da er han Guds tjenestemand og lovs værge“¹⁾. Ligeledes siger forfatteren af den norske hirdskrå, at hertugens modtagelse af sværdet har den betydning, at det skal være „de rette til styrkelse, de vrangne til ret-relse, kongen til lettelse, og hans magt og rige og ære til værn og anseelse, hvor han kan komme til“²⁾. — Man ser hvorledes Knud værdig udførte sit høvdingem-bede; det stemmede med hans retfærdighedsfølelse og ridderlige sind, og gennem den barske strænghed, der

ord om ham (eum jura contempnere, justiciam parvipendore); c) der nævnes ikke nogen særlig forbrydelse, hertugen hører kun om hans uretfærdighed. — Ganske vist vil jeg ikke bestride Reichs gisning som en umulighed, men sandsynlig forekommer den mig ikke: a) Det er meget muligt, at der ved de tidligere klager har manglet tilstrækkeligt bevis. b) Vita's ord kan forstås som almindelige betegnelser for slet færd, og behøver ikke at betegne en uretfærdig dommer. c) Hele sammen-hængen i lectio 3 viser, at der netop er tale om ransmænd og deres afstraffelse; det bekræftes ved Helmold, hvor han regnes til latrones.

¹⁾ J. l. s. 3. 4-5. ²⁾ Norg, gl. love II 400.

ikke kender anden straf end dødsstraffen, ses en stærk og ædel følelse for de fortrykte og en smuk begejstring for ret, orden og alt godt. Det ideal, som senere fandt udtryk i lovene, har han søgt at nå, ligesom hans farbroder og navne havde stræbt derefter¹⁾. Knud Lavard minder også her om sin fader²⁾, og hos Lothar var han sikkert bleven bestyrket i sådan stræben, da Lothar også virkede kraftig for landefreden, mest dog efter at være bleven konge og kejser³⁾.

Imidlertid havde Knud ført kampen mod Henrik med ligeså stor kraft; Sakse fortæller det udførlig, mens Helmold og Knyttingsagaen helt forbigår det, og udtaget af Roberts skrift, „Knuds levned“ og Sven Ågesøn kun antyder Knuds sejr⁴⁾. Straks da han var bleven hertug, søgte han en mindelig overenskomst med sin ældre fætter. Han sendte afsendinge til ham med bud om, at han var villig til at forhandle om fred, hvis Henrik vilde tilbagegive det bytte, han havde gjort, og give skadeserstatning for hærgning i Jylland. Men da Knud ikke havde videre håb om fredelig forhandling, samlede han med det samme sin hær, og den blev forstærket med „venligsindede naboer“⁵⁾, rimeligvis Strandfriserne i Utland.

Sendefærdens udfald blev som Knud havde ventet: Henrik svarede, at han hverken vilde holde fred med Danmark eller frafalde sine krav på sin mødrearv. Som svar lod Knud atter en sendefærd drage til Henrik,

¹⁾ Jfr. A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. 771 f. ²⁾ Se s. 38. ³⁾ Waitz VII 126. Jaffé anf. skr. ⁴⁾ S. r. D. IV 259: Piratas fugat. — Vita l. 3: invasores dissipat. — S. r. D. I 59: Qui et singulari fortitudine efferam Sclavorum rabiem compe-scuit suæque ditioni subjugavit. ⁵⁾ Saxo 623 f.

hvorved han erklærede, at freden var omme; han undsagde ham åbent og ærlig. Henrik hånede denne sendefærd: Knud lignede en vælig ung fole, men han skulde nok lægge bidsel på hans ustyrlighed. Efter dette svar brød Knud skyndsomst op med sin hær, fór mod Henriks land, men plyndrede ingensteds for at kunne overraske Henrik selv. Planen lykkedes; ved daggry stod Knud til Henriks forfærdelse ved hans borg ¹⁾. „Han var uforberedt på dette pludselige angreb og tænkte hverken på at gribe til våben eller blive i borgen, men kastede sig med sin hest i den flod, som løb der forbi, og kun ved dens vande undgik han fjenden, glad over at han havde valgt at søge frelse i strømmen fremfor i borgen. Da Knud så, at han var nået til den anden bred, råbte han med spot: „Blev du våd?“. Henrik spurte ham nu, hvorfor han fór således frem, og Knud svarede, at han var kommen for at hente den grime, han havde lovet ham. Henrik forstod, at Knud ved sit kloge svar lod ham høre de trusler, han selv nylig havde udslynget, og fortsatte med spøgen for at dække sin skam: „Du synes mig at sparke så galt, at man ikke en gang kan komme dig nær eller holde dig.“ Derpå ødelagde Knud først borgen og så de andre bygninger i egnen.“

Det er vist af en af vore mest ansete historieforskere ²⁾, at denne borg må have været Rensborg på Ejderøen, som Henrik har taget tillige med det danske len syd for Ejderen. efter at Bjørn var dræbt og Håkon ikke har kunnet hævde stillingen. Hermed passer det, at borgen lå ved en flod, der var stor nok til at redde Henrik, og at den kunde overrumples så brat og altså ikke kan

¹⁾ Saxo 624 f. er en skildring af Knuds kampe; efter denne er der fortalt. ²⁾ A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. 838 og navnlig tillægget 76 f.

have været meget fjærn fra Knuds opholdssted Slesvig ¹⁾. Den ødelagte borg blev senere genopført af grev Adolf III af Holsten, men straks erobret af Knud Valdemarsøn (1200); Valdemar II måtte vel afstå Rensborg for at blive udløst af sit fangenskab (1225), men han gjorde sig atter det følgende år til herre over borgen, og først under Abel blev Ejderøen tildømt Holsten ²⁾.

Erobringen af Henriks borg var en smuk begyndelse for den unge hertug, og han fortsatte med sine tog; det viste sig, at Henrik i sin frænde havde fået en modstander, som han ingenlunde var jævnbyrdig. Sakse fortæller videre, at Knud udbød ny leiding og for anden gang gjorde et indfald med friske tropper; ved dette hærjede han vidt og bredt i hele Venden ³⁾, — det siste er naturligvis en overdrivelse; men det synes, som om intet værn kunde holde imod ham, og han vendte fuld-

¹⁾ Cypræus (Annal. episc. Slesvic. s. 134) antager, at det har været Jørgensborg på den lille Mågeø i Slien ud for Slesvig. Dette er umuligt, da intet tyder på, at Henrik har sat sig fast i Danmark, og det passer slet ikke med Saksens fortælling, der ikke går ud på, at Henrik skulde være mindre end et kvarters gang eller ridt fra Knuds opholdssted. Fremdeles har der på Knuds tid næppe været nogen bro over til øen, og om en sejlads er der sikkert ikke tale, da Henrik så ikke kunde være undsluppen. ²⁾ A. D. Jørgensen anf. st.

³⁾ Saxo 624: Secundo quoque novatis copiis omnem Sclaviam strage atque incendio implicavit; nec solum patriam hoste, sed etiam hostem robore vacuefecit, adeo ut prius provocare solitum ne propriæ quidem tutelæ sufficientem relinqueret. — „Novatis copiis“ må betegne, at de første havnebrødre er sendte hjem, og et nyt udbud er foretaget. — Suhm, der vil finde bestemte årstal overalt, sætter (V 230) dette andet tog til 1119 under påberåbelse af Hamsfort (S. r. D. I 271 f.). Men H. skælner ikke mellem et første og andet felttog, og man må derfor snarest antage, at han har ment, at Knud blev hertug 1119, hvilket han fandt i en gammel kilde (se s. 86 note 2) og så henfører det første felttog til samme år.

stændig op og ned på forholdene: de danske var nu trygge i deres eget land og sejrriige angribere i Henriks. — Det var tillige at formode, at Knud også fra søsiden vilde angribe Henrik, der netop selv havde anvendt skibe mod Slesvig, og tugte andre røverske Vender, der allerede længe havde drevet deres ufærd på havet og gjort skibsfarten usikker, således som Knud jo selv havde erfaret det. Sakse fortæller ikke noget derom, men Vedel har betegnet et hovedpunkt i Robert af Elgins skrift med de indholdsrige ord: „han jager sørøverne på flugt“ (piratas fugat¹). Efter dette kan der vel ikke være nogen tvivl om, at Knud ikke har forsømt denne side af forsvaret, men har gjort søtog lige så vel som indfald til lands til Henriks rige. Og hvorledes skulde ellers den tryghed og fred for de danske, som Knud berømmes for, være opnået?

Knud Lavards hærvæsen. Når vi skal forestille os ledingsvæsenet, som Knud forestod, er det ikke tilstrækkeligt at nøjes med de små antydninger, kildeskrifterne til Knuds historie giver os; vi må tillige se på datidens øvrige krigshistorie og benytte de retslige kilder fra Valdemar IIs tid.

Kærnen i hertugens stridsmagt har været hans hird, de våbenøvede mænd, der var i hans faste tjeneste og hørte til hans stadige omgivelser. De mødte med „fulde mandsvåben“: spyd og sværd, hjælm, skjold og brynje; de bedst rustede har haft langærmet brynje og tillige brynjehoser, så de har været så godt som helt jærnkledte. Således kan det skønnes af udenlandske afbildninger; af danske krigerbilleder fra vort tidsrum kendes

¹) Håndskriftets 3dje side jfr. S. r. D. IV 259.

kun Erik Lams segl og det i en meget medtagen tilstand. Derimod findes der i kildeskrifterne et oplysende træk til rustningens historie: på Erik Emunes tog til Norge blev kong Eriks stavnbo Eskil ramt af en pil i struben, „og det tyktes et ypperligt skud, da der ikke var andet bart på ham“ ¹⁾. Disse svært rustede hirdmænd må have været til hest. Men det er sandsynligt, at Knud foruden hirden har haft en lille stående hær — ligesom kongen vistnok havde det ²⁾ — og denne har sikkert også til dels bestået af hestfolk. At Knud således har haft et anseligt rytteri til sin rådighed, fremgår af hans raske bevægelser, hvorved han overrumpler Henrik. I hans krigsførelse viser det sig, at han har lagt en særlig vægt på hestfolket, og i så henseende har han fremmet Danmarks hærvæsen i høj grad. De sørgelige minder fra Ljutkanederlaget havde lært ham, hvor nødvendigt det var at kunne stille rytteri overfor Henriks ryttere, og fra Tyskland kendte han den meget betydeligere brug deraf. I Danmark havde man ganske vist længe brugt hestfolk: men det blev nærmest anvendt til forpost og til dækning af fodfolkets fremrykken eller tilbagetog og var i det hele ikke den væsentlige eller særlig betydningsfulde del af hæren. Knud synes på sine raske tog at have brugt ryttere alene, han gør altså hestfolket til en selvstændig våbenart. Fra nu af fik rytteriet langt større betydning i kampene, navnlig da Erik Emune i dette som i flere andre ting efterlignede sin broder; dette er grunden til hans mærkelige sejr ved Fodvig, og så nødig vilde han undvære sit hestfolk, at han endog førte det over havet ³⁾. I den følgende tids borgerkrig afgøres slagene ved rytteriet; navnlig fik man

¹⁾ Morkinskinna 210. Heimskr. 727. ²⁾ Se ovenf. s. 55
³⁾ Se ovenf. s. 80 note 1.

det klart at se i slaget ved Viborg (1151), hvor Eriks søn Sven og Knuds søn Valdemar ved deres hestfolk vandt sejr over Knud Magnussøns overmagt¹⁾. Knud Lavards nærmeste slægt har altså af ham lært at lægge stor vægt på denne våbenart.

Men Knud har også brugt andre end sin hird og de mænd, der ligesom hirdmændene var i hans tjeneste. For at klare os dette nærmere, vil vi se hen til krigslovene. Når fjenden faldt ind i landet, gik budstikken rundt, og hele folket kaldtes under våben, både fri og træl mødte — trællen kunde ved denne lejlighed vinde frihed —, den vel rustede ledingsbonde og kåtkarlen med sin kølle gik i samme flok²⁾. Landeværnets størrelse var på Valdemar IIs tid 160000 mand³⁾, på Knuds tid vel noget mindre. Men dette største opbud har Knud tydelig nok ikke brugt, han har holdt Henrik borte fra Danmarks grænser og opsøgt ham i hans eget land.

Til indfald i fjendens land opbødes ledingshæren, men næppe uden at folket først havde givet sit samtykke på thinge. Ledingspligten strakte sig over alt opdyrket land; bønderne ydede ledingstjeneste i forhold til deres jords størrelse, men de fattige var fri, nemlig den bonde, der havde mindre end 2 mark sølv jord, og landboen, der redede mindre end 4 ørtug; trællen måtte ikke udbydes til leding⁴⁾. Det hele ledingsvæsen var ordnet

¹⁾ Saxo 681 f. ²⁾ Jfr. de gamle love, der tillægges kong Frode, Saxo 225 f. ³⁾ Ifølge professor Kr. Erslevs oplysning („Danmarks folkemængde i Valdemar Sejrs tid“. Hist. tidsskr. 5 r. V 561 ff.) ⁴⁾ Jfr. Jydske lov 3, 12—13 (s. 220 f.). — Ang. ledingsvæsenet se Jahn: Almindelig udsigt over Nordens, især Danmarks krigsvæsen i middelald. (Kbhvn. 1825). Velschow: De institutis militaribus Danorum regnante Valdemaro II (Hafn. 1831). C. Blom: Bidr. t. d. danske krigsmagts hist. hefte 2 (1868). Steenstrup a. skr. 185—207.

med søkrigen for øje. Landet har vel allerede den gang været inddelt i skibreder („skiben“); de bestod atter af et antal „havne“, hvis havnebrødre skiftedes til at besætte den plads (på et skib), som det var deres pligt at udfylde. De blev førte af styresmanden, hvis stilling var arvelig fra fader til søn¹⁾. Den samme ordning anvendtes til landkampen, som her var den væsenligste. — Hvad ledingshærens udrustning angår, da var styresmanden til hest, brynjeklædt og væbnet som hirdmændene. For de menige krigeres vedkommende foreskriver Jydske lov „de tre folkvåben“, sværd, spyd og „kedelhat“; skjolde anskaffedes af det hele skiben i forening²⁾. Men af disse våben er hjelmen sikkert ny i det 13de århundred; selve ordet „ketelhod“ er lånt fra nedertysk, og det samme gælder vel også den almindelige brug af våbnet, da hjelmen tilmed ikke nævnes i Norge som noget af de tre folkvåben³⁾, og den er sjælden i oldtidens og den ældre middelalders fund. På Knuds tid har næppe ret mange udenfor hirden haft hjelm. I ledingshæren har der endvidere foruden de nævnte våben været mange økser; dette gamle nordiske våben blev efterhånden fortrængt af sværdet, men dog omtales det ofte i denne og den følgende tid. Bredøksen hørte ved siden af sværdet til de norske folkvåben; det var med en økse, at Danskeren fældede Kruto⁴⁾, og Sakse for-

¹⁾ J. l. 3, 20 (s. 226). At det kun var ægtefødte sønner, som kunde arve værdigheden, finder næppe anvendelse på Knuds tid, ligesom heller ikke den bestemmelse (J. l. 3, 4 s. 211), at styresmanden skulde have armbrøst eller stille en armbrøstskytte for sig. Armbrøsten var næppe på Knuds tid indført i Danmark (jfr. Jahn 217) og endnu på Vendertogenes tid synes den at være et sjældent våben, der brugtes af høvdingerne, som Esbjørn Snare og Sune Ebbeson (Saxo 849. 858). ²⁾ J. l. 3, 4—5 (s. 211 f.). ³⁾ Gulatingsloven k. 309 (Norges gl. love I 101): breiðœxi eða sverð, ok spjót, ok skiöld. ⁴⁾ Helm. I k. 34 (s. 72) s. ovenf. s. 74.

tæller, hvorledes Sven Eriksøns tapre kriger Barke i slaget ved Viborg huggede vildt om sig med en stridsøkse, og at kong Sven efter slaget på Grade hede blev nedhugget af en bonde med en økse¹⁾, ligesom man på denne valplads har fundet mange økseblade²⁾. Også fra Venderkampene hører vi om mænd, der er væbnede med dette våben, og Absalon selv plejede at have en lille økse hos sig³⁾; ja endnu på Valdemar Sejrs tid forudsættes bredøksen i en af lovene at være et almindeligt værge⁴⁾. Hist og her har man måske også set mænd væbnede med kesjer eller huggespyd; om dette våbens brug i Danmark vidner Haralds bekendte tilnavn. Brynjer har vistnok kun få af ledingsbønderne haft; efterhånden blev brynjeklædt mandskab dog almindeligere: på et af den følgende tids Vendertog kunde Absalon af hæren samle brynjeklædte mænd til besætning på 7 skibe⁵⁾. En del mænd har haft langbuer; ganske vist var bueskydning stærkt i aftagende, rimeligvis fordi jagten havde ophørt at være almindelig syssel, og en bue gavnede naturligvis ikke meget, når man ikke havde øvelse i at bruge den⁶⁾; men dog hører vi i den følgende tid tale om bueskytter. Stundum optræder de som en egen trop, som i Viborgslaget, hvor de dog ikke har langbuer, men låsbuer, og på Vendertogene, således i en kamp ved Julin, hvor et helt skibs mandskab er bueskytter, og ved angrebet på Stettin⁷⁾. Og fremdeles,

¹⁾ Saxo 682. 734. Førstnævnte sted bruges ordet bipennis; måske betegner det den langskaffede økse (helbarden) eller muligvis kesjen (huggespydet). ²⁾ H. Petersen Årb. f. nord. oldk. 1887 s. 87. ³⁾ Saxo 867. 842. ⁴⁾ Eriks sæll. I. (Thorsens udg.) s. 90. ⁵⁾ Saxo 863: Septena, delectu habito, navigia procurantur, eademque loricato remige exornantur. ⁶⁾ Jfr. Velschow 189 f. ⁷⁾ Saxo 681. 864. 868. Også ellers i Venderkampene omtales bueskytter, således Saxo 751. Angående bueskytterne som en særlig trop jfr. for Norges vedkommende Sverris saga k. 182 (Konungasögur v. Unger s. 184).

når Sakse beskriver svinefylkingen med bueskytterne som stående yderst på fløjene, da er det vel hans egen tids hærordning, han har for øje¹⁾). Både her og i Viborgslaget og på Venderdøgene omtales også slyngekasterne som en særlig trop, tilligemed bueskytterne udskilte fra det øvrige fodfolk; af dem har Knud vel også haft nogle i de hære, han førte.

Knud har kunnet råde over denne stridsmagt i sit hertugdømme, altså rimeligvis i de tre sønderjydske sysler. Sønderjyllands stridsmagt har vel i tal udgjort noget henimod det, den var omtrent hundred år senere, 150 skibe, måske med et tilsvarende mandskab på 4000 mand²⁾). Ledingen har været udbudt flere gange, som det fremgår af Sakses ord³⁾). Imidlertid er det vanskeligt at tænke sig Knud optræde med den overraskende hurtighed, hvis han altid først har skullet få folket til at vedtage leding på Urnehoved thing; det er derfor rimeligt, at han oftere har ladet sig nøje med mandskabet fra et par af de sydlige herreder. Men det er også tænkeligt, at Knud har haft andre danske til hjælp, da han var hele rigets grænsevogter. Af Sakses ord fremgår det ganske vist ikke, de kunde snarere tyde på, at han kun har haft sønderjydske mænd⁴⁾); men det er rimeligt, at ligesom mænd fra alle rigets egne fordum enedes om at bygge Danevirke, således var vedligeholdelsen deraf og landets forsvar overhoved også en fælles

¹⁾ Saxo 52 jfr. 364, hvor dog kun slyngekasterne nævnes.

²⁾ Tallet 150 for Hedeby bispedømme opgives Knytlinga 229; for hele Danmark opgives 940 skibe. Det anførte mandstal beror på et skøn; der er ikke fuldstændig sikkerhed på dette punkt. Velschow (Om folkemængden i Danm. i midt. af 13. årh., universitetsprogr. 1841 og Hist. tidsskr. IV) mener, at skibsmandskabets middeltal var 30. Erslev (a. afh. 520 f.) sætter tallet lavere. ³⁾ novatis copiis, se ovenf. s. 109. ⁴⁾ Saxo 624: non solum suorum . . . manu contracta.

sag. Derpå kunde Valdemars jordebog også tyde, i det der siges, at kongen om sommeren plejer at opholde sig med hæren ved Danevirke ¹⁾).

De naboer, der hjalp Knud på hans første tog, må vistnok være Friserne i Utland. Vel havde nogle af dem under de opløste forhold ved grænsen deltaget i hærværk; men ellers var de kongens tro undersåtter. Her kan således mindes om den tjeneste, de viste kong Nils ved at beskytte ham i Slesvig, og om deres senere berømmelige deltagelse i Valdemar IIs kampe, da de ifølge sagnet 60000 mand stærke (? ?) skal have fulgt kongen imod den tyske kejser, og to Friser, Sven Starke og Broder Ganling, i enekamp fældede to af kejser Ottos bedste mænd. Friserne har været raske krigere, aldrig svært pansrede, men i reglen væbnede med små skjolde og kastespyd ²⁾).

Befæstninger. Hvor stor virkning de sejrige tog end havde i øjeblikket, var de dog ikke tilstrækkelige til at sikre freden for længere tid. Sønderjylland måtte værnes mod indfald til lands og til vands. Margrete Fredkulla havde gjort begyndelsen med forøgelsen af Danevirke; her behøvede Knud ikke at tage fat, og derfor blev hans navn ikke knyttet til det navnkundige gamle virke, men først hans søn styrkede det yderligere (Valdemarsmuren ³⁾). Men der var nok endda at udrette,

¹⁾ S. r. D. I 49. Vald. jordeb. s. 17. Jfr. Steenstrup 188. — Velschow (De institutis militaribus s. 29) mener, at kun hertugens tjenestemænd skulde forsvare grænsen, men deres trop har i sådanne tider ikke været tilstrækkelig.

²⁾ S. r. D. I 165. 121. Saxo 688. ³⁾ C. Lorenzen (Ann. f. nord. oldk. 1859 s. 67) henfører udbedringerne af Danevirke til

og Knud Lavard har været meget virksom på dette punkt, så vidt vi kan skønne af den følgende tids begivenheder; i denne vigtige sag er der en sørgelig mangel ved selve kildeskrifterne til Knuds historie.

Og dog må man sige, at Knud Lavard ved sine befæstninger har været banebrydende i Danmark.

Da biskop Otto af Bamberg under sin kristendomsforkyndelse i Pommern sendte præsten Ivan til Skåne (1127) for at bede Adser om tilladelse til at missionere blandt Ryboerne ¹⁾, måtte den fremmede præst studse ved at se de danske forhold og navnlig undres over, at Danskerne var så langt tilbage i kultur. Her siges da også: „deres stæder og borge er uden mure og tårne, kun befæstede med bulvirker og grave“ ²⁾. Og for det samme tidsrums vedkommende har vi et tilsvarende vidnesbyrd af vor egen største historieskriver: i anledning af, at Erik Emune nogle år efter ved belejringen af Haraldsborg må bruge Tyskerne i Roskilde til at bygge sig blider, bemærker Sakse, at „vi endnu den gang var udannede i krigsvæsen“ ³⁾. — Men på den anden side møder os det særsyn, at Erik i kampene efter Knud Lavards mord holdt sig en vinter i byen Slesvig mod en hær, der var stærk nok til at tvinge den mægtige Lothar til at opgive hævntankerne mod Knuds mordere og holde fred ⁴⁾, og han holdt endda byen under så uheldige forhold som mulig, da frosten nemlig tillagde Slien, så at den store hær kunde angribe byen fra alle sider og „belejringen voksede til det umådelige“ ⁵⁾. Det er en

Knud Lavard, men de må henføres til Margrete, som det er vist af A. D. Jørgensen, se s. 78 f.

¹⁾ Se s. 83. ²⁾ S. r. D. IV 219. ³⁾ Saxo 650: nostri, rerum adhuc militarium rudes . . . ⁴⁾ Saxo 645 f. ⁵⁾ Helm. I k. 51 (s. 105): crevitque obsidio in immensum.

selvfølge, at pæleværk ikke har kunnet holde en så mægtig fjende ude i lang tid, og da Erik ikke kan have fået tid til at opføre så svære fæstningsværker, som her har været, er der ingen tvivl om, at det er Knud, der har befæstet Slesvig, sit opholdssted, så stærkt efter udenlandsk mønster med grave og med høje jordvolde, måske med enkelte tårne, således ved de to porte (kongeporten eller Angelboporten mod nord og hertugporten mod syd¹⁾).

Det daværende Slesvig (Hedeby) har udelukkende ligget ved nordsiden af Sliens vig²⁾ og været langt mindre end det nuværende; af sine fire staddele har byen den gang kun haft Altstadt og Holmen, hvor Ansgar havde bygget den første danske kirke³⁾. Befæstningsværkerne, som Knud lod opføre, må vistnok have været: vest på langs den lave, tildels endnu ubebyggede Kongs-eng en vold og en stor grav⁴⁾; mod nordvest Frisevirket ved Kalvedammen; — udenfor denne vold hævede sig stejlt den del af bakkestrøget, hvorpå den mærkelige gamle Mikael's tufkirke var opført; mod nordøst Angelbovirke med den nordlige port, — bagved skrånede det op mod Galgebjærg; mod øst må der også have været en forsvarslinje, måske „Saldergater“, og Holmen, som muligvis allerede den gang ikke var at betragte som en

¹⁾ Jfr. A. D. Jørgensen: Byen Slesvigs virker, Årb. f. nord. oldk. 1869. Der er fundet levninger af pæleværk, som har støttet volden, jfr. Sach Gesch. d. St. Schleswig 50. ²⁾ Det er først P. G. Thorsen, der grundig har påvist det urigtige i at lægge det oprindelige Hedeby syd for Slien og gøre Hedeby og Haddebod til ét (indl. t. de sønderj. stadsr. s. 11 ff.), jfr. udviklingen hos Sach (s. 31 ff.). ³⁾ Thorsen s. 15 f. A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. 139. Sach s. 36 f. ⁴⁾ Da Sven Grade 30 Nov. 1155 skænkede byen Kongsengen, beskrev han den som liggende udenfor byens grav og strækkende sig mod vest langs Slien: pratum quoddam extra fossam huius civitatis ad alvum Sle versus occidentem longius extensum (Sønderj. stadsr. 21). Vejen langs Altstadt's vestrand kaldes endnu: Hinter dem Graben.

holm, har vel også været indenfor fæstningsværkerne; også mod syd langs Slien må der have været et virke, da Erik ellers ikke havde kunnet forsvare sig mod overmagten, mens Slien var tillagt¹⁾. Om „Gammelslot“ på sydostspidsen af Holmen hidrørte fra Knud Lavard, er umuligt at sige; snarest er det vel fra en senere tid. — Sydvest for det daværende Slesvig ligger den lille græsklædte Mågeø, som på midten hæver sig temlig brat. Her har den gamle Jørgensborg ligget, og der er en mulighed for, at denne søbefæstning ligesom andre søværn ved Slesvig er opført af Knud Lavard, men der kan ikke siges noget herom med vished; i alt fald må Jørgensborg senest være fra 12te århundred, da den i slutningen af 13de årh. kaldes „castrum antiqvum“ og omtales i dokumenter fra 1215 og 1216²⁾; derimod var dæmningen til Mågeøen af langt senere oprindelse³⁾.

Knud havde gjort begyndelsen med en virkelig bybefæstning i Danmark. I steden for de skrøbelige pæleværker fandtes nu omkring Slesvig anselige virker. Det var også netop Knuds arvetagere, der fortsatte værket: ifølge Roskildekrøniken blev Lund befæstet af hans broder Erik med mur og vold⁴⁾, og ifølge Sakse om-

¹⁾ Om Slesvigs virker jfr. C. C. Lorenzen: Slesvigs befæstning i oldtiden og middelalderen, Ann. f. nord. oldk. 1859. A. D. Jørgensen Byen Slesvigs virker, Årb. f. nord. oldk. 1869. Sach 46 ff. og det medfølgende kort: Slesvig i 12te og 13de årh. ²⁾ Sach 57 f. Lorenzen anf. afh. s. 304. J. v. Schröders beretninger om Knuds forhold til Jørgensborg, Gesch. u. Beschr. d. Stadt Schleswig (1827) s. 36—38, Slesvigs topografi (2 opl. overs. Oldenb. 1854) s. 321, er ujhæmlede. Det samme gælder hans efterretning om at Knud skulde have ødelagt Bluseburg (Luseborg ved sydvestspidsen af Kongsengen); vildtarelsen skriver sig fra Cypræus (Ann. 128 f. 134). „Luseborg“ blev først bygget af Erik Glipping 1283 (A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. 673). ³⁾ A. D. Jørgensen Årb. f. nord. oldk. 1869 s. 226 f. ⁴⁾ S. r. D. I 382.

gav Eriks søn Sven Roskilde med vold og grav og lagde jordvold omkring Viborg¹⁾.

Det var dog ikke blot selve byen Slesvig, som Knud befæstede; også flere punkter i dens omegn blev forsynede med kasteller. Sikkert er det i alt fald, at Knud byggede kastellet Kil øst for Slesvig på en odde ud i Slien, hvor Mysund (det smalle sund) begyndte, og et andet fæstningstårn på bredden lige over for i Angel.

Efterretningen om opførelsen af Kil skyldes Vedels uddrag af den skotske forfatters skrift (håndskriftets 9de side). Ordene er ikke lette at læse; dog kan jeg ikke forstå, hvorledes Langebek har kunnet tyde andet og tredje ord i sætningen således som han gør: *Chilanam et Versunt castrum extruxit propter piratas ad mare orientale* (S. r. D. IV 259). Geheimearkivar A. D. Jørgensen har allerede gjort opmærksom på denne læsemådes urigtighed, i det han læser: *Chilanam vicissimum castrum o. s. v.* (Den nord. kirk. grundl. s. 838). Ordet *vicissimum* kan jeg ikke få ud af Vedels utydelige håndskrift, men den læsemåde, jeg får ud deraf, giver samme mening: *Chilanam vel vicinum castrum*²⁾. Kil var altså en borg i nærheden af Slesvig, på sydsiden af Mysund i Slien (vest for landsbyen Mysunde). Knud lod tårnet opføre for at værne staden fra søsiden og for at hindre overgangen af en landhær på det smalle sted, hvis fjenden skulde trænge indenfor „Østervolden“, der strakte sig syd derfor fra Sliens bredning (eller rettere Østerbæk, der falder ud i den) til Vindebynor indenfor Egernfjord (Eckernførde³⁾); tillige skulde Kil være en støtte for toldopkrævningen (se nedenfor). Senere kaldtes kastellet Kilfot⁴⁾.

¹⁾ Saxo 677. 683. Jfr. A. D. Jørgensen Årb. f. nord. oldk. 1869 s. 225. ²⁾ Man sammenligne i håndskriftet *vicinum* med *Hetheby vicina urbi* få linjer foran. ³⁾ C. C. Lorenzen anf. skr. s. 29. ⁴⁾ Kielfoeth på Meiers kort i Dankwerth: Landesbeschr. d. Herzogth. Schlesw. u. Holst. (1652), Kielfot på det preussiske generalstabskort (1881).

vistnok = Kil forte, og var til endnu i 15de århundred¹⁾. Ikke det mindste står tilbage af det gamle fæstningstårn; stenene må være slæbte bort til anden brug. Men stedet viser sig virkelig meget skikket som grund til et tårn, hvorfra man kunde holde vagt ved sundet: de anselige Mysundebakker sænker sig mod vest ned i lave, grønne enge, og herfra skyder en lille odde sig nordvestlig ud i vandet; til lige med den stejle bakke ligeoverfor angiver den bestemt det smalle sunds begyndelse. Odden består af lav engbund, men yderst er der en sandet højning, nogle alen højere end det øvrige og tæt bevokset med strittende gyvelbuske, mellem hvilke der ligger nogle få kampesten hist og her²⁾.

Men tillige må Knud vistnok have opført et andet fæstningstårn ligeoverfor i Angel. Knytlingesaga (s. 322) fortæller nemlig, at Knud efter den tyske kejser Henriks (!) råd opførte to kasteller på hver sin side af Slien (Sliens vig) der hvor den var smallest, og afspærrede sundet ved jærnlænker. Det var både for toldens skyld, og fordi landet var plaget af hedningernes anfald. At det ene af de to kasteller har været Kil, synes næsten en selvfølge, især når man husker, at sagaen siger, at de lå, hvor Slien er „mjóst“ (Mjøsund = Mysund). Om fortet på sydsiden, i Svansø, har vi altså en sikker efterretning i Roberts skrift; derimod taler kildeskrifterne ikke noget om tårnet ligeoverfor i Angel. På sandbakkerne, der falder brat af mod Slien, men på nord-siden sænker sig jævnt mod Angel, har man — så vidt jeg véd — heller ikke fundet rester af noget tårn; men

¹⁾ J. v. Schrøder: Hertugd. Slesvigs topografi s. 259. J. N. Schmidt: Slesvigs land og folk (Åbenrå 1852) s. 329. Trap 654. A. D. Jørgensen anf. st. — Flere har misforstået det som byen Kiel ved Kielerfjord, således Ræder (s. 444).

²⁾ Beskrivelsen efter selvsyn Juli 1887. — Kil må være = kile; det haves også i sammensætninger, som Dynekil i Båhus len. Der forstodes derved enten et indhak eller en landtunge, her det sidste. Se J. Kok: Det danske folkesprog i Sønderjylland II 218 f, jfr. O. Nielsen i Blandinger, udg. af Universitets-jubilæets danske samfund I 332.

navnet Burg (Borg) lever endnu her som betegnelse for denne brede, firkantede halvø, der fra Angel går i sydlig retning¹⁾. Kun navnet står tilbage som et minde om Knuds andet tårn ved Sliens snævring. Pastor Ewaldsen mener, at terrænets beskaffenhed skulde have foranlediget navnet (Annal. f. nord. oldk. 1854 s. 196—205), men det betvivles stærkt allerede af Lorenzen (Annal. 1859 s. 122); „Burgs“ betydelige udstrækning og bølgende, men ikke høje dannelser forbyder vistnok en sådan forklaring. — Den lige vold nordligst på Burg mod de enge og moser, der tildels adskiller dette bakkeparti fra det øvrige Angel (beskrevet af pastor E. anf. st., jfr. Lorenzen: Ann. 1859 s. 121), har derimod næppe noget med Knud Lavard at gøre²⁾, da den er vendt mod en fjende nordfra; snarere er den anlagt af en dansk konge i striden mod en slesvigsk hertug. Dens navn „Margrethen-wall“ har vistnok ikke nogen vægt, da ordet Margretevold i Slesvigs omegn fører en noget omflakkende og usikker tilværelse. Volden er nu så godt som ukendelig.

Pastor Ewaldsen (anf. afh. s. 202 f.) søger Knud Lavards skanser øst for Mysunde, længere ude mod Sliens munding. At det skulde være Kil og „Burg“, anser han for urimeligt, da han mener, at Burg i gamle dage var en ø, i det Slien her var delt i to arme, og det vilde fjenderne have kunnet benytte sig af ved at dele sig i to flåder og angribe ad flere veje. — Men selv om dette „Burg“ virkelig skulde have været en ø, hvad er der så i vejen for at antage, at den dæmning, som efter forfatterens sigende forener Burg med det øvrige Angel, allerede var til på Knuds tid? I så fald vilde fjenderne kun have skade af at fordele sig. For øvrigt kan jeg ikke, efter selv at have set stedet, få øje for den

¹⁾ Schröder: Stadt Schleswig 421. — Stedet er kendt som de danske kanoners plads i kampen 12te Sept. 1850. — Navnet Borg behøver måske ikke nødvendigvis at forudsætte tilværelsen af en borg. Det kunde også være opstået ved stedets naturlige form; men dette tror jeg ikke er sandsynligt i dette tilfælde (se nedenfor). ²⁾ Således Schmidt anf. st.

så kaldte dæmning; det er en bred, ujævn bakke, som for-
 ener Burg med Angel, og jeg tror derfor ikke, at halvøen
 nogensinde har været en ø, men en mose og nogle enge
 kunde nok tyde på, at den tidligere har været smallere ved
 grunden end den nu er. — De steder, som pastor E. vil
 anvise som pladsen for Knuds kasteller, må vistnok have
 været skikkede til at vogte sundet. Det er Fisseløre mod
 syd og en odde mod nord, „Knøs“, hvorpå der bl. a. findes
 levninger af en stenbygning, der kunde have været Knuds
 tårn. En bonde fra egnen satte det virkelig i forbindelse
 med en hertug Knud — noget, som dog ikke kan have
 nogen vægt — og „Knøs“ skulde muligvis være en sammen-
 trækning af Knuds ås eller Knuds næs. Dette siste er
 ifølge sprogmænds sigende umuligt, og det er vel langt rime-
 ligere, at det er et almindeligt navn for den lille bakke på
 odden, således som Knøs ellers bruges på Dansk og Svensk¹).
 På Fisseløre er der, mig bekendt, aldeles ikke fundet antyd-
 ninger af gamle fæstningsværker, og jeg véd intet navn i
 den nærmeste omegn, der kunde tyde på, at der nogensinde
 har været nogle. Derfor kan jeg slet ikke gå ind på denne
 usikre antagelse, hvorimod det er sikkert, at Knud har an-
 lagt Kil, og der er stor sandsynlighed for, at Knytlingas ord
 om de to kasteller ved det smalleste sted af Sliens vig må
 forstås som to fæstningstårne ved Mysund, hvoraf Kil da har
 været det ene. Tilmed er det unaturligt, at Slesvigs toldsted
 skulde være så langt fra byen, som pastor E. vil lægge det,
 mens Mysund også i så henseende passer langt bedre.

På sydsiden af Sliens munding, i Svansø, sås endnu
 1859 halvt liggende i vandet resterne af en borg, Gammel-
 borg eller Oldenborg; det var det nederste af et tårn, 240
 fod i omkreds; muren bestod hovedsagelig af stærke granit-
 kvadre og havde en tykkelse af 5 fod, på nogle steder 6—7

¹) Jfr. Vidensk. selsk. ordbog. Molbechs ordbog.
 Dalin: ordbok öfver svenska språket (knös i gl. svensk =
 bergkulle). Sællandske stednavne Ann. f. nord. oldk. 1863
 s. 217 f.

fod. Denne borg tilskrives Knud Lavard¹⁾. Der synes også virkelig at have været et tårn på denne tid; i krigene efter Knuds mord blev nemlig Kristjern Svensøn fangen af kong Nils og ført til et fangetårn ved Sliens munding (Saxo 649: *Interea Christiernus, manu cum Nicolao infeliciter concerta, per ingentem suorum stragem capitur, et in ostii Slesvicensis ergastulum relegatur*²⁾). „Gamle borg“ er vistnok det samme som Slesmynne i Slesvigs gamle stadsret kap. 30 og i Valdemars jordebog³⁾. Ifølge en af Slesvigs topografer⁴⁾, hvis hjæmmel det har været mig umuligt at finde nogensteds, skal det være bleven bemærket i året 1415, at Slesmynne var anlagt af Knud Lavard for toldens skyld. Da der netop fra samme tidsrum i Erik af Pommerns strid med de holstenske grever haves retslige vidnesbyrd af danske mænd om slesvigske forhold, der røber uklarhed og ukendskab med tidligere tider⁵⁾, kunde man være tilbøjelig til at slå en streg over denne meddelelse og holde sig til Kil alene som toldstedet. Men der kan dog foreligge en rigtig overlevering, da Slesmynne senere nævnes som toldsted, nemlig i Slesvigs gamle stadsret, anf. kap.: det skib, som vilde sejle ind i Slien, skulde betale 12 penning ved Slesmynne⁶⁾. Det er således ikke usandsynligt, at Knud har bygget et stentårn ved Sliens munding for skibsfartens og toldens skyld⁷⁾. Men

¹⁾ C. C. Lorenzen Ann. f. nord. oldk. 1859 s. 76. Schrøder Stadt Schleswig 461 f. Schmidt 365 Trap siger (s. 645) 1864: Gammelborg, hvorefter endnu for nogle år siden sås levninger i et rundt tårn. Lorenzen (anf. st.) omtaler det 1859 som endnu tilværende. ²⁾ Jfr. Sven Ågesøn S. r. D. I 60. ³⁾ Sønderj. stadsr. 10. Vald. jordeb. 15. — Schrøder (anf. skr. 463) gør

det til to forskellige ting. ⁴⁾ Schrøder anf. st. ⁵⁾ Jfr. A. D. Jørgensen Bidr. t. Nord. hist. i middelald. 88 f. ⁶⁾ Jfr. A. D. Jørgensen anf. skr. 51. Årb. f. nord. oldk. 1880 s. 38.

⁷⁾ Det var næppe ved dette tårn, at Erik Emune skammelig lod Harald Kesjas to sønner Bjørn (Jærnside) og Erik (Diakon) drukne, som Roskildekroniken fortæller det S. r. D. I 385; dette kastel siges nemlig at være foran Slesvigs havn (*ad castellum, quod est ante portum Slesvic*), og det passer ikke på et tårn adskillige mile derfra ved Sliens munding. Var det

det kan umuligt være Sliens munding, han afspærrede med kæder, således som Knytlinga fortæller, at han gjorde, hvor Sliens vig var smallest. Dels må udtrykket i sagaen forstås om det indre af Slien, dels forbyder naturforholdene en sådan afspærring. Ved Sliens munding har der nemlig været flere arme, da der har været mindst én ø, måske flere. Vi kender i alt fald fra Valdemars jordebog øen Gath, hvor der holdtes bjørne, vildsvin og hjorte¹⁾; navnet er forsvundet, men enten har den været det samme som det senere Ø (Oehe), som nu er landfast med Angel²⁾, eller også har den været at søge over mod Svansønsiden, og det er ikke umuligt, at Gammelborg har ligget på den, skønt jordebogen ikke nævner noget „hus“ på øen; nu er der kun en odde ud fra Svansø. Nord for den gamle ruins sted ligger endnu en ø, Lodsøen, så at der kan have været tre øer. Sejlløbet mellem Lodsøen og Gammelborg har været det mest brugte, siden toldstedet kunde være der; dronning Margrete Sambiria lod det senere spærre ved sænkede skibe, hvoraf man har fundet rester. Men vandet mellem Lodsøen og den nordlige ø, der nu er landfast med Angel, må også have været sejlbart; ellers vilde der ikke ved dette „alte Minnloch“ være opstået to fiskerlejer, Norder Schliesmünde (vistnok jordebogens Mynnæsby) på den nordlige ø og Süder Schliesmünde på Lodsøen. Vandet ødelagde senere de små fiskerbyer og har i det hele forandret således, at topografien næppe kan blive sikker³⁾.

måske Jørgensborg? eller Kil? — Ifølge Presbyter Bremensis (Westphalen monumenta III 137—38) anlagde Erik af Pommern senere Konningsborg nær ved Slesmyne; den lå imidlertid højere oppe ved Slien, jfr. Trap 655 og kortene.

¹⁾ V. j. 50. ²⁾ Jfr. Jensens kort i Antikvar. tidsskr. 1846—48 og teksten s. 274. Trap 639. — Skulde Gath mon ikke være afskriverfejl for Gat (åbning, port), der så oprindelig må have været navn på hele Sliens munding eller i alt fald på sejlløbet? ³⁾ Schmidt 365. Trap 645. Antikv. tidsskr. anf. st. Dankwerth 114.

Når man også har ment, at Knud Lavard skulde have opført „Landwehr“ eller „Søndre Danevirke“ i Danskeskoven mellem Levenså (nu helt optagen af Ejderkanalen) og Flemhudesøen som grænseskel mellem Sønderjylland og Holsten¹⁾, må det vistnok strande derpå, at efterretningerne om dette virke er så usikre, at det må betvivles, om det overhoved nogensinde har været til; der har vel nok været en græsegrav med et dige, som nu er helt forsvundne, men et større virke har der næppe været²⁾.

Som hele rigets hertug synes Knud Lavard at have kunnet træffe foranstaltninger til Danmarks forsvar også udenfor Sønderjylland, — rimeligvis dog kun med kongens billigelse³⁾. Således må det forstås, når Sakse siger, at Knud havde indsat sin broder Erik til jarl over øerne⁴⁾. Dette kan ikke være øerne i Vesterhavet ved Sønderjyllands kyst, da de ikke var udsatte for Vendernes angreb, og da denne jarleværdighed, som Knud kan bortgive, må være et militært hverv. Snarere er her at tænke på de fynske smålande, Langeland, Tåsinge, Ærø, Als og de mindre øer. Hertil kan vistnok også regnes det fjærnere Femern ved Vagriens kyst, da denne ø må have været dansk⁵⁾. Derimod må det stå hen, om der tillige skal tænkes på øerne syd for Sælland, altså Møn, Falster, Låland og småøerne. Det kunde måske stemme med, at Erik i den følgende tids kampe havde støtte i Falstringerne; men det er for ringe et grundlag at bygge noget på. At disse sydlige øer i det hele var mest udsatte for Vendernes hærgninger, er en selvfølge, så det

¹⁾ Lorenzen anf. afh. 118. ²⁾ A. D. Jørgensen Bidr. t. Nord. i middelald. 88 ff. ³⁾ Se s. 91. ⁴⁾ Saxo 642. Ericus vero, insularum a Canuto præfectura donatus. ⁵⁾ Jfr. A. D. Jørgensen Hist. tidsskr. 4 r. I 775 ff. Nord. kirk. grundl. 236. I kirkelig henseende hørte den under Odense bispestol, der i Harald Blåtands tid var udskilt af Slesvigerstiftet.

var rimeligt nok, om de havde en særlig vogter; ja under de indre kampe i Danmark efter Erik Emunes død gik Venderne så vidt, at de ligefrem satte sig fast her, særlig på Lolland og Falster, hvor flere navne endnu minder om deres tilværelse ¹⁾. — Erik kender vi fra den følgende tid som en rask og dygtig kriger. Han har som øernes jarl og værnsmænd holdt søvagt og haft sine udliggere til at overfalde Vendernes kapere; dette hverv, fortæller Adam af Bremen for sin tid, havde „Vikingerne“ fået overdraget af den danske konge; senere, da statsstyrelsen forfaldt, måtte søvagten udøves privat af Roskildebrødrene med Vedeman i spidsen ²⁾.

3. Forliget med Henrik.

Der var grund nok for Knud til at søge forlig og venskab med sin fætter. Danmark kunde kun vinde ved fred og forbund med den mand, som ifølge Helmold bar kongenavn over Vender og Nordalbinge ³⁾. Det var også et spørgsmål, om det gode forhold til hertug Lothar, Henriks lensherre, kunde bevares under fejden med hans vasal. Lothar var nemlig ivrig for at støtte Henriks herredømme, ligesom de nordalbingiske Sakser hjalp Henrik i hans kampe. Da Henrik således gjorde et tog mod Brizanerne og Stoderanerne (i Havelberg og Branden-

¹⁾ Schiern Hist. stud. II (1857) s. 440 ff. — Hvad Eriks herredømme over Falster angår, er der dog den vanskelighed, at Erik af Vestergötland senere kaldes jarl over Falster (se nedenfor III 2). ²⁾ Adam IV k. 6 (s. 158). Saxo 687. Jfr. A. D. Jørgensen Årb. f. nord. oldk. 1876 s. 74 f. ³⁾ Helm. I k. 36 (s. 78): *vocatusque est rex in omni Sclavorum Nordalbingorum provincia.* — Flertallet af de nordalbingiske Sakser har dog tydelig nok stået under grev Adolf; måske kan her ved Nordalbinge være tænkt på de slaviske Vagirer i Øst-Holsten.

burg) havde han med sig „sine gode venner“, Sakserne nord for Elben; og da hans søn Mistue undervejs skilte sig fra faderen for at gøre overfald på Linogerne (Lingonerne) ikke langt derfra, havde han med sig foruden 300 Vender også 200 Saksere¹⁾. Sikkert hjalp Lothar ham i kampen mod Ranerne (Ryboerne). Henrik gjorde først et tog til øen med hjælp af de nordalbingiske Sakser for at hævne sin søn Valdemars drab²⁾. Over isen gik de til Ryøen, hærjede og pålagde en skat (vistnok 1113³⁾. Skønt Ranerne udredede så meget, de kunde, var Henriks vrede dog ikke stillet, og den følgende vinter gjorde han et nyt tog over isen, og denne gang var hertug Lothar med. Som han alt tidligere havde søgt at knuse uro og vold blandt Venderne, da han hævnede grev Gotfreds død⁴⁾, således stod han nu atter rede til at støtte sin vasal. I begyndelsen gik alt godt for den store hær; Ranerfyrsten måtte bede om fred, lovede underkastelse og penge og stillede sin broder som gissel; men tre dage efter blev det stærkt tøbrud, så hæren med stor fare skyndsomst måtte drage hjem over den smæltende is. Herved gik man glip af udbyttet, og Sakserne opgav oftere at gøre landgang på øen⁵⁾.

¹⁾ Helm. I k. 37 (s. 78 f.). Det siges her om Henrik: *Perrexit ergo cum amicissimis suis Nordalbingorum armatis.* -- De 200 Saksere, Mistue får med sig, må være udvalgte mænd af „Nordalbingernes“ hjælpehær. ²⁾ Muligvis var han omkommen ved Ranernes overfald på Lybek (se s. 83), snarere dog ved et andet tog, da Helmold vistnok ellers vilde have omtalt det på det sted. ³⁾ Enten var det i slutningen af 1113 eller i begyndelsen af 1114, da toget i forening med Lothar var næste vinter (*proxima hieme. Helm.*), men det var ifølge *Analista Saxo* i (slutn. af) året 1114. Toget beskrives Helm. I k. 38. Jfr. ovenfor s. 84. ⁴⁾ Se s. 68. ⁵⁾ Helm. I k. 38 (s. 82) *Ann. Saxo: M. G. h. VI 750.*

Lothars magt var stegen, så den var ikke til at spøge med. Nylig havde han indlagt sig stor berømmelse ved sin glimrende sejr over kejser Henrik V ved Welfesholt (d. 11. Febr. 1115), skønt den kejserlige hær var betydelig større; her faldt også grev Hoyer af Mansfeld, som kejseren havde udset til hertug af Saksen, når han fik styrtet Lothar. Det pavelig-saksiske parti havde nu overtaget, og pave Paschalis' banlysning mod Henrik V blev fornyet af Lothars forbundsfælle, biskoppen af Halberstadt ¹⁾, og senere på året blev den gentagen ved en stor forsamling i Köln ²⁾.

Til disse vægtige politiske grunde til at søge fred kan føjes Knuds følelse, som Sakse betoner ³⁾. En ædel natur som Knuds kunde vel sørge over fjendskab mellem slægtninge, og fordi han havde påtaget sig at værne sit land mod ødelæggende hærgninger, behøvede han just ikke at anse Nils' tidligere færd overfor Henrik for retfærdig; tværtimod, det forlig, han fik bragt i stand, var næsten en anklage mod kongen. Det er ikke umuligt, at han har kendt Henrik personlig — til at stifte et sådant bekendtskab kan der have været lejlighed, mens han opholdt sig hos Lothar — og han har måske sat megen pris paa ham. Nu havde Knud nået sit første mål, at sikre Danmarks grænse, og han søgte derfor også at nå sit andet mål, fuldstændig fred med Henrik. At Henrik også nu kunde ønske fred, er en selvfølge. Fra at være den angribende var han bleven ude af stand

¹⁾ Reinhard eller Reinger. ²⁾ Helm. I k. 40 (s. 86 f.) Ann. Hildesh. M. G. h. III 113 jfr. Ann. Saxo M. G. h. VI 751. Dagen her (11te Febr.) må foretrækkes for Helmolds (1. Febr.). ³⁾ Postremo, cum totas Henrici vires prudentia sua et fortitudine debilitasset, sanguinis, quo illum proxime contingebat, natura actus, ut publice hostem, ita privatim amicum egit (Saxo 624).

til at værgе sine lande mod Knud, han havde ikke mere nogen udsigt til at kunne gøre sine krav gældende, og styrelsen af Venderne, der ofte synes at have været urolige, tog nok af hans tid og kraft.

Som det er Sakse, der fortæller om togene mod Henrik, har vi også vort kendskab til fredsslutningen fra ham ¹⁾: En gang lod Knud sin hær blive tilbage, udvalgte 20 ryttere (riddere) af sin hær og red mod det sted, hvor han vidste, at Henrik opholdt sig, måske Gammel Lybek, hans sædvanlige opholdssted ²⁾, eller måske snarere et punkt, der var nærmere ved den danske grænse, som Ljutka. — Det samme tog til Henrik er antydet i „Knuds levned“ (lectio 4): „Med få ledsagere trængte han ind i Venderlandet. Og hvor før hundred mand frygtede for deres liv, der færdedes han selv tredje trygt.“ Den første sætning ³⁾ peger hen på hans fredsslutning, det næste viser dens følger: han kunde færdes i Henriks land så trygt som i sit eget. — Nogle af sine mænd sendte Knud forud med hilsen til Henrik. De traf Henrik ved bordet. Han troede, at der bag deres komme stod en list, og straks spurte han, hvor Knud var; da han så hørte, at han stod for porten, fór han så forfærdet op, at han nær havde væltet spisebordet, han sad ved. Men Knuds mænd svor på, at Knud var kommen med fred, og deres forsikringer fik da bugt med hans rædsel. I det følgende mærker man ret Saksens udsmykning; i munden på Henrik lægger han sine egne tanker om Knuds betydning og den ulykke, hans død blev for Danmark: „Henrik lagde armene på bordet, græd og sagde: Ulykkeligt vil Danmark blive, om det en gang skal miste en sådan mand! og han lo-

¹⁾ Saxo 625. ²⁾ Helm. I k. 34 (s. 74). ³⁾ *Paucis comitatus Sclaviam intravit.*

vede at bevare hans venskab med oprigtig trofasthed.“ Da Knud selv kom, omfavnede han ham, beværtede ham og græd atter ¹⁾. — Indtrængende bad Knud nu Henrik om også at søge forlig med kong Nils. Henrik lod sig tilsidst overtale: helt og holdent falde til føje kunde han dog ikke, da hans krav var retfærdige, og Knud synes aldeles ikke at have nægtet dette; men Henrik gjorde et overslag over sin mødreearvs værd og nævnede en pengesum, hvormed han vilde være tilfreds. Fik han den, vilde han overlade ejendommene til Knud. Knud overlod derpå disse ejendomme til kong Nils, og fik pengesummen derfor, som han så bragte Henrik. Således kom der et retmæssigt forlig i stand, og hermed kunde tillige det gode forhold til Sakserhertugen være sikret. Knud kunde nu færdes i Henriks land som i sit eget, således som det er fortalt i legenden ²⁾. Det synes heraf, som han ofte har gæstet ham; de kan jo således have forhandlet om fælles optræden mod sørøvere.

Hvor inderligt end venskabet mellem de to frænder er blevet, kan det dog næppe være rigtigt, når Sakse fortæller, at Henrik af taknemlighed mod Knud bestemte ham til sin efterfølger, og at Knud først ikke vilde gå ind derpå og således fortrænge hans sønner, men tilsidst dog indvilgede deri. For det første er den begrundelse, som Sakse lader Henrik fremføre, en umulighed: det som bevægede Henrik til dette skridt, skulde nemlig være, at hans sønner ikke var i stand til at føre krig med Tyskerne, som ofte faldt ind i Venderlandet; men det er åbenbart urigtigt, da der — som ovenfor sagt — var god forståelse mellem den vendiske knés og hans lensherre, Sakserhertugen, ligesom forholdet til

¹⁾ Deinde præsentem amplexatus, haud parcius lacrymas quam epulum præbuit (!). ²⁾ Vita l. 4: et ubi centum mortem metuebant, ibi cum se tercio securus incedebat.

grev Adolf var meget godt. Dernæst kunde Henrik vel ikke give sin magt, der var et len af Sakserhertugen, til hvem han vilde. Endelig modbeviser Helmolds fortælling Saksers, da den viser, at Knud først får de vendiske lande efter Henriks sønners død, og der tales aldeles ikke om nogen ret, Knud havde. — Ikke des mindre har Saksers fortælling fundet en forsvarer i Herm. Reich¹⁾; men vor historie-skriver kan næppe være tjent med sin talsmand. Reich mener nemlig, at Knud virkelig har fået løfte om de vendiske lande efter Henriks død, men dette har han tiltvunget sig; bagved Saksers udsmykkede fortælling om Knuds forlig med Henrik skulde nemlig skjule sig et listigt overfald fra Knuds side, hvorved han tvang Henrik til at gøre ham til sin arving; for dette skulde tale Knuds pludselige venlighed, i det han skaffer ham hvad han gjorde krav på, og ligeledes, at det vilde være en aldeles halsløs gerning, om Knud virkelig var dragen med få ledsagere ind i Henriks land. — Har man ret til at trække Knuds ædle karakter således ned? Hans venlige imødekommen overfor Henriks fordringer kan vel have sin tilstrækkelige forklaring deri, at Henrik i arvesagen overfor Nils havde retten på sin side. Reichs anden grund er heller ikke vægtig: Den mand, der senere trods advarsler vilde gå sine fjender imøde næsten ene og vaabenløs, kunde vel nok vove sig ind i Henriks land med et udsøgt følge, naar han tilmed viste, at han kom som herold med fredstilbud. Ligeledes bliver det forbavsende, at Knud ikke gør sine fordringer gældende efter Henriks død, og Helmolds tavshed om en sådan oversenskomst er også mistænkelig, som ovenfor sagt²⁾.

¹⁾ Kn. L. 240 f. ²⁾ A. D. Jørgensen (anmeldelsen i Hist. tidsskr. 4 r. I 762) udtaler sig også imod Reichs mening, at Knud ved tvang har fået Henrik til at gøre ham til sin efterfølger. Derimod er han enig med Reich i, at Henrik virkelig har bestemt Knud til sin efterfølger. Grunden skulde være Henriks iver for kristendom og kultur, som han ikke mente, hans sønner vilde komme til at nære. Af de anførte grunde kan jeg dog ikke tiltræde det.

Snarere har venskabet mellem de to fætre ført til, at Henrik har taget løfte af Knud, at han vilde støtte hans sønner, der trængte til hjælp, og måske være dem som en formynder¹⁾. I det højeste kan Henrik vel have udtalt ønsket om, at Knud måtte følge efter hans sønner, hvis de skulde dø sønneløse; men at det virkelig har været hans ønske, at Knud i så fald måtte få herredømmet over Venderne, det er meget rimeligt.

4. Knuds giftermål.

Sakse omtaler Knuds og Ingeborgs ægteskab, men Knytlingesaga har den udførligste fortælling. Derfor bliver den lagt til grund for efterfølgende fremstilling, dog med de læmpelser, som Saksess ord bevirker. Indledningen bliver da sagaens beretning om Vidgaut.

Der var en hedensk købmand fra Samland (landet mellem det kuriske og frische Haff) ved navn Vidgaut; han handlede i „Austrveg“, på Østersøens kyster. Ud for Kurland blev han en gang overfalden af kuriske sørøvere, og da han ikke havde udsigt til at stå sig i kampen, satte han sejl til for at undfly dem og nå hjem til Samland. Men Kurerne satte efter ham og afskar ham herfra. Vidgaut tog da den beslutning at sejle vest på til Danmark; han havde nemlig hørt, at Knud Lavard tog vel mod alle fremmede. Da han nærmede sig Slesvig, fandt han Slien lukket ved jærnlænker, men efter at have underhandlet med vagten i et af kastellerne fik han lov at slippe ind. Knud modtog ham og hans følge på den betingelse, at de lod sig

¹⁾ Hamsfort S. r. D. I 272: Mox inita pace et fædere Henricus Canutum filiorum tutoren et successorem regni instituit.

døbe; og efter at de var blevne kristne, blev Vidgaut meget godt behandlet, og hertugen underholdt sig ofte med den vidtberejste mand, der vidste meget at fortælle om „Austrveg“¹⁾. — Af fortællingen om Vidgaut ser vi blandt andet, hvorledes Knud lignede sin farbroder kong Knud i den humane og gæstevenlige adfærd mod fremmede, som ellers efter gammel barbarisk skik stod retsløse²⁾. Herved opfyldte han også en af de høvdingeplichter, som Jydske lovs fortale fremhæver³⁾.

Sagaen fortæller videre, at da Vidgaut havde været en vinter hos Knud og vundet hans fortrolighed, bad hertugen ham drage til Holmgård (Novgorod) til kong Harald (fyrst Mstislav) for at bejle for ham til hans datter Ingeborg; Knud anså nemlig ham for bedst skikket til denne færd. Inden Vidgaut drog ud, takkede han Knud meget for hans gæstfrihed og bad ham modtage en gave: 40 særke gråskind, i hver særk 5 timmer, og 40 skind i hvert timmer, altså 8000 gråskind. Det var en kongelig gave, og Knud takkede og sagde, at bedre gave havde han aldrig fået⁴⁾. Så drog Vidgaut

¹⁾ Knytl. k. 87 (s. 322—24). ²⁾ S. r. D. III 319 (Knud den helliges forskrifter:) nullos fideles christianos quasi advenas et peregrinos despicerent; sed tanquam cives Sanctorum et domesticos Dei, utpote in Christo fratres, haberent. Ælnoth S. r. D. III 352: advenasque et undecunque advenientes, nec alicui hactenus obnoxios, incolarum jure et æquitate decernere.

³⁾ Se ovenf. s. 106. ⁴⁾ Det synes at have været let at erhverve sig skind ved de østlige Østersølande. Ifølge Adam af Bremen (IV k. 18 s. 165 f. jfr. Helm. I k. 1 s. 14) havde Prøjserne sådan en overflødighed af pelsdyr, at de „regnede skindene som skarn“. — Slesvig har været hovedpladsen for skindhandelen i Norden (jfr. Hasse: Das Schleswicher Stadtsrecht 105. A. D. Jørgensen Årb. f. nord. oldk. 1880 s. 14). Herpå tyder også Slesvigs gamle stadsret k. 32 (s. 11), ifølge hvilken byens skindere skulde give en mark penge årlig eller 1000 skind, når kongen holdt hof i Slesvig. Dette viser også, at pelsværk

til Rusland og skaffede sig ved gaver adgang til fyrsten, der modtog ham som en anset mand. Han forebragte nu sit ærende og talte om Knud Lavard som den, hvis lige ikke fandtes i Danmark eller hele Norden. Harald havde også hørt om Knuds berømmelse og måtte tro Vidgauts ord; men det forekom ham, at Knuds hertugdømme var noget lille. Vidgaut vidste dog at fjærne hans betænkeligheder med hensyn til det standsmæssige: „Så har han det, som er meget herligere.“ — „Hvad er det?“ sagde kongen. — „Gode egenskaber skal han have fremfor de fleste andre mænd,“ svarede Vidgaut, „og det er mere værd end stort gods og rige.“ Ingeborg gav sit ja, og alle tilrådede giftermålet, så at Vidgaut kunde rejse tilbage til Knud med gode efterretninger. Knud takkede ham og gjorde alt rede til bryllup. Fyrsten sendte ham derpå sin datter med smukt følge, og deres bryllup stod med stor højtidelighed — uden tvivl i Slesvig¹⁾.

Således fortæller sagaen, men den tager aldeles ikke dronning Margrete med i fortællingen, skønt Sakse lader det være hendes fortjeneste, at Knud ægtede Ingeborg, og beretter, at Margrete — som tidligere fortalt²⁾

blev brugt mere og mere i Norden. Adam (anf. st.) klager over, at man på hans tid higede lidenskabelig efter et mårskind som efter den højeste lyksalighed. På Knuds tid var det dog ellers næppe meget brugt i Danmark; i alt fald taler Arnold af Lybek på Valdemar II's tid, om at de danske (naturligvis kun stormændene), der før gik i sømandsdragt, nu viste sig i tysk dragt, klædte i forskellig slags pelsværk, skarlagen, purpur og linned (Arn. III k. 5, skoleudg. v. Pertz s. 77). Absalon kunde ved sit testamente bortskænke 9 kjortler og kapper med gråværk, mårskind og broget skind og 3 sengetæpper af mår- og ulveskind (S. r. D. V 423 f.).

¹⁾ Knytl. k. 88 (s. 324—27). Om Vidgaut hører man ikke mere. ²⁾ Se s. 64.

— i medgift gav sin søsterdatter en del af sit eget gods. Det er således den danske dronning, der har stemt sin søsterdatter, sin søster Kristine og sin svoger Mstislav for dette ægteskab. Det kan da godt være, at Knud virkelig — måske efter Margretes tilskyndelse — har sendt Vidgaut for at bejle til Ingeborg; men påfaldende bliver i så fald Mstislavs betænkeligheder, som Margrete vel nok havde kunnet fjærne. De kan måske være en senere overlevering eller en opfindelse af sagaens forfatter, som derved fik anledning til at forherlige Knud ved at lægge Vidgaut de smukke ord om hans fortræffelighed i munden. — Det er rimeligt, at Knud ved denne medgift har fået land i det vestlige Sverig, i den del, der en gang havde udgjort Margrete Fredkullas medgift; men de gamle kildekrifter siger det ikke udtrykkelig¹⁾.

Ægteskabet må være indgået i tiden mellem 1115, da Knud blev hertug, og efteråret 1117, da Margrete Fredkulla døde. Men da det kan antages, at Knud ikke har tænkt på giftermål førend han havde fuldført sit hværv, at sikre grænsen, må brylluppet sættes til sommeren 1116 eller 1117, måske snarest det sidste²⁾.

¹⁾ Jfr. s. 36. 62. — At abbed Vilhelm (S. r. D. II 160) kalder Ingeborg en datter af Isjaslav, er ikke godt at forklare. Mstislav har allerede to navne: her skulde et tredje komme til. Det synes næsten utroligt. Det kan ikke være tilfældet, at Ingeborg i virkeligheden skulde være datter af Mstislavs broder Isjaslav eller en anden af dette navn, da der ingen grund er til at afkræfte de islandske vidnesbyrd, jfr. *Wedenkind Noten zu einigen Geschichtschreibern d. deutschen Mittelalters* (Hamburg 1836) II 28 f. Abbed Vilh. kalder sin Isjaslav storfyrste (*rex Ruthenorum potentissimus*); men Mstislav var den gang kun fyrste og først ved faderens død (1125) blev han storfyrste i Kijev. ²⁾ Suhm (V 223) sætter brylluppet til 1118. Dette er ud fra den forudsætning, at den eneste angivelse af Margretes dødsår, som vi har, 1117, er urigtig, og at hendes

Omtrent fjorten år levede de to ægtefæller sammen, indtil Knuds voldsomme død gjorde en brat ende derpå. Samlivet har vistnok været lykkeligt, som vi kan slutte os til det af Knuds karakter og sædelige renhed. Den usædelighed, der skæmmede hans fader og farfader, har været Knud fuldstændig fremmed, ellers vilde Roskildekrønikens forfatter ikke bruge de smukke ord, som ovenfor er anførte ¹⁾, det eneste, han udtaler om ham.

Ifølge sagaernes optegnelser ²⁾ havde Knud og Ingeborg tre døtre, Margret, Kristin (Kristina) og Karin (Katarina ³⁾); sønnen Valdemar, der senere fik så berømt et navn i Danmarks historie, blev født en uge efter sin faders død. Til én af døtrene, uvist hvem, stod Magnus fadder ⁴⁾.

Knuds døtres historie. Margret blev gift med Stig Hvidlæder i Skåne. Ifølge sagaerne var deres børn Nikolas (Nils) og Kirstin (Kristine), som blev gift med den svenske konge Karl Sverkersøn og med ham havde sønnen Sverker II, konge 1195—1208 og bekendt ved sit venskabelige forhold til Danmark ⁵⁾. — Stig „Hvitaleðr“ kunde måske være den samme som den Stig Hvide, der på Svens og Valdemars side faldt i slaget ved Viborg 1151 og kaldes grundlægger af klostret Essenbæk i Sønderhald herred, Århus stift ⁶⁾. Folkevisen om ridder Stigs fald som kongens tapre bannerfører har vel sin historiske kerne i denne kamp ⁷⁾. Muligvis handler også en anden af vore gamle viser, og

død må sættes betydelig senere. Dette kan jeg ikke gå ind på, se nedenf. III 1.

¹⁾ S. 17. ²⁾ Knytl. 335. Fagrskinna 145. ³⁾ Den sidste skrives af Islænderne Katrin; jeg har indsat den dansk-svenske form Karin. Formelt rigtigere vilde det være at skrive Kaðrin, som er den ældre udtale (se f. eks. Stephens: fornsvensk legendarium III 521). Oplysning herom har jeg fået af min broder, cand. mag. Axel Olrik. ⁴⁾ Rob. Elg. S. r. D. IV 259: Magnus vicissim de sacro fonte levavit filiam Ducis. ⁵⁾ Se de anf. sagasteder. ⁶⁾ S. r. D. II 522. ⁷⁾ D. g. f. nr. 117, jfr. Sv. Grundtvigs indledn. II s. 303.

tilmed en af de berømteste, om Stig Hvidlæder: Stig søger at vinde Kirstens kærlighed ved trylleruner, men det mislykkes, runerne kommer til at virke på søsteren, der kaldes Regitse; det ender med et lykkeligt ægteskab mellem ridderen og den runebundne pige¹⁾. — Hvis Islændernes efterretninger er rigtige, kan Nikolas, Stig Hvitaleðrs og Margretes søn, være én med den raske, højbyrdige kriger Niklas Stigsøn, som ifølge Sakse var første mand, der trængte ind i Østersørøvernes træborg (1170²⁾). I så fald har Knud Lavards datter Margret og Stig haft endnu en søn, da Sakse fortæller om Niklas' broder Åge, der kom ham til hjælp i den voldsomme kamp. Denne mand er vistnok også omtalt et andet sted i vore kildeskrifter; fortællingen om de danskes pilegrimsfærd til det hellige land (1191) nævner nemlig en Åge Stigsøn som den ældste og rådviseste af de 5 danske stormænd, der drog ud³⁾).

Det er et spørgsmål, om den fru Margrete, der nævnes som vidne ved Erik Lams gavebrev til munkene i Odense⁴⁾, er Knud Lavards datter Margret. Gavebrevet ender således: *Åstantibus Acero capellano, Aki Pik, Vbbone filio Botild, Thorth Stafnissun, filiabus Canuti Christina, Katherina cum domina Margareta et Botilda et pluribus aliis*. Naturligst forstås det således, at kun Kristin og Katrine er Knuds døtre; med *cum* begynder de kvinder, som ikke var Knuds døtre, og dette ord er vel netop brugt for at betegne forskellen. Ellers måtte også Bodil, der nævnes til sidst, regnes for Knuds datter, hvad Suhm da også gør (V 579 f.); men det er uhjæmlet. Rimeligvis har Margret også været den ældste, da hun nævnes først i sagaen, og det bliver da påfaldende, om hun her nævnes efter sine søstre.

¹⁾ D. g. f. nr. 76. ²⁾ Saxo 851 f. Det er rimeligvis også den samme N. S., som nævnes som vidne 1180 S. r. D. I 280.
³⁾ S. r. D. V 349. 350. 360. Der var også en anden Åge med på pilegrimsfærden. En af dem var fra Skåne, men det siges ikke udtrykkelig, hvem af dem det var. Det kan passe på Åge Stigsøn, da hans Fader Stig Hvitaleðr ifølge sagaen havde hjemme i Skåne. ⁴⁾ Thorkelin dipl. I 246. S. r. D. I 273.

Kristin blev fæstet af kong Magnus, Sigurd Jorsalfarers søn, vistnok år 1132; hendes farbroder Erik Emune var ivrig derfor i håb om at støtte sin usikre stilling ved et forbund med Norge. Hun var den gang for ung til at indgå ægteskab, men nogen tid efter (vistnok 1133) blev brylluppet holdt; hun har da været en 14—15 år. Da Magnus senere vilde svige Erik, hjalp hun sin farbroder og blev derfor efter et meget kort ægteskab forskudt af den rå konge. Hun levede nu i Danmark, hvor hun — som lige ovenfor bemærket — lejlighedsvis nævnes under Erik Lams styrelse.

Efter Suhms og Svend Grundtvigs mening skulde denne Kristin være den samme som „liden Kirsten“ i folkevisen (Danm. gamle folkeviser nr. 126¹). Men Kristin er født 1118 eller 1119 — ellers kunde hun ikke være giftefærdig i året 1133 —, og forholdet til Buris må sættes til den tid, da Valdemar var enekonge og havde ægtet Sofie. Dronning Sofies had, kærnen i folkevisen, må nemlig have et historisk grundlag, om der overhoved er et sådant at finde for den mærkelige folkedigtning. Således skulde Kristin være ved firtiårsalderen, da den rystende begivenhed indtraf. Hele duften vilde da være taget fra folkevisen, eftersom Buris er en ganske ung mand, ja vel næppe mand endnu. Det kan heller ikke være en uægte datter af Knud Lavard, født senere; endda bliver hun for gammel, og der er overhoved ingen grund til at antage, at den sædelig rene Knud har haft uægte børn²). Den berømte folkevise kan altså ikke handle om Knud Lavards datter, om hvis senere liv vi i det hele intet véd³). Liden Kirsten må man med A. D. Jørgensen

¹) Suhm V 385. Sv. Grundtvigs indl. III 63—96.

²) Derfor går jeg heller ikke ind på de uberettigede gisninger, at Knud skulde have en uægte datter Ida (Suhm anf. st. S. selv betvivler det andensteds V 301, jfr. Dahlmann I 274) eller en anden ved navn Jutta (Suhm V 386. 401), eller at en Magnus Knudsøn, der blev dræbt samme dag som Knud Magnussøn, 9. Aug. 1157 (S. r. D. III 453) skulde være en uægte søn af Knud Lavard (jfr. Molbech Hist. årb. I 30).

³) Ifølge Erik Lams gavebrev 1141 synes hun ved den tid at være ugift, da hun ikke (som Margrete straks efter) kaldes domina.

(Nordisk månedsskr. 1875 s. 436 ff.) tænke sig som Valdemars halvsøster, Ingeborgs datter af et senere ægteskab.

Fra Suhm stammer ligeledes en anden gisning, som må afvises, nemlig at Kristin efter at være vendt tilbage fra Norge skulde have indgået et andet ægteskab, med Stig, en søn af Toke, Skjalm Hvides ældste søn¹⁾. Vi vil se, hvorpå denne gisning støtter sig. I de soranske dokumenter findes flere steder nævnet en Stig Tokesøn med sin hustru Kirstin; de lå begravede side om side i Sorø kirke. Denne mand kaldes i Genealogia Absalonis Stig Gallen, var søn af Ebbe Skjalmsøns søn Toke og nævnes som fader til biskop Nils Stigsøn i Roskilde (1226—45 † 1249 i Clairvaux), den prælat, der kom i strid med Erik Plovpenning²⁾. At denne Stig ikke kan have været gift med Knuds datter Kristin, er åbenbart på grund af tiden, og det har selvfølgelig ingen villet gøre gældende. Men nu bliver spørgsmålet, om Toke, Skjalm Hvides søn, virkelig har haft en søn af navnet Stig, og om det ikke blot hidrører fra en forveksling af denne ældre Toke med hans brodersøn Toke Ebbesøn, Skjalm Hvides sønnesøn, som lige er omtalt. Det drejer sig her om en navnefortegnelse fra Sorø kirke. Henimod slutningen har den følgende række (S. r. D. IV 554):

Domina Cristina, uxor Domini Stygh.

Dominus Stygh, filius Tvchonis.

Domina Gudæ, uxor Domini Tvchonis Skelmsun.

Dominus Tvcho, filius Domini Skelmonis Hwidæ.

¹⁾ Suhm V 585. 574. 580 jfr. Molbech Hist. årb. I 30. Se også S. r. D. IV 254 a 545 tab. II. Ovenikøbet at ville gøre denne Stig = Stig Hvitaleðr, er aldeles vilkårligt. Derved vilde de to søstre smelte sammen til én; og ganske vist forekommer Margrete som binavn til et andet navn (Estrid, Dagmar, Eleonore), men at sagaen skulde gøre to af én, er utænkeligt. Suhm lader da også de to søstre og de to Stig'er bestå.
²⁾ S. r. D. IV 547. 544. 554 (jfr. tab. III ad 545) II 625 (Nils Stigsøn). Toke Ebbesøn skænkede Sorø kloster rige gaver (S. r. D. IV 467).

Da fortegnelsen er fra reformationstiden, kan det godt på forhånd tænkes, at forfatteren er løbet sur i Tokerne. *Genealogia Absalonis* nævner hverken Stig eller nogen anden søn, som Toke Skjalmsøn skulde have haft, og denne tavshed har stor betydning. Ligeledes kender den større navneliste fra Sorø, som indeholder navnene på de i kirken begravede stormænd, ikke noget til en søn af Toke Skjalmsøn. Derimod træffer vi Toke, Ebbe Skjalmsøns søn, og hans moder, Ebbes første hustru, kaldes Gyda; moder og søn lå begravede side om side, mens Ebbe lå begravet ved siden af sin anden hustru Ragnhild, der overlevede ham¹⁾. Senere nævnes Stig, fader til biskop Nils, med sin hustru Kirstin²⁾, og sammenholdes dette med *Genealogia Absalonis*³⁾, er han en søn af Toke Ebbesøn. Denne større navneliste er næppe ældre end den korte, men den gør et mere tilforladeligt indtryk. Det kunde vel tænkes, at forfatteren til den korte navnerække har kendt en Stig med hustru Kirstin og vidst, at han var søn af en Toke, men så af en fejltagelse har gjort denne Toke til Skjalms søn i steden for Ebbes søn og givet ham Gyda til hustru, mens hun i virkeligheden var Ebbes hustru, Toke Ebbesøns moder⁴⁾. Altså har Toke, Skjalm Hvides søn, næppe haft en søn af navnet Stig, og den senere levende Stig Tokesøn, fætter til de berømte Sunesønner, havde vel en hustru ved navn Kirstin, men hun kan umulig være Knud Lavards datter.

Karin (Katarina), Knuds tredje datter, blev ifølge sagaen gift i „Austrveg“⁵⁾. Da hun tilligemed Kristin var vidne ved Erik Lams gave til Knudsbrødrene i Odense (1141), må ægteskabet først være indgået efter den tid. Ved Austrveg må man snarest tænke på Rusland, hendes moders hjemstavn. Men om hendes ægteskab hér finder man ellers intet.

¹⁾ S. r. D. IV 540. 467. ²⁾ 544. ³⁾ 547. ⁴⁾ I Toke Skjalmsøns linje fandtes ganske vist en Stig Hvide, men det var en dattersøns søn, broder til Peder Bang, biskop i Roskilde (1254—77), til ærkebiskop Jens Grands moder Cæcilia og flere andre. (S. r. D. IV 546). ⁵⁾ Knyt. anf. st.

Hos Sakse møder vi den efterretning, at kong Valdemar I gav sin søster — navnet findes ikke — til ægte til Prizlav. Han var en søn af den vilde hedenske Vender Niklot, der efter Knud Lavards død blev Obotriternes herre. Prizlav var gået over til kristendommen og flygtede derfor til de danske, som han i Venderkampen viste væsenlige tjenester: det var således hans skyld, at de danske en gang i tåge gjorde et rask anfald på Venderne og vandt en hurtig sejr. Senere fik de danske helt overhånd i kampen mod hans fader. Til- lige kæmpede Sakserne mod Niklot, som tilsidst blev fældet af Henrik Løves mænd, og hans hoved blev sat på en stage. Ved efterretningen herom blev Prizlav bestyrtet og sagde, at det var straffen for hans had til Gud; snart efter var han dog igen som ellers. Ham var det altså, der ægtede Valdemars søster, og på grund af hans troskab og deres svogerskab gav Valdemar ham en del gode øer med ind- tægten deraf, hvoriblandt vistnok Låland og Als, da de senere nævnes i forbindelse med hans søn Knud. Prizlav var med på Absalons dristige tog gennem Venden til hertug Henrik og bidrog ved sit mod meget til, at det gik godt; senere skaffede Valdemar ham en del af Venderlandet¹⁾. — Det er naturligt, at man ved denne søster til Valdemar, der blev gift med Prizlav, har tænkt på Karin, der må have været den yngste af søstrene²⁾. Men selv om de andre søstre — hvis de da overhoved har levet endnu på den tid — ingen- lunde har været unge, kan den mulighed dog ikke på for- hånd nægtes, at det kan have været en af dem, som har ægtet Prizlav; i Nordens historie sér vi nemlig oftere kvinder

¹⁾ Saxo 753. 759—63. 800. Jfr. Knytl. 375—76 (Prizlav kaldes her Friðleifr og siges oprindelig at være fangen af de danske; ligeledes er det her de danske, der fælder Niklot (Mjúklátr) og sætter hans hoved på en stage). Helm. I k. 87 handler også om Niklots død, men H. nævner kun hans to hedenske sønner, Pribizlav og Wartislav. ²⁾ Langebek S. r. D. II 161. Suhm V 385 o. s. v. Werlauff Hist. tidsskr. III s. 10—11 (indledning til „Dronning Sofie fra Meklen- burg“).

af kongeslægterne indgå ægteskab i en fremrykket alder. Selv om der altså kan være nogen sandsynlighed for at det er Karin, kan det dog aldrig blive mere end en gisning. Det kan ikke bekræftes ved Knytlingas „Austrveg“; ved dette kan ikke forstås Obotriternes land, men langt østligere egne, og desuden blev hun jo ikke gift i Venderlandet, men i Danmark. Enten har Karin da først været gift i Rusland (efter 1141, inden 1159) og er som enke vendt tilbage til Danmark, eller også er Knytlingas „Austrveg“ en fejltagelse, eller Prizlavs hustru er en af Valdemars ældste søstre; den første mulighed er den rimeligste. — Der nævnes to sønner af Prizlav, altså søstersønner af Valdemar. Den ene hed Knud (efter sin morfader). Han vægrede sig overfor kongen ved at være fører for udliggerflåden, der skulde holde vagt mod Venderne; han påberåbte sig, at hans besiddelser på Låland ikke gav ham tilstrækkelig støtte til at han kunde påtage sig den vanskelige sag; hellere måtte kongen overlade det til Absalon, til ham havde han tillid, mens han selv derimod stod fjærnere fra kongens fortrolighed. Valdemar blev vred over sin unge frændes afslag: kun lidt havde Knud fået til lén, fordi han ikke var værdig til mere; og for fremtiden skulde han sørge for, at han snarere fik sine hædershværv forringede end forøgede. Absalon påtog sig derpå hværvet. Denne Knud skal for øvrigt ifølge Sakse have bygget en borg i Fyn (Nyborg?²). Senere klostergav han sig i Knudsklosteret i Odense, hvor han havde valgt sit gravsted, og ved et gavebrev af 20de Nov. 1183 skænkede han klostret sine ejendomme på Als¹), hvor han skal være død snart efter. — Prizlavs anden søn Valdemar (rimeligvis opkaldt efter sin morbroder) døde i Paris og blev begravet i s. Genovevas kloster, med hvilket de danske stod i inderlig forbindelse³).

¹) Saxo 869. 871. ²) Thorkelin dipl. I 271 f. Reg. dipl. s: 58 [346]. ³) Suhm VIII 69 f.

5. Knud Lavard bliver konge (knés).

Forholdet til Tyskland.

Det er umuligt at give en samlet tidsfølge af de begivenheder, som angår Knud Lavards historie. Men når vi nu kommer til hans overtagelse af Obotriternes rige, møder der os en særlig stor vanskelighed, fastsættelsen af Henriks dødsår. Her står to beregninger overfor hinanden, støttede til forskellige steder hos en og samme forfatter, Helmold; den ene fører til, at Henrik er død 1119, den anden til at hans dødsår er betydelig senere, nemlig 1127. Jeg følger den sidste ¹⁾. Dette kan

¹⁾ Den første har L. Giesebrecht *Wend. Gesch.* II 212. 244. Mod den drager Jaffé (*Deutschl. u. Lothar. Beilage III*) stærkt til felts og hævder den anden opfattelse, der går ud fra Helmolds beretning om at Vicelin, der kom til Venderlandet kort før Henriks død, først blev præsteviet af den berømte Norbert, Præmonstratenserordenens stifter, ærkebiskop af Magdeburg, og fik tilladelse til at missionere af ærkebiskop Adalbero (H. I k. 46). Men da A. først blev ærkebiskop 1123 og N. først den 18de Juli 1126, taler dette mod den første beregning, der hovedsagelig støtter sig til Helmolds udsagn I k. 78 (s. 150), at Vicelin døde 12te Dec. 1154 efter at have beklædt bispestolen i Oldenburg i 5 år, og I k. 69 (s. 134), at da han blev biskop (1149), havde han været i Holsten i 30 år. Jeg kunde bedre tænke mig en fejltagelse heri end at Helmold skulde have taget således fejl, hvad Norbert og Adalbero angår. Det kan ikke nægtes, at Helmolds beretning (s. 94) om at Vicelin har studeret under Anselm af Laon († 1117) taler for, at han er kommen til Holsten 1119. Men det forholder sig næppe rigtig med hans fortælling (s. 95 f.), at Vicelin efter sit treårige ophold i Frankrig med det samme, han kom derfra, blev præsteviet og drog til Henrik. Lothars tog mod Zventubald i året 1121 (*M. G. h. VI 756*) indeholder ikke noget bevis for at Henrik er død før den tid. Man går ud fra, at denne Zventubald er = Henriks søn Zventopolk; selv om man forudsætter dette, beviser det ikke H.s død, da H. kunde have givet sine sønner landsdele at styre for ham (måske havde han netop således lært deres udygtighed at kende). Snarere er Zventubald og Zventopolk ikke én person, men den første er vel en oprører mod Henrik og Lothar. For øvrigt må henvises til Jaffés anførte afhandling.

også støttes ved et andet sted hos Helmold, hvor der siges, at Henrik havde forudsagt, at hans slægt skulde gå til grunde med det første ¹⁾; men da hans sønnesøns død må sættes til 1129, kan hans egen død næppe være mere end et par år før, ellers vilde en overlevering om Henriks forudsigelse næppe være opstået. — Mens vi således ikke kan fastsætte Henriks dødsår med fuld sikkerhed, kender vi derimod hans dødsdag, d. 22. Marts, ligesom også hans døds måde: han blev dræbt, uvist af hvem, måske af Ranerne ved et af deres overfald, og hans lig blev ført til Lüneburg og begravet i sankt Mikael's kirke ²⁾).

Henriks to sønner, Zventopolk og Knud, fik nu deres faders rige; han havde haft to sønner endnu, Valdemar, som blev dræbt af Ranerne, og Mistue, der udmærkede sig på toget mod Lingonerne, men ligeledes må være død før faderen ³⁾. Straks udbrød der strid mellem brødrene. Den ældste, Zventopolk, der vilde have herredømmet for sig alene, forurettede idelig sin broder og hentede tilsidst hjælp fra Holsterne for helt at knuse ham. Knud blev indesluttet i borgen Pløn: her trådte han frem på volden og omstemte Holsterne ved sin tale, så de mæglede forlig mellem brødrene. Landet blev delt imellem dem, men kort efter blev Knud myrdet i Ljutka; om det var på Zventopolks anstiftelse, siges ikke, men det er rimeligt nok. Zventopolk var altså eneherre. Nogle Vender havde imidlertid rejst sig,

¹⁾ Helm. I k. 48 (s. 100): *Predixerat hoc idem princeps, nescio quibus oraculis edoctus, stirpem suam quantocius defecturam.* ²⁾ *Necrol. monast. s. Michaelis i Wedekind Noten zu einigen Geschichtschreibern des deut. Mittelalt. III 22. Chron. s. Michaelis Luneburgensis Pertz M. G. h. XXIII 396: Occisus est Henricus, rex Slavorum, cujus corpus delatum Luneburg sepultumque in ecclesia s. Michaelis.* ³⁾ Helm. I k. 38. 37 (s. 78—79) jfr. ovenfor s. 128.

men Zventopolk fik atter hjælp af grev Adolf af Holsten, indtog Werle i Obotriternes land og Kizin (Kizinernes hovedby¹⁾) og vendte så tilbage til Lybek. Kort efter overfaldt Ranerne Lybek og ødelagde by og borg. Zventopolk mistede ikke livet ved denne lejlighed — det kan ikke en gang siges, om han under overfaldet har været i Lybek —, men hans dage var talte: snart efter blev han snigmyrdet af en rig Holster, Daso, der må have haft en krænkelser at hævne. Zventopolk efterlod sig en søn ved navn Zvinike. Men den spådom, Henrik skulde have udtalt, gik snart i opfyldelse, da også Zvinike blev dræbt. Det skete i Artlenburg syd for Elben, sandsynligvis da han var på en rejse til Lothar for af ham at modtage lenet²⁾. Det synes at have været grev Sigfrid af Artlenburg, der myrdede ham, måske for at plyndre ham for den indfæstning for lenet, som han var i færd med at bringe sin lensherre (1129³⁾). Der tales ikke om, at Knud Lavard har blandet sig i de sørgelige stridigheder mellem Henriks sønner; det er derfor meget tvivlsomt, om han har været deres formynder, og usandsynligt, at han har haft krav på herredømmet over Venderne straks efter Henriks død; ti i så fald måtte han forlængst have benyttet sig af fyrsternes indbyrdes strid til at sikre sin retmæssige magt⁴⁾.

¹⁾ Dette tog kan ikke være ét med det omtalte tog af Lothar 1121, da Helmold lader Zventopolk gøre et tog mod Kizin, Ann. Saxo lader Lothar gøre et tog mod Zventubald (der næppe kan være samme navn som Zventopolk) i Kizin.

²⁾ Helm. I k. 46. 48 (s. 96. 98—100). — At Artlenburg i „Transalbingernes“ land så syd for Elben ses af Ryårbøgerne S. r. D. I 165, hvor det siges, at de danske i året 1205 satte over Elben og ødelagde Artlenburg. ³⁾ Alb. Stad. M. G. h. XVI 326: Sifridus de Ertheneburg, qui vocatur cum sue o: Svineken. Det kunde tyde på, at han blev berygtet for dette mord. ⁴⁾ Jfr. s. 132.

Da Henriks slægt således var uddød, blev Knud Venderkonge. Helmold fortæller således: „Han drog til kejser Lothar — der skulde stå kong Lothar, da han først 1132 blev kronet til romersk kejser — og for en stor pengesum tilkøbte han sig kongemagten over Obotriterne, dermed hele den magt, Henrik havde haft. Og kejseren (kongen) satte kronen på hans hoved, så han var Obotriternes konge, og antog ham som sin vasal“ ¹⁾. Knud blev altså højtidelig indsat i sin nye værdighed. Om kirkelig kroning kunde der ikke være tale her, da han var Lothars lensmand, men den mægtige tyske konge kronede ham, og det er uden tvivl gået for sig på et af hans slotte med stor festlighed. Ifølge den senere fortælling var det i Bardewik, ikke langt fra Lüneburg, lidt syd for Elben, dér hvor også kong Sven havde haft sit møde med Henrik den IV ²⁾; det har rimeligvis været år 1129, og det passer med, at Lothar vistnok har tilbragt første halvdel af dette år i Saksen ³⁾. — Sakse fortæller også, at Knud tog Venderlandet til len af „kejseren“; han begår ligeledes den undskyldelige fejl ikke at skælne mellem romersk kejser og tysk konge. Men han fortæller særlig, at da Knud skulde udrede den passende lensafgift, en hest, sendte han en hest med guldsko, og Lothar roste hans gavmildhed ⁴⁾.

Var det til Saksen eller til Tyskland i det hele, at Knud stod i lensforhold? Saksens ord kunde måske tale for det sidste ⁵⁾, men der kan ikke tillægges dem nogen

¹⁾ Helm. I k. 49 (s. 101 f.) ²⁾ Se ovenfor s. 72. At Knud mødte i Bardewik: S. r. D. IV 238. ³⁾ Jaffé 78 f. Også andre har 1129 som Knuds tiltrædelsesår: Langebek S. r. D. IV 238, Suhm V 348. A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. 839. — Hamsfort og Bartholin har 1128 (S. r. D. I 272. 339). Jaffé, der næppe har vidst, hvor lidt betydning disse to skrifter har, slutter sig hertil. ⁴⁾ Saxo 626. ⁵⁾ A quo (o: Henrik) etiam

vægt. I den foregående tid stod Venderlandet som len under Sakserhertugen, og dette forhold er næppe forandret nu, ligesom den efterfølgende historie taler for det. Saksers ord er derfor måske blot således at forstå, at han ikke har tænkt at gjøre forskel på Lothar som Sakserhertug og tysk konge.

Knud kaldes i almindelighed konge, således betegner kildeskrifterne ham. Men da Nils senere bebrejder ham, at han har antaget kongenavn, svarer han, at Venderne ikke kalder ham konge, men „knés“, som han gengiver ved „herre“, ligesom de har kaldt deres tidligere fyrster¹⁾. Her har vi da Knuds egenlige titel, men for den almindelige bevidsthed er det blevet ét med kongenavnet, og kronen var jo også knyttet dertil²⁾; tilmed er ordet oprindelig et lån fra det germanske kuningas (konning, konge).

Det germanske ord er det oldslaviske *kъnęgъ* og er gået over i de forskellige slaviske sprog, ja derfra endog ind i andre: på russisk haves det som *knjaz*, fyrste, titel for adelsmænd af første rang, (i hunkønsformen *kněgina* er g beholdt), på lillerussisk *kńaż*, i betydningerne sognefoged og forlover, på polsk er det *ksiądz*, der nu bruges som præst, „pastor“, men oprindelig har haft den betydning, som endnu er bleven tilbage i diminutivformen *książę*, fyrste, på czechisk *kněz*, serbisk *knez*, polabisk *k'nāz* (Polaberne stod under Knud Lavard). Desuden findes ordet på littauisk

imperatoris gratia, qvod Sclavia in ejus beneficio reponi videretur, o. s. v.

¹⁾ Vita l. 5: Usuali quidem locucione causa dignitatis vel reverencie knese qvemlibet vocare consuevit. Hoc est dominus. ²⁾ Hvor Knud er afbildet på senere sigiller, er det som konge med krone, spir og rigssæble; kun Slesvigs gildes er undtagelse (se s. 90).

kuningas (præst), finsk og estisk kuningas, lappisk gonagas, albanesisk knez, rumænsk kněz, magyarisk kenéz¹⁾.

Når det senere hedder²⁾, at Knuds herredømme blev oprindelsen til at de danske konger kalder sig „Daners og Venders konge“, idet Knud døende skulde have overført denne titel på sine efterfølgere (!), er dette tydelig nok en så fuldstændig umulighed, at det ikke behøver nærmere omtale.

For anden gang blev det Knuds opgave at gøre ende på uorden og skaffe fred og ro. Ved de indre krige og de to brødres fjendskab var fredelighed forsvunden, og de folk, Henrik ved våbenmagt havde gjort skatskyldige, holdt op med at betale skat³⁾. Derfor var der et brydsomt arbejde for Knud at udføre, og han måtte anvende våbenmagt for at få bugt med de urolige og oprørske Vender. Når Sakse siger, at Knud fik Henriks herredømme, uden at nogen lagde ham hindringer i vejen⁴⁾, og når „Knuds levned“ siger, at høvdinger og almue modtog Knud med ære, og at man med enstemmighed overdrog ham herredømmet⁵⁾, så viser Helmolts beretning, at disse fremstillinger er helt urigtige. Først satte Knud sig nemlig fast i Vagirernes land (det østlige Holsten) og gjorde forberedelser til at befæste Alberg eller Segeberg. Derpå fik han hjælp fra Holsterne og knuste al modstand; flere, der ikke vilde lyde ham, blev dræbte. Blandt de genstridige var

¹⁾ Jeg skylder hr. stud. mag. Rosznecki tak for disse oplysninger. ²⁾ S. r. D. II 214. IV 238. ³⁾ Helm. I k. 46 (Zven-topolk et Kanutus) intestinis bellis adeo perturbati sunt, ut tranquillitatem temporum et tributa regionum perderent, qve pater eorum armorum virtute conquisierat. ⁴⁾ nullo refragante Saxo 626. ⁵⁾ Vita l. 4.: Deinde et a principibus et a plebe cum honore accipitur, cum reverencia tractatur, et cum communi assensu ejus dominio Sclavia committitur.

Niklot, en af Obotriternes høvdinger, og Pribizlav, en brodersøn af Henrik, rimeligvis søn af den Butue, som var bleven myrdet af Kruto ved Pløn. Knud førte dem som fanger til Slesvig, hvor de måtte bære håndjærn, til de blev myge, betalte en løsesum, stillede gisler og anerkendte ham som deres overherre ¹⁾. Således kan Sven Ågesøns fortælling være rigtig, at Knud fik herredømmet over Venderne ved at undertvinge dem ²⁾. Man forstår godt, at der var Vender, som ikke vilde lyde Knud; havde de fra bogyndelsten stået fjendtlig overfor Henrik, der dog selv var Vender, så måtte de meget mere være modstandere af Knud, som var fremmed og hørte til det folk, Venderne betragtede som fjender, og som nylig havde kæmpet mod dem. Tilmed var Venderne et vildt hedningefolk, vel kendt for sin grusomhed, således menneskeofringer og vidt dreven menneskehandel, og berygtet for troløshed overfor andre; indenfor de enkelte stammer var der godt sammenhold ³⁾. Derimod plejede de forskellige Venderfolk ikke at samles om én plan til fælles optræden, og dette kan have lettet Knud undertvingelsen. Ved kraft og raskhed nåede Knud også her sit mål; „i alt gik det ham godt, fordi Herrens hånd var med ham,“ siger legenden ⁴⁾. Herredømmet over Vagirer og Obotriter har Knud haft, ligeledes over Polaberne (Lauenburg), der boede mellem disse to stammer ⁵⁾; men

¹⁾ Helm. I k. 49 (s. 102). De to mænd blev Knuds efterfølgere: Pribizlav fik herredømmet over Vagirer og Polaber, Niklot over Obotriterne (Helm I k. 52, s. 106). Om N.s sønner og hans død er der talt ovenfor s. 142. ²⁾ S. r. D. I 59: *Qvi et singulari fortitudine efferam Slavorum rabiem compescuit suæque ditioni subjugavit.* ³⁾ L. Giesebrecht I 35 f. 45. ⁴⁾ Vita l. 4 efter Gen. 39, 3. ⁵⁾ Det fremgår tydelig af Helm. I k. 52 (s. 106), hvor der er fortalt, hvorledes Knuds Venderrige deltes efter hans død: Pribizlav fik Vagirerne og Polaberne.

hvor langt hans magtområde har strakt sig mod øst, og om hans Venderige har haft lige så stor udstrækning som Henriks, da han stod på højdepunktet af magt, det kan ikke siges. Med Pomrernes fyrste Vratislav synes Knud at have haft venskab ¹⁾).

Knud søgte nu at sikre sig herredømmet ved at befæste Alberg eller Segeberg (Sejrsbjærg), en kalkklippe i Vagirernes land hen imod Holstergrænsen. Men grev Adolf, som hidtil havde understøttet ham, blev ængstelig herved og tænkte sig, at Knud, der havde forstået at udvide sin magt så stærkt, ved denne borg også vilde trykke ham. Han overrumplede da besætningen ved nattetid og tog den til fange. Borgen, som måske endnu ikke var færdig, blev ødelagt; senere måtte kejseren begynde opførelsen helt forfra ²⁾). Det

¹⁾ Saxo 629 kaldes V. Knuds ven. ²⁾ Helm. I k. 53 (s. 108). Strængt talt siger H. ikke, at Knud opførte en borg; i I k. 49 siger han, at Knud byggede småhuse i den hensigt at bygge en borg (*occupavit montem, qvi antiqvitus Alberch dicitur imposuitqve illic manciunculas, intendens ibidem commu- nire castellum*). Men i Detmars krønike (fra slutn. af 14. årh.) hedder det (for år 1126): he buede ok erst in deme lande uppe den hoghen berch en hus, dat seder wart gheheten segheberghe; dat wart eme avesleken van den holsten (Chronik des Franciscaner Lesemeister Detmar, herausgegeben v. Grautoff Hamb. 1829 s. 29). — Helmold (anf. st.) fortæller om, at Lothar efter Vicelins tilskyndelse lod Segeberg borg bygge; alle Nordalbinge måtte bidrage til opførelsen, Venderne også, hvor nødig de så vilde (vistnok år 1136). Efter Lothars død ødelagde Pribizlav klostret og nybygden ved den forhadte borg; selve fæstningen kunde han ikke ødelægge. Under striden mellem Henrik den stolte og Adalbert blev Segeberg ødelagt for anden gang: Henrik af Badwide, som Adalbert havde indsat til greve i Holsten, måtte atter fortrække for Adolf II, da Henrik den stolte igen fik overhånd over sin modstander, men af hævnthirst afbrændte han først borgen. Adolf opførte den på ny og omgav den med en mur (Helm I k. 53. 55—57).

blev altså ikke Knud, som genopførte borgen; at han lod den sag hvile har naturligvis været betingelsen for fred med grev Adolf, og der høres ellers ikke noget om fjendskab mellem dem.

Forholdet til Lothar vedblev at være godt; det fremgår af hans og hans hustru Rikizas sorg over Knuds mord; Helmold siger netop i den anledning, at Knud var meget nøje knyttet til kejseren¹⁾. Knud har utvivlsomt besøgt sine fordums plejeforældre, og dette er måske det historiske grundlag for Knytlingesagas fortælling om hans to besøg hos kejser Henrik (V), som ellers falder helt uden for de øvrige efterretninger om Knud Lavard.

Fortællingens indhold er: Nogle år efter Erik Ejegods død døde også Knuds morbroder Henrik (IV) i Tyskland. Da hertug Knud hører dette — det fandt sted 1106, mens Knud først blev hertug 1115! — drager han med følge til sin fætter Henrik (V), der var fulgt efter sin fader på kejsertronen. Kejseren modtager sin frænde med stor udmærkelse. Knud beder ham om råd, hvorledes han skal vedligeholde sin faretruede magt og værdighed; Henrik råder ham til at skaffe sig indtægt ved at tage told, som det var brug i Sakserlandet. Efter sin hjemkomst udfører Knud også dette, i det han anlægger de to kasteller ved Sliens smalning, og han mister ikke sin folkelighed ved at indføre den ukendte afgift²⁾. Senere drager Knud Lavard atter til sin frænde kejseren, der gør et stort gilde for ham. Kejseren glædede sig over det ry, Knud havde overalt; Knud sagde, at det for en del skyldtes kejserens råd og hjælp; til tak skænkede han ham de gråskind, han havde fået af Vidgaut. Kejseren takkede ham: „Modtaget har jeg vel større gaver, men få,

¹⁾ Helm. I k. 50 (s. 104) L. imperator cum coniuge sua Rikenza non modice contristati sunt eo quod corruerit vir imperio amicitia coniunctissimus. ²⁾ Knytl. 320—22.

jeg syntes bedre om“. Kejseren gav ham nu mange kostbarheder, ja sin egen guldstukne højtidsdragt, som der ikke fandtes mage til i Danmark: beholdt han den, vilde lykken følge ham, men skilte han sig af med den, frygtede kejseren hans ulykke. Hertugen drog hjem, men kejseren døde kort efter; folk sagde, at det var fordi han havde skilt sig ved sin kostbare klædning. Sakserhertugen Ljoðgejr blev nu kejser under navnet Lotharius¹⁾.

Når vi nu skal undersøge disse bidrag til Knud Lavards historie, må det straks siges, at Knuds slægtskab og venskab med kejser Henrik V er en umulighed: a) Henrik IV kan ikke have været Bodils broder, og Henrik V altså ikke hans fætter, da det strider mod de andre kilder, som intet véd af dette, skønt det umulig slet og ret kunde forbigås (jfr. ovenfor s. 26 f.). b) Knuds venskab med Lothar, som er historisk bevidnet, kan ikke forenes med venskab med Henrik V. Efter slaget ved Welfesholt 1115 var de idelig fjender, og de våbenstilstande og fredsslutninger, som kom i stand mellem dem (1115. 1120. 1122²⁾), var for kortvarige til at Knud i den tid kunde træde i venskabsforhold til kejseren.

Det er let nok at vise, at Knytlingas fortælling, som den er, hører til det umulige. Vanskeligere bliver det at finde den historiske kerne i dette vildrede, ja man må tvivle på, om det overhoved lader sig gøre. — Gram og Suhm har antaget, at kejser Henrik, der omtales som Knuds fætter, i virkeligheden er Henrik Gotskalksøn. Han var også Knuds fætter, men derved at hans moder Sigrid var Knuds faster, altså ad en anden vej end den, sagaen angiver. Jeg har ovenfor (s. 29) foreslået, at lade Knytlingas opstilling af slægtforholdet helt ude af betragtning; derfor kunde det endda godt være Henrik, Obotriterfyrsten, som Knud havde besøgt. Men efter mit skøn taler selve sagaens fortælling mod denne gisning, der har så store navne for sig. Ifølge andre kilder synes Knud ofte at have besøgt sin fætter;

¹⁾ Knytl. 328—29. ²⁾ Jaffé s. 11. 16. 17.

i sagaen er der kun tale om to besøg, hvor den sjældne gæst modtages med pragtfulde gilder. Fremdeles tales der om stor pragt og rigdom hos den fyrste, Knud Lavard besøger: han har ofte modtaget større gaver end Knuds 8000 gråskind, og han har en guldbroderet klædning at give ham så kostbar, at dens lige ikke kunde opdrives i Danmark. Mon det passer til vendiske forhold?¹⁾ Tyder det ikke snarere på, at Knud har været i Tyskland hos en større magthaver, hvor kulturen var videre fremskreden? Ligeledes tales der om tolden i Sakserlandet, som Knud efterlignede; dette er sikkert langt mere historisk end den fyrste, sagaen indfører, og taler for at de to besøg har været i Tyskland. Da der nu slet ikke kan være tale om kejser Henrik V, og da det også forekommer mig meget usandsynligt, at det skulde være Henrik Gotskalksøn, antager jeg, at disse fortællingers historiske kerne må henføres til Lothar. Det kunde synes umuligt, da sagaen ender sin fortælling med at Henrik døde, og at Ljoðgejr som Lotharius blev hans efterfølger; altså gør den udtrykkelig forskel på disse to. Men en sådan fejltagelse tør man vistnok tillægge sagaskriveren; det, som skulde henføres til den saksiske hertug, er ved sagnets vandringer henført til den samtidige tyske kejser, og den korte efterretning om kejserskiftet er hentet andensteds fra, uden tvivl fra en islandsk årbog, og af den ukyndige sagaskriver uden videre sat sammen med det udførligere danske sagn.

6. Indre forhold.

Knud Lavard var så afholdt i hele sit fædreland, „at man kunde sige, at hver mand i Danmark vilde

¹⁾ Biskop Ottos afsending fandt ærkebiskop Adser i sin ydre tilsyneladelse så udannet som en Vender (in exterioribus tamen Slavicæ rusticitatis S. r. D. IV 219) jfr. ovenf. s. 44.

sidde og stå som Knud vilde det¹⁾. Særlig måtte han dog være elsket af sine egne undergivne, der til stadighed kunde nyde godt af hans retfærdighed og mildhed. Der er da også i vore sparsomme kilder tegn på hans gode forhold til præstestanden og borgerne.

Knuds forhold til præstestanden. At Knud ærede kirken, følger af den ros, kildeskriverne giver ham. I uddraget af Robert af Elgins skrift er der tilige en antydning af en ualmindelig religiøs iver fra hans unge dage. Det hedder her om ham, inden han blev hertug, at han efterlignede Martinus²⁾. Det må forstås således, at hans religiøsitet gav sig udtryk i et fromt liv med et verdensforsagende præg; den hellige Martin af Tours var middelalderens store forbillede i så henseende. Da Knud jo ikke var bange for at ofre sit gods, er der rimeligvis særlig tænkt på godgørenhed fra Knuds side. Også her kunde Martin af Tours være forbilledet: middelalderens kirkelige kunst beskæftigede sig meget med fortællingen om den højt ærede munkefaders opofrelse, da han, inden han var bleven kirkens mand, delte sin kappe i to stykker for at give en pjaltet tigger den ene halvdel til værn mod kulden³⁾. Mon det ikke er en sådan godgørenhedsytring, der har foranlediget sammenstillingen af Knud og den hellige Martin?

Knuds opholdssted var Slesvig (Hedeby). Den havde været kristendommens udgangspunkt i Danmark; på „Holmen“ havde Ansgar bygget den første danske kirke⁴⁾, og fra Harald Blåtands tid var den bispesæde. Biskoppen var næst hertugen Sønderjyllands mest ansete mand, og han måtte på mangfoldig måde komme i be-

¹⁾ Knytl. 320. ²⁾ S. r. D. IV 258 (10) Canutus imitatur Martinum. ³⁾ Jfr. Sulpicius Severus: Vita Martini k. 3 (K. Halms udgave af Sulp. Severus' skrifter Corpus script. eccl. Latin. I s. 113). ⁴⁾ Se s. 118.

røring med hertugen; men vore kildeskrifter fortæller desværre intet om Knuds forhold til Slesvigstiftets øverste. — I Knuds tid var først Gunner biskop; han regnedes til landets ypperste mænd¹⁾. Ærkebiskop Adser skal have indviet ham, altså var det i det tidligste år 1103²⁾. Ifølge døbdebogen fra Lund fejredes hans (døds)dag d. 23. April, uden at året kan bestemmes; det synes at have været efter 1121; da døde nemlig Jon Øgmundson på Island, og han nævnes i døbdebogen foran Gunner³⁾. Han havde oplevet den sørgelige tid, da der var fjendskab mellem kong Nils og Henrik, og hans stift havde lidt meget ved Vendernes hærgning⁴⁾; men han blev også vidne til Knuds bedrifter og Sønderjyllands opblomstren. Hans efterfølger var Adelbjørn⁵⁾; som sin forgænger skal han have været en Dansker, og ligesom han var indviet af den første danske ærkebiskop⁶⁾. Jeg tror, at der kan findes en antydning af et godt forhold mellem ham og Knud, i det han efter Knuds død af hjertet har stået på den myrdede hertugs side, men ikke har kunnet følge sin lyst. Det er i Roskildekrøniken, jeg søger støtte for denne formodning. Det kunde straks synes, som om krønikens fortælling netop umuliggjorde en sådan mening; den går nemlig ud på, at Adelbjørn var mod Erik Emune i slaget ved Fodvig, hvor han blev livsfarlig såret, og dette kunde tale imod et tidligere venskab mellem hertug Knud og biskoppen⁷⁾. Men Roskildekrøniken, der er præget af en partimands liden-

¹⁾ S. r. D. I 271. ²⁾ Cypræus annales episc. Slesv. 126; årstallene (for Gunner 1072!) er i høj grad forvirrede. S. r. D. VII 166. 722. ³⁾ S. r. D. III 444 jfr. A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. tillæg 87 f. ⁴⁾ Jfr. Cypræus anf. st. ⁵⁾ Roskildekrøniken: Adelbertus og Adelbjørn, Sakse: Alberus. ⁶⁾ Cypræus 136. — Navnet må dog ifølge sin begyndelse være tysk og er i det højeste fordansket. ⁷⁾ S. r. D. I 382—3.

skabelige bitterhed, kalder Adelbjørn „troløs“¹⁾, og dette må sikkert forklares ud fra partikampen. Det er vist nok gået Adelbjørn omvendt som det tidligere var gået biskop Peder af Roskilde, der ikke turde tone flag og måtte „følge Erik Emune med legemet, Nils med sjælen“²⁾. Slesvigerbispens følelse har været for det parti, der vilde hævne Knud Lavard, og han havde vel hidtil efter ævne støttet Erik, der jo også havde haft tilflugt i Slesvig³⁾; men nu havde Nils og Magnus fået overtaget og havde ellers Jyderne på deres side, og Adelbjørn er da bleven tvungen til at følge sine fjender. Således, tror jeg, er Roskildekrønikens ellers ubegrundede anklage imod Adelbjørn bedst at forstå. Og hvorfor skulde Knud ikke have stået i godt forhold til biskoppen, da han dog ellers var kirkens ven?

Knud Lavards hertugår tilhører en tid, da der rørte sig nyt liv i den danske kirke, og det fik især udtryk i iver for at bygge kirker. I Roskildeegnen byggede man frådstenskirker, ligeledes hist og her i Østjylland og på Fyn; i Østsælland rejste man kirker af kridtsten fra Stevns klint, i Ribeegnen blev der bygget kirker af den rhinske tufsten; svære granitkirker byggedes rundt omkring i hele landet, særlig i Jylland. Biskop Thure byggede domkirken i Ribe efter en storartet målestok, og ærkebiskop Adser sankt Laurentius kirke i Lund. I Roskilde fortsatte Arnald Sven Nordbagges byggevirksomhed, selv om han i sine foretagender langt fra kom sin fromme forgænger nær; Arnalds efterfølger Peder lagde mest iver for dagen i at bygge sten- og træhuse på sine jorder. Nord for Limfjorden grundlagde man Præmonstratenserklostret Børglum, der snart blev bispesæde; ved denne tid blev vistnok også Viborg domkirke om-

¹⁾ Interea infidelis Adelbiørn Slesvicensium episcopus de vulnere supradicto moritur. ²⁾ Saxo 647. ³⁾ Se s. 117 f.

bygget, og Asmild nonnekloster opført på den anden side af Viborg sø¹⁾.

Det vilde på forhånd kunne antages, at Slesvig stift ikke stod udenfor en sådan bevægelse. Vi har da også efterretninger om, at Sønderjylland snarere har overgået rigets øvrige egne i iver for at bygge kirker. Af en senere historieskriver er det nemlig optegnet, at år 1125 var biskop Adelbjørn ivrig for at faa bygget kirker i Sønderjylland²⁾. Dette år må snarest forstås som Adelbjørns tiltrædelsesår, og meningen bliver da rimeligvis, at han fra sit første år var ivrig derfor. På hvilken måde han udførte det, er vanskeligt at sige. Nogle kirker har biskoppen måske selv ladet bygge, andre har han fået rige bønder til at bygge. Endnu på den tid opførtes nemlig mange kirker oprindeligt som gårdkirker, blandt andre Fjenneslevlille kirke, som Adser Rig byggede af sten ved sin hovedgård.

Ifølge „Knuds levned“ kan vi tilkende Knud Lavard en væsentlig del i disse bestræbelser. „I så høj grad,“ hedder det, „elskede han at ære Herrens hus, at han mellem præsterne selv som den ivrigste udbredte og smykkede det“³⁾. Det er ikke rimeligt, at denne udtalelse kun skulde være en frase, og der kan således næppe være nogen tvivl om, at Knud både har ladet nye kirker bygge og har udstyret dem og vel også de gamle kirker med kunstsager. Det ligger således nær at tænke på broncesager (som lysekroner) og sølvkalke, der navnlig forarbejdedes med stor kunstfærdighed i

¹⁾ Jfr. J. Helms: Tufstenskirkerne i omegnen af Ribe, Ny kirkeh. saml. I 584–648. J. Kornerup: Materialet i de ældste danske kirker, Årb. f. nord. oldk. 1870 s. 147 ff. A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. 844 ff. ²⁾ Hamsfort S. r. D. I 272. Hans kilde er ukendt. ³⁾ Vita l. 4: In tantum dilexit decorem domus Domini, quod inter ministros ipse primus eam sterneret et ornaret.

Hildesheim. I alt fald må der nærmest tænkes på tyske frembringelser, og det passer godt til Knuds forbindelser med Tyskland.

Det er da rimeligt, at tufstenskirkerne i Sønderjylland eller i alt fald nogle af dem er at henføre til Knud Lavards tid; ti netop i begyndelsen af 12te århundred kom tuf i stor anvendelse og blev brugt i Danmark til ind i 13de århundred, dog langt fra i så stor udstrækning som i begyndelsen. Denne tuf eller tras er en let, porøs, grågul sten af vulkansk oprindelse; man fik den fra bjærgpartiet Eifel ved Rhinen, nord for Mosels nedre løb; særlig brødes den ved den smukke, lille Rhinby Andernach, som endnu den dag i dag forsyner omegnen med tuf¹⁾. Knud, som stod i samkvem med Tyskere, har sikkert været ivrig for at indføre dette bygningsstof; det havde den fordel, at det let lod sig hugge og kunde anvendes til de smukke rundbuer ved kirkens vinduer. Sønderjydske skibe må have hentet tuffen ved Andernach og har så ført den ned ad Rhinen til Nordsøen, er derpå sejlede op ad Ejderen og Spangebæk, hvor det udlossedes.

Af 12te århundreds tufkirker har vi ikke få; særlig er byen Slesvig og nærmeste omegn rig på sådanne gamle minder. I den nu så forsømte domkirkes hovedskib er de ældste dele tuf. Den mærkelige gamle fæstningsagtige Mikkelsskirke „på bjærget“, der har sat fantasien så stærkt i bevægelse, havde endnu betydelige ærværdige tuflevninger²⁾. Også andre kirker i Slesvig

¹⁾ Et smukt eksempel på en tufkirke er kirken i Andernach; særlig dens kor og dens fire statelige tårne er imponerende.

²⁾ Gisningerne om Mikaelsskirkens oprindelige bestemmelse er ikke få (afgudstempel, vagttårn, pakhus), men værdiløse (se Sach s. 73). Allerede i begyndelsen af 15de årh. var kirken faldefærdig, men blev udbedret. Fra midten af 18. årh. var den atter faldefærdig; da man 1869 vilde sikre

har været tufkirker; Vor frue kirke og sankt Johannes klosterkirke på „Holmen“ og Drottens kirke i „gammelbyen“. Af disse kan Johanneskirken dog ikke have været til på Knuds tid, da dens opførelse er at sætte til tiden omkring år 1200¹⁾. Hertil kommer Hollingsted kirke ved Trejå, ikke langt fra Danevirke, og Svavsted ved Ejderen — i denne har de kløvede kampesten dog helt overvægtet over tuffen —, i Ejdersted kirkerne i Tønning, hvor tuffen særlig er brugt til ornamenter, og Koldenbyttel, endvidere to kirker på Sild, hovedkirken på Før og Gammelkirken på Pelvorm²⁾. Rimeligvis har der været mange flere tufkirker, hvor det mere skrøbelige og forgængelige bygningsæmne for længst er vejet for de mere holdbare teglsten. Flere af disse kirker kan godt være fra Knuds tid, og det er da rimeligt at antage, at han, der „smykkede og udbredte Herrens hus“, har bygget flere gudshuse, særlig vel i Slesvig og nærmeste omegn. Nogle kirker var der allerede; domkirken var vistnok endog en stenkirke, da den under Harald Hårderådes hærgning havde trodset en ildebrand³⁾, men den kan være ombygget med tuf; ligeledes var Fruekirken (Mariekirken) på Holmen til allerede den gang, da den var bygget af Ansgar, men den havde måske hidtil kun været en trækirke. Den mærkelig svære og undersætsige rundkirke, Mikkelskirken på bak-

den gamle tufkirke mod fuldstændig undergang, styrtede den desværre sammen, og siden 1876 knejser en ny kirke på dens plads jfr. Sach s. 74 f.

¹⁾ Den nævnes ikke blandt de slesvigske kirker, der opregnes i Knud Valdemarsøns brev 1196 (S. r. D. VII 323). Om kirkens alder se Sach s. 86. ²⁾ Om anvendelse af tuf i de nævnte kirker: Trap 547—8. 555. 557 f. 541. 244. 271. 285. 193 f. 200. 254 f. (med billede). J. Kornerup anf. afh. s. 144. A. D. Jørgensen Årb. f. nord. oldk. 1880 s. 6. Sach s. 38. 74.

³⁾ Jfr. A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. 777 f.

ken udenfor Slesvig, kan særlig antages at hidrøre fra Knud; den synes at være bygget efter tyske (gammel romanske) forbilleder ¹⁾. Til denne kirke var knyttet et kloster for „sorte munke“ (Cluniacensere eller almindelige Benediktinere?). Ved århundredets slutning var klostertugten så forfalden og abbed og munke så udskejende, at biskop Valdemar ophævede klostret og lagde kirken under Cistercienserklostret Guldholm (1192), der senere flyttedes til Ry (1210 ²⁾). Rimeligvis er kirke og kloster byggede samtidig, og således kan dette kloster også have hidrørt fra Knud Lavard ³⁾. — Muligvis kan også den smukke Sørup granitkirke i Angel henføres til denne tid ⁴⁾.

Forholder det sig nu virkelig således, at Knud har vist iver for kirkens fremme, er det rimeligvis også en rigtig overlevering, når opførelsen af kirker i Ejdersted henføres til hans tid. Kilden hertil er ikke gammel, det er den så kaldte „Ejdersteds krønike“, en plat-tysk årbog fra anden halvdel af 15de århundred ⁵⁾; den er anvendt af Cypræus, der ikke forholder sig kritisk overfor sin kilde, og af Hamsfort, der tilstår, at krønikens efterretninger er sådanne, at han ikke kan fæste megen lid til dem ⁶⁾, og det har han også ret i. Når der således siges, at kristendommen først nu blev indført i denne egn, da kan det ikke være rigtigt. Under Sven Estridsøn og Knud den hellige var de sidste levninger af hedenskab i Danmark faldne; Friserne, der

¹⁾ Sach s. 74. ²⁾ S. r. D. V 379 ff. Falck Staatsb. Magazin X 459. ³⁾ Måske kan det lille munkesamlag dog hidrøre fra en tidligere tid, som Knud den stores. Jfr. A. D. Jørgensen-Nord. kirk. grundl. 448. ⁴⁾ Trap 494 f. (med billede); den henføres her til sidste halvdel af 12te årh. ⁵⁾ Jfr. A. D. Jørgensen Bidr. t. Nord. hist. i middelald. 38. ⁶⁾ Cypræus 137 f. S. r. D. I 271 (testibus annalibus Eyderstadensibus, qui tamen ita sunt conscripti, ut illis parum fidei tribuam).

var danske undersætter, kan ikke have beholdt deres gamle gudetro efter den tid ¹⁾. Endvidere har årstallene for de forskellige kirkers opførelse (1103, 1109 o. s. v.) ingen vægt, da de viser idel forvirring. Derimod kan kærnen i fortællingen, at der i første del af 12te århundred er bygget kirker i Ejdersted, vel bestå.

Som den første nævnes en trækirke, bygget tæt ved Wittendyne på Taden Eskils jord; efter ham skulde den have fået navnet Tating ²⁾. Det næste kapel byggedes på kleven ved Garsand; nogle år efter blev det ødelagt ved vandflod, og derpå blev der bygget en stenkirke længere mod øst; den blev kaldt Garding, og ved den fremstod den lille by af samme navn ³⁾. Der fortælles, at „Bojemanerne“ dræbte præsten ved Tating kirke, Herman Lütke, hvorfor „fyrsterne“ idømte dem en bøde, og sognefolkene mistede deres kaldsret; denne dom er måske bleven fældet af kong Nils efter samråd med Knud Lavard og Slesvigs biskop ⁴⁾; men det hele er gådefuldt og meget usikkert. Omkring Garding kapellet opstod snart andre: Poppenbøl, Tetenbøl, Østerhever, Katrinenherdt, Welt og Vollerwik ⁵⁾. Intet af disse kapeller findes mere, over alt findes der nu i deres sted murstensbygninger fra en senere tid.

Den mærkelige opblomstren i Slesvistiftet havde sine kendelige følger. Om vi tør tro Knytlingesagaen (kap. 32) havde stiftet ved århundredets udgang ikke mindre end

¹⁾ A. D. Jørgensen anf. skr. 39. ²⁾ Den nuværende Tating kirke ligger et andet sted; den oprindelige lå vistnok i s. Peders sogn. Jfr. Trap 320. 322. ³⁾ Trap 279 ff. ⁴⁾ Jfr. L. Helveg: Den danske kirkes hist. t. reformat. I 321. Hvem var Bojemanerne eller Bøjemændene? har de muligvis været bestyrere af hele Ejdersted? og har de mistet andet end kaldsretten? Det er og bliver en gåde. Jfr. Staatsbürg. Magazin IX 251. ⁵⁾ Om disse landsbyer: Trap 313. 307. 315. 309. 301. 303.

420 kirker¹⁾. Således må sagaens ord forstås (hundrat = et storhundred 2: 120); dette er oversat af Velschow og ligeledes af professor Kr. Erslev i hans epokegørende afhandling: Danmarks folkemængde på Valdemar Sejrs tid, Hist. tidsskr. 5 række V 516 ff. Sammenstiller vi dette tal med det kirketal, prof. Erslev i sin afhandling (s. 543) anfører for Slesvig stift ved år 1500, nemlig 226, ser vi en uhyre tilbagegang, nemlig med 194. En af de væsentligste grunde hertil er den ødelæggende oversvømmelse 1362 („de grote mandranck“²⁾) og andre vandfloder.

I Knud Lavards tid viste der sig et ejendommeligt røre i Danmark som et vidnesbyrd om, at landet begyndte at følge med i den almindelige kirkelige udvikling. Det var en tid, da munkevæsenet nåede sin blomstring, da korstogstanken slog ned i sindene og fremmede guds frygten og dermed lydigheden mod kirken, og da paven, der blev båret oppe af denne storartede bevægelse, fik udvidet magt. Det bragte endelig afslutning på Investiturstriden: Sept. 1122 tilvejebragtes forliget i Worms, hvorved kejser Henrik V opgav den præstelige iklæden med ring og stav, og dette bekræftedes i langefasten 1123 på det store Lateranmøde i Rom. Herved havde Hildebrandismen omsider sejret. Men til denne retning hørte også den glødende iver for præsternes enestand (cølibat), og derfor blev præsteviede mænds ægteskab på ny fordømt på Lateranmødet³⁾. Det var uden tvivl følgerne af denne bevægelse, man

¹⁾ Knytl. 229: ok er i þeim biskupsdóm hálftr fjórða hundrat kirkna. ²⁾ Cypræus anfører, støttet på en gammel fortægnelse, 44 kirker som bortskyllede. ³⁾ Hefele Conciliengesch. V 339. Det samme var bleven kundgjort på kirkemødet i Reims 1119 (Hefele V 319). Når det sællandske røre i det gamle mindevers (S. r. D. I 380) sættes til 1120, er dette kun et rundt tal, og bevægelsen kan ikke opfattes som en følge af en fransk provinssynode som den i Reims.

sporede i Danmark. Den sællandske stormand Peder Bodilsøn, den samme som tillige med sin moder og sine brødre stiftede sankt Peders kloster ved Næstved, rejste anklage mod de gifte præster efter tilskyndelse af sin kapellan Nothold; de skulde tvinges til at skille sig fra deres hustruer, og det skulde forbydes enhver præst at indgå ægteskab. De ulykkelige præster stod værge-løse, da deres biskop Arnald var gammel og svag, så han intet gjorde for at værne dem mod deres for-følgere. Det synes derfor, som om sagen blev afgjort af folket selv på thinge, og de vrang forestillinger om renhed og hellighed gav sig pludselig udtryk i en præsteforfølgelse: bønderne gik så vidt, at de dræbte nogle og lemlæstede andre; nogle præster flygtede, kun få fik lov at være i fred, rimeligvis ved at skille sig fra deres hustruer¹⁾. — Det er rimeligt, at denne bevægelse også har vist sig andre steder end på Sæl-land; men vi mangler efterretninger derom. Det har vistnok kun været en flygtig opblussen af iver for kirke-lige ideer. Den følgende Roskildebiskop, Peder (1124—34), der før havde været kapellan hos Magnus Nilssøn og var en vel lært og veltalende mand, tog sig af sine præster og satte igennem, at præsteviet mand ikke skulde møde for verdsligt thing, når lægmænd optrådte som klagere mod dem, men sagen skulde afgøres på et kirkemøde²⁾. Dette sidste stemte godt med Hildebrandismens id; cølibatssagen lod biskop Peder derimod falde, og andre gjorde ligeså. I alt fald trængte cølibatet ikke igennem i Danmark i det første hundredår efter denne bevægelse; end ikke mænd som Eskil og Absalon kunde gennem-føre det. Først da sagen var bleven dragen frem på

¹⁾ Roskildekr. S. r. D. I 380. ²⁾ Roskildekr. anf. st. jtr. ovenfor s. 101.

ny af den pavelige legat Gregorius de Crescentio, især på Slesvigmødet 1222, og efter at en anden romersk afsending, kardinaldiakonen Otto, seks år senere havde skærpet ægteskabsforbudet, begyndte den enlige stand at trænge igennem, dog under så stor modstand fra præsternes side, at ærkebispem måtte anvende verdslig magt imod dem ¹⁾).

Det vides slet ikke, om der har været en sådan bevægelse i Sønderjylland som på Sælland ²⁾. At „Bojemanerne“ slog deres præst ihjel, har næppe noget med det kirkelige røre at gøre, hvis det overhoved er historisk; de blev jo straffede, men der tales ikke om, at de op-hidsede sællandske bønder fik straf, — deres formål måtte jo efter datidens tankegang være fortjenstligt. Imidlertid er det meget rimeligt, at der har været et tilsvarende kirkeligt røre i Slesvig stift. I så fald har Knud vistnok haft sympathi med bevægelsen, om end ikke med dens udskejelser, voldsgærningerne mod de gifte præster; som den, der var ivrig for den almindelige europæiske kultur, måtte han nemlig ønske cølibatet og kirkens øvrige krav gennemførte; ti kirken var den største kulturmagt, og dens indflydelse strakte sig til alle områder.

Ivrig for klerkenes renhed og anstand må Knud have været. Man kan se det af nogle ord i hans levned, hvis mening jeg tyder således: Knud bød sine klerke, som han havde til at forrette gudstjenesten, at bære ordensdragten også udenfor tjenestetiden ³⁾. — Denne

¹⁾ Helveg I 511 f. 530 f. ²⁾ Der kendes intet til et kirkemøde i Slesvig om denne sag, således som det omtales i F. Wedel: Den sønderjydske kirkes hist. (Kbhvn. 1863) s. 66.

³⁾ Vita l. 4: Clericos quidem ejus, qui sicut in festis sic in ferialibus eo presente divina celebrare tenebantur, nisi in habitu regulari officio suo vacare non licuit.

tilbøjelighed til at bryde det kanoniske livs regler var såre udbredt, også udenfor Danmark. Her kan anføres Helmolds fortælling om nogle samtidige kanniker i Bremen, der med tilsidesættelse af deres klerketugt svirede i skænkestuer og drev om på gader og i huse¹⁾. Knud har villet hævde præsterne som en stand og derfor modarbejdet deres verdsliggørelse; deres regelbundne, munkeagtige liv har derimod tiltalt ham²⁾. Og hvad den faste kirkelige orden og énhed angår, var Danmark vistnok langt tilbage; det har givet sig udtryk i Ælnoths klage over, at de danske, skønt de bekendte kristendommen, foretrak deres gamle vedtægter for de guddommelige love³⁾.

I Knud Lavards tid falder endvidere begyndelsen af en udvikling, der blev meget faretruende for den danske kirke; meget véd vi ikke om den, da den helt er forbigået i danske kilder. Det er forsøget fra Hamburg-Bremens side på at genvinde den tabte overhøjhed over Norden. Striden mellem kejser og pave var — som ovenfor sagt — endelig jævnet ved Wormskonkordatet 1122. Det følgende år blev Adalbero valgt til ærkebiskop af Hamburg, og da pave Calixtus II (1119—24) i denne forsoningstid var meget medgørlig, synes han hos ham at have opnået stadfæstelse på ærkesædets gamle fordringer og fået det, „som ved hans to forgængeres for-

¹⁾ Helm. I k. 44 (s. 93). ²⁾ Cypræus (136) har også en beretning om et kirkeligt forfald i denne tid, og skønt hans ord ellers ikke har vægt, kan dette dog måske være rigtigt som svarende til vitas beretning. C. siger, at Benediktinerne forfaldt til lediggang, de kaldte sig canonici regulares, afveg fra deres regel, særlig brød de løftet om stabilitas loci, i det de færdedes rundt om, dog klædte i sømmelig dragt; det var altså munke, der gjorde sig til kanniker eller Augustinere. Måske har det været munkene i Mikaelsklostret, hvis forfald vi kender (se s. 161). ³⁾ S. r. D. III 371.

sømmelighed var tabt og gået over til Danskerne¹⁾; derfor indviede han straks en klerk til biskop i Sverig²⁾. Den følgende pave, Honorius II (1124—30), vilde dog mægle forlig og betitler Adser som ærkebiskop³⁾. Under dette rørte den danske ærkebiskop sig ikke, og derved fremmedes den bremiske ærkebiskops sag, så at Innocentius II (1130—43) efter Lothars tilskyndelse fuldstændig genoprettede det gamle ærkebispedømme og forlangte, at kong Nils, Lunds „biskop“ og hans kolleger skulde rette sig derefter (1133⁴⁾). Da var det på høje tid for Adser at svare, og ved hjælp af Tyskeren Herman vandt han sin sag⁵⁾. Dette sidste var efter Knud Lavards død og vedkommer os for så vidt ikke her. Men det vilde være interessant at kende hertugens stilling til sagen i året 1123. Han har utvivlsomt været ivrig modstander af den, der vilde omstyrte hans faders og hele ættens storværk, den nordiske kirkes uafhængighed, tilmed da Sønderjylland lå mest udsat for den bremiske ærkebispes indgriben.

I sit hertugdømme kunde Knud virke for kirkelig orden og fremhjelpe kirkens krav; men det er som ovenfor sagt umuligt, at der i Danmark endnu var hendinger, som kunde foranledige mission. Derimod var der lejlighed nok til missionsvirksomhed i de vendiske lande. Her havde kristendommen ved forfølgelsen 1066 fået et knæk, som endnu langt fra var forvundet. Henrik Gotskalksøn, der naturligvis var kristen, fik sejr over de oprørere, der ikke vilde stå under en kristen

¹⁾ Ann. Hildesh. Pertz' M. G. h. III 115 (aftrykt i Lappenberg Hamb. Urkundenb. s. 126): *habito sinodo canonico et iudiciario ordine pallium obtinuit, negligentia duorum antecessorum omisum et in Danos translatum.* ²⁾ Ann. Saxo M. G. h. VI 759 (Lappenberg anf. st.). ³⁾ Lappenberg nr. 140 (s. 130). ⁴⁾ Lappenberg nr. 144. 145. 147 (s. 132 f.). ⁵⁾ Jfr. A. D. Jørgensen: Ny kirkeh. saml. IV 593 ff.

høvding ¹⁾. Men dog mægtede han ikke at rejse de nedrevne kirker, deri hindredes han af det vilde kristenhed; der var, siger Helmold, den gang ²⁾ endnu ikke en kirke eller en præst i hele Slaverlandet, undtagen i Gammel-Lybek, hvor Henrik opholdt sig. Denne enlige kirke i Lybek overlod Henrik mod slutningen af sin levetid Vicelin, Vendernes apostel, der kom til ham tillige med Rudolf, kannik fra Hildesheim, og Ludolf, kannik fra Ferden. Men da de tre mænd derpå drog hjem for at ordne deres forhold, inden de tog stadigt ophold på missionspladsen, fik de efterretning om Henriks død og hans sønners strid, og de måtte så vente og se tiden an ³⁾. Henrik havde vistnok fremmet kultur, orden og fred med virkelig kraft; men at fremme kristendommens sag, så at det kunde kendes i den følgende tid, har han ikke formået. Dog synes det af den følgende tids historie, at Henrik i sine sidste år har bygget en kirke ved Lybek; men det er da også det eneste positive, han har fået udrettet for sin tros sag i Venderlandet. Efter hans død blomstrede Vendernes hedenskab endnu, så at det endog skal have smittet de nordalbingiske Sakser. De lærte ikke blot ran og tyveri af deres slaviske naboer, men også at dyrke hellige lunde og kilder, skønt de bar kristennavn og havde kirker; således fandt Vicelin det, da han kom til Faldera i Holsternes land ved grænsen mod Vagirerne. Dertil drog han nemlig efter ærkebiskop Adalberos tilskyndelse, da han foreløbig måtte opgive planen om at virke blandt Venderne ⁴⁾. I de nordalbingiske Saksers land genoprettede Vicelin orden og kristelig færd; han drog omkring, styrkede folket i deres

¹⁾ Jfr. s. 74 f. ²⁾ Ikke blot i begyndelsen af Henriks styrelse (Helm. I k. 34 s. 74), men også mod slutningen, da Vicelin kom (Helm. I k. 41 s. 89) jfr. ovenf. s. 74. ³⁾ Helm. I k. 46 (s. 96). ⁴⁾ Helm. I k. 47. (s. 97 f.).

kristendom, omhuggede lundene og fældede dermed den overtro, der var knyttet til dem; men hos de slaviske folk kunde han endnu ikke virke på grund af spliden mellem Henriks sønner.

Om disse har været kristne, er ikke tydeligt. Helmold siger, at Vicelin drog til Zventopolk, da han så, at han stillede sig ret velvillig overfor de kristne, og den ivrige forkynder mindede fyrsten om hans faders løfte¹⁾. Man kunde efter ordene fristes til at tro, at Zventopolk har været hedning, men ikke ivrig eller forfølgelseslysten; på den anden side er det påfaldende, at den kristne Henriks søn ikke skulde være kristen. — Man sér altså, at Vicelin har gjort et forsøg på at virke i sit kald, rimeligvis efter at broderkrigen var ophørt med Knud Henriksøns drab. Der syntes nu at komme et lyspunkt i Vendermissionen, men det blev kun et kort glimt. Vicelin vandt Zventopolk for sagen og sendte to af sine præster, Ludolf og Folkvard, til Lybek. De tog ophold i en kirke på en bakke hinsides Trave ligeoverfor byen; men snart efter overfaldt Ranerne Lybek og ødelagde by og borg. De to præster var nær ikke slupne derfra med livet; da hedningerne fór ind ad den ene kirkedør, styrtede de ud af den anden, løb til en nærliggende lund, hvor de skjulte sig for senere at søge tilbage til Faldera²⁾. Atter en afbrydelse i den påbegyndte mission! det hedenske parti var så godt som enerådende.

I den følgende tid, under Knud Lavards styrelse, må der være drevet mission blandt Venderne. Da Pribizlav og Niklot nemlig kom til magten efter Knuds død, iværksatte de en grusom forfølgelse mod de kristne; men

¹⁾ Helm. I k. 48 (s. 99 f.): Videns autem Vicelinus sacerdos. quia princeps Sclavorum humanius se gereret erga christicolos, accessit ad eum et innotavit apud eum paterne pollicitationis ceptum. ²⁾ Helm. anf. st.

dette forudsætter jo netop, at kristendommen er bleven udbredt i Venderlandet, inden „de to blodige rovdyr“ kom til magten¹⁾. Det må derfor være mere end en frase, når Lundeårbøgerne siger, at Knud gjorde hedningerne kristne²⁾, og når responsoriet efter legendens 7de lectio har dette vers:

Pacem Danis	Danmark freden,
et paganis	troens eden
fidem sanctus contulit,	han til vantro bragte,
quos a vanis	fra de tomme
et prophanis	hedendomme
ritibus recedere	tvang har dem at vende,
et in Christum credere	Krist for drot at kende,
compulit sub pacis federe.	fred de finge da i hænde.

Hvorledes Knud Lavard virkede for missionen véd vi kun lidt om. Kun to træk har Helmold bevaret os, men det ene af dem indeholder meget. — Det første er, at Knud i Lybek lod indvi en kirke, som Henrik havde bygget; det skete ved Ludolf og andre kirkelige mænd fra Faldera³⁾. Dette må have været en anden kirke end den, der allerede havde bestået under Henriks styrelse, og som af ham var bleven overladt Vicelin⁴⁾. Det er nemlig ikke nogen rimelig opfattelse, at meningen skulde være:

¹⁾ Helm. I k. 52 (s. 106 f.). Der siges her om de to fyrster: Fuerunt hii duo truculente bestie, cristianis valde infesti. ²⁾ S. r. D. I 240 (Kanutus), qui lupos in agnos, predones in pacificos, bellum in pacem, paganos in cristianos convertit. — Ræders mening (s. 414), at Knud ikke viste videre iver for missionen, forekommer mig helt uberettiget. ³⁾ Helm. I k. 49 (s. 102): Veniens ergo Lubeke, dedicari fecit ecclesiam, quam construxerat Heinricus, astante venerabili sacerdote Ludolfo et ceteris qui de Faldera eidem loco mancipati fuerant. ⁴⁾ Helm. I k. 46 (s. 96), jfr. ovenf. s. 168.

Knud lod den gamle kirke, der tidligere havde været anvendt til kristen brug, indvi på ny for at rense den for den vanhelligelse, den kunde have lidt under hedningernes forfølgelse. Men vi har lige hørt om en anden kirke, og det kunde måske være den, som er ment her. Det var den kirke, som Vicelin med Zventopolks tilladelse overlod præsterne Ludolf og Folkvard, og som de snart måtte flygte fra. Den lå ikke, som den gamle, i Lybek, men lige overfor byen på en bakke ved Traves anden bred ¹⁾. Der siges, at de to præster boede i kirken selv; det vilde de ikke, når den var indviet, og dette taler for, at det har været den kirke, Henrik har ladet bygge. Da de to præster altså lige blev hindrede i at bruge den efter sin bestemmelse, blev den først nu ved Knud Lavards hjælp anvendt til gudstjeneste.

I Urkundenbuch der Stadt Lübeck møder man som nr. 1 et dokument, hvorved Konrad III d. 5te Jan. 1139 overgiver Segeberg kirke tilligemed kirken i (Gammel) Lybek til Vicelin og hans efterfølgere. Denne kirke siges at være skænket Vicelin af Henrik og på ny af hans efterfølger Knud ²⁾. Dette må være den gamle kirke i Lybek, her er talt om, altså ikke den på den anden flodbred. Den Knud, der i dette dokument omtales som Henriks efterfølger, må være Knud Lavard. Det er unaturligt at opfatte det som Henriks søn Knud; hans korte styretid hengik med krig mod Zventopolk, og det siges jo også udtrykkelig, at Vicelin ikke foretog sig

¹⁾ Habitaveruntque in ecclesia sita in colle, qve est e regione urbis trans flumen (Helm. I. k. 48). ²⁾ Item venerabili sacerdoti Vicelino suisque successoribus ecclesiam in castro Lubece in Slauonia concessimus cum villis et omnibus ad ea(m) pertinentibus, ut quemadmodum Hinricus Slauorum rex eandem ecclesiam suo sacerdoti donauerat, aut sicut Kanutus, Hinrici successor, eandem ecclesiam, iam sepe dicto Vicelino presbitero concesserat, ita ex dono nostre largitatis cum omni integritate possideant etc.

noget i missionen, så længe broderkrigen varede, og at han først efter dens afslutning ved Knuds død henvendte sig til Zventopolk (se ovenf. s. 168 f.). Langt naturligere er det at opfatte det som den danske Knud, om hvem det dog vides, at han støttede Venderapostlen; når han omtales, som om der ingen hersker var mellem Henrik og ham, er det vel, fordi man ikke har taget hensyn til den korte, urolige tid, da Henriks sønner var ved magten; som kirkens beskærmer og fremmer var Knud jo også hans efterfølger.

Væsenligere er Helmolds efterretning, at Knud ofte, når han kom til Vagirernes land, drog hen og tog herberg hos Vicelin i Faldera (Novum monasterium — Neumünster), viste ham og de andre præster yndest og venskab, og lovede, at de skulde få understøttelse af ham, om Herren styrede hans sag i Venderlandet til det gode ¹⁾. Da alt tyder på, at Knud hævdede sit herredømme over de slaviske stammer, i alt fald over Vagirer, Polaber og Obotriter, er der ingen tvivl om, at han kraftig har støttet Vicelin. Han kan således have kundgjort stræng straf for den, der skadede ham i hans forkyndergærning, og han kan have øvet tryk på folk for at få dem gjort kristne — ti det stemmede med tidens tankegang; han kan også have skænket missionskirkerne gaver, vistnok særlig bestående i jord ²⁾.

Det er allerede sagt, hvor hård en skæbne den mission, som Knud havde fremmet, senere fik. Ved Pribizlavs og Niklots grusomme kristenforfølgelse blev landet atter helt hedensk. Over alt havde man hellige

¹⁾ Helm. I k. 49 (s. 102); *Sepius etiam in terram Wagiorum deversans, Falderensi hospitio usus est, prebuitque se familiarem Vicelino et omnibus illic commorantibus, promittens eis bona, si Dominus res suas in Sclavia direxisset.* ²⁾ Således kan Knud Lavard have skænket Lybeks kirke noget af det tiliggende, som omtales i Konrad IIIs brev.

lunde og husguder; i Vagirernes land omkring Starigard dyrkedes Prove som hovedguden, hos Polaberne var det gudinden Siva, og Obotriternes gud var Radegast. Man bragte dem nu som før ofre, bestående i okser og får, stundum kristenmennesker; det offer, mente Venderne, var guderne særlig kært. Man tog atter varsler af ofrenes blod, man holdt uhindret de gamle offergilder. Til Ryboernes gud Zvantevith, der fremfor alle havde berømmelse for sine orakler, ofredes særlig kristne. Man myrdede dem, siger Helmold, med grusomme pinsler, bandt nogle fast til pæle ved deres egne tarme — det samme havde forøvrigt Skjalm Hvide på sit hævn tog ladet gøre ved de skyldige sørøvere — og korsfæstede andre¹⁾. Kejser Lothar havde truet Pribizlav, om han ikke lod Vicelin være i fred i Segeberg og Lybeks kirke, som han havde givet ham. Men efter Lothars død lod Pribizlav kirke og kloster ved Segeberg gå op i luer, og en af præsterne fandt martyrdøden. Præsterne i Lybek, blandt dem Ludolf, blev ganske vist ikke forfulgte, men de førte en uhyggelig, usikker tilværelse og måtte snart efter flygte til Faldera²⁾.

Et udslag af Knud Lavards iver for kirken er rimeligvis også et tog, Sakse omtaler kort og utydelig; det må være gået til Sverig.

Sverig var langt tilbage for de to andre nordiske lande i henseende til kristendommen. Ælnoth siger, at både Svear og Gøter kun var navnekristne, der faldt fra i de onde tider og vendte sig til de gamle guder³⁾. Kongerne var ikke i stand til at gøre noget alvorligt for kirken; den mægtige kong Inge var død, og hans efterfølgere, hans broder Halstens to sønner herskede ikke ret længe. Først døde Filip Halstenssøn (1118) efter en

¹⁾ Helm. I k. 52 (s. 106—8). ²⁾ Helm. I k. 53. 55 (s. 109 111). ³⁾ S. r. D. III 331.

kort styrelse¹⁾; senere blev hans broder Inge forgiven i Øster-Gøtland. Den vilde hedning Blót-Svens søn Kol blev tagen til konge; da der nu indtraf godt vejrligt, kaldte man ham Erik Årsæl, og med ham hævede heden-skabet atter hovedet²⁾. Nogle dele af Sverig havde den gang, som det synes, endnu aldrig modtaget kristen-troen, således Gøterne i Smålands stenede skovegne. Kong Nils opfordrede da Sigurd Jorsalfarer til med ham at gøre korstog mod Smålænderne, og den norske konge lovede sin hjælp og samlede 300 skibe. Nils ventede inden den aftalte tid i Øresund, men Nordmændene viste sig endnu ikke. De danske blev kede af at vente, og den svage konge kunde ikke hindre, at flåden opløstes. Da Sigurd endelig kom, blev han forbitret over ikke at træffe Danskerne, og efter at have lagt til land ved Simberós på Skånes sydkyst, holdt han hushing og anklagede kong Nils for at have brudt sit ord; derpå hærjede han til straf hans gård Tummetorp (Tomarp) dér i nærheden. Så drog han videre. Korstoget blev et plyndringstog; ved Kalmar hærjede Nordmændene og tog 15 storhundreder (o: 1800 stykker)

¹⁾ Året fremgår af Are Frodes Íslendingabók k. 10: Á því ári eno sama obiit Paschalis secundus pape, fyrr en Gizor byscop, oc Baldvine Jórsalaconungr, oc Arnaldus patriarcha i Hierúsalem oc Philippus Sviakonungr, en sípar at sama sumar Alexius Grickjaconungr (Íslend. sögur Kbhvn. 1843 s. 18. Íslendingabók v. Finnur Jónsson Kbhvn. 1887 s. 17, derfra optaget i Íslenzkar annáler under år 1118, A. M. udg. s. 54). Om flere af disse mænd vides dødsåret 1118 med sikkerhed. At Filips kongedømme kun var kort: Hervarar saga (v. S. Bugge) 298: Var han skamma stund konungr. ²⁾ S. r. D. I 13. Heimskr. 684 f. Sigurds saga siger her: Var i þann tíma víða i Sviaveldi mart fólk heiðit, ok mart illa kristit, því at þá váru nokkurir þeir konungar, er kristni köstuðu ok héldu upp blótum, svá sem gerði Blótsveinn, eða síðan Eiríkr hinn ársæli.

kvæg fra Smålænderne, som nu modtog kristendommen. Det var enten 1123 eller 1124¹⁾.

Knud Lavards tog, som Sakse omtaler, må have været et sådant korstog, der rigtignok også på lignende vis bestod i plyndring. Vor historieskrivers fortælling går ud på, at Knud sejlede øster på med sin flåde og bragte rigt bytte med hjem i den tro, at han hermed skulde forøge sin anseelse. Men i stedet for tak fik han dadel af Nils, fordi han havde plyndret på svensk grund (in re Svetica²⁾). Magnus, der var bleven Vestgøternes konge, vilde ikke stå tilbage for sin frænde og gjorde ligeledes et hærgningstog. Fra en af øerne medbragte han nogle vældige Thorshamre, som han havde taget i et tempel. Svenskerne mindedes ham fra den tid som en tempelraner³⁾. — At Magnus' tog var et korstog, fremgår tydelig af Saksens ord; han siger nemlig, at Magnus gjorde toget af iver for kristendommen, roser hans færd og ønsker, at han havde endt som han begyndte⁴⁾. At hans tog var til svensk land, ser man af

¹⁾ Heimskr. anf. st. Munch (II 669) foretrækker 1123, A. D. Jørgensen (Nord. kirk. grundl. 854) 1124. Det beror på, hvorledes man opfatter sagaens ord: þat var sumri fyrr en myrkr hit mikla (24. Aug. 1124). — Tummatorp nævnes som kongelev i Valdemars jordeb. (s. 47). Simberós (sagaen: Svinnarós, Necr. Lund. S. r. D. III 429: Simbrosa) er det nuværende Cimbrishamn. — Meget usikker er Munchs gisning (II 672), at Nils skulde være udebleven af politiske grunde, for ikke at opirre Smålænderne, så de ikke vilde stå under hans søn Magnus, og Sigurd derfor skulde have hævnnet sig ved voldsgærninger. Men en sådan indynding hos hedningerne har næppe været mulig, og Magnus selv gør senere et tog mod dem. Desuden var Nils jo planens ophavsmand. ²⁾ Påfaldende er brugen af *re*. Man tør måske antage, at håndskriftet har haft *re*, afkorting for *regione*. ³⁾ Saxo 630.

⁴⁾ Magnus vero Christianæ disciplinæ studio paganam perosus, et fanum cultu et Jovem insignibus spoliare sanctitatis loco habuit Sed utinam initiis ejus exitus respondisset.

Sakses ord om hans eftermæle blandt Svenskerne; han må da have hærjet i Småland, og den ø, hvor han tog Thorshamrene, må være Øland. Af dette kan sluttes, at Knuds tog også var et så kaldt korstog; ellers vilde der ikke være mening i at sige, at Magnus vilde efterligne ham og kappes med ham¹⁾. At toget væsenlig har været et plyndringstog, taler ikke imod, at det har været et korstog; det samme var jo tilfældet med Sigurd Jorsalfarers tog forinden og Magnus' tog derefter, ligesom så mangen anden voldshandling, der i middelalderen er øvet til Guds ære. Knuds tog må også — ligesom disse to „korstog“ — have været til Sverig, og da naturligvis til Smålandene²⁾. Det vilde være urimeligt at forstå „in re Svetica“ anderledes og for denne naturlige mening foretrække den højst usikre, at der skulde være tænkt på Estland eller andre kystlande ved Østersøen, som muligvis kunde have stået under Sverig på den tid³⁾. Fastholder man, at toget gik til Sverig, kan man også forstå kong Nils' dadel: Knud havde plyndret i egne, som hans søn Magnus gjorde fordring på og håbede at få herredømme over, så at Magnus for så vidt havde lidt tab⁴⁾.

¹⁾ Cujus operam valenter editam consimili probitatis genere æmulatus Magnus etc. ²⁾ Jfr. A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. 854. ³⁾ Lagerbring Svea rikes hist. II (Stockh. 1773) s. 117. Saxo anf. st. note 2. Suhm (V 347) udtaler sig ikke bestemt; han har ikke opfattet toget som korstog. ⁴⁾ Selv om Knud måske har fået land i Sverig som medgift (se ovenf. s. 136), kan dette tog ikke have været for at værne dette gods. Det må have ligget ved Gøtaelven, mens dette tog var øster på. Og hvorledes kunde Magnus i så fald siges at have efterlignet ham ved at gøre et korstog?

Knuds forhold til Slesvig borgere. Slesvig var en blomstrende by, Danmarks første handelsstad. Den sendte skibe til Rhinegnene, og i Slien mødtes snækker fra alle Nordens lande og Østersøens bredder; blandt andet handledes der meget med pelsværk ¹⁾. Allerede „Angars levned“ og Adam af Bremen har berømmet dens handel, og den tog stadig til; i 12te århundred nåede byen netop sit højdepunkt, men under borgerkrigene led den meget ²⁾, Flensborg og Kiel hævede sig på dens bekostning, og i endnu højere grad rev Lybek handelen fra den.

Da Knud kom til magten, havde Slesvig lige været så udsat for ødelæggelse og havde lidt ved Vendernes hærgning; men skaden må have været forbigående, da byen under Knuds styrelse hurtig hæver sig. Knud gjorde ende på Henriks indfald og sikrede borgernes velfærd ved sine befæstninger og ved sin energiske kamp mod tyve og ransmænd. Således kan Helmold sige, at Knud særlig var Slesvigernes velgører ³⁾. I sin kærlighed til Slesvigerne lignede han sin fader Erik Ejegod; det må nemlig vistnok være meningen med de dunkle ord i Slesvigs gamle stadsret kap. 31 ⁴⁾, at kong Erik

¹⁾ Se s. 134 note 4. ²⁾ Overdrevet er dog Saksens ord (s. 713): *Illic Sueno peregrinam classem prædatus direptas Rutenorum merces stipendii loco militibus erogavit. Quo facto non solum advenarum in posterum frequentiam deturbavit, sed etiam splendidam mercimoniis urbem ad tenuem angustumque vicum redegit.* — Jfr. Thorsens indl. t. Sønderj. stadsr. s. 19.

³⁾ Helm. I k. 49 (s. 101): *Precipue vero Sleswicensibus beneficus erat.* ⁴⁾ Sønderj. stadsr. s. 11: *Sciendum est præterea, Dominum Suenonen Regem ad petitionem attau ipsius bone memorie Regis Eriki gratis concessisse octoginta marcas huiusmodi et quatuor petitiones Sleswicensium admisisse.* — Som teksten foreligger, er den uklar, og meningen beror på hvilke tilføjelser eller rettelser man vil gøre, jfr. A. D. Jørgensen Årb. f. nord. oldk. 1880 s. 13.

har givet bymændene en begunstigelse, som hans sønnesøn Sven bekræfter. Ved siden af at Knud var venlig og afholdt, synes han dog at have været Slesvigerne en myndig herre.

Om hans forhold til Slesvig borgere har vi for øvrigt kun to efterretninger: at han indførte told, og at han var oldermænd for Hetslaget.

Desværre kender vi kun Knud Lavards indførelse af told fra Knyttingsagaen (kap. 85): Efter „kejser Henriks“ råd — det er ovenfor vist, at dette ikke kan være rigtigt, og at det snarere er efter hertug Lothars råd ¹⁾ — besluttede Knud at lukke havnene og tage afgift af hvert skib, som sejlede ind; således var det skik i Saksernes land og vidt omkring. Han vilde derved forøge sine indtægter, og hensynet til hedningernes anfald tilskyndede ham også til denne afspærring. Han byggede da sine to kasteller på hver sin side af Sliens smalning og afspærrede sundet med jærnlænker. Mandskabet på kastellerne skulde påse, at intet skib blev sluppet ind, før end afgiften var betalt ²⁾. — Der er intet, som tvinger til at opgive det væsenlige af denne fortælling som urigtigt. Det er rimeligt nok, at netop Knud Lavard, der yndede fremmed skik og kultur, har været den første, der indførte told i Danmark. Afspærring af havnene ved kæder som værn imod fjenden, kender vi også fra Norges historie; i kampen mod Harald Gille afspærrede Magnus Sigurdsøn nemlig Bergens havn med jærnkæder og bjælker og satte tilmed en valslynge (blide) på Holmen ³⁾. Men Sliens afspærring var altså tillige for den nye tolds skyld.

En anden afgift var vistnok kendt allerede den

¹⁾ Se ovenf. s. 153 f. ²⁾ Knytl. 322. ³⁾ Fagrskinna 165. Hrímskringla 708 f.

gang. Det var „forban“, hvorved købmanden tilkøbte sig ret til at sejle ud af byen med sine erhvervede varer; ellers kunde kongen byde, at de skulde blive i riget¹⁾. Dette findes endnu antydet i Slesvigs gamle stadsret kap. 30: af skibe, som går i udenrigsk fart, gives 12 penning ved Slesmynne og 6 penning ved havnekastellet; hver ombord skal give 8 p., hvis de er Danskere; er de Vendere, er afgiften 12 p. for personen²⁾. At den fremmede således måtte tilkøbe sig kongens fred og beskyttelse, ses også af det følgende kapitel i Slesvigs stadsret: blandt de forrettigheder, kong Sven indrømmer Slesvig borgere, er nemlig den, at enhver af dem havde lov til én gang (om året) at føre fremmede købmænd til byen eller modtage dem hos sig; dernæst skulde kongen spørges, om han vilde give dem fred, og vilde han ikke det, fik de fremmede lov til fri afrejse³⁾.

Det kan altså ikke have været en sådan personafgift, Knud har indført som noget nyt, da den var kendt allerede før hans tid. Det må have været en varetold. I Slesvigs gamle stadsret (kap. 30) er der da også fastsat en told i Slien: 1 penning for 5 får, det samme for 2 svin, 4 p. for en ko eller en hoppe, 6 p. for en okse eller hingst; tolden skulde betales, når man begyndte sejladsen på Slien, ved Slesmynne af dem, der fór ind til Slesvig, ved byen af dem, der fór ud. Dernæst fastsættes tolden for vognmandslæssene, der føres ud af byen, efter hvor langt de skal (Hugelstad, Rens-

¹⁾ J. Steenstup Stud. ov. Vald. jordeb. 258 ff. ²⁾ Item Mercatores ituri in Gutiam vel alias extra regnum Datie pro teloneo soluant Slesmynne XII denarios et in Castello VI denarios et pro capite VIII denarios. Slaui [autem pro capite XII denarios soluant (Sønderj. stadsr. s. 10). ³⁾ Sønderj. stadsr. s. 11.

borg eller hinsides Ejderen ¹⁾. Om dette sidste vedkommer Knud Lavards anordninger, ved vi ikke, da Knytlinga kun nævner Slitolden. Ifølge sagaens ord kan denne told godt have været både udførsels- og indførselstold.

Vi ser af Knytlinga, at Knud har pålagt tolden uden at søge folkets samtykke. Det var ellers en nødvendighed; skatterne var folkets frivillige sammenskud og betragtedes som en gave („giafstud“, „vingift“). Men tolden vedtoges ikke på thinge; her drejede det sig om noget andet, ti Slien var kongens „strøm“ ligesom andre større strømme i landet ²⁾. I Slesvigs gamle stadsret (kap. 68) hedder det nemlig udtrykkelig, at ingen må bygge i eller over vandet uden fogdens tilladelse, „ti strømmen er kongens“ ³⁾. Ved stadsretten fik Slesvigerne også af kongen den forret at fiske frit i hele Slien og tørre garn på stranden indtil en vis bredde, kun måtte de ikke bruge krogvod før Pinse (kap. 71); altså har vandet ingenlunde været deres eget, men det har stået umiddelbart under kongen. I Kristjern Is Slibrev kaldes Slien også „vor strøm og vand“ ⁴⁾. — Da Slien nu var kongens „strøm“, ikke folkets, behøvede hertugen ikke folkets samtykke for at kræve afgift, derimod kan det være, at han har måttet søge kong Nils' tilladelse. — Det er et udmærket vidnesbyrd om Knuds folkeyndest, at denne told ikke gjorde ham ilde lidt ⁵⁾. Ti havnenes afspærring for toldens skyld var hadet af

¹⁾ Sønderj. stadsr. s. 10. Jfr. A. D. Jørgensen Bidr. t. Nord. hist. s. 51. ²⁾ Steenstrup 339. ³⁾ Sønderj. stadsr. s. 16 f. Item si quis posuerit edificium suum in aquam vel super aquam sine licentia exactoris, emendet III marcas et auferat edificium, quia flumen Regis est. ⁴⁾ Sønderj. stadsr. 17. A. D. Jørgensen Årb. f. nord. oldk. 1880 s. 38). ⁵⁾ Knytl. 322.

de danske som fremmed uvæsen. Det kom således frem i nidvisen mod dronning Berengaria ¹⁾:

„Kære herre, I lade det så gå,
I lade vor' lande i jærn slå.“

„Hvor skulde jeg det jærn få,
jeg skulde vore lande i slå?“

„Vi vil fare os til Ribe i år,
vi vil vel smede til lande få.“

Det gode forhold mellem Knud Lavard og Slesvigs borgere gav sig udtryk i, at han var oldermann for Hetslaget. Efterretningen herom har vi fra Sællandskrøniken, der fortæller om Magnus' fald i kampen mod Erik og kong Nils' flugt og dernæst fortsætter således: „Da han (Nils) kom nær til Hedeby, rådede hans følge og svende ham fra at drage ind i byen; de sagde, at borgerne havde den strængeste lov i deres lag (gilde), som kaldes Hetslag, og de tålte ikke, at det gik uhævnnet hen, hvem der så voldte en af deres gildebrødre skade eller død; og mens hertug Knud levede, havde han været oldermann (senior) og beskytter (defensor) for det gilde. Kongen ringeagtede disse advarsler og sagde: „Skulde vi vel være rædde for skindere og skomagere?“ Men straks efter at han var dragen ind i byen, lukkede de byportene, og pludselig klæmte gildeklokken. Borgerne løb da sammen, greb kongen og dræbte ham tillige med alle dem, der søgte at værgе ham“ ²⁾.

¹⁾ Danm. gl. folkeviser nr. 139 A v. 7—9. — At lade landene i jærn slå, må være at lukke havnene med jærnkæder, som Knud gjorde det ved Slien. ²⁾ S. r. D. II 611 f. Qvi cum venisset Hetheby o. s. v.

Sællandskrøniken har ved siden af tørre årbogsnotitser nogle udførligere skildringer, blandt dem denne interessante fortælling. Dens pålidelighed er blevet angreben af dr. Hasse i hans skrift: *Das Schleswiger Stadtrecht*. Han betegner den som en „gildelegende“, der kan regnes til den ret betydelige litteratur, som efter hans mening er opstået i gildekredse¹⁾. Imod denne forfatters påstand er der allerede nedlagt indsigelse af geheimearkivar A. D. Jørgensen (*Årb. f. nord. oldkyndigh.* 1880 s. 31 f.) og dr. Pappenheim (*Die altdän. Schutzgilden*). — Dr. H.s hovedindvending mod krønikens fortælling er, at den skulde lade det høre til lagets vedtægter at kræve liv for liv, noget der først skulde være kommen ind i stadsretten ved hertug Valdemar IVs forordning 1291. Mod denne dom må gøres gældende: a) Selvfølgelig rådfører de forbitrede Slesvigere sig ikke med nogen lov, men følger deres vredes tilskyndelse; således siger også A. D. Jørgensen: „Det synes dog ikke rimeligt, at gildebrødrene spurgte stadsretten til råds, før de huggede kongen ned Livet har så sin egen tankegang, og lagbrødre så vel som andre brødre kan have mangen en lov, der ikke er thinglæst“. b) Gildelovene foreskriver ikke blodhævn, men at den lovlige orden bliver overholdt, og at drabsmanden tvinges til at bøde og ellers hjemfalder til øvrighedens straf (jfr. *Flensborg gildeskra* art. 1²⁾); men så kan her ikke være tale om en blodhævn, der er hjemlet i gildelovene. c) Hertug Valdemar IVs forordning afgiver aldeles ikke nogen støtte i denne sag, da det drejer sig om helt forskellige ting. Denne må bevirke en forandring i landsretten, men her er der tale om et lag, et selvlovgivende samfund. Et lags hævn og landsrettens straf har ikke noget med hinanden at gøre³⁾.

Dr. H. siger fremdeles, at Knud Lavard i sin levetid (dum adviveret) hverken kan have været „senior“ eller „defensor“. Som bevis herfor giver han det, at kong Valdemars optagelse i Visby borgeres gilde er at henhøre til Valde-

¹⁾ Anf. skr. 113—17. ²⁾ Sønderj. stadsr. 313. ³⁾ Jfr. Pappenheim 128.

mar Atterdag, ikke til Valdemar I¹). Altså, slutter dr. H., kender man ikke fyrstelige skytsherrer før den tid; altså har Knud Lavard ikke indtaget den stilling, „gildelegenden“ tillægger ham. Det er imidlertid en aldeles uforsvarlig slutning, at dette ene dokument skulde bevise, at ingen fyrstelig person før den tid har været beskytter af et gilde, tilmed når man husker kildernes sparsomhed og tager i betragtning, hvor rimeligt det er, om en mand i en stilling som Knuds har været et sådant lags skytsherre. Og går det for øvrigt an at slå en streg over Knuds (Kn. Valdemarsøns) beskyttelsesbrev for Flensborg sankt Knuds gilde som et falskneri?²). Ti selv om dokumentet, som det foreligger, er fra en senere tid, så kan det vel have støttet sig til et tidligere brev som en historisk kendsgerning. Ligeledes kan man næppe uden videre tage det som givet, at Odense gildes „kong Erik“ (o: Erik Plovpenning) og Malmø gildes kong Valdemar ikke har noget virkelig historisk grundlag. Altså er både dr. H.s slutning i og for sig uberettiget, og dens forudsætning er i højeste grad tvivlsom.

Dr. H. kritiserer også beretningen om borgerne, der strømmer sammen ved at høre gildeklokken: det skulde være en forskrift fra den senere Malmø gildeskrå, som ifølge Sællandskrøniken blev opfyldt i Slesvig, og det skulde vidne om hele fortællingens sene opdigtelse. Denne slutning be-

¹) Anf. skr. s. 100 f. Dr. H. har ladet brevet trykke i sit tillæg (s. 131 f.) ²) Sønderj. stadsr. 320. Hasses kritik s. 96 ff. H. går så vidt, at han lader gildebrødrene begå det tåbelige falskneri, at lade den forlængst døde helgen, Knud konge, ved et brev tage gildet i sin beskyttelse og altså enten lade ham skrive et himmelbrev eller lade Knud den hellige være profetisk forudseende, hvis man nemlig henlægger brevet til Knuds levetid. Til dette kommer dr. H. ved sin (opfindsomme!) fortolkning af ordene: *sosvm them thæ us daghligh thyene*. Dem opfatter han således, at gildebrødrene viser helgenen Knud gudstjenstlig ære (!), mens meningen tydelig er, at kongen vil beskytte dem som sine egne daglige tjenere o: hirdmændene. Jfr. A. D. Jørgensen anf. afh. s. 41. Pappenheim 132 f.

høver ikke at skamme sig for den foregående, hvad dristighed angår. Andre vilde snarere gå den modsatte vej og anvende det selvsamme sted i Malmø skrå til forsvar for Sællandskrønikens pålidelighed¹⁾.

Endelig anfører dr. H., at efter krønikens beretning er stad og gilde identiske: ved gildeklokkens lyd samles borgerne; også dette skulde vise fortællingens uægtighed. Men det er da rimeligt, at Hetslaget bestod af byens første borgere, og at de tiltog sig magt til at lukke portene. Og hvad skulde der være i vejen for, at også borgere udenfor gildet kan have deltaget i det voldsomme røre? Det vilde dog være underligt at tænke sig alle, der ikke hørte til laget, sidde hjemme, mens lagbrødrene fældede kongen! Og hvis man vil tage det som udtryk for, at der kun var ét egentligt lag i Slesvig, så synes det netop at stemme med de oprindelige forhold og bliver altså en støtte for krønikens pålidelighed i steden for en anklage mod den²⁾. Man vil ikke kunne give dr. Hasse det vidnesbyrd, at hans stormløb har fældet den sællandske munks værdifulde fortælling.

Hertug Knud har altså virkelig været oldermand for et lag, en af de gamle foreninger til gensidig beskyttelse, og det ældste lag, vi kender på dansk grund. Gildevæsenet fik i Danmark en ejendommelig og rig udvikling, et vidnesbyrd om købstædernes opblomstren og borgernes samfundsånd; det blev derved banebrydende i den nordeuropæiske kultur. Det udviklede sig af det hedenske fostbrødrete. På denne tid kan dets faste ordning ikke have været gammel, da kong Nils ikke synes at kende gildet i Slesvig eller dets grundlov; sandsynligvis har det tidligst udviklet sig i slutningen af det 11te århundred eller måske først i begyndelsen af 12te. Hertugens deltagelse har øjensynlig hjulpet Hetslaget frem til en hidtil ukendt anseelse i samfundet

¹⁾ Pappenheim 127.

²⁾ Sammesteds.

og måske bidraget til at fæstne gildets former og skaffe det hele gildevæsen fremgang¹⁾. Det synes, som om der har været et almindeligt bylag ved siden af dette lag. Når det nemlig kaldes Hetslag ๑: det fri løftes lag (jfr. oldnordisk „heit“, løfte, at „strengja heit“), må det vel forudsætte, at der har været et almindeligt bylag, hvortil enhver borger som sådan nødvendigvis måtte høre²⁾. Når kong Nils betegner gildebrødrene som „skindere og skomagere“, må man ikke deraf slutte, at Hetslaget har været et håndværkergilde, bestående af garvere og skomagere; ti den slags gilder opstod først senere. Ved disse ord betegner kongen borgerne overhoved, da der i Slesvig var mange, der drev disse håndteringer. I Hetslaget har alle borgere haft et sammenknytningspunkt; det må have været Slesvigs „højeste lag“ (sum-mum convivium), bestående af de mest ansete borgere, hvis mening der tilkom særlig vægt³⁾.

¹⁾ Angående gildernes oprindelse og alder henvises til dr. M. Pappenheims fortrinlige skrift: Die altdän. Schutzgilden. Her gendrives den tidligere opfattelse af gildevæsenets oprindelse, der udførlig er fremsat af Wilda (Gildenwesen Halle 1831), hvorefter det skulde stamme fra England og ved Knud den stores styrelse være kommen til Danmark, og det skulde have et religiøst grundlag og kirkelig (eller dog kristelig) oprindelse. Pappenheim sætter udviklingen til 2den halvdel af 11te årh. (s. 125 f.). ²⁾ Wilda 63. A. D. Jørgensen Årb. f. nord. oldk. 1872 s. 304. 1880 s. 31 f. Langebeks forklaring i noten til Sællandskrøniken: lag = lex. Hez = Hethe, Hetheby, viser sig allerede ved sammenhængen umulig for ikke at tale om dens sproglige urigtighed. ³⁾ Her kunde anføres Slesv. gl. stadsr. k. k. 2. 3. 4. Dog menes der disse steder noget relativt, således som A. D. Jørgensen har vist (Årb. f. nord. oldk. 1872 s. 305 jfr. 1880 s. 31 f.); talen er om det højeste gilde, som den anklagede er i, jfr. Flensborg stadsr. k. 113 (s. 104) og Jydske lov 2, 114 (s. 206). Der kan for øvrigt ikke have været noget højere lag i Slesvig end Hetslaget, og det må være det, der senere blev til Knuds-

I Hetslaget var gildebrødrene „svorne brødre“; de dannede i visse måder ligesom én familie; således svor de med hverandre i édssager ligesom ellers frænder¹⁾. Laget var altså et svoret broderskab, hvis „brødre“ var forpligtede til gensidig understøttelse. Der var noget sluttet, indadvendt ved samfundet; kærlig virksomhed blandt deres andre medborgere er ikke foreskrevet brødrene i gildeskråerne. Gildebroderen skulde hævne en broders drab; det var ikke just blodhævn, der var hans pligt, men at sørge for, at drabsmanden kom til at bøde. Var hans broder kommen til at øve drab, skulde han gøre alt for at hjælpe ham til flugt; den, som ikke gjorde det, skulde udstødes af gildet med nidings navn. Kunde en gildebroder ikke betale sin tildømte bøde, trådte hans svorne brødre til for at hjælpe. En gildebroder skulde også hjælpe sin broder i havsnød og løse ham med penge, om han var fangen, og hjælpe ham, om han mistede sit gods. Den, som ikke hjalp, når hans

gildet. — Pappenheim bekæmper A. D. Jørgensens mening, at den enkelte har kunnet være medlem af flere gilder (s. 109 ff). At det praktisk kunde medføre vanskeligheder, kan man ikke nægte; men da håndværkergilderne senere opstod, var disse i ethvert tilfælde uundgåelige, og det bliver da rimeligt, at forholdene allerede i en tidligere tid har medført sådanne tilfælde. Forskellen mellem A. D. Jørgensens og Pappenheims meninger bliver ikke så stor; den første tænker sig „højeste lag“ som en modsætning til andre gilder, den sidste stiller det i modsætning til mere private lag, der ikke havde fast ordning. Hvad P. anfører mod A. D. J. af senere retslige kilder, har ikke megen vægt, fordi det er fra 14de og 15de århundred. Mere vanskelighed volder selve Slesvigs stadsret k. 27 og k. 66, hvor det forudsættes, at der kun er ét gilde, det egenlige slesvigske bygilde. Men det kan vel forstås således, at man har betragtet det som en selvfølge, at der ikke kunde menes andet end hovedgildet, der havde en høj forrang for de andre.

¹⁾ Jfr. Slesvigs gl. stadsr. k. 27 (s. 9). Ang. svoren broder (frater conjuratus) jfr. også k. k. 65. 66 (s. 16).

broder bad, blev udelukket med nidings navn, og den, der endnu havde med den udstødte gildebroder at gøre, skulde bøde derfor til gildet. Den enkeltes ære vare gildets ære; hvem der lod sig tilføje uret af udenforstående uden at klage for gildet, skulde bøde til gildet og oldermænden og dernæst hævne sig, om han vilde beholde broderskab. Således finder vi det i alt i fald i de senere skrår¹⁾. Måske kan man også allerede til Knuds tid henhøre de pligter, som var en følge af kirkens krav til sine medlemmer, således pligten at pleje en syg broder, følge hans lig til graven og bidrage til sjælemesser for ham²⁾. Derimod er alt, hvad der angår dyrkelsen af en skytshelgen, naturligvis fra en langt senere tid; men det udelukker ikke, at gildebrødrene ved sammenkomsterne allerede den gang kan have tømt bægrene for hellige mænd³⁾. Kvinders deltagelse i laget som gildesøstre er ikke omtalt her, da det vistnok må høre til en senere tid end den her behandlede, ligesom det naturligvis ikke fandtes i fostbrødrelandet⁴⁾.

Som oldermænd må Knud have været gildets stedfortræder udadtil og have styret dets indre anliggender. Fremfor alt førte han forsædet ved gildestævnet; til ham skulde gildebrødrene klage deres nød, og han var voldgiftsmand i tvistigheder mellem gildebrødrene indbyrdes; men blev der ikke forlig, skulde hele samfundet dømme⁵⁾. Disse almindelige og temlig selvfølgelige forhold kan man slutte sig til af Flensborg Knudsgildes skrå. Måske tør man også herfra overføre andre forhold, som at det var oldermændens pligt at nævne de brødre, som skulde foranstalte „gildet“, og at oldermænden i nogle tilfælde, når der blev bødet til hele gildet, fik en mindre sum i

¹⁾ Hovedsagelig er Flensborg skrå lagt til grund (k. k. 1. 2. 7. 9. 15. 16. 17. 18. 19). Også Odense skrå k. 2 er anvendt.

²⁾ Jfr. Flensb. skrå k. k. 44. 45. ³⁾ Pappenheim 5 f. 192 f.

⁴⁾ Pappenheim 48 ff. ⁵⁾ Flensb. skrå k. k. 14. 5. 8 (s. 315. 314).

bøde for sig selv¹⁾. Oldermændens stilling var således et betydeligt tillidshverv, og hans nærværelse ved gildestævne højst nødvendig. Derfor måtte oldermændene bøde højere for blot at komme for sent til gildestævnet end den almindelige broder måtte bøde for helt at udeblive²⁾. At den unge hertug blev oldermænd viset, at man den gang ikke tog hensyn til alderen og dermed til ordets oprindelige betydning, hvis det overhoved nogensinde har fundet sted. Ved denne stilling i den snævrere borgerkreds er Knud kommen i et nøjere personligt forhold til købmænd og håndværkere, end han ellers kunde komme.

Muligvis har der også været andre lag i den blomstrende handelsby. Der kan vel have været lag af fremmede købmænd og håndværkere, ligesom Tyskerne i Roskilde ved denne tid dannede et lag³⁾. Det kunde passe godt med, at Slesvig var Danmarks første handelsby, hvor mange fremmede mødtes. Rimeligvis har i alt fald mange tyske håndværkere nedsat sig for at nyde godt af hertug Knuds beskyttelse⁴⁾. Vi har allerede tidligere haft et træk, der viser os Knud Lavard som de fremmedes værner, nemlig fortællingen om Vidgaut. Derimod kan der næppe på denne tid have været udviklede håndværkergilder⁵⁾.

¹⁾ Flensb. skr. k. k. 32. 13. 14. 16 (s. 315 f. 318). ²⁾ Flensb. skrå k. 27 sammenholdt med k. 33 (s. 318). Om oldermændens forhold se ellers Pappenheim 212 ff. ³⁾ Saxo 737 jfr. A. D. Jørgenesen Årb. f. nord. oldk. 1872 s. 304. 1880 s. 32. ⁴⁾ Det er dog altfor sikre udtalelser i så henseende, man træffer hos Molbech *Nyt hist. tidssk.* I 271 f., og G. Waitz *Schleswig-Holsteins Gesch.* (Göttingen 1851) 134. Molbech siger endog uden videre, at det var tyske gildebrødre, der dræbte Nils. ⁵⁾ Slesv. gl. stadsr. k. 33 (s. 12) synes at vise det første håndværkergilde: her omtales bageroldermændene som ansvarlige for at bagerne ikke laver dårligt brød. De andre håndværkere,

De få træk af Knuds styrelse, der er os bevarede, viser en afholdt fyrste, der med kraft og dygtighed sikrer fred, fremmer borgernes velstand og kirkens arbejde og i det hele virker i kulturens tjeneste. En sådan mand måtte også blive til gavn for sit hele fædreland og ikke blot en god fyrste for Sønderjyder og Vender.

Knud Lavard og Tyskheden. Som det senere skal fortælles nærmere, rettede kong Nils en gang på thinge den anklage mod Knud, at han til rigets skade havde indført fremmed skik. Inden vi forlader dette afsnit, der behandler de indre forhold, bør det undersøges, om Nils havde ret eller uret i sin anklage.

De nye skikke var tyske. I Tyskland havde Knud tilbragt flere læreår, han havde kærlighed til tysk sprog og åndsliv¹⁾, fremtrådte i den mere pragtfulde og klædelige tyske dragt, og efter tysk skik krævede han told. Fra den mægtige nabostat havde han vel også fået tanken om at bygge bedre befæstninger og gøre større anvendelse af rytteri, end de danske ellers kendte²⁾. Desuden har der naturligvis været meget andet, som ikke er fortalt eller antydnet os. Unægtelig måtte han derved fortrænge nogle danske skikke. Var det nu til skade for Danmark? Førte det til en ligefrem udlevering af det mindre land til den større nabo?

Her må da mindes om, at når Knud foretrak mangel tysk skik for de danske, var det, fordi han i dem så led af en overlegen kultur. En mand, der viste en sådan fædre-

der nævnes (skomagere, skindere, slagtere o. s. v.) har måske også på stadsrettens tid begyndt at danne deres selvstændige lag, men endnu var de næppe gilder, da det ellers måtte være betegnet. Jfr. Pappenheim 140.

¹⁾ Saxo 638. ²⁾ Se ovenf. s. 111. 117 f.

landskærlighed som Knud gjorde det i krig og fred, har ikke set hånlige ned på alt dansk; men han har villet hæve det danske ved at lade det optage fremmede kulturbestanddele i sig. Den følgende tids historie viste, at Knud gjorde ret i sine bestræbelser. Det var påvirkningen af fremmed kultur, der bidrog væsentlig til at give Valdemarstidens dens storhed, både dens styrke og dens pragt¹⁾. Meget interessant er det at stille udlændinges bedømmelse af Danmark og danske forhold fra Knuds tid og Valdemarstiden overfor hinanden. På Knuds tid fandt Otto af Bambergs udsending de danske langt tilbage, skønt landet var rigt nok: byerne var så godt som ubefæstede, kirkerne og høvdingernes huse var lave og tarvelige, folket gav sig mest af med fiskeri, jagt og kvægavl, mens agerdyrkningen var forsømt, i levemåde og klædning manglede de renlighed og skønhedssans; selv den danske kirkes overhoved var i sit ydre som en udannet Vender²⁾. I modsætning hertil fortæller Arnold af Lybek på Valdemarernes tid, at de danske efterligner Tyskernes skik og går klædte og væbnede ligesom de øvrige folkefærd; skipperklæderne er vegne for skarlagen og pelsværk; fiskeriet har bragt dem rigdom, så de er vel i stand til at følge så godt med; de danske heste er fortrinlige, og nu udmærker Danskerne sig derfor ikke mindre i rytterkamp end i søslag. De boglige sysler har taget et mægtigt opsving; ikke blot vordende klerke, men også verdslige herrer studerer med ære i Paris; kirken stod højt, dens ånd gennemtrængte samfundet³⁾.

I al almindelighed kunde tysk kultur altså ikke skade Danmark, men tværtimod gavne landet. Eftertiden har som ovenfor sagt fuldstændig retfærdiggjort Knud Lavard i dette kulturhistoriske spørgsmål. Men sagen kunde jo tillige have en politisk side; derfor må der spørges, om ikke tysk kultur netop på Knuds tid kunde bane vej for Tysklands herredømme over Danmark. Havde de daværende magt-

¹⁾ Jfr. ovenf. s. 2. ²⁾ Se s. 44. 154 note 1. 117. ³⁾ Arnold III k. 5. (Skoleudg. v. Pertz s. 77).

havere i Tyskland vist lyst til at sluge Danmark, så at Danskerne måtte betragte Tyskerne som naturlige fjender? Også herpå synes historien at give et svar, der er gunstigt for Knud.

Det venskabelige forhold mellem tysk kejser og dansk konge, som havde betydning i Konrad IIs og Knud den stores tid, var ganske vist efterhånden kølnet. Sven Estridsøn havde flere sammenkomster med kejseren, sidst den i Bardewik; men forbundet med Henrik IV mod Sakserne var unaturligt, og Danskerne tilintetgjorde det selv¹⁾. Den påfølgende strid mellem paven og Henrik IV brød det svage bånd, der endnu bandt Danmark til kejseren; Danmark stillede sig nemlig på pave Gregor VII's side, men uden at træde aktivt op mod den tyske kejser. Allerede tidligere havde kong Sven henvendt sig til pave Alexander II med ønsker, der fremfor alt gik ud på frigørelse fra ærkesædet Hamburg, og han havde sendt breve og bud til den meget formående Hildebrand, der den gang var arkidiakon²⁾; men den gang tog Rom sig ikke kraftig af sagen. Ærkebiskop Adalberts død (16. Marts 1072) bevirkede ikke straks nogen forandring; hans efterfølger Limar synes ikke at have mistet sin overhøjhed over Norden³⁾, og Danmark fik ikke sin egen ærkebiskop, skønt dette vistnok var tilsigtet ved biskop Egins Romerrejse⁴⁾. Men da striden mellem Gregorius VII og Henrik IV begyndte, da Limar blev suspenderet og stævnet til Rom (1074) og det følgende år banlyst, fordi han på trods havde knyttet sin sag nøjere til kejserens, da forandredes forholdene, og nu blev det paven, der søgte at vinde Danmark. Men nu var Sven Estridsøn mere tilbageholden, og det skønt Gregorius havde vist ham den ære

¹⁾ Jfr. ovenf. s. 72. ²⁾ Jfr. Gregor VII's to breve til Sven 1075 (Lappenberg: Hamburg. Urkundenbuch s. 101 ff. nr. 106. 107. jfr. Regesta dipl. hist. Dan. I 30 [144. 145]). ³⁾ Bullen i Hamb. Urkundenb. 99 f. er forfalsket, jfr. A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. 725 og tillæget s. 8. ⁴⁾ Adam IV k. 9 (s. 160). Jfr. A. D. Jørgensen anf. skr. 727.

straks at underrette ham om, at han havde bestaget pave-stolen (1073¹); i et ellers smigrende brev til kong Sven (25. Jan. 1075) må således den mægtige pave klage over, at han ikke siden sin tronbestigelse har fået brev fra kongen, mens han før den tid ofte hørte fra ham. Det er paven, der her opfordrer den danske konge til at give sit rige til sankt Peder og dermed vinde frigørelse fra Tyskland²), og i sit næste brev (17. April 1075), som først kan være kommen til Danmark efter Svens død (28. Apr.) er Gregorius VII atter venligheden selv, gentager i det væsentlige de samme opfordringer og spørger, om Sven står ved sine gamle ønsker fra Alexander II's dage³). Men i Danmark gik man ikke ind på pavens opfordringer og ønsker, skønt de syntes så fordelagtige. Grunden kan kun have været, at man ikke vilde bryde med Tyskland. Dette kan ikke have været af frygt, da indre krige svækkede Tyskland, så at det ikke var farligt for Danmark; men man ønskede hverken krig eller forbund med den tidligere forbundsfælle, kejseren. Forbundet med Henrik IV var nemlig forlængst ophørt, ellers vilde paven ikke skrive i den venlige, ligefrem smigrende tone. Men historiens tavshed vidner på den anden side om, at Danmark fremdeles ikke har villet bryde voldsomt med den tyske kejser⁴). Danmark holdt sig neutralt trods sine sympathier for den hildebrandske retning. Dette viser sig tydeligst ved den konges styrelse, der var ivrigst ven af kirkens interesser. Knud den hellige, der var

¹) Reg. dipl. I 30 [143]. ²) Hamb. Urkundenb. s. 101. ³) Anf. st. ⁴) Det synes som om paven har set sig nødt til at opgive tanken om at frigøre den danske kirke, fordi man i Danmark selv ikke var for det. I Gregorius' breve til Harald Hen (Hamb. Urkundenb. nr. 108. 110. 111. Reg. dipl. I 30 f. [147. 149. 150]) taler han nemlig ikke om det: han ønsker afsendinge fra kongen, dadler de danskes overtro og uvilje mod præsterne, i det de gav dem skyld for ondt vejr, og deres grusomme straffe over formentlige troldkvinder; men om oprettelsen af et dansk ærkesæde siger han intet. Måske har dog hans sendebud bragt sagen på bane.

Hildebrandismens forkæmper og blev dens martyr, stod på pavens side, ja den tyske modkonge Herman fandt med sine tilhængere (som ærkebiskop Hartvig af Magdeburg og biskop Burkhard af Halberstadt) tilflugt i Danmark og blev der i sommeren 1085¹⁾; men denne samme Knud, der vilde ofre så meget på et Englandstog, tog — så vidt det kan ses — aldeles ikke aktiv del i kirkekampen i Tyskland, skønt han som præstestandens ven måtte være særlig opfordret dertil. Efter Knuds drab viser man sig endog venlig mod Tysklands overhoved: Olav Hunger trådte vistnok helt over på kejserens side; man ser det deraf, at der kom „Wibertinere“ til Danmark²⁾. Erik Ejegod har også haft fred med Tyskland. Ganske vist taler sagaen om en strid, som blev endt, inden Erik drog på pilgrimsfærd³⁾; men her er stor forvirring i disse efterretninger, og andre kilder tier derom. Og selv om der virkelig har været strid, kan man ikke deraf slutte, at kejseren har søgt at få herredømmet over hele Danmark eller overhoved har været farlig for Danskernes selvstændighed. Under Nils er der ikke tale om fjendtligheder med Tyskland; der er ikke en gang nogen efterretning om, at Henrik, der dog var saksisk lensmand, fik tysk hjælp mod den danske konge.

Resultatet bliver da, at Danmark trods sit gode forhold til paven, der kun blev afbrudt under Olav Hunger, har indtaget en passiv holdning overfor den tyske kejser. En dansk konge kunde i Investiturstridens omskiftelser have udrettet en del, hvis han vilde; det vilde tilmed være naturligt, om Danmark havde sluttet sig sammen med Sakserne, kejserens hidsige fjender og pavens venner; Sakser og Danskere havde nemlig fælles interesser overfor Venderne. Men Danmarks holdning er et vidnesbyrd om, at man intet havde at frygte fra den tyske kejser, og at man på den tid ikke betragtede Tyskerne som de naturlige fjender⁴⁾.

¹⁾ Ann. Saxo M. G. h. VI 723. Ann. Magdeburg. M. G. h. XVI 178. ²⁾ Jfr. ovenf. s. 6. ³⁾ Knytl. 301 f. 313. ⁴⁾ Som det danske folks eller, rettere sagt, det danske kongehuses

På Knud Lavards tid havde Danmark altså ikke grund til at vente overgreb fra tysk side, selv om Tyskland var blevet stærkere ved den store kirkekamps ophør. Det var først da Lothar og navnlig Frederik I havde benyttet sig af indre stridigheder i Danmark til at skaffe sig overhøjhed over landet, at de danske måtte være ængstelige og forsigtige i så henseende. Derfor blev Sven Grades bestræbelser for at indføre tysk kultur langt farligere; på hans tid trængte Tyskland nemlig efter politisk herredømme i Danmark. Tilmed fulgte Sven Grade blindt alt hvad der var tysk med en hensynsløshed mod det danske, som Knud Lavard ikke har vist; således når Sven med tilsidesættelse af skjaldene viste tyske gøglere stor opmærksomhed, og endvidere skubbede stormændene tilside og indførte ny rettergang, hvorved han krænkede folkets ret¹). Da opvågnede der en længe slumrende harme mod Tyskheden. Ti selv om

naturlige fjender må man snarere betragte de normanniske magtranere i England: Sven Estridsen lod på Angelsaksernes bøn sin flåde sejle mod England (1069), og det var ikke hans skyld, at de danske ikke udrettede noget mod Vilhelm Erobreren; et nyt tog blev foretaget af Knud under Harald Héns styrelse, men atter forgæves. Som konge beredte Knud sig til det mægtige tog, der ikke blev udført. Men dermed var fjendskabet til det normanniske kongehus ikke endt. Selv en konge som Erik Lam fornyede de gamle fordringer på England og hærjede kysterne. Filip Augustus kunde endnu gøre Knud Valdemarsen forslag om angreb på England; Valdemar Sejr havde også planer mod den normanniske herskerslægt, ja endnu i det 14de årh., da der var sluttet forbund mellem Valdemar Atterdag og Frankrig, kunde prinsregenten Karl (senere Karl V d. vise) underrette det franske folk om, at den danske konge havde sluttet forbundet også af den grund, at han gjorde fordring på det engelske rige, i det han påstod, at det uretmæssig var berøvet hans forgængere ved Normannernes indtrængen. Se Fr. Schiern: Om en påtænkt landgang i England af kong Valdemar Atterdag i forening med de franske, Årb. f. nord. oldk. 1858 s. 331 ff.

¹) Saxo 694 f. Knytl. 353.

det er hævdet, at Danmark på Knuds tid intet havde at frygte fra Tyskerne, så skal det ikke nægtes, at der ingenlunde var hjertelige følelser overfor de sydlige naboer; derom vidner de tyskfiendske sagn, som overleveredes fra mund til mund, fremfor alt Starkadsdigtningen. Ganske vist er disse sagn opståede på en tid, da hadet til Tyskerne har været bittert, men det, at de er bevarede gennem slægterne, det vidner ikke om det danske folks venskab til stammefrænderne hinsides Ejderen. Det var altså muligt, at gammelt had kunde blusse op, når der blev givet anledning dertil. Men var der ikke særlig grund til en folkelig rejsning, så var man, om ikke hjertelig, så dog rolig overfor Tyskheden.

At Danskhed og Tyskhed på Knuds tid var særlig fjærnt fra indbyrdes had og kamp, det viser de danskes kærlighed til Knud, som åbenlyst foretrak mangan tysk skik for de nedarvede danske. Havde der virkelig været spænding mellem dansk og tysk, da måtte det danske folk have haft mistanke til Knud og uvilje mod hans stræben, men nu var han tværtimod folkets yndling. Det var Danskere, der fældede tårer ved rygten om hans mord, men Tyskerne viste sig som lunkne venner; og på Magnus' side træffer vi endog en Tysker, sangeren Siward. — Vi ser altså, at selv om Nils' sky for det fremmede i mangt et tilfælde kunde finde genklang hos folket, så kunde hans bebrejdelser til Knud umulig finde tilslutning.

Dette resultat kan ikke omstødes eller svækkes ved Saksens fortælling om Nils' og Harald Kesjas forfølgelse af de Tyskere, der var bosatte i Roskilde¹⁾. Det var nemlig efter Knud Lavards død og efter at Lothar havde gjort sit tog til Danevirke, men fremfor alt var det foranlediget derved, at disse Tyskere for Erik havde bygget blider mod Harald, rimeligvis som hævn for lidte tab²⁾, så det altså her drejede sig om helt usædvanlige forhold og ingenlunde kan tages som udtryk for folkestemningen i det hele.

¹⁾ Saxo 652. ²⁾ Saxo 650 f.

Da Nils kun rettede sin anklage mod Knuds kulturbe-
stræbelser, er der udelukkende ført forsvar for dem. Der
kunde dog spørges, om Knuds rent politiske stilling ikke
var mislig for hans fædreland.

Som Venderne knés var Knud Lavard tysk lensmand,
som Sønderjyllands hertug dansk. Forholdene forbød, at
der kunde være tale om en sammensmæltning af hans lande;
det var og blev en personalunion. Der er heller ikke noget,
der tyder på, at Knud i mindste måde har forsøgt en real-
union eller tænkt at lægge sit danske len under Tysklands
kejserkrone. At han var ivrig for den tyske kultur, er
nemlig aldeles ikke bevis herfor. Det er derfor uberettiget,
når et par danske forfattere så at sige har beskyldt Knud
Lavard for at være en forløber for „Schleswig-Holsteinis-
men“ ¹⁾. — Men det er altid en vovelig sag at tjene to
herrer. Knuds stilling som to rigers embedsmand kunde
have skaffet ham forviklinger, som han dog synes at have
undgået; men det er næppe hans skyld. Og følgen af at
han, en dansk kongesøn, var tysk lensmand, blev da også,
at Lothar fik lejlighed til at indblande sig i Danmarks an-
liggender, og at Magnus blev det tyske riges vasal, og der-
med var døren åbnet for kejsernes overgreb. Kun for så
vidt er Knud hér ansvarsfri, som han vel ikke har anet
disse følger, ja end ikke hans fjender har tænkt sig dem,
da de ellers nok havde brugt dette til at angribe ham med.

7. Knud Lavard som støtte for det øvrige Danmark.

„Hver mand vilde sidde og stå, som Knud vilde,“
siger sagaen. Og Knud har også utvivlsomt været

¹⁾ Richelieu Kn. L. s. 32. Fr. Barfod: Fortællinger af
fædrelandets hist. (4. udg. 1872) s. 243: Han værgede altså
heller ikke Venderne land mod Tyskerne, men, hvad der var
endnu værre, han skabte en forening mellem Sønderjylland og
en del af det nuværende Holstein; og lysten til at gøre det
samme eller endnu mere nedarvedes i hans æt.

landets første mand. Ved sin raske krigerfærd var han bleven folkets yndling; man kunde takke ham for freden. Hans forsvar for Danmark havde jo ikke indskrænket sig til at værne sydgrænsen, men han havde angrebet og besejret sørøverne og sat sin broder over de udsatte sydlige øer for at hindre Venderne fremtrængen. Der gik også ry af hans strænge retfærdighed mod ugærningsmænd, og man kendte ham som den ædle og retsindige fyrste, som en ægte ridder. Ligesom sin fader havde han tilmed en høvdings egenskaber og fremtræden: han var „forstandig, veltalende, håndfast, høj af vækst og indtagende af åsyn“ ¹⁾. Dertil kom, at Knud blev en hjælper for sit fædreland i nødens tid, en myndig dommer overfor sine stridende brødre og en hævder af Danmarks ære overfor fremmede.

I uddraget af Robert af Elgins skrift står fremhævet; „I hungersnødens tid er han tilligemed sin broder Erik mange til hjælp“ ²⁾. Om her er tænkt på et enkelt bestemt uår eller på flere år, hvor man i Danmark led mangel på føde, kan ikke ses af ordene, og vore andre gamle kildeskrifter fortæller ikke noget om kornmangel under kong Nils' styrelse. Men i Karl den danskes historie fortælles om hungersnød i Flandern (1125—26), og den skal også have strakt sig til andre egne ³⁾. Den danske hungersnød har sikkert været samtidig med denne landeplage, ligesom den store nød under Olav Hunger viste sig samtidig med uår rundt om i Europa. Knud har haft nok til at kunne hjælpe de nødlidende; markens rigdom fulgte måske ham, lige-

¹⁾ Translatio l. 1: . . . mente providus, lingua disertus, manu fortis, procerus corpore, venustus facie. ²⁾ S. r. D. IV 259: Tempore famis est multis præsidio cum fratre Erico.

³⁾ S. r. D. IV 86. 114. Jfr. C. F. Wegener: Carl den danske (Kbhvn. 1839) s. 56 ff.

som den havde fulgt hans fader, så at han havde korn at uddele, eller han har givet almuen af sit gods for at lindre dyrtiden. Det er rimeligt nok, at Knuds og Eriks smukke virksomhed har strakt sig ud over deres egne magtområder til andre danske.

Erik, den senere konge Erik Emune, nævnes her i forbindelse med Knud. De to brødre var knyttede til hinanden, mens Harald Kesja var fjendsk mod Erik og kold mod Knud.

Om forholdet mellem de tre brødre giver Sakse os en ejendommelig fortælling: Harald, der hverken kunde vinde anseelse hjemme eller ude, slog sig på frækt røveri og plyndrede vidt og bredt, til lands og vands. I nærheden af Roskilde byggede han sig en røverborg (Haraldsborg, ødelagt i Grevens fejde), plyndrede med sin røverbande bønderne rundt om, trængte ind i byen og ranede købmændenes varer, mens hans krigere satte dem sværdet på struben og truede dem med døden, om de knyede. Der tales intet om, at kong Nils har søgt at standse Haralds voldsfærd; han har vel her som så ofte ladet alt gå, som det vilde. I kort tid forandredes Roskildes velstand til armød. I deres nød og forbitrelse samlede indbyggerne sig og stormede mod Haralds borg; han måtte flygte på et skib; således fik de deres gods tilbage. Knud hørte om sin broders skammelige færd og sammenlignede ham med en fugl, der laver sin rede af alle slags fjer, men et vindpust kan blæse dem helt fra hverandre¹⁾. — Det er i det hele et frygteligt billede, vi får af Harald Kesja. Til hans grænseløse have-syge og skamløse voldsfærd kom vild usædelighed. Han havde mange friller, og de og deres børn var en sorg for hans hustru, og hans mange sønner var en skræk

¹⁾ Saxo 626—27.

for andre folk; de betragtede dem som en røveryngel, der kunde ventes at træde i faderens fodspor¹⁾.

Erik var derimod vennet mod folket og afholdt som sin fader. Da han blev voksen, forlangte han af Harald sin del af fædrenegodset; men Harald afviste ham: han var avlet i hor og havde ikke arveret²⁾. Forbitret herover plyndrede Erik hans ejendomme, og det ranede gods bragte han til Arnakke (vistnok i det østlige Fyn) og opdyngede det der, skønt det var et ringe

¹⁾ Saxo 644. ²⁾ Dette er næppe andet end et påskud; det antyder Sakse også ved at tale om Eriks berettigede vrede (ea re, ut par erat, permotus). På den tid har der næppe været andre bestemmelser for horebørn end for slegfredbørn. Endnu i den skånske og de sællandske love danner horebørn ikke nogen særlig klasse af uægte børn; i Jydske lov I, 25 (s. 43) gøres der den forskel, at horebørn ikke kan arve faderen, selv om han thinglyser dem, kun gaver kan de modtage i faderens levende live; det thinglyste slegfredbarn kan derimod modtage alt, hvad faderen tilskøder det, og tilskøder han det ikke noget, da tager det halv lod med adelkonens barn; fandtes der ikke noget sådant ægtefødt barn, tog slegfredbarnet fuld lod efter faderen (J. l. I 21), ligesom slegfredbørn kunde blive adelkonebørn, når faderen senere tog deres moder til ægte (I 25). Horebørn havde derimod vistnok ret til at arve moderen ligesom slegfredbarnet, selv om det ikke var thinglyst. Jfr. Kolderup-Rosenvinges retshist. (Kbhvn. 1860) s. 150 (Stemann omtaler det ikke i sin retshist.). — På Haralds og Eriks tid var der altså næppe den forskel; det bekræftes også derved, at den plet, der var ved Eriks herkomst, ikke hindrede ham i at blive konge. Ligeledes blev i nogle tilfælde ægte og uægte børn sat lige, dog ikke i arveret. Således bliver jo Sven Estridsøns slegfredsønner konger, og det varede endnu en tid, inden man ved kongevalg spurte om ægte eller uægte byrd. Kirkens krav trænger først igennem på Ringstedmødet 1170, hvor Knud blev kronet med forbigåelse af Valdemars ældre slegfredsøn Kristoffer. — Adam af Bremen siger for sin tid, at slegfredsønner i Sverig var legitime (Ad. IV k. 21 s. 170), og i en vis forstand må vel det samme gælde for Danmark, hvor frillevæsenet også var almindelig last (Ad. III k. 20 schol. 73).

og ubefæstet sted¹⁾, Her angreb Harald sin broder om natten, så han skyndsomt måtte flygte; men Harald frygtede et uventet overfald fra Eriks side og turde derfor ikke blive ved byttet. Han satte da ild på huset og sit eget gods, da han hellere vilde ødelægge det end lade Erik beholde det. Da Knud hørte om denne strid mellem hans brødre, harmedes han, og med strænge ord stævnede han dem for sig i Slesvig; udeblev de, truede han endog med lemlæstelse²⁾. — Dette viser, hvor sløv Nils har været. I steden for selv at forlige brødrene og hindre eller straffe deres udskejelser, holder han sig helt udenfor; han lader end ikke sagen komme for på thinge, men lader fredsforstyrrelserne skøtte sig selv. Knud træder da op med en mærkelig myndighed (truslen om lemlæstelse er påfaldende); og skønt den er selvtagen, må hans brødre lystre ham, drage til Slesvig og rette sig efter hans kendelse, og det skønt Harald var langt ældre end Knud, — atter et vidnesbyrd om Knuds kraft og overlegenhed. „Da brødrene så kom, irettesatte han dem broderlig og efter en omhyggelig undersøgelse gennemførte han en meget billig deling af fædrenegodset mellem dem og dømte, at Erik og Harald begge skulde gå i arv efter faderen“³⁾.

Ved denne dom havde han skaffet Erik hans ret, og Erik stod i godt forhold til Knud; senere er han vel bleven sat til jarl over øerne. Knuds dom behøver ikke

¹⁾ Aruacum er allerede af Stephanius rettet til Arnacum. Endnu findes en Arnakkegård vest for Holbæk (Suhm V 322 urigtig mellem Holbæk og Roskilde) i Svinning sogn, Tudse herred, Holbæk amt. Snarere er det dog Arnakke ved Nyborg på Fyn, se A. D. Jørgensen Danske saml. f. hist., topogr., o. s. v. 2 r. I 376 f. ²⁾ Saxo 627. ³⁾ Saxo 627 f: *Præsentes deinde fraterne coarguens, curiosa animi inspectione æqvisimam inter eos patrimonii participationem peregit, Ericoque ac Haraldo in paterna bona eundum judicavit.*

at have været partisk til fordel for Erik¹⁾. Det strider mod Saksens ord, og selv om disse ikke skulde være helt pålidelige, kan man i alt fald ikke påvise en sådan partiskhed ud fra den følgende tids historie. Det er nemlig ikke nøjagtigt, når der tales om „uvenskab“ imod Knud fra Haralds side i den efterfølgende tid²⁾. Vore kilder omtaler det ikke, og selv om så havde været, da kunde en misstemning hos en uhæderlig person som Harald ikke bevise en uretfærdighed hos Knud: ærgrelsen over at have mistet det gods, som han uretmæssig holdt fast på, kunde da være tilstrækkelig grund til sådanne følelser mod broderen. I modsætning til denne tale om uvenskab fra Haralds side skal mindes om, at efter Knuds mord rejste Harald klage på Ringsted landsting og begyndte kamp mod Nils og Magnus. Ganske vist sluttede han sig senere til disse fjender; men der siges intet om, at det var af uvilje mod den myrdede broders minde, derimod at det var af had og misundelse mod Erik, der var valgt til konge med forbigåelse af ham selv³⁾. På den anden side tales der heller ikke om et godt forhold mellem Knud og Harald; den ridderlige, ædeltænkende hertug og den forbryderske Harald har naturligvis ikke kunnet have nogen varm følelse for hinanden, og den havesyge Harald har naturligvis heller ikke været glad ved Knuds dom.

Et andet træk, der viser Knud Lavards indflydelse i almindelige danske forhold, er hans optræden på et tog mod Pomrerne.

Knuds fætter Magnus var den gang bleven konge over Vest-Gøterne, efter at kong Inge Halstensøn var død; som søn af Margrete Fredkulla og dattersøn af

¹⁾ Jfr. Suhm V 323: „denne ej alt for upartiske dom.“

²⁾ Suhm anf. st. ³⁾ Saxo 649 f.

Inge Stenkelsøn kunde han være nærmest berettiget dertil nu, da Stenkels mandlige æt var uddød. Svearne vilde dog ikke anerkende Magnus og valgte Ragnvald Knaphøvde, søn af en Olav næskonge; men da han trængte ind i Gøternes land, blev han dræbt. Alligevel fik Magnus ikke herredømmet over Svearne, de tog sig Blót-Svens søn Kol (Erik Årsæl) til konge¹⁾; Øster-Gøterne og Smålændingerne har vistnok også hyldet ham, så Magnus kun havde Vestgötland, hvor han havde sit mødrenegods²⁾. — Magnus blev nu forlovet med Rikiza, en datter af Boleslav, Polens hertug³⁾. Dette var bekræftelse på et forbund mellem Boleslav og den danske konge, rettet mod Pomrernes fyrste Vratislav. Måske har biskop Otto af Bamberg, som missionerede hér, bidraget til at få dette forbund i stand. Straks efter at giftermålet var aftalt, stævnedes Nils og Magnus med flåden til Venderlandet for at støtte Polakkerne, der også før havde kæmpet ivrig og med held mod Venderne i Pommern⁴⁾. Ifølge Sakse angreb de danske „byen Orna“ og tvang indbyggerne til at købe sig fri for belejringen. Orna må imidlertid rettes til

¹⁾ Se ovenf. s. 174. ²⁾ Saxo 628 jfr. 634. Det bliver vel år 1128, måske 1129 (jfr. Suhm V 346), om der da kan tillægges de ord, Sakse sidstnævnte sted lægger Knud i munden, nogen vægt: esto, vocari me regem. en, filium tuum Magnum nuper apud Gothiam regii cultus et nominis insignibus potitum comperimus. Disse ord er i det tidligste udtalt 1129, da Knud blev knés. ³⁾ Saxo 628 f. S. r. D. II 162. 214. Knytl. 327 (Sakse kalder hertugen Bukislav, sagaen kalder ham Burislav). Rikiza har måske også heddet Svantoslava. Den senere polske historieskriver Dlugoss (Johannes Longinus) skriver for år 1106: Poloniae Boleslai Ducis consors Zbislawa eo anno fœcundata 12. Aprilis die filiam apud Crocouiensem Ecclesiam baptizatam, cui nomen datur Swantoslaw. enixa est (Historiæ Polonicæ, Lipsiæ 1711 sp. 360). ⁴⁾ L. Giesebrecht Wend. Gesch. II 160 ff. jfr. 213.

Osna, senere Usedom, på øen af samme navn¹⁾. Efter at de danske havde brandskattet her, sejlede de til Julin; her mødtes de med deres slaviske forbundsfæller, og byen måtte overgive sig. De danske skiltes nu fra Polakkerne og tog Magnus' brud med sig²⁾. Vratislav, der så sit land hærjet, vilde ved en samtale søge fred med Nils. Da der var givet gisler, begav han sig ved Strela (en ø ved Stralsund) trygt ombord på det danske kongeskib; men her holdt Nils efter sine hirdmænds tilskyndelse ham skammelig fangen. Knud, der også var på ledingsflåden med sine mænd, kunde ikke finde sig i denne troløshed. På hærthing foreholdt han kongen, hvilken skændsel han vilde bringe over sig selv og folket; krigerne bifaldt hans ord, så Knud fik sin konge befriet fra vanære og Vratislav, til hvem han stod i godt forhold, fra fangenskab³⁾. Men der var dem, der bar nag til Knud, fordi han atter viste sig som landets

¹⁾ Jfr. Saxo 817. 892. 798. 981. Knytl. 386. 394 (Usna). Suhm (V 300) opfatter det som en by af navnet Osna på fastlandet lige overfor Wollin ved Diwenow. ²⁾ Giesebrecht sætter dette tog til tiden mellem 1115 og 1120, da Vratislav skulde have underkastet sig under Polen (Wend. Gesch. II 218 f.). Men her er ikke taget hensyn til de nordiske tidsbestemmelser. Selv om det var år 1120, kan Magnus ikke have været gammel nok til at være Vestgøterkonge og brudgom. Venskabet mellem Knud Lavard og Vratislav, som Sakse omtaler straks efter, synes også at forudsætte, at Knud har været knés, men derved føres det betydelig længere ned i tiden end G. vil. — I dette tog søger Giesebrecht en forklaring af ordene Helm. I k. 2 (s. 16): *Hanc civitatem* (=: Jumme, der skulde være = dette Julin) *opulentissimam quidam Donorum rex, maxima classe stipatus, funditus evertisse refertur. Presto sunt adhuc antique illius civitatis monumenta.* — Der er dog sikkert dette sted ment det gamle Jumme (Jomsborg), og den danske konge må være Magnus den gode, jfr. Adam schol. 57 (s. 90). Byen havde også rejst sig igen, hvis det da er den, hvortil Skjalm Hvides tog gik (se s. 37). ³⁾ Jfr. ovenf. s. 151.

indflydelsesrigeste mand, æret fremfor kongen selv. Da flåden var vendt tilbage, blev brylluppet holdt i Ribe; denne by havde nemlig rige handelsforbindelser med udlandet, så man let kunde skaffe sig de mange varer, der hørte med til et standsmæssigt bryllup¹⁾. Her var det, at hadet til Knud gav sig luft i et bittert ord, der ligesom varslede hans mord (se nedenfor).

III. Knud Lavards død.

1. Sammenstød mellem kong Nils og Knud. Fjendernes sammensværgelse.

Det var naturligt, at Knud Lavard havde mange misundere og fjender. Hans kraft, retsind og kongelige fremtræden, der gjorde ham til rigets første høvding og stillede den danske konge helt i skygge, vakte avind hos dem, der forgæves var medbejlere til en så fremragende stilling. Således blev det muligt, at man betragtede Knuds stræben for at fremme kulturen ved påvirkning fra fremmeligere lande med onde øjne og deri så et slags forræderi mod Danmark. End mere ild kom der i hadet, når tanken faldt på kongefølgen i landet: det var ikke foreskrevet, at man skulde tage en søn af den sidsttherskende af Sven Estridsøns sønner til konge, når broderrækken var uddød. Knud var søn af den elskede Erik Ejegod; selv havde han ved sine bedrifter skaffet Danmark fred og velfærd og

¹⁾ Toget til Pommern er fortalt efter Saxo 628—29.

vundet folkets beundring og kærlighed; hans vendiske rige og hans venskab med den mand, der stod i spidsen for hele det store tyske rige, var ham tillige en støtte. Og hans ret til kronen var lige så god som Magnus Nilssøns. Kunde Magnus have nogen udsigt til at vinde i den kappestrid? Det var sådanne overvejelser, der mere og mere fik herredømmet over Nils' søn; det gode i ham kunde ikke stå sig mod hans egen ærgærrighed og Henrik Skatelårs hadske opildninger, indtil det hede sind søgte afkøling ved snigmordet i Haraldsted skov.

Der har vistnok tidlig været misstemning mod Knud fra kongens side. Nils må have haft uvilje mod ham, lige siden han selv fik sønner; derfor behøver Knuds liv dog ikke at have været i fare¹⁾. Hvad Nils tilbyder andre for intet, giver han Knud mod en penge-sum²⁾; det vidner ikke om velvilje. Efterhånden som han så den ære, Knud indlagde sig som grænsevogter, måtte hans kølighed tiltage. Der var dog en dæmning for hadets strøm, og det var dronning Margrete. Kun skade, at hun døde så tidlig! derved åbnedes slusen for hadet, og det styrtede frem, vildere og vildere.

Margrete Fredkulla havde ikke været blind for de vanskeligheder, der voksede frem. Det er tidligere omtalt, hvorledes hun søgte at sikre et godt forhold mellem Knud og Magnus ved at lade Knud stå fadder til sin fætter, og hvorledes hun søgte at sikre sig Knuds hengivenhed ved at skaffe ham Ingeborg til brud og ved selv at give hende rig medgift³⁾. Ifølge vore kilder var det dog ikke af koldt beregnende klogskab; nej, hun holdt af Knud som af sin søn, og han betragtede hende som sin moder; Knud og Magnus var kammerater og venner, ifølge „Knuds levned“ kom der aldrig strid

¹⁾ Se ovenfor s. 65 f. ²⁾ Se ovenf. s. 85. ³⁾ Se ovenf. s. 61. 63. 135 f.

mellem dem, så længe dronningen levede¹⁾). Lidenskaben var der dog allerede i hendes levetid, om man kan tro Saksens ord; men Margretes ro hindrede udbruddet²⁾), og Magnus var heller ikke voksen endnu. Dronningen var også alt andet end tryk ved at tænke på fremtiden; man ser det af hendes bøn til Knud: „Da hun mærkede, at hendes sidste dag var nær forestående, — siger „Knuds levned“ — lod hun Knud kalde til sig og tiltalte ham således: „Da du i alder og færd er fremmeligere end min søn Magnus, husk så på Eders frændskab og den kærlighed, jeg har vist dig, og vend dig ikke bort fra ham. Men fjærner han sig på grund af andres tilskyndelse og ved egen dårskab fra den rette vej, da må du dadle ham og rette ham, således som en broder bør gøre det overfor sin broder.“ Knud svarede: „Kæreste moder, jeg kalder Gud til vidne, at fra min side skal der aldrig komme noget, der kan skade ham, men jeg skal — som jeg da heller ikke kan andet — i alt vise mig som hans trofaste broder“³⁾). Dronningen led af vandsot, der slog sig på benene; intet lægemiddel

¹⁾ Vita l. 2: Regina Kanuto, Herici regis filio, tamquam filio suo Magno materne dilectionis ostendebat affectum. Erant quidem amici et socii Kanutus et Magnus, ut sanguinis propinquitas postulabat, nec potuit inter eos regina vivente discordia nutriri. ²⁾ Saxo 631: Margareta autem, benignissima consanguineæ caritatis alitrix consilii sui tranquillitatem concitatis juvenum ingeniis opponebat, saluberrimaque disciplinæ moderatione insidiosam petulantium rabiem temperabat. ³⁾ Vita l. 2. — Saxo 632 har også indholdet af samtalen, men udførligere, mere kunstlet: dronningen udtaler, at Knud skulde tænke på rigets fred og frændernes endrægtighed, i det hele spille den samme smukke rolle i de indenrigske forhold som i de udenrigske; der var desværre dem, der vilde tilintetgøre det gode forhold i kongehuset, men hun havde hidtil holdt den slags bestræbelser nede. Knud lovede dronningen alt, han vilde endog gengælde had med velgærninger. Hun blev glad og sagde, at nu kunde hun dø trygt.

vilde hjælpe, og det blev hendes helsot¹⁾. Den 4. November 1117 døde Margrete Fredkulla²⁾. Hun er en af de danske dronninger, der har efterladt sig det skønneste eftermæle.

Anmærkning. Blandt vore historikere har det været almindeligt at forkaste efterretningen om, at Margrete døde år 1117, skønt der ikke findes nogen anden årsangivelse i vore kildeskrifter. Man sætter dødsåret længere ned i tiden, til 1130 (1129), under påberåbelse af, at Sakse fortæller om hendes død så sent, at det synes at være kort tid før Knud Lavards mord³⁾. Men for det første er det dog altfor vove- ligt at bygge på formentlige kronologiske antydninger hos Sakse, da han netop her mangler tidsangivelse. Og forudsætter man, at Margrete døde 1117, indser man langt bedre, hvorledes hadet fik tid at udvikle sig, nu da ingen holdt igen. Ligeledes bliver forfaldet i landets indre styrelse (Harald Kesjas voldsgærninger og hans strid med Erik) mere forståeligt, hvis den kraftige dronning har været død; hun vilde næppe have ladet slig røverfærd i landet selv gå uanset hen⁴⁾.

Efter sin første dronnings død ægtede kong Nils en norsk kvinde Ulvhild, datter af høvdingen Håkon, hvis farfader var Hårik på Thjotta, en af Olav den hel-

¹⁾ Saxo a. s.: Qvæ cum intercutis humoris vitio immodico tibiarum turgore premeretur, neque letiferam morbi rabiem medicamentis levare qvississet, ad ultimam pæne tabem redacta, Canutum egregiæ indolis fiducia advocat etc. ²⁾ Dødsdagen: Necr. Lund. og Lib. dat. Lund. S. r. D. III 462. 567. Dødsåret findes kun i Næstvedårbøgerne S. r. D. I 369 (og herfra vel indkommet i langt senere bearbejdelser S. r. D. I 175. 339). ³⁾ Langebek S. r. D. IV 251 note o. Suhm V 363. Molbech Hist. årb. I 36. II 16. Dahlmann I 276 noten. Ræder 455 o. s. v.). ⁴⁾ Også A. D. Jørgensen har beholdt årsangivelsen 1117 (Nord. kirk. grundl. 837).

liges mægtigste fjender¹⁾. Hun havde sin slægts voldsomme sind; i steden for at overtage Margretes fredsværk ophidsede hun Magnus mod Knud, således som det straks skal blive fortalt²⁾. For øvrigt brød Ulvhild sig ikke om sin gamle mand, men lokket af den svenske konge Sverker Kolsøn flygtede hun fra Danmark for at leve sammen med ham. Ifølge Sakse var det samtidig med at Knuds datter Kristin blev gift med den norske kong Magnus (vistnok 1133). Således har sagaen ikke ret, når den siger, at Ulvhild først var gift med Nils, så med den svenske konge Inge Halstensøn og tredje gang med kong Sverker. Af Sakse ved vi jo nemlig, at hun flygtede fra Nils til Sverker, og da tilmed Inge døde længe før Nils (ved år 1123), må heraf følge, at hvis Ulvhild har været gift med Inge Halstensøn, må han have været hendes første mand, og Nils må så altså have ægtet hende som enke³⁾. — Med Sverker fik Ulvhild sønnen Karl, der senere blev konge⁴⁾. Sammen med sin mand grundlagde hun de første Cistercienser-

¹⁾ Saxo 651. Fagrskinna 145. ²⁾ Helm. I k. 50 (s. 103). Her nævnes hendes navn ikke. De, som mener, at Margrete først døde 1130, må forstå Helmolds ord om hende, og for dette taler, at hun kaldes Magnus' moder (mater); men man vil herved få en besynderlig modsigelse mellem Helmold og de andre kilder: den hadefulde bitterhed er det eneste, H. fortæller om hende, mens Sakse og Vita kun kender det kærlige, moderlige forhold til Knud. Rimeligst er det, at der er tale om Ulvhild, og at H. ikke har vidst, at hun kun var Magnus' stemoder. Holberg opfatter det i sin Danmarkshist. (I 206) som Ulvhild; hertil slutter sig Christiani: Hertugd. Slesvigs og Holstens hist. (oversættelsen) I 170. Således også A. D. Jørgensen anf. skr. 840. ³⁾ Jfr. Munch II 600 f. 725. — Langebek S. r. D. IV 251 note o (i tilslutning til Ericus Olai) mener, at Ulvhild aldrig er bleven gift med Nils, men kun lovet ham til brud. Herimod allerede Suhm V 399. Når Ulvhild er den dronning, der ophidser Magnus i Sønderjylland, er denne gisning umulig. ⁴⁾ Saxo anf. st.

klostre i Sverig, Alvastra (1143) og på en lille ø i Vænern (Lurø) et andet munkesamlag, der senere flyttedes til Varnhem og blev kendt under dette navn. På grund af disse klosteranlæg berømmer Cisterciensermunkene hende som en from kvinde ¹⁾; men hendes æggende ord til Magnus og hendes utroskab mod Nils tyder på alt andet.

Misundelsen og hadet til Knud voksede med hans berømmelse, og Knuds vennesælhed fremkaldte hos Nils bange anelser om fremtiden ²⁾. Man gik som på nåle og havde stadig øje med Knud, om han ikke havde ærgerrige planer for, eller om man ikke kunde finde noget at bebrejde ham. Knud Lavard synes ikke at have været så forsigtig som han burde være. Nils har vel ikke så ganske haft uret, da han dadlede Knud, fordi han havde hærjet i svensk land og derved på en måde voldt Magnus tab ³⁾. På den anden side har Knud naturligvis ikke tænkt af skade Magnus, det vilde være for meget i modstrid med hans øvrige færd; han har kun været ubetænksom.

Mistænksomheden mod Knud forøgedes selvfølgelig, da han blev Vendernes knés og bar kongekronen. Desmere varsom skulde han have været; særlig skulde han have passet på at skælne mellem hvad han var som Sønderjyllands hertug og dansk undersåt, og hvad han var som Venderfyrste. Men det undlod han at gøre, i alt fald ved én lejlighed; hans ærgerrighed og stolthed bragte ham til indenfor Danmarks grænser at stille sig lige med kong Nils, og det var et grovt misgreb. Det er Helmold, der giver os denne fortælling: „I denne tid hændte det, at Knud, Obotriternes konge, kom til

¹⁾ S. r. D. IV 458 f. II 613. 642. ²⁾ Jfr. Knytl. 319 f. ³⁾ Saxo 630, se ovenf. s. 175 f.

Slesvig for at have en sammenkomst med sin farbroder Nils på et thing¹⁾. Men da folket var mødt på thinge, og den gamle konge sad på tronen i sin kongedragt, satte Knud sig lige over for ham, på samme måde smykket med Obotriternes kongekrone og omgivet trindt om med sin hird. Da hans farbroder kongen nu så sin brodersøn i kongepragt, og at han hverken rejste sig for ham eller kyssede ham efter skik og brug, lod han, som om der ikke skete ham nogen uret, og gik over imod ham for at hilse ham med et kys. Da gik Knud ham halvvejs imøde og gjorde sig således på alle måder lige med sin farbroder i rang og værdighed. Denne optræden gjorde Knud til genstand for dødbringende had. Ti Nils' søn Magnus, som tilligemed sin moder [stemmoderen Ulvhild] var tilstede ved dette optrin, opflammedes ubeskrivelig af harme, da hans moder sagde til ham: „Ser du ikke, at din fætter allerede har grebet spiret og er konge? betragt ham dog som din åbne fjende, fordi han endnu i din faders levetid har dristet sig til at rane kongenavnet! Hvis du længere lukker øjnene i og lader være med at dræbe ham, så vid, at han skiller dig både ved livet og riget.“ Ægget altså ved disse ord begyndte han at smede rænker for at dræbe Knud²⁾. — At Knud Lavard her har vist en urigtig færd, kan ikke nægtes. Selv om han ikke har tænkt på at støde Nils fra tronen, har han dog tilside-sat sit undersåtlige forhold til ham og stillet sig lige med ham og det endda på dansk grund. Og når han optrådte med kongepragt, har det vel også været for des lettere at blive sin gamle farbroders efterfølger.

¹⁾ Ifølge Helmold synes dette thing (*curiale colloquium*) at være i Slesvig by eller lige udenfor den. Skulde Helmold mon have misforstået det, så det i virkeligheden er sket på hovedthinget ved Urnehoved? ²⁾ Helm I k. 50 (s. 103).

I dette ønske var der i og for sig ikke noget urigtigt, da der ikke var nogen arvefølge; men midlet, hvormed han fremmede sit ønske, var forkasteligt, både fordi det var trods og uret mod Nils, og fordi fjendskab med Magnus allerede nu blev uundgåeligt.

Det er rimeligt, at Knud har fortrudt sin færd og søgt at gøre sin uret god igjen. Således vil Knyttingsagaen her kunne give en fortsættelse af Knuds historie. Hvad Knud Lavards liv angår viser sagaen sig ganske vist ellers ikke pålidelig, men denne efterretning indeholder ikke noget usandsynligt og danner en passende afslutning på den fortælling, Helmold har givet om Knuds hensynsløshed overfor Nils¹). Sagaens ord går ud på, at Knud drog til Nils og Magnus, da de en gang var sønder på i Jylland, og indbød dem til gilde for således at modarbejde nag og misundelse fra deres side. Et prægtigt gilde gjorde han da for dem i Hedeby og gav ved den lejlighed kongen kostbarheder og Magnus den glimrende klædning, han selv havde fået af kejser Henrik [hertug Lothar]. „Jeg under dig den vel,“ sagde han, „ti du vil lønne mig godt for den.“ Magnus iførte sig straks klæderne, og alle, som så ham, sagde, at der ikke fandtes vænere eller anseligere mand. Nils og Magnus takkede for gaverne, indbød hertugen til julegilde (det som skulde ende med snigmordet) og drog bort.²).

¹) Suhm (V 353 f.) har kombineret Helmolds og Knytlingas fortællinger. Jeg kan i det væsentlige slutte mig hertil. Dog skulde jeg være tilbøjelig til at tro, at Knuds stolte tærd ikke bør sættes til det ophold i Slesvig, hvortil Knud havde indbudt Nils og Magnus (Knytlinga), men enten til et tidligere møde i Slesvig eller snarere til Urnehoved thing. Her kan Knud så have indset sit fejlgreb og har søgt at gøre det godt igen ved at indbyde sine frænder. Hermed passer det godt, at Nils og Magnus den gang var „sønder på i Jylland.“

²) Knytl. 330 f.

Med alt sit nag kunde Nils dog ikke andet end beundre Knud og være betagen af hans personlighed. Derpå tyder ikke blot Knuds indflydelse, men også Knuds og Nils' ringbyttten. Som syttende punkt, der var værd at mærke i 2den bog af Robert af Elgins værk har Vedel noteret: „Om bytning af smykker eller ringe mellem Nils og Knud, for at han ikke skulde besejres af sine fjender“ ¹⁾. Det må naturligvis forstås således, at det er Nils, der ad denne overtroens vej søger sikkerhed mod mulige fjender; han har sét, hvorledes lykken fulgte Knud, og han har troet, at denne lykke kunde overføres på ham selv, når han fik Knuds ring som amulet. Derfor siges der også i uddraget: „Men hvad blev der af den rings kraft, da dog Nils blev dræbt i Slesvig?“ ²⁾.

Vi har allerede set, at Nils ikke trådte kraftig op mod Knud Lavard, indtil han endelig ægget af Knuds fjender ved et møde i Ribe fremsatte sine klager imod ham. Det fortælles både af „Knuds levned“ og Sakse. Den sidste har en meget udførligere og mere udsmykket fortælling: Det var andre, som bragte den skikkelige konge så vidt; Henrik Skatelår var lederen: „foruden det nag til Knud, som han havde fælles med andre, hadede han ham af særlige grunde, og med fræk ugudelighed rystede han de lænker af sig, der hidtil (af dron-

¹⁾ S. r. D. IV 260: De commutatione gemmarum sive anulorum facta per Nicolaum et Canutum, ne posset ab hostibus superari. ²⁾ Sammesteds: Sed ubi vis hujus annuli. dum

cæsus est Nicolaus Slessuigæ? — Roberts fortælling om ringene og Knytlingas fortælling om den lykkebringende klædning som Knud giver Magnus, kan muligvis være samme sagn, og sagaens form er da den yngste og upålideligste. — Angående den overtroiske bytten kan henvises til sagnet om Frode og Frøger Saxo 176 f.

ning Margrete) var lagte på hans ondskab¹⁾. Med sig fik han Ubbe (kongens svigersøn) og hans søn Håkon, og de tre bagtalte Knud for kongen. Nils stævnedes da hertugen for sig (i Ribe). Her viste Knud sig ydmyg: han mødte som den første på mødestedet, gik kongen imøde, da han nærmede sig, efter tysk vasalvis uden kappe og ærbødigt nok til at holde sadlen for Nils, da han steg af hesten²⁾. Dernæst talte Nils på thinge: Af Svens sønner havde den ene efterfulgt den anden efter alderen, og den yngre havde ikke søgt at fortrænge den ældre. Han selv havde som den yngste fået tronen sidst, efter at hans ældre broder frivillig havde givet afkald på den. Knud havde derimod brudt ordenen ved at antage kongenavn. På denne og lignende måde led hans kongeværdighed skår. — „Da rejste Knud sig, stirrede længe ned for sig i jorden og sukkede, mens sveden randt, inden han begyndte at tale. Tilsidst hævdede han sit åsyn og sin hu, støttede sig efter sædvane på sin sværdknap og sagde: De mennesker har synd, fader, som ophidser din mildhed, så du overskrider, hvad du skylder din kongeværdighed og din alder“ o. s. v.³⁾. Så følger da Knuds tale: Nils bør ikke låne øre til bagtalelserne. Knud kaldtes af sine undergivne „herre“ (herus ȝ: lavard), mens Venderne kaldte ham med et navn, der heller ikke var kongenavn (dominus ȝ: knés); han skjulte altså sin værdighed under et ringere navn, alt andet var kun bagtalelse af dem, der stod ham efter livet, og da han var kongens tro mand, måtte de også være kongens fjender. Og om han så blev kaldt konge!

¹⁾ Saxo 632: Sed et Henricus præter communem similitatem etc. ²⁾ Saxo 633: . . . eqvoque descendente continendæ sellæ ministerio veneratus est. Sella = sadel, se Du Canges glossarium VI sp. 335 f. ³⁾ Saxo 633: Tunc exurgens Carutus etc.

Også Magnus var jo nylig bleven Gøternes konge. Bar han selv kongenavn blandt Venderne, havde Nils jo to konger under sig, så at Knuds ære tillige måtte være den danske konges. Hvad han ved eget arbejde erhvervede, vilde han med største glæde underlægge kongens højhed, og det skulde ske, at derfra, hvor Nils ellers havde lidt modgang og tab, derfra skulde han nu få skat. Nils burde vise ham kærlighed og ikke misundelse, da han med ære var rigets vogter. Nu kunde de danske i fred dyrke deres før så hærjede kyster; det var en forandring siden den gang, kongen kun med stærk vagt turde være i Slesvig ¹⁾. „Dit lille rige, som var indskrænket til Danmark alene, har jeg desuden førøget med usædvanlige grænseudvidelser. De, som du før holdt for dine fjender, er nu bleven skatskyldige og lyder dit herredom ved mig. Hvad jeg har sået, har du høstet uden at arbejde. Det er billigt, at vasallen har omkostningen og kongen indtægten. Og for ikke at tale mere om de krige, jeg har ført på egen hånd, så husk, at jeg fra den almindelige kamp for dig bærer ar på mit bryst.“ Og dog var lønnen ugunst. En sådan ondskab tiltroede han ikke kongen selv, den kom fra hans mænd. „Men dem, der indtager den højeste plads i riget, sømmer det ikke villig at låne øre til anklagere. Gid du længe må styre dit fædrene rige og med lykke have kongenavn og kongeværdighed! Lykken gøre den til din arving, som naturen skænkede dig! Men hvorledes end lykken følger sig med mig, skal jeg ikke ophøre at ære din højhed ved troskab og lydighed“ ²⁾.

Indledningen til de taler, Sakse har givet os, kan vel være rigtig: Knud viser sig som den lydige vasal; måske har han haft sin tidligere ubesindighed i

¹⁾ Jfr. s. 76. ²⁾ Saxo 635: At in regni fastigio collocatos difficiles accusatoribus aures præbere convenit etc.

frisk minde og atter søgt at gøre det godt¹⁾. Talerne selv derimod er et værk af Sakse; det synes ganske vist som om han har støttet sig til den korte fremstilling i „Knuds levned“ eller til overleveringen, men store dele viser sig som tilsætninger. Den, der har sympathi for Knuds personlighed, må tilfredsstilles ved at se, at Knud ikke har holdt talen, som Sakse gengiver den. En så vidt dreven underkastelse vilde være en så grel modsætning til Knuds stolte adfærd i Sønderjylland — som Sakse ganske vist ikke omtaler —, at det måtte skade det gode indtryk, man ellers får af Knud Lavard. Men denne overdrevne underdanighed er netop det i talen, hvis urigtighed straks falder i øjnene: Hvor kunde Knud anerkende sin farbroder som overherre over de slaviske lande, som han selv havde erhvervet af den tyske konge som tysk (saksisk) lén? Det er slet og ret umuligt. At han ønsker sin farbroder en lang hersketid, er ikke utænkeligt; men at han udtaler ønsket om, at hans søn må blive hans efterfølger, det vilde være unaturligt. Hvad grunde skulde Knud vel have til at opgive tanken om at sidde på den trone, hvortil han var mindst lige så berettiget som Magnus? Eller vil man tænke sig, at en ren og ædel helt, der ellers altid viser sig uforfærdet, her skulde have hyklet fejt?

Langt pålideligere end Saksens vidtløftige fremstilling er det kortere ordskifte, „Knuds levned“ (lectio 4—5) anfører: „Imidlertid skete det, at hertugen anklagedes for kongen. Og kongen, der også lånte øre til falske

¹⁾ Hvis dette møde i Ribe har fundet sted, efter at Knud havde vist overmod overfor Nils i Sønderjylland, bliver det et spørgsmål, om Knytlingesagaens fortælling om Knuds gilde skal gå foran eller efter Ribemødet. Har dette gilde i Slesvig været først, er det tvivlsomt, om sagaens fortælling om at Nils og Magnus indbød Knud til julen kan være rigtig.

råd, mødtes af denne grund med ham på thinge i Ribe og sagde: „Du har indført nogle nye skikke, stridende mod landets skik, og i Slaverlandet har du tiltaget dig kongenavn til skade for mig og mit rige“. Snild som hertugen var svarede han godt nok til det første: „Dit land havde før den skik, at ingen havde sit gods sikkert hverken under lås og lukke eller ved hvilket som helst andet værn. Hændes det nu, at en mand, rig eller fattig, på rejse hvorsomhelst i landet enten med vilje lader en ting blive tilbage eller glemmer den et sted, da bliver den ikke tagen af nogen, men venter på sin ejermand. Det er den nye skik!“ — Overfor den anden anklage tog han til orde: „Jeg bærer ikke skyld for at have tiltaget mig kongenavn; hverken har Slaverlandet (ellers) haft en konge, eller det har kaldt mig konge, da det betroede sig til min varetægt. Med sædvanlig talebrug plejer det af ærefrygt og ærbødighed at kalde enhver af sine herrer „knés“ (knece). Det betyder „herre“ (dominus); men de danske mistyder ordet og påstår, at det er „konge“. Du véd tilmed, at jeg ikke blot har gjort det land fredsindet mod dit rige, men at endog de, der før idelig angreb dig, ved mit værk nu er rede til i kamp at stå ved din side“. Da kongen hørte det, afviste han anklagerne, fordi han var skikkelig og let bevægelig, og priste hertugens bedrifter som meget fortrinlige.“

Denne jævne fortælling om Knuds stolte og djærve svar bærer et mere pålideligt præg end Saksess fremstilling. Knud minder for det første kort og fyndig om sit arbejdes betydning for fædrelandet, og for det andet hævder han, at knés og konge ikke er ét. Det er dog ikke umuligt, at han har talt længere for at forsvare sig, og f. eks. har draget frem, at Magnus også bar kongenavn, skønt han var dansk undersåt. Angående Knuds ords virkning siger Sakse, at kongen blev formildet ved

talent, satte et venligere ansigt op, lod sin uberettigede fortørnelse fare, forbandede bagvaskerne og lovede ikke længer at lytte efter den slags lumske angivelser. Men så anstrængte Henrik Skatelår sig end mere: der var al udsigt til at folket vilde vælge Knud og ikke Magnus; derfor skulde Nils befri sin søn for hans medbejler, og med våben skulde han gøre ende på Knuds lykke. Den svage konge blev derved på ny mistænksom mod hertugen, endog i højere grad end før ¹⁾).

Om end freden ikke fik lang varighed, må det dog hævdes, at der har været fred. Her må også anføres Helmolds ord om stillingen, efter at dronningen havde ophidset Magnus: „Da Nils mærkede det (at Magnus stod Knud efter livet), sammenkaldte han alle rigets høvdinger og gjorde sig umage for at få de uenige unge mænd forligte. Tvistighederne blev vendte til fred, og fra begge sider besvor man forliget ²⁾). Det ligger nær at tænke sig, at Helmold her har givet os udfaldet af Ribemødet. Det svorne broderskab var fornyet mellem frænderne, men kun Knud — siger historieskriveren — mente det oprigtig, Magnus havde svig for ³⁾).

Det er kun lidt, man hører om Magnus' fjendskab, og det skønt han efter „Knuds levned“ skal have hadet Knud hemmelig i omtrent 9 år ⁴⁾). Denne angivelse er noget besynderlig. Der nævnes ikke nogen bestemt kendsgerning som anledning til Magnus' had, og tiden

¹⁾ Saxo 635 f. ²⁾ Helm. I k. 50 (s. 103): Quod sentiens Nicolaus rex, conuocat universos principes regni, deditque operam ut iuvenes dissidentes confederaret. Dissensionibus igitur ad pacem inclinatis, iurata sunt utrinque federa.

³⁾ Helm. anf. st.: Sed pactiones iste apud Kanutum firme, apud Magnum dolis oblite sunt. ⁴⁾ Vita l. 4: Fere annis novem fraterna invidia Kanutum latuit; herfra indkommet i Lunds og Slesvigs brevvarier S. r. D. IV 263. 271.

angives kun på det omtrentlige; men har man ikke en bestemt årsag at påvise, bliver det umuligt at sætte en bestemt begyndelsestid for hadet. Det er sagt, at hadet og misundelsen meldte sig hos Magnus, da han var bleven voksen, og at han altså havde været voksen 9 år, før han myrdede Knud¹⁾. Men hvem tør påstå, at Magnus ikke kunde hade, inden han blev voksen? Og er det rigtigt, at regne Magnus' skjulte had som strækkende sig til Knuds mord? Magnus viste jo åbenlyst had mod sin fætter allerede før den tid, og det er netop meningen i kildestedet („Knuds levned“). Hvis man kunde sætte de 9 års had i forbindelse med Margrete Fredkullas død (1117), fik denne tidsangivelse mere betydning. Men hadets udbrud i det åbenbare synes at skrive sig fra den tid, da Knud var bleven Venderne knés (1129), og de ni år strækker således ikke tilbage til Margretes dødsår²⁾.

Bitrere og voldsommere var hadet fra en anden fætters side; det var Henrik Skatelår. Oprindelsen til hadet kender vi ikke, men den må ligge forud for hans hustrus flugt fra ham. Denne begivenhed har Sakse optegnet: Ingerid, Margrete Fredkullas broderdatter og Henriks hustru, var led ved sin ægtefælle og levede efter sigende i forståelse med en ung mand. Da de følte faren ved dette, flygtede de, Ingerid i manddragt. Henrik kom dog på spor efter hende og forfulgte dem. Ved Ålborg fik han hende greben, skønt hun havde søgt at gøre sig ukendelig ved at tage trælle- eller trælkvindedragt på³⁾; hendes elsker frelste sig ved flugt. Med uværdig mistanke betragtede Henrik Knud

¹⁾ Jfr. ovenf. s. 23 f. ²⁾ Jfr. ovenf. s. 24. ³⁾ Saxo 628: Quam vir ejus fortuitis subsecutus indiciis, apud Alaburgiam in cultu familiari deprehensam, amatore delapso, domum reduxit.

Lavard som ophavsmand til den vanære, han havde lidt; Knud skulde have tilskyndet Ingerid til flugten¹⁾. En slig opførsel vilde ikke ligne Knud Lavard. Men hvorledes mistanken blot kunde være mulig, end ikke det kan vi sige. Måske har Knud talt uforbeholdent til Ingerid om Henriks karakter, og det har så bestyrket hende i uviljen mod sin mand; Knuds ord kan så være komne Henrik for øre. I alt fald synes Henriks mistanke at forudsætte, at han allerede nærede had til Knud.

Henriks stemning mod Knud brød ved en lejlighed frem i en ondskabsfuld bemærkning. Ved Magnus' bryllup i Ribe var Knud iført en pragtfuld tysk klædning og overstrålede alle andre. Dette ærgrede Henrik, og det kom til et ordskifte, hvor han sagde til Knud, at purpur var et slet værn mod sværd. „Altid lige så godt som fåreskind“, svarede Knud med hentydning til Henriks smagløse, hjemmelavede klædning²⁾.

Det var Henrik Skatelår, der ophidsede Nils mod Knud, og da Nils var bleven omstemt ved Knuds forsvær, begyndte Henrik — som ovenfor sagt — atter at ængste kongen for Knud, og det med endnu større held end før. På samme måde har han ægget Magnus, der vistnok ellers var godmodig, men svag. Henrik vilde fremfor alt Knud til livs og blev derfor sjælen i sammensværgelsen. Hvor langt hans planer nåede, om de ikke tog sigte på et større og fjærnere mål end at myrde Knud, det kan ikke siges; men det er jo tænkeligt, at han ligesom sin magtsyge fader lurede på lejlighed til selv at gribe efter kongekronen. Allerede havde han draget andre med sig, nemlig som ovenfor omtalt Ubbe og hans søn Håkon. Dette blev oprindelsen til den egenlige sammensværgelse.

¹⁾ Saxo a. s.

²⁾ Saxo 629 f.

Som hovedmændene i denne nævner „Knuds levned“ (lectio 6) Magnus, Henrik Skatelår og tre andre, som Henrik fik draget med ind i de onde planer, nemlig Ubbe jarl, Håkon Nordmand og Håkon Skåning.

„Ubbo comes“ må efter al rimelighed være Nils' svigersøn Ubbe; det fremgår af Nils' brev til Odense kloster og kirke 1117, hvor han kaldes „Ubbe jarl, min svigersøn“ (Thorkelins diplomatarium I 3¹). Det er unaturligt at opfatte det som den gamle Ubbe, Sven Estridsøns søn, der gav afkald på tronen til fordel for Nils²). — Den ene af de to Håkon'er må ifølge Sakse have været dennes søn³); spørgsmålet bliver nu, hvilken.

Den som „Knuds levned“ kalder Håkon Skåning, kalder Sakse Håkon Jyde; han fortæller nemlig det samme om ham, at han trak sig ud af sammensværgelsen⁴). Men Sakse fortæller også om denne Håkon, at han havde Knuds søster til ægte; det samme fortæller Knytlingesaga om en Håkon Nordmand, der også kaldes Håkon Sunnivasøn⁵). Endelig nævner Sakse blandt dem, der rejste sig til hævn for Knud, „Håkon, som jeg ovenfor har betegnet som Sunnivas søn“⁶), skønt han ikke foran har nævnt nogen Håkon Sunnivasøn; da det imidlertid dog må være en af de Håkon'er, som er nævnt i det foregående, må det være Håkon Jyde, der ikke vilde være med til mordet på sin svoger. Altså bliver Sakse en god støtte for Knytlingesagaens efterretning. Ubbes søn

¹) Jfr. Thorkelin I 243. Saxo 618 (se ovenf. s. 59). Saxo 632 kaldes Ubbe præfectus, rimeligvis fordi Nils — sagtens efter Knuds død — gav ham jarledømmet over de mindre øer (Saxo 654); det synes at have været det embede, Erik (Emune) havde haft. ²) Således Langebek (S. r. D. I 59 note m o. fl. st), Suhm (V 365) o. a. ³) Saxo 632: Ubbonem quoque præfectum et Haqvinum filium ⁴) Saxo 636. ⁵) Knytl. 311. 348. ⁶) Saxo 641: Tunc Haqvinus, qvem superius Sunniva ortum significavi etc.

Håkon måtte efter det være én med Håkon Nordmand i „Knuds levned“. Ved at sammenstille efterretningerne om de to Håkon'er, som de er, får vi altså:

Håkon Skåning (vita) = Håkon Jyde (Saxo 636) = Håkon
Sunnivasøn (Saxo 641 og Knytl.) = Håkon Nordmand (Knytl.)

Håkon Ubbesøn (Saxo 632) = Håkon Nordmand (vita).

Begge Håkon'er bliver da „Håkon Nordmand“, og det går ikke godt an. Hvor ligger fejlen? Ræder skyder skylden på Knytling sagaen, der jo er vant til at være syndebuk; han vil slette sagaens betegnelse Håkon Nordmand og kun beholde dens anden betegnelse H. Sunnivasøn¹⁾. Denne udvej er meget uheldig. Det er dog underligt, at den Håkon, der ved sin moder Sunniva havde norsk blod i sine årer, ikke skulde kaldes H. Nordmand. Det er også højst urimeligt, at han på én gang har været Skåning og Jyde og haft en norsk moder, så at ikke noget af de første navne kunde hidrøre fra hans moders fødeegn. — Man gør bedre i for denne gang at lade „Knuds levned“ begå fejltagelsen, i det dér fortælles om Håkon Skåning hvad der gælder Håkon Nordmand (Sunnivasøn, Jyde). Retter vi altså her (lectio 6, linje 10) Haqvinus Skaniensis til Haqvinus Norwagiensis, får vi:

Håkon Jyde = Håkon Sunnivasøn = Håkon Nordmand.

Hans moder var den norske kvinde Sunniva, datter af den berømte jarl Håkon Ivarsøn og Ragnhild, Magnus den godes datter²⁾. Hans faders navn kender vi ikke, men vi véd, at han har været Jyde, da Håkon ifølge Sakse ikke blot af navn, men også af æt var Jyde³⁾. Han var gift med Knuds søster Ragnhild⁴⁾; hende har han vistnok efter løfte fået til

¹⁾ Danm. under Sv. Estridsøn og hans sønner 392 noten.

²⁾ Knytl. 311 ³⁾ Saxo 636: Adjectus est his Haqvinus cognomine et genere Jutus. ⁴⁾ Knytl. 311. 348. Saxo 603.

ægte ved at hævne Bjørn, og han har vel også en kort tid haft jarledømmet i Sønderjylland, inden forræderen Eliv fik det¹⁾. Håkon må have været betydelig ældre end sin svoger Knud Lavard.

Den anden Håkon er altså:

Håkon Ubbesøn = Håkon Skåning²⁾.

Det fremgår af denne undersøgelse, at Nils' svigersøn Ubbe og hans søn Håkon Skåning var dragne med ind i sammensværgelsen; de havde allerede før vist deres fjendske sindelag mod Knud³⁾. Men også Knuds egen svoger Håkon Nordmand (Jyde) sluttede sig altså til hans fjender, Magnus og Henrik. Disse mænd indgik nu højtidelig den egenlige sammensværgelse, så de med éd forpligtede sig til ikke at røbe hinanden; således forstår man, at Håkon ikke kunde redde sin svoger, da han fortrød sin delagtighed i sammensværgelsen. Ved sammensværgelsen fandt de på den list at kaste sig plat ned og således tale sammen om deres forehavende; så mente de, at de i nødstillfælde trygt kunde aflægge éd på, „at de hverken gående, siddende eller stående havde sammensvoret sig“⁴⁾. Med en sådan spidsfindighed troede de at kunne berolige deres samvittighed. Hvor mange lignende træk finder man ikke i tider, hvor det religiøse væsenligst sættes i ydre former!

Men Håkon Nordmand eller Jyde skilte sig fra de

¹⁾ Se ovenf. s. 38. 79. 108. ²⁾ Det må være denne Håkon, Sven Ågesøn omtaler (S. r. D. 159). — At Ubbe ikke kan have været fader til Håkon Jyde og altså gift med Sunniva, som man ellers i reglen finder angivet, ses deraf, at Sakse (s. 636) indfører Håkon Jyde (s. Sunnivas søn) som en helt ny person i modsætning til de ovenfor omtalte fjender af Knud, Ubbe og hans søn Håkon. ³⁾ Se s. 213. ⁴⁾ Vita l. 6. Saxo 636. Vita siger, at de sammensvorne var „hii quatuor“; det er dog vel en selvfølge, at Magnus var med.

andre. Sakse siger, at da han mærkede udfaldet af samtalen, som var begyndt mådeholdent, og det blev ham klart, at det galdt Knuds liv, vilde han ikke have noget med de andre at gøre¹⁾. „Han vilde ikke, siger „Knuds levned“, overvære deres rænkefulde rådslagninger om at dræbe den uskyldige“²⁾. Han har naturligvis senere efter mordet i Haraldsted skov fortalt, at en sådan sammensværgelse var bleven dannet. Således må man forstå de ord i „Knuds levned“, som kommer lige foran fortællingen om hans bortgang fra de sammensvorne: „Men hvad sker? Sandheden, der ikke narrer nogen, kan ikke narres af enhver“³⁾. Men røbe sagen, så at han kunde redde Knuds liv, det var ham umuligt på grund af den ulyksalige éd. I sin angst for at blive røbet havde Henrik, sammensværgelsens ophavsmand, endnu en gang påmindet Håkon om hans éd, inden han forlod dem. Håkon svarede, at han hverken vilde fremme eller forråde deres planer⁴⁾. — Hvorfor Håkon fra begyndelsen har indladt sig i en sammensværgelse mod sin egen svoger, selv om han ikke har tænkt, den skulde gælde hans liv, det er ikke godt at sige. Han har måske anset Knud for anmassende eller misundt ham, især da Knud havde udrettet, hvad han selv vistnok forgæves havde stræbt efter, at dække sydgrænsen. Det har vel også været Håkons tanke, at man burde sikre sig mod overgreb fra Knuds side og holde ham tilbage, hvis han skulde gribe efter kongekronen.

¹⁾ Saxo 636: Cum autem Haqvinus Jutus coepti modeste sermonis exitum Canuti (Canutinæ) saluti insidiosum adverteret etc. ²⁾ Vita a. s.: nec sedere voluit in insidiis, ut innocentem interficeret. ³⁾ Anf. st.: Sed quid? Veritas, qve neminem fallit, a quovis falli non potest. ⁴⁾ Saxo 636: Igitur a conjurationis auctore, ne jurisjurandi vinculum perrumperet, monitus, neqve fautorem consilii neqve proditorem se futurum respondit.

Endelig er der spørgsmålet om kong Nils' delagtighed i anslaget mod Knuds liv. Uddraget af Robert af Elgins 2den bog fremhæver, at der har været rådslagninger mellem fader og søn om at dræbe Knud, og betoner, at Nils ikke var uden skyld i hans mord¹). Skønt Robert ellers utvivlsomt nedsætter Nils mere end billigt og har kølet sin harme i overdrevne og hadefulde angreb på ham, foreligger her dog vistnok sikre efterretninger. Det stemmer i alt fald med hans angst for Knuds magt i nutid og fremtid, den angst, som Henrik Skatelår havde vidst at forøge. Tilmed siger Sakse, at Magnus ligefrem fik kongens tilladelse til at rydde Knud af vejen²). Egenlig medsammensvoren har den svage konge ikke været, det sér vi af kildernes tavshed; men han må dog have vidst, hvad der var i gære og har ikke gjort noget for at hindre det, da han hellere vilde se Knud død end levende. Således kunde den forestilling opkomme, at Nils havde været med at dræbe Knud Lavard³).

Med de tre sammensvorne, der endnu stod sammen i det forbryderske anslag, søgte Magnus snarest mulig at iværksætte planen⁴). Ifølge Sakse anstrængte han sig meget for at vise Knud al mulig venlighed for des bedre at kunne ramme ham; det hyklede venskab be-

¹) S. r. D. IV 259 (1) *Consilia de occidendo Canuto patris et filii*. 260 (15): *Nicolaus non sine noxa in morte Canuti*.

²) Saxo 636: *Tunc Magnus, perinde ac fortunæ suæ consulendi tollendiqve aemuli a patre licentiam nactus*. ³) Således det

underlige indskud i Ryårbøgerne S. r. D. I 161, der strider mod den rigtige angivelse nedenfor: *Nicolaus Rex cum filio suo Rege Magno Kanutum filium fratris sui Erics Egothæ iuxta Ringsteth occidit*. ⁴) Vita l. 6: *Pro certo deniqve Magnus perpendens, tres prefatos ad facinus, quod diu proposuerat, esse paratos, quod corde conceperat, opere complere differre nolebat*.

svor han endog højtidelig, samtidig med at han tørstede efter hans blod¹⁾. Flere sluttede sig til sammensværgelsen, som man ser det af fortællingen om Knuds mord²⁾. Således trak uvejrsskyen op over Knud Lavards hoved, men han selv mærkede det ikke eller vilde ikke mærke det.

2. Mordet i Haraldsted skov.

Knud Lavard modtog indbydelsen fra Nils og Magnus, at tilbringe julen i Roskilde, hvor mange andre høvdinger også mødte hos kongen. Hertugen kom med en del af sine mænd. Forgæves havde hans hustru Ingeborg, der snarlig ventede sin nedkomst, søgt at holde ham tilbage; hun anede udfaldet, og hendes ængstelser var blevne større ved en ond drøm³⁾. Hendes inderlige bøn nyttede intet. „Den brave mand, siger „Knuds levned“, tænkte i sit hjertes uskyldighed, at han kunde rejse trygt. „Det er ikke vor sag,“ ytrede han, „at rette os efter en frygtsom kvindes råd. Til hvad nytte er vel

¹⁾ Saxo 636 f.: (Magnus) ante omnia consultum duxit, ut cum eo, cujus ardentissime cruorem sitiebat, fictam amicitiae aequalitatem jurisjurandi pactione consereret, perinde ac religionis pondere propinquitatis vinculum astricturus. ²⁾ Jfr. Sven Ågesøn S. r. D. I 59: Adhibito sibi Henrico Skatelar, Ubbone et Haquino aliisque conjurationis sociis. ³⁾ Rob. Elg. S. r. D. IV 259: Ad convivium invitant et sic interficere conantur. 260: Roskildia in Salia hæc facta. Vita l. 5: Cum in tempore illo, imminente die natalis domini regis, curia Roskildis conveniret, et dux ad festum invitatus ire festinaret, uxor ejus rei eventum in mente recipiens, hortatur illum iter illud penitus omittere. Saxo 637: Quippe, contracta apud Sialandiam nobilium frequentia, Canutoque circa divini natalis solenne convivandi gratia Roskildiam vocato etc. Helm. I k. 50 (s. 103) taler om Ingeborgs drøm, men har ikke noget om juleindbydelsen eller drabsstedet. Knytl. 331 har Ringsted for Roskilde.

et tillidsfuldt fortrolighedsforhold, et nært frændskab og en ærlig pagt, når jeg nu ved nølen hindrer mig selv i at rejse, som jeg har sat mig for?“ Og hvad blev det så til? Han udførte sit forsæt, sejlede over havet og kom til hoffet, og den høje hertug blev modtagen af høvdingerne med iver og kærlighed¹⁾. Den ulykkelige Ingeborg, der så snart skulde se sine anelser gå i opfyldelse, blev tilbage i Sønderjylland, hvor hun ugedagen efter Knuds mord fødte sin søn Valdemar²⁾.

Knud blev altså modtagen meget godt. Magnus spillede naturligvis sin rolle med dobbelt iver. Han talte om at drage til det hellige land og at betro sin hustru og sit barn til Knuds varetægt. Efter Robert af Elgin synes det, som om han allerede inden Roskildemødet havde talt om dette; det har da været et af midlerne til at lokke Knud Lavard til Sælland, da det var en sag, som måtte ordnes nærmere³⁾. Fire højtidsdage var alle hirdmænd og gæster samlede, men da den offentlige forsamling var til ende, opholdt Knud og Magnus sig den

¹⁾ Vita a. st. ²⁾ Saxo 641. Knytl. 335. — Når der i Knytl. siges, at Ingeborg var i Gardarige hos sin fader, da hun fødte Valdemar, strider det mod vita og må forkastes. Jfr. Dahlmann I 281 (at Absalon kaldes „collacteus“ med Valdemar, er dog ikke bevisende, da det ikke kan være brugt i egenlig betydning og vel kun er en gengivelse af „fostbroder“). Sakse siger, at V. blev opkaldt efter sin morfader, men det var efter sin moders farfader Vladimir. — Det er ikke sandsynligt, at Ingeborg skulde have skrevet et advarende brev til Knud (således Saxo 637); der var vel ikke tid til at et sådant bud kunde komme til Knud, og Ingeborg har kun mundtlig advaret sin mand inden hans afrejse. ³⁾ S. r. D. IV 259 (4): Magnus simulat, se Jerosolymum iturum, et uxorem et prolem commendat Duci; først derpå følger indbydelsen til Roskilde.

øvrige del af juletiden hver i sit herberg med deres mænd ¹⁾).

Til de fire dage, da alle var samlede, må man vistnok henføre Magnus' to første mislykkede mordplaner. Det er Robert af Elgin, der har fortalt om dem ²⁾: En gang, da Magnus sad ved bordet ved siden af Knud, drog han sit sværd, men en af de sammensvorne gjorde tegn til ham, at det rette øjeblik ikke var kommet. Knud ytrede sin forundring over Magnus' færd, men Magnus svarede, at der var kommet noget fugtigt i skeden, han vilde blot se, om sværdet var blevet rustent; fjender, mod hvem han kunde drage sværdet, var der jo ikke nogen af i hallen. Anden gang lykkedes Magnus' lumske plan heller ikke: efter aftale vakte han og hans mænd uroligheder for at støde Knud ned, når han vilde træde op som mægler; men de fik ikke deres plan udført. De kan slet ikke have prøvet på at vende våben mod Knud; ellers vilde han ikke fremdeles have vist Magnus så stor tillid. Det tredje mordforsøg er vel snarest at henføre til tiden efter de fire første juledage; det var ikke lykkedes Magnus at myrde Knud i de manges nærværelse, nu vilde han prøve på det, når de var ene. De gik og talte sammen i en klostergang, uden tvivl ved det stenkloster, Sven Nordbagge havde bygget ³⁾. Men hvordan det nu gik, Magnus så heller ikke hér nogen god lejlighed til snigmordet. Da greb

¹⁾ Saxo 637 f.: Interea, magnatibus apud Roskildiam quatuor solennium dies continuo feriatis, Canutus ac Magnus, publico iam conventu soluto, sacri temporis residuum dividuo peregere contubernio. ²⁾ S. r. D. IV 259. Hvorfor Dahlmann (Danmarkshist. I 280 note 1) finder disse forfællinger utrolige, det var værd at vide. ³⁾ Roskildekr. S. r. D. I 378. Det er vel den samme klostergang, der omtales Saxo 598 som bygget ved Knud den helliges hjælp.

han til den sidste udvej, at sætte Knud stævne på et ubefærdet sted: „Jeg har meget, jeg endnu skal sige dig, før jeg drager ud,“ sagde han, „kom og mød mig selvtredje!“ Og Knud lovede at komme på det fastsatte sted til den aftalte tid. Således fortælles det kort i uddraget af Roberts skrift. En bredere fremstilling har „Knuds levned“ (lectio 6); her lægges vægt på Magnus' hyklende, indsmigrende tale og Knuds tillidsfulde og kærlige svar, men det går for øvrigt ud på det samme: Magnus ønsker at forhandle med Knud på et mere afsides sted¹⁾, og Knud går ind derpå og lader ham fastsætte tid og sted²⁾.

I disse dage hændte det også, at en af Knuds frænder, uvist hvem, i hans påsyn med en knippel ihjelslog en anden, med hvem han var kommen i trætte. I modsætning til kong Nils' lemfældighed³⁾ lod Knud hirdloven gælde i sin fulde strænghed og udviste forbryderen af sin hird med nidingsnavn. Han gik da til Magnus, der således fik en tilhænger mere. Dog vovede Magnus ikke at stole på ham, og da han senere drog ud med sine tilhængere og mænd for at myrde Knud, vilde han ikke have ham med⁴⁾.

¹⁾ Volo, inquam, ut in secreciori loco michi soli solus obvias, ubi nemine impediante que deliberanda sunt diffinire valeamus. — Da her siges, at Knud skal møde alene, er der en uoverensstemmelse med Robert af Elgin, hvor Knud skal møde selvtredje. Da Knud ved mødet havde et par ledsagere med, er Skottens fortælling vel rigtigst. ²⁾ Locum et tempus assigna; paratus enim sum in omnibus tibi parere. ³⁾ Se ovenf. s. 56. ⁴⁾ Saxo 638. — Reich (Kn. L. 247 f.) tvivler ikke om, at denne slægtning er Knuds svoger Håkon. Men det er umuligt, da kilderne siger, at Håkon allerede før havde sluttet sig til de sammensvorne og dernæst skilt sig fra dem igen; fremdeles vilde hans stilling blandt Knuds hævnere i så tilfælde være så godt som umulig. Og hvorfor skulde Sakse, der ellers nævner svogeren ved navn, ikke navngive ham her, men fremstille ham som en ny person?

Man drog nu fra Roskilde, skønt julen, der varede til Helligtrekonger, endnu ikke var forbi. Ifølge „Knuds levned“ drog Magnus til Gefnevade (et nu ukendt sted), Knud til landsbyen Balstorp ved Ringsted. Her har Knud måske besøgt Aslak, der jo netop var fra Balstorp og vistnok var hertugens fadder¹⁾. Herfra drog Knud til Haraldsted, hvor han i det mindste tilbragte den sidste nat, han levede.

Haraldsted er en landsby i Ringsted herred, lidt nord for Ringsted by; den ligger smukt på en banke ved Langsøens nordlige side. Østlig for byen strækker sig endnu et ret anseligt skovparti „Vesterskoven“, hvorvel markerne efterhånden har erobret adskillige jordlodder fra den. Nord for Haraldsted er der også skov, men på denne kant har markerne trængt skoven længere tilbage. Dens enkelte dele kaldes Kastrup skov, „Myrdeskov“²⁾, Alindelille fredskov og Langebjærg skov, og den står i forbindelse med nordspidsen af den større Vesterskov. Fordum var skoven langt større og kaldtes Harrested Ore³⁾. — Haraldsted var på denne tid vistnok krongods; i Valdemar IIs jordebog nævnes Harald-

¹⁾ Vita 1 7: Quando tempus secundum consuetudinem curie affuit, quo invitati erant valefacturi invitatis, vadit ad Gefnewathe Magnus, et dux Balstorp iter direxit. — Gefnevade må naturligst søges i Roskildeegnen eller Nordsælland, da det synes, som om Magnus derfra er dragen til Haraldsted. A. D. Jørgensen søger det i Skåne (40 fortæll. af fædreland. hist. s. 48). Angående navnet jfr. Gentofte; det kommer af navnet Gjafn. Se Henry Petersen Årb. f. nord. oldk. 1885 s. 56. O. Nielsen Olddanske personnavne (Kbhvn. 1883) s. 31. Jfr. Hansen: Gamle sæll. stedsnavne Årb. f. n. o. 1879 s. 96. — Balstorp i Ringsted landsogn sydøst for byen, se generalstabens kort og Trap (2den udgave) III 430. Om Aslak se ovenf. s. 22. ²⁾ Det skal vel udtales Myreskov og afledes af myr = mose, se Henry Petersen anf. afh. s. 50. ³⁾ Henry Petersen s. 43 f. Generalstabskortet.

sted med tilliggende blandt kongelev¹⁾. Senere blev den kongens privatejendom; kong Kristoffer I pantsatte den i året 1253 til grev Gunzelin af Schwerin for den hjælp, greven ydede ham i kampen mod Abels sønner²⁾. Fra en langt senere tid træffer vi endnu efterretning om et kongshus i Haraldsted; hertil kom Kristian IV oftere. For en del år siden bar en bondegård tæt ved kirkegården navnet „Kongsgård“, men nu er den udflyttet, og kongshøjen er næsten sløjfet. Et minde om Haraldsteds fortid findes også i den folkelige betegnelse „Kongens Haraldsted“³⁾.

I Haraldsted besøgte Knud Lavard sin frænke Cæcilie, Knud den helliges datter, og hendes mand Erik, høvding over Falster og oprindelig gøtisk jarl; deres sønner var Knud og Karl⁴⁾. Erik jarl har vel haft Haraldsted i forlening.

¹⁾ Haraldstath cum attinenciis suis Vald. jordeb. 47. ²⁾ Mecklenburg. Urkundenb. II 44 f. Herpå tyder også Vald. jordeb. 37, hvor det er et senere indskud, jfr. dr. O. Nielsens oplysninger 118 og 131. ³⁾ Worsaae: Minder fra Valdemar den stores tid (aftr. af Oversigt ov. d. kgl. danske vidensk. selsk. forhandl. 1855 nr. 7 og 8) s. 43 ff. Henry Petersen anf. afh. 46 f. ⁴⁾ Vita l. 7: Nocte eadem in Haraldstath cum cognata sua Cecilia, regis Kanuti filia. Kanutus pernottaverat. Sællandskrøn. S. r. D. II 611 har samme efterretning, men kalder urigtig Cæcilie Knuds søster. Saxo 638: Mox Canutum. apud oppidum Haraldstadium ab Erico, Falstriæ præfecturæ viro, domi exceptum jfr. Saxo 592. Rob. Elg. S. r. D. IV 260 kalder ham „Ericus Falster“. — Flere steder foruden disse nævnes Haraldsted som drabsstedet, således hos Sven Ågesøn S. r. D. I 59. Tabula Ringstad. S. r. D. IV 278. Ryårb. S. r. D. I 161 o. s. v. Når Ringsted angives som stedet, hvor Knud faldt, da er det, fordi den var nærmeste købstad, den gamle, ansete thingby, langt bedre kendt end Haraldsted. Dr. Hasse (Schlesw. Stadtr. s. 117) opfatter det som tendens i et indskud i Ryårb. S. r. D. I 161. Det er dog for kunstigt, og det findes også andensteds, hvor ingen vil op-

Anmærkning: Ræder (Danm. u. Sv. Estridsøn og hans sønner s. 459) kommer her med en dristig gisning. Han mener, at Erik „Falster“ (Rob. Elg.) i virkeligheden har været Erik Emune, at han har boet i Balstorp, hvor Knud først var i besøg, så at Knud fra ham er taget til Cæcilie, og at dette senere i kildeskrifterne er slået sammen til ét. Hertil må man dog sige, at man véd, at Cæcilie har været gift med en Erik jarl (Saxo 592); så der er på forhånd al grund til at antage, at det er rigtigt, når der fortælles, at Erik, jarl over Falster, modtog Knud Lavard i Haraldsted (Saxo 638), svarende til de andre kilders fortælling om at Knud blev modtagen af Cæcilie. Dertil kommer, at udtoget af Robert kalder ham Erik „Falster“. Vilde Skotten nogensinde kalde Erik Emune det, da han dog skrev, mens han var konge og endda til ham selv? Ræder har da også selv haft betænkeligheder ved dette punkt; men han anfører til støtte for sin gisning nogle grunde, der kan angives således: a) Efter at Erik „Falster“ har bragt Knuds lig til Haraldsted, forsvinder han af historien, mens Erik Emune straks viser sig ivrig for at hævne Knud. b) Erik E. var jarl over øerne, og dertil hørte Falster, så bliver der ikke plads til den svenske Eriks jarledømme. — Til det første er der at bemærke, at det ovenfor anførte må veje langt mere. Erik „Falster“ forsvinder ganske vist sporløst, men den skæbne deler han med så mange, som vi kunde ønske at følge videre. Dernæst er det ikke rigtigt, at Erik Emune straks viser sig så ivrig for at hævne sin broder; af Saxo 641 f. fremgår det, at han netop har været fraværende, da mordet skete. De første, der rejser klager, er nemlig Skjalmsønnerne,

fatte det som tendentiøst, således i Lib. dat. Lund. S. r. D. III 477, jfr. Libri memoriales capituli Lundensis v. C. Weeke (1ste hæfte Kbhvn. 1884) s. 6 note 2. — Det er sikkert Karl, Eriks og Cæcilies søn, der nævnes som vidne ved et møde i Haraldsted 1148, hvor Sven gav Ringsted kloster gode gaver (Thor-
kelin dipl. I, 11. S. r. D. I 274 f.).

Håkon Sunnivasøn og Peder Bodilsøn, og så først tales der om Erik og Harald Kesja. Sagaen siger endog, at Erik ikke var i Danmark, da Knud blev myrdet (Knytl. 335 f.). Hermed er Ræder allerede gendreven. — Til det andet er der at sige, at Falster måske slet ikke har hørt til Erik Emunes jarledømme — der siges jo ikke, at det var alle øerne, Erik havde fået — og dette jarledømme består måske kun af de fynske smålande (se ovenfor s. 126); måske har jarledømmet også været Erik Emune frataget den gang (således Dahlmann I 277 f.). Der mangler overhoved tydelighed på dette punkt, så man kan ikke bygge på et så usikkert grundlag.

I Haraldsted var Knud Lavard Helligtrekongersdag; næste morgen fandt et bud ham her og bad ham møde Magnus. Ifølge uddraget af Roberts skrift havde Magnus egenlig haft i sinde at komme til Haraldsted ved nattetid og så brænde gården af over hovedet på Knud, men han nåede ikke til bestemmelsesstedet før solopgang, og således var planen umuliggjort ¹⁾. Magnus er altså dragen afsted om natten, og det er således ikke rigtigt, når „Knuds levned“ fortæller, at han ved daggry brød op med sine mænd; hans plan at indebrænde Knud viser hans febrilske, urolige higen. — Han havde søgt at sikre sig et godt udfald af sin onde plan ved at tage et stort følge med sig og bære sig meget forsigtig ad. „Væbnet med svig indvendig og med jærn udvendig bød han så mange som mulig at følge, rustede ligesom til kamp“ ²⁾. Ifølge Sven Ågesøn havde de hætter og kapper over hjelme og brynjer, de var som „ulve i

¹⁾ S. r. D. IV 260. ²⁾ Vita l. 7: Die altera epiphanie summo diluculo Magnus surgens, et armatus fraude interius et ferro exterius, tamquam ad pugnam paratos se quam plures sequi percepit.

fåreskind“ ¹⁾); det stemmer med, at Sakseren, der ønsker at frelse Knud, viser ham randen af brynjen under klædningen, og at Knud først efter at have talt med Magnus mærker, at han er brynjeklædt. Magnus lod sine mænd sværge, at de alle ufortøvet vilde styrte løs på den mand, de så ham angribe ²⁾); således er måske mangelen på kriger bleven ført bag lyset og er mod sin vilje bleven nødt til at bære våben på hertug Knud. Magnus kom øst fra eller nordøst fra, gjorde holdt i Haraldsted skov hen imod udkanten og sendte en mand til gården for at hente Knud til det aftalte møde; aftalen synes altså kun at have været, at Knud skulde møde det sted, Magnus bestemte nærmere. Til at udføre dette ærende valgte Magnus en af de sammensvorne eller snarere en mand, der var i hans tjeneste, en Sakser; han kendte jo Knuds forkærlighed for tysk skik, og derfor havde han måske bedst håb om at lokke ham i fælden, når han sendte ham en Tysker. Manden var sanger, og hans navn var Sivard ³⁾). Magnus lod nu de andre skjule sig i det tætte krat, for at Knud ikke skulde ane uråd ved at se så mange mænd; selv gik han urolig frem og tilbage i skoven og ventede. Længe kunde det ikke vare, da mødestedet var nær ved gården ⁴⁾); det kunde også gøre Knud mere tryk.

Sakseren kom altså i den tidlige morgenstund til

¹⁾ S. r. D. I 59: *Mox sceleris autores advenere, lupi ovini induti exuviis, loricas et galeas pileis contegentes et palliis.* ²⁾ Vita l. 7: *Hii simul incedentes ab injusto homine jurare compelluntur, ut, quem ille primus invaderet, omnes in illum absque dilacione armata manu insurgerent.* ³⁾ Navnet kendes fra Robert Elgensis; det er dog ikke i sit uddrag, at Vedel har optegnet det, men i sin overs. af Sakse s. 277. Se for øvrigt Vita l. 7, Saxo 638 f. I slutn. af Vita a. st. kaldes Magnus hans herre. ⁴⁾ Saxo 628: *Occursus locum apud citimum villæ nemus denunciatur.*

gården, hvor Knud var. Cæcilie havde hørt om det møde, der var aftalt mellem Knud og Magnus, og hun havde bedt Knud indstændig om ikke at møde Magnus ene; ligesom Ingeborg havde hun bange anelser om svig. Men han svarede: „Kæreste, skal jeg ikke stå brødefuld i denne sag, er jeg nødt til at gøre hvad jeg har lovet“ ¹⁾. Ærekær som han var følte han, at en sådan svigten vilde være uordholdenhed og grov fornærmelse mod Magnus. Og Knuds ro var mere end tilsyneladende. Efter juledagenes gilder lå han nu trygt og sov, da den unge Sakser kom for at hente ham. Da han hørte mandens ærende, skyndte han sig meget, og næppe fuldt påklædt stod han snart rede til at møde Magnus. „Knuds levned“ fortæller videre: „Hans mænd trængte ind på ham om at tage våben med; men han sagde til dem: „Nej, vist ikke! det synes jo en mistænkelig sag, når en væbnet går ud at møde en våbenløs“ ²⁾. Sakse fortæller også, hvorledes en af Knuds mænd sagde, at han ikke måtte forlade gården uden sit sværd, men han vægrede sig længe ved at tage det med; med nød og næppe fik man ham dog tilsidst til at spænde sværdet om sig ³⁾. — I „Knuds levned“ hedder det endvidere: „Men de sagde: „Herre, tag dine tro mænd med dig, det forholder sig måske ikke rigtig med grunden til mødet, og det anses for vanærende, at en hertug drager afsted uden følge.“ Han svarede dem: „Når man er kaldet ene til en rådslagning, forbyder sagen selv, at der kommer flere med.“ Og hvad blev så følgen? Den hellige mand fulgte selvtredje med for-

¹⁾ Vita l. 7: a qua sollicite hortabatur, ne Magno solus obviaret. Cui ille: Carissima, ne rei hujus reus appaream, facere teneor, quod fide pollicitus sum. — Det er dette, som Helmold synes at have forvekslet med Ingeborgs bøn. ²⁾ Vita a. s. ³⁾ Saxo 638.

ræderens svend“¹⁾). Således var jo aftalen. Sakse fortæller, at Knud havde to af sine hirdmænd med foruden to hestesvende; de sidste betragtede man vel ikke som egentligt følge, de var kun med for under samtalen at holde hestene. Så red de da afsted²⁾).

Sakseren følte nu samvittighedsnag ved det troløse anslag mod Knud. Han selv havde næppe grund til andet end at højagte den berømte hertug, ja han måtte snarest føle sig tiltalt af hans stræben og åndsretning; derfor vilde han gerne redde Knud, men hans éd hindrede ham i at røbe sagen. Ad omveje søgte han da at vække mistanke, inden han var kommen i sin hemmelige dødsfjendes vold³⁾). Først søgte Sivard at nå sin hensigt ved tre gange at synge et kvad om frændesvig; det var ifølge Sakse den udmærkede sang om Grimhilds vel kendte svig mod sine brødre⁴⁾). Herved

¹⁾ Vita a. s. ²⁾ Saxo 638. Helm. I k. 50 (s. 103 f.). H. opgiver også ledsagerens tal som 4. — At Knud var til hest, ses af Sakse: *Duobus tantum militaris ordinis viris totidemque equisonibus in comitatum assumptis, armis vacuus equum petivit.* Ligeledes fortæller Vita l. 8, at han sprang af hesten, da han så Magnus. ³⁾ Vita har det kort, Sakse udførligere.

⁴⁾ Det var en tysk sang, ikke en nordisk, et digt henhørende til Niebelunge-sagnkredsen: i de tyske sagn er Grimhild (Criemchild) Niflungernes eller Giukungernes søster, en dæmonisk kvinde, der først var gift med helten Sigfrid, dernæst med Ungarerkongen Ezel. Hun higer efter at myrde sine brødre som hævn for Sigfrids drab; derfor indbyder hun dem til sig, lader dem overfalde, så de fældes efter en voldsom kamp; tilsidst bliver Grimhild nedhuggen af en af sine egne, der harmes over hendes djævelske blodtørst. — I de tilsvarende islandske Vølsungsagn hedder Giukungernes søster Gudrun, hader ikke sine brødre, men er tværtimod angst for, at de skal falde for hendes mand Atles svig, og hævner deres død grusomt; derimod kaldes Gudruns moder Grimhild, og det er hende, der giver Sigurd trylledrikken, så han glemmer Brynhild, som han havde lovet ægteskab, og således bliver hun på en anden måde ulykkens ophav. Mens Vølsungsaga

gjorde Sakseren dog ikke det indtryk på hertug Knud, som han havde håbet. „Knuds levned“ (lectio 7) fortæller det således: „Men mistanke om troløshed kunde ikke få ram på hans trofaste sind. Ja, da han tænkte sig, at den unge mand sang det for hans skyld, sagde han endog til ham: „Dette og lignende er udført af troløse hedninger, hos hvem den svorne pagt, frændskabets værdighed og guds frygten regnes for intet. Man kan ikke tro, at en sådan misgerning er øvet af troende kristenmennesker.“ Da dette forsøg mislykkedes, søgte Sivard — ifølge Sakse¹⁾ — ved mere utvetydige midler at advare Knud mod faren. Han lod randen af brynjen komme til syne under kjortlen, rimeligvis ligesom ved en tilfældighed. Men heller ikke dette kunde vække Knuds mistanke.

De var komne til skovbrynet, og dér så Knud nu Magnus, som urolig vandrede frem og tilbage mellem træerne²⁾. Straks sprang Knud af hesten, overlod den til sin svend og gik Magnus imøde; da han så, at Magnus var alene, lod han sine to hirdmænd blive tilbage,

således afviger betydelig fra de tyske sagn, stemmer Thidreks saga i det væsentlige overens med dem: Grimhild ægter Attila, efter at hendes første mand Sigurd er falden for hendes brødres hånd; hun hævner Sigurd ved at få Attila til at indbyde dem, og han går gerne ind derpå, da han er begærlig efter at få fingre på den berømte skat, de er i besiddelse af; da de er komne, overlister G. dem, og efter en drabelig kamp bliver de fældede, hvorpå hun selv bliver dræbt ligesom i det tyske sagn. (Jfr. Notæ uberioros 328. P. E. Müller Sagabibliothek II 60 ff. 226 ff. 316 ff.). — Denne tyske sang, der på Saksens tid var så kendt, fæstnede sig senere i dansk folkelig gengivelse (D. g. f. nr. 5) Grimhild kaldes her Kremold.

¹⁾ Saxo 639. ²⁾ Vita l. 8: Ad locum prodicionis sanctus properans, prestolatore perfidum per saltum vagantem solum videbat. — Ifølge Sakse sad Magnus på et vindfældet træ.

og helt ené gik han sin fætter imøde „med et glad åsyn, en ren samvittighed og et oprigtigt sind“¹⁾. Magnus gik også frem, hilste ham med hyklet munterhed, sluttede ham i sine arme og gav ham broderkysset, Judaskysset²⁾. Efter hvad „Knuds levned“ fortæller pegede Magnus dernæst på et sted lidt længere borte fra vejen og sagde: „Lad os gå hen og sætte os dér, broder!“³⁾ Eller som helgenvisen siger:

De satte dem neder på et træ
under de bøgegrene.

Men nu opdagede hertugen, at Magnus var brynjeklædt indenfor sin kjortel — ifølge Sakse mærkede han det straks ved at omfavne ham, og det er vel rimeligere. Men på hvilket punkt det nu er sket, spurte Knud ham i alt fald, hvorfor han bar våben i den fredhellige tid. Magnus søgte endnu at skjule sit forehavende med en udflugt; han mente vel, at han endnu ikke havde Knud sikkert nok i sin vold, og at et mislykket mordforsøg kunde være farligt for ham selv; derfor svarede han: „Der er en uven, som jeg er nødt til at gøre gengæld for hans færd; jeg står netop nu rede til at tage hævn.“ Han sagde dette på en sådan måde, at Knud ikke kunde vide, at det galdt ham. Derfor søgte hertugen at få ham fra denne voldsfærd, der tilmed var grovt helgbrud; ti juletiden og påsketiden var

¹⁾ Vita a. s. Quo viso descendit, equum puero commisit, et solus incedens, vultu hilari, conscientia pura et mente fideli hosti domestico se obviam dedit. ²⁾ Vita a. s., Saxo 639, Helm. I k. 50 (s. 104). ³⁾ Det ligger nærmest at tænke sig et fældet træ eller en træstub som stedet, hvor de skulde sidde. Dette har også den gamle helgenvisen (se nedenfor IV 2).

fredhellige fremfor alle tider¹⁾). Ifølge „Knuds levned“ sagde han til Magnus: „Det være langt fra dig, frænde, at du ved at udgyde blod, være sig retfærdigt eller uretfærdigt, skulde vove at besmitte højtiden, der skal overholdes med omhu. Vent nu tålmodig, til disse dage er forbi og det er tid til hævn, og da skal min hånd være dig til hjælp mod dine fjender, om det behøves. Jeg vil være fjende af dine fjender, og de, der holder af dig, skal være mine venner“²⁾). Ifølge Sakse fortsattes samtalen om dette æmne endnu lidt: Magnus svarede, at han ikke vilde lade hævnen fare, hvorpå Knud i sin iver for at holde Magnus fra udåden, vilde gå i borgen for den omtalte uven. — I det samme hørte Knud våbenraslen fra de skjulte krigere, han så sig om og spurte, hvad de væbnede mænd skulde³⁾). Da udbrød Magnus vildt i sit had: „Knud, hvem tilhører Danmark?“ Det var den tanke, der havde pint ham og fået et sådant herredømme over ham, at han havde fattet sin mordplan; Knuds venlighed og oprigtighed gjorde det umuligt for ham lidt efter lidt at komme

¹⁾ Oprindeligt regnedes kun tolv dages jul, men det blev senere udstrakt, nemlig som det hedder i Jydske lov 2, 83 (s. 172) „fra den Lørdag aften, da Advent ganger ind og til ottende dag efter tolvte dag, til sol er sat“ (I skånske og sællandske love regnes dog ikke efter solemærker som i J. l.). Om fredhelgen se A. D. Jørgensen: Danske samlinger 2 r. IV 382 ff. ²⁾ Vita l. 8. Saxo 639 (her siges, at det var Helligtrekongers dag, men det var dagen efter). ³⁾ Således fortæller Sakse. Vita har efter Knuds ord blot: *Jam scelus diucius celari non potuit, sermonibus odii Magnus ducem circumdedit etc.*, og først ved de følgende ord opdager Knud Magnus' mænd. — Det hele er jo sket i et øjeblik, så det er vanskeligt at sige, hvem af de to fortællere der har den nøjagtigste fremstilling. Når Sakse er fulgt her, da er det, fordi man således bedst forstår Magnus' voldsomme udbrud for at afgøre sagen.

ind på dette stridsæmne, og nu, da hans frænde havde sét hans mænd, var det frygtelige afgørelsens øjeblik kommen, og derfor fór de hadefulde ord ham ud af munden. Knud svarede: „Broder, hvad er grunden til dette spørgsmål, og hvad er hensigten med det? Hvem tilhører Danmark vel andre end din fader, min farbroder? Hans er det, og hans skal det være, så længe det behager ham, som kongerne skylder deres herredom.“ Da udbrød Magnus: „Således er det ikke! alle går efter dig, du tager land og folk fra os, og mellem os må det heller skiftes på denne måde!“¹⁾ Magnus' holdning og mændene, der brød ud af krattet, lod ikke længer Knud være i tvivl om, at han var ved at blive offer for et ondt forræderi. Hans sidste ord til Magnus var ifølge legenden: „Broder, han, som véd alt, véd også, at jeg aldrig i ord eller gærning har skadet dig og dine, og hvad har du nu gjort? Hvad er der blevet af pagten og troskaben og af den sande broderkærlighed? Han skal dømme mellem os, han, der giver enhver efter hans gærning!“²⁾ I det samme vilde Knud rejse sig, men i en fart trak Magnus ham tilbage ved et ryk i hans kappehætte, og i et nu havde han draget sit sværd. Nu galdt det livet, og Knud greb rask til sit værge; men Magnus havde fået forspring. Knud fik kun sit sværd halft ud af skeden, da Magnus kløvede hans hoved fra venstre øre til højre øje, „så han med forbrydersk hånd fik blodvidnets hjærne til at vælte ud“³⁾. Så løb Henrik Skatelår til og gennemborede Knud med sit spyd, og de andre stødte også deres spyd i det

¹⁾ Vita l. 8. ²⁾ Det bliver naturligvis tvivlsomt, om Knud har talt som legenden angiver det. En af Magnus' mænd bag buskene tæt ved kunde dog mulig være hjemmelsmand til denne overlevering. ³⁾ Saxo 639. Vita a. s.

bævende lig „for at bevare troskaben i troløsheden“¹⁾. — Om Knuds få ledsagere, der var i nogen afstand, undslap, det vides ikke; Knytlingesagas ellers uanvendelige fortælling siger, at de faldt ligesom deres herre. En enkelt af dem kan dog være undsluppen og have fortalt om det frygtelige møde.

Robert af Elgin skal ifølge Vedels note have afvejet i fremstillingen af Knuds mord²⁾; men hvori forskellen fra vore kilder bestod, har Vedel desværre ikke optegnet, og derfor er Saksens og legendens fortællinger lagte til grund, da de i det væsentlige stemmer overens. Derimod er Knytlingas fortælling (s. 331 ff.) slet ikke anvendt her, da den falder helt udenfor de øvrige kilders. Den går ud på, at Magnus den sidste festdag sagde, at han vilde give Knud 40 fuldt rustede ryttere. Efter et gilde, der varede til ud på natten, kom Magnus til Knud og foreslog ham, at de skulde ride rytterne imøde, og Knud gik villig ind derpå. Et sted i en skov sagde Magnus, at her skulde de vente på rytterne. De satte sig, og Knud spurte Magnus, hvorfor han var brynjeklædt. Magnus angav som grund, at han ikke nød den folkegunst, som Knud nød. Da klang lur, og rytterne kom, førte af Henrik halte; Magnus sluttede sig til dem, og forræderiet var tydeligt. Knud drog sit sværd, hans mænd ligeledes, men de var kun få og tilmed ilde tilpas efter drikkelaget, og snart efter faldt de fleste tillige med Knud, som skulde have fået sit banesår af Henrik.

Mordet i Haraldsted skov, denne rystende begivenhed, som skulde få så store følger, skete dagen efter

¹⁾ Vita a. s: Deinde ceteri sceleris hujus conscii, ut in infidelitate fides servaretur, in latera ducis lanceas fixerunt. Således også Saxo 639 f. Helmold går dog vistnok for vidt, når han siger, at de i deres grusomhed parterede liget (Ik. 50 s. 104: . . . percussumque Kanutum interfecerunt, divisoque membratim corpore, crudelitatem etiam in mortuo exsaturare gestierunt). ²⁾ S. r. D. IV 260.

Helligtrekongersdag, i morgenstunden Onsdag d. 7de Jan. 1131 ¹⁾.

Sakse fortæller, at dér, hvor Knud Lavards blod flød i jorden, fremsprudlede der et kildevæld med lægende kraft. Pavebullen 1169 bekræfter, at en kilde i Haraldsted er sat i forbindelse med Knud Lavards mord, i det en kildes fremrislen nævnes blandt underne; det er dog måske snarere en kilde i Haraldsted by, ikke i skoven ²⁾. Ligeledes findes i „Knuds levned“ et vers, der går ud på det samme ³⁾. Uden tvivl har skovkilden også været blandt de tegn, som Robert af Elgin har fortalt skete umiddelbart efter Knuds død ⁴⁾. Sagaen kalder skoven „Lavardskov“ og siger, at efter de danskes sagn er den åbne plet, hvor Knud faldt, nu en lille slette, der står grøn vinter og sommer ⁵⁾; det passer med, at der fandtes en kilde lige ved. På stedet, hvor Knud blev myrdet, byggedes

¹⁾ Dagen: Rob. Elg. S. r. D. IV 260. Vita l. 8. Necr. Lund. og Lib. dat. Lund S. r. D. III 435. 477. Sællandskr. S. r. D. II 611. Knytl. 334 (Líflátsdagr hans er einni nótt eptir enn 13 dag jóla). Rob. Elg. og vita har også ugedagen: feria quarta (Onsdag). Altså kan det ikke være rigtigt, når Vedel i uddraget af Rob. Elg. siger, at juledag i denne jul faldt på en Søndag; det må have været en Torsdag. — Året 1131 har Rob. Elg. og Necr. Lund. samt Lundeårb. S. r. D. I 240, mens de i den af Waitz udgivne form har 1130 (Nordalb. Stud. V s. 45). Når flere andre kilder, som vita, Ryårb., Sællandskr., har 1130, kommer det vistnok deraf, at de har regnet hele juletiden med til det gamle år. Andre årsangivelser (1129 S. r. D. I 252) fortjener ikke opmærksomhed. ²⁾ Saxo 640: Sanguis ejus terræ redditus salutarem fontis scatebram perpetuis usibus mortalium administrat. Thorkelin dipl. I 27 . . . et quomodo etiam post mortem suam iuxta sepulcrum ipsius fons quidam emicuit. ³⁾ Vita s. 22: Beatus vir, vere beatus — secus fontem transplantatus — fructum profert irrigatus. ⁴⁾ S. r. D. IV 260: (13) Signa secuta mortem ejus. Af dets plads ses det, at det var inden begravelsen. ⁵⁾ Knytl. 335.

senere et kapel, og da der er fundet rester af dette, kender man dermed også drabsstedet.

Det er efterretningen om kilden, der har ledet forskerne på spor efter stedet. Molbech søgte 1809 at finde det (Ungdomsvandringer I 345 f.). Han fandt på egnen kun en dunkel forestilling, der gik ud på, at helligkilden var den samme som „Svætekilde“ $\frac{1}{4}$ mil nord for Haraldsted i en mose i det nordvestlige hjørne af Haraldsted mark. Omkring kilden fandtes ingen skov, men endnu i mands minde havde der været skov i nærheden af den. Ved dette resultat måtte man foreløbig blive stående¹⁾. Men i sommeren 1883 blev Ringsted herred berejst for direktionen for mindesmærkernes bevaring af dr. Henry Petersen og arkitekt J. B. Løffler. Sine fortjenstfulde undersøgelser, der kronedes med held, har dr. Henry Petersen beskrevet i Årb. f. nord. oldk. o. hist. 1885 s. 48. Svætekilden viste sig kun som et ubetydeligt vandingssted; en gammel, henslængt pengeblok vidnede ganske vist om tidligere valfarter, men der var ikke fundet spor af grundstene til nogen bygning, skønt der ved den rette helligkilde havde været et kapel (se nedenfor), og tilmed var kildens sted således, at man måtte formode, at der på Knud Lavards tid havde været en sø. Man måtte altså antage dette for en fejlagtig overlevering, navnlig hvis der kunde findes noget bedre.

Det var en gammel ruin, der ledte dr. P. på rette vej. Der er nemlig bevaret et brev, skrevet i året 1566 af abbeden i Ringsted Frans Andersen til kong Frederik II²⁾, og dette vidner om, at der har været et kapel ved kilden. Abbeden skriver, at kongen mod hans ønske har givet en bonde i Haraldsted stadfæstelse på den gård, han boede i; men bonden havde ikke fremstillet sagen ret for kongen: bondens gård var nemlig Haraldsted præstegård, og det kunde bevises med kongebreve, ligesom det også var vitterligt, at der før

¹⁾ Worsaae: Minder fra Valdemar d. stores tid s. 43.

²⁾ Trykt i Worsaaes anf. afh. s. 44 ff.

havde boet præster dér. Men „Kellegård“ (Kildegård), hvor præsten nu boede, var en lille forfalden bolig, der for-
dum var bygget for en enkelt klostermand ved det kapel,
der var så søgt for sin aflads skyld¹⁾. — Dr. P. søgte nu
resterne af dette kapel østlig for Haraldsted by ud ad Skjold-
næsholm vejen, hvor generalstabskortet netop har betegnelsen
„Kildemur“. Her fandtes en lav, overgroet ruin, der snart
ved sin form, retning, beliggenhed og sit oprindelige materiale
(frådsten) viste sig som et skovkapel. Længden var 88'
udvendig, hvoraf koret med apsis 21' 8", og bredden var
29', for koret 22. Kapellet var tydelig nok flere gange
blevet udvidet og forskønnet; under gulvet fandtes to pile-
grimsgrave med skeletter af en mand og en kvinde. Nogen
kilde var der ikke, men det opdagedes, at forskellige navne
(Kildegårdsager, Kildemoseagre, Kilderødsager, Kilde-
Humperne) tydede på, at der havde været en kilde, og at
Kildegården på Frederik II's tid også har ligget her. Alt
taler for, at dette er drabsstedet, hvor et kapel endnu i 12te
årh. er rejst til Knuds ære (derpå tyder anvendelsen af
frådsten). Det er knap et kvarters vej østlig fra kongs-
gårdens plads — og det stemmer godt med Saksens ord, at
mødestedet var nær ved gården — ad en jævn vej og kun
c. 30 alen fra hovedlandevejen til Roskilde. Skoven har
omgivet stedet, men er efterhånden bleven ryddet („Kilde-
rød“²⁾).

Så snart budskabet om Knuds død kom til Harald-
sted gård, skyndte Erik sig ud og lod sin gæsts blodige
lig bringe hjem, og i Haraldsted kirke blev det foreløbig

¹⁾ Et andet dokument nævner også „Kildegård“, nemlig Ringsted klostres jordebog fra 1570 (utrykt, findes i geheimearkivet), hvor den anføres henimod slutningen af indtægtsfortegnelsen for Ringsted herred. ²⁾ Se for øvrigt Henry Petersens beskrivelse af stedet og ruinen årb. 1885. Worsaae henfører kapellet til den kilde, sagnet betegnede som udsprungen senere, da Knuds lig førtes fra Haraldsted; efter dr. P.s opdagelse er dette åbenbart urigtigt.

stedt til hvile¹⁾. Kirken står endnu, ganske vist ombygget, men tre frådstensmure er tilbage af den oprindelige kirke, hvor Knuds legeme blev ført hen²⁾. Det viste sig nu mere end nogensinde, hvor elsket Knud Lavard var af folket. Det var under tårer og veklager, at hans lig blev sænket i jorden³⁾; og hvor den sørgelige tidende kom hen, svandt julens lystighed, mand og kvinde sørgede og klagede, mod Magnus udstødte man forbandelser⁴⁾. — Under jubel fór Magnus imidlertid tilbage til Roskilde med sine mænd. Han havde gjort sig skyldig i den skammeligste svig, det mest oprørende frændemord og tilmed helgbrud⁵⁾; han stod brændemærket som en niding, men han var bleven forhærdet og kendte ikke til skam eller søgte i alt fald at skjule den ved fripostighed. Forbrydelsen var helt bleven hans herre, i sin frækhed drev han rå spot med hvorledes de havde hugget og stukket løs på den myrdede hertug og tilredt hans legeme⁶⁾. — I uddraget af Roberts skrift findes opført et punkt: „bødlernes sang“⁷⁾; det må vel være en sang, som de sammensvorne har sunget, sejrstolte over deres udåd. Måske har de tvunget Sivard til at synge for dem; af sig selv kan han næppe have gjort det, da han måtte være rystet og fuld af gru over det mord, han så gerne vilde have hindret⁸⁾.

¹⁾ Rob. Elg. S. r. D. IV 260: Ericus Falster corpus refert Haraldstad. ²⁾ J. B. Løffler: Årb. f. nord. oldk. 1885 s. 72.

Worsaae: Monstranshuset i Haraldsted kirke ved Ringsted (Folkekalender for Danmark 1854 s. 76). ³⁾ Translatio l. 1.

⁴⁾ Saxo 641. ⁵⁾ Rob. Elg. S. r. D. IV 260: (14) Magnus redit Roskildiam: (16) Helgebruth, Sacrilegium. ⁶⁾ Saxo 641: Quin

etiam sanctissimis Canuti vulneribus, quibus plenas poenitentiae lacrymas debuerat, voluptate ex facinore concepta, per ludibrium insultare sustinuit. ⁷⁾ S. r. D. IV 260 (11): Cantus carnificum.

⁸⁾ Jfr. Suhm V 379. — At forstå det som Sivards sang for at vare Knud (således synes Langebek at

Snart strømmede mange til Haraldsted for at få syn for sagn. Blandt dem var Skjalm Hvides sønner, som var Knud Lavards fostbrødre og venner; det var Toke, Ebbe, Adser Rig og Sune. De kom hurtig til stedet, da de boede i Sorøegnen. I den almindelige sorg og harme rådslog de med andre om først og fremmest at vise den myrdede hertug den sidste ære. „Efter vidtløftig overvejelse, hedder det i „translatio“ (lectio 2), ønskede man at bringe det berømmelige legeme til Roskilde. Ti den by havde forrang for de andre, da den var et fast bispesæde, beriget med herlige gaver fra landets skytshelgen og bestemt til begravelsessted både for verdslige og præstelige stormænd; derfor forekom den høvdingerne at have størst værdighed“. I sankt Lucius' kirke i Roskilde, der var så berømt ved at eje pavemartyrens hoved, ønskede man altså at få et hvilested for Knud Lavard, og Skjalmsønnerne bad kong Nils om tilladelse dertil, men fik afslag. Kongen sagde, at han var bange for, at byen skulde komme i oprør, når bymændene stod ansigt til ansigt med så stor en ulykke, og forbitrelsen vilde vende sig mod Magnus, der var tilstede. Ikke uden grund mener Sakse, at der bagved denne vægring stod had; men det var dog også sikkert, at fik Knud den pragtfulde, højtidelige fyrstebegravelse, vilde den være en højkrøstet anklage mod drabsmanden. Nils var altså både bange for sin søns liv og kunde ikke tåle, at Knud blev æret, og Knud Lavards venner måtte altså vende tilbage med uforrettet sag¹⁾.

De måtte da nøjes med at bringe hertugens lig til Ringsted, „ifølge Guds rådslutning“, siges der²⁾; dette

gøre det i sin note), går ikke an, da der står flertal (*carnificum*), og det findes også efter den egenlige fortælling om hans mord (7).

¹⁾ Transl. a. s. Saxo 640. ²⁾ Transl. a. s. *disposicione divina*.

blev begyndelsen til denne bys nye betydning som Valdemarernes kongestad og gravsted. Knuds begravelse foregik nu med langt mindre pragt end hans venner havde ønsket og tænkt sig¹⁾. Men efter sagnet viste den myrdedes hellighed sig atter, først og fremmest derved, at da bærerne et sted satte ligbåren ned for at hvile sig lidt, sprang der en kilde frem²⁾. Den var tæt ved Haraldsted kirke i sydøstlig retning, og til den valfartede man også i den følgende tid³⁾. — Foran højaltret i Vor frues kirke i Ringsted blev hertug Knuds lig gravlagt. Kirken hørte til Marieklostret og var ligesom det bygget af biskop Sven Nordbagge⁴⁾; nu og da kaldes det også sankt Bents kloster, fordi det husede Benediktinermunke. I århundredets løb blev klosterkirken af Valdemar I udvidet og ombygget i den senere romanske stil; da Knuds legeme blev skrinlagt 1170, fik kirken endnu langt større anseelse⁵⁾.

¹⁾ Saxo 640: miserandum amici corpus tenui funere Ringstadium extulerunt. ²⁾ Saxo 640 f. ³⁾ A. S. Vedel og andre har sammenblandet de to kilder (se Vedels indledning til Danske kæmpeviser, 2den part XVII). ⁴⁾ Transl. l. 3: Membris tandem tanti martyris in basilica Marie matris et virginis sepulchro commendatis. Tabula Ringstad. S. r. D. IV 278: sepultus est Ringstadis ante summum altare, quod tunc ibi erat in ecclesia beate Marie virginis, quam edificavit Zweno Noricus episcopus Roskildensis. — At Sven Nordbagge havde bygget kirken, siges også i Roskildekr. S. r. D. I 378, Saxo 598. ⁵⁾ Jfr. for øvrigt Worsaae Kongegravene i Ringsted s. 10 ff. Valdemar kaldes i Tab. Ringst. S. r. D. IV 279 ampliatus hujus ecclesie. — Kirken undergik i følgende tider en del forandringer, så den nu afviger meget fra det oprindelige.

IV. Knud Lavard helgen.

I. Hævnen.

Knud Lavard vilde vel aldrig være bleven helgen, hvis ikke hans venner havde rejst sig mod morderen og efter mange omskiftelser havde fået hævn i slaget ved Fodvig. I Magnus' og Henrik Skatelårs fald på slagmarken og i kong Nils' drab i Slesvig havde folket ligesom en gudsdом, der kunde vise den myrdede hertugs uskyld og hellighed. Men ved rejsningen mod Nils og Magnus var også døren åbnet for voldsomme indre stridigheder i Danmark, og de endte ikke, før end Knuds søn blev enekonge og Adser Rigs sønner stod ved hans side som trofaste støtter i råd og dåd. Først da blev hertug Knud almindelig anerkendt som helgen.

Indledningen til hævnen kom fra nogle berømte stormænd. Skjalmsønnerne, der havde fået afslag på deres bøn om at føre Knuds lig til Roskilde, forenede sig med Peder Bødilsøn, bekendt som hovedmanden i Sællændernes bevægelse for præsternes enestånd (1123) og som grundlægger af sankt Peders kloster ved Næstved, og med Håkon Sunnivasøn, Knuds svoger. Ved sin éd havde denne mand ansét sig for bunden til ikke at røbe sammensværgelsen, men nu trådte han kraftig op for ved sin iver at give Knud den oprejsning, han skyldte ham, fordi han havde indfundet sig til rådslagning mod ham. Rundt om på thinge førte de svære klager mod Magnus og viste folket deres sorg over Knuds frygtelige død. For at gøre stærkere indtryk foreviste de hans gennemborede og flængede kjortel. Ligesom den gang da Antonius viste Romerne Cæsars lig og blodige toga, forfejlede dette middel ikke sin virkning. Man råbte på hævn, og alt som rygterne om Knuds hellighed og un-

derne efter hans død voksede, blev medynken med den myrdede større og større, og harmen øgedes mod Magnus¹⁾.

Nu fremtrådte også Knuds ældste broder Harald Kesja på Ringsted landsting med klager. Sakse, der ikke skåner denne mands minde, tænker sig, at det snarere var af lyst til at få magten end af hævnfølelse. Knuds anden broder Erik indfandt sig også. Ifølge sagaen var han ikke i Danmark, da han hørte om sin broders død; straks samlede han så stort et følge som mulig og skyndte sig hjem²⁾. Om han virkelig har været udenfor riget, må stå hen; men at han ikke har været i nærheden af drabsstedet, fremgår også af Saksens fremstilling, da han forholdsvis sent fremtræder som klager over drabet. Måske har Erik endnu været rigets vogter til søs og har ligget ude med skibene mod Vendersørøverne; det kunde passe med, at Sakse netop på dette sted siger, at han af Knud havde fået jarledømmet over øerne³⁾. — Erik havde været nøjere knyttet til sin myrdede broder end Harald Kesja havde været det, og krig var hans lidenskab; derfor havde han kun én tanke, og det var hævn.

Imidlertid var Nils bleven meget ængstelig ved denne bevægelse, og i sin rådvildhed havde han taget tilflugt til ærkebiskop Adser. Efter hans råd lod han Magnus blive tilbage i Roskilde og drog selv til Ringsted i håb om at thingfolket skulde vise sig fredeligere, når morderen ikke var med. Da det kom til stykket, turde kongen dog ikke indfinde sig på thinghøjen, men blev i Ringsted by. På thinge fremsatte Knuds brødre samtidig søgsmålet og rev hele thingfolket med sig ved fremstillingen af Knuds sørgelige mord; Magnus blev erklæret for folkets fjende, og hans færd blev forbandet. Mod kongen rejste

¹⁾ Saxo 642 f. ²⁾ Knytl. 335 f. Jfr. ovenf. s. 231 f. ³⁾ Saxo 642.

der sig endnu ikke nogen forbitrelse; man vidste ikke, om han havde bifaldet mordet, og man tog hensyn til hans værdige alder. Men der opstod snart megen tale om hans fraværelse fra thinge; man fik at vide, at han holdt sig tilbage i byen lige ved, og da vendte harmen sig også mod ham, så thinget opløstes, og mange vilde styrte hen og hugge ham ned. Hurtig kom rygtet om oprøret til Nils, han var virkelig i fare, nærmest fordi han ikke havde vist åben og ærlig færd. Han sendte ærkebiskop Adser ud mod folket, og den gamle, værdige prælat mødtes med den vilde hob. Han greb Eriks hest ved tøjlen og holdt således føreren tilbage; han bad ham længe om at dæmpe sin fremfusenhed og lovede, at Magnus skulde straffes, som ret var, og kong Nils skulde „give lov“ (retsligt bevis) for sin skyldfrihed. Derpå henvendte han sig med blottet hoved til folket. Almuen lovede, at kongen uden fare kunde komme og tale med sit folk på thinge. Nils kom da; dog stod han på den ene side af thingstedet, folket på den anden. Han måtte indvilge i, at Magnus blev forvist fra Danmark og ikke måtte vende tilbage uden folkets minde. Således lagde ophidselsen sig, Nils drog til Jylland, Magnus til sit rige i Sverig.

Nogen tid efter lod den vankelmodige Nils sig påvirke af Magnus' venner, de sammensvorne. De forestillede ham, at han som konge ikke skulde bryde sig om bønderne, men uden videre kalde Magnus tilbage; han lod da virkelig sin søn hente til Danmark, og nu var en borgerkrigs rædsler uundgåelige. Erik og Harald fremstillede for folket, hvorledes kong Nils ikke blot var ménéder, men tydelig nok delagtig i Magnus' forbrydelse. Den sællandske almue troede deres ord og frasagde sig Nils som konge. Men uden konge kunde de ikke være, og de skred derfor til kongevalg — vistnok ved Ringsted, hvortil mindet om Knud var særlig knyttet. Her

måtte Harald Kesja opleve den tort, at folket forbigik ham, fordi han var højst berygtet for sin frække voldsfærd og usædelighed; man valgte Erik. Dette førte senere til, at Harald svigtede sin myrdede broders sag og blev Eriks fjende, indtil han fik forbryderdøden efter sin broders påbud. Erik vilde dog ikke modtage kronen allerede nu; han vilde ikke hyldes, før end han havde hævnnet Knud, rimeligvis vilde han også derved sikre sig Haralds hjælp, som han trængte til ¹⁾). I hast samlede han skibe og mænd — efter Roskildekroniken lutter forrædere og forbrydere! — og satte over til Jylland, hvor han trængte et stykke frem. Men her blev han narret af biskop Thure af Ribe, der bildte ham ind, at Nils var stemt for at opfylde sit løfte og bad inderlig om fred. Erik var godtroende nok til at kalde bannerførerne tilbage og lade hæren lægge våbnene og slå lejr. Da Nils og Magnus havde fået underretning herom, skyndte de sig at overraske Eriks trygge mænd. Om modstand var der ikke tale, kun om hurtigst mulig flugt, så Erik led et nederlag; det var på heden ved kongsgården Jelling, hvor Nils altså rimeligvis må have opholdt sig (1131 ²⁾).

Skønt det ikke var med sejr at Erik vendte tilbage til Sælland, tøvede han nu ikke med at antage kongenavnet, som han før havde afslået. Tiden tillod dog ikke at sammenkalde det almindelige rigsthing på Isøre,

¹⁾ Jfr. Suhm V 392. ²⁾ Saxo 642—45 er lagt til grund for fremstillingen. S. nævner rigtignok ikke Jelling, men i årbøgerne er det tilstrækkelig hjemlet: S. r. D. I 240. 252. 369. II 434. 521. 612. III 52. 260. IV 225. 382. Også Knytl. 337 har Jellinghede. Alle årsangivelser er 1131 på Lundeårb. nær (1132). Sakse nævner heller ikke Magnus i denne forbindelse, men Lundeårb. og Næstvedårb. betegner slaget ved J. som kamp mellem Erik og Magnus; det kunde dog muligvis være en forveksling.

men Erik blev hyldet i Sælland og Skåne; måske havde han allerede i Jylland ladet sig hylde som konge, således som Roskildekrøniken fortæller¹⁾. Straks drev han på nye rustninger, ti nu var der kun tanke for krig; overfor Nils var alle broer brudt af. — Ved samme tid var det vistnok, at Nils gik et skridt videre end han hidtil havde gjort; han gjorde nemlig morderen Magnus til medkonge, noget man kendte fra Sverig og især fra Norge. Vi véd det af Ryårbøgerne, hvor det siges, at endnu i kong Nils' levetid blev hans søn Magnus gjort til Danernes og Gøternes konge²⁾; dette må også være forklaringen til Magnus' snart påfølgende stilling til Lothar, i det det er ham og ikke Nils, der bliver kejserens lensmand³⁾. Nils håbede vel, at han ved at give Magnus kongenavn bedre havde sikret sin søn kongedømmet.

Budskabet om mordet i Haraldsted skov var nu også kommet til Tyskland; det voldte kong Lothar og hans hustru Rikiza stor sorg⁴⁾. Ifølge Sakse og Erfurtårbøgerne underrettede Erik selv ved brev den tyske konge om Knud Lavards ynkelige død og tilskyndede ham til hævn⁵⁾. Lothar havde grund til at hævne den

¹⁾ S. r. D. I 381. Se ellers Saxo 645. ²⁾ S. r. D. I 161. M. G. h. XVI 401. ³⁾ Her kan et pavebrev, der mangler tilskriften, ikke anvendes (således Ræder s. 463 f.). Brevet findes i Phil. Cæsars Triapostolatus Septentrionis, appendix (Joh. Alb. Fabricii memor. Hamb. II, Hamb. 1710) p. 783 f. At det skulde gælde Magnus, er en løs gisning. Brevet omtales Regesta I 35 [174], men Regesta 2 r. I s. 17 lader det udgå, da det kun vedkommer Sverig. ⁴⁾ Helm. I k. 50 (s. 104). ⁵⁾ Saxo 645. Ann. Erphesfurd. Pertz' M. G. h. VI 539 (optaget i Ann. Pegavienses M. G. h. XVI 256) fortæller om mordet uden dog at nævne navnene og fortsætter således: Hinc ergo rex Lotharius ab occisi fratre interpellatus adversus tam immanem impietatem arma corripuit, ad ulciscendum sanguinem innocentem contra partes Daniæ exercitum movit.

mand, der både havde været hans ven og hans lensmand, og han rykkede frem med en hær, dog kun på 6000 mand; han stolede mere på splittelsen i Danmark end på sine egne kræfter, siger Sakse¹⁾. Erik drog ham imøde og kom med sin flåde til Slesvig, hvor han med grund kunde vente tilslutning, da Knud Lavard havde været så atholdt af borgerne. Ved Danevirke måtte Lothar standse, Magnus havde besat volden og sat stærk vagt ved porten, og snart efter bragte Nils yderligere forstærkning²⁾. Ifølge Saksens fremstilling turde Lothar nu hverken angribe Danevirke eller efter Eriks ønske lade sin hær føre på hans skibe ind i Slesvig. At han virkelig blev standset brat af Danevirke, er utvivlsomt; men Nils' og Magnus' stilling var dog næppe så god, som man efter Saksens ord skulde tro, ellers vilde de ikke være gåede ind på et så ydmygende forlig. De tyske kilder (Helmold og årbøgerne) fremstiller sagen således, at Magnus frygtede, og selv Sakse siger, at han med begærlighed greb de vilkår, som Lothar tilbød, at han skulde være den tyske fyrstes vasal³⁾. Lothar har drevet politik og søgt at nå den største fordel ved den mindste ulejlighed; at han lod hævnens for Knuds mord træde i baggrunden, nedsætter unægtelig den kraftige hersker en del. For så vidt har Sakse også ret til at sige, at han stævnede mod Danmark snarere af erobrelyst

¹⁾ Saxo a. s. Ann. Erphesfurd. (og Pegavienses) angiver den tyske hær's tal og siger, at de danske samledes mod den „talløse som havets sand“, men da de så Tyskernes skinnende våben, blev de ved guddommelig hjælp rædde (divinitus perterriti) og tilbød at overgive landet. Helm. siger derimod, at L. kom cum gravi exercitu. Lothars tog omtales også Ann. Magdeburg M. G. h. XVI 184. Ann. Saxo M. G. h. VI 767. De tyske årbøger har 1131. ²⁾ Saxo a. s. ³⁾ Saxo 645 f.: Qui cupide conditione usus, supplex Lotharium veneratus est.

end af hævnfølelse¹⁾. Lothar fandt det i alt fald lettest at lade Erik i stikken og indlede underhandlinger med fader og søn, og de kunde på deres side ikke andet end være glade ved forlig; ti kunde Lothar end næppe denne gang blive farlig for deres kongeværdighed, så kunde man dog vente sig fremtidig krig med Tyskernes overhoved, og det kunde blive i høj grad skæbnesvangert. Derfor kom Magnus som den ydmyge og bedende til Lothar — end ikke Sakse fragår det — og han, der var konge i Danmark, blev nu Lothars lensmand, og det endda kun imod en betydelig indfæstning; om man kan tro den saksiske krønikeskriver, måtte han udrede 4000 mark sølv²⁾. Derpå trak Lothar sig tilbage over Ejderen, men

¹⁾ Saxo 645: Imperator, majore potiendi regni quam exigendæ ultionis cupiditate perductus, secus Jutiæ moenia gradum Romano militi struxit. ²⁾ Saxo 645—6 (. . . Magnusque Romani imperii militem ageret). Helm. I k. 50 (s. 104): Sed territus virtute Teutonici militis, apud cesarem immenso auro et hominio impuritatem indemptus est. Ann. Saxo anf. st.: Rex Saxoniam regressus, expeditione mota contra Danos eos ad dedicionem coegit, qui pro ejus gratia impetranda quatuor milia marcorum persolverunt. — Mod de andre kilders beretning strider Ann. Erphesfurd. (og Pegav.), ifølge hvilke Lothar ikke gjorde Danmark til len, men lod sig nøje med en stor pengesum i bøde, og dette af hensyn til Erik, der havde antaget kongenavn. Fortællingen om denne hensynsfuldhed overfor Erik er et forsøg på at forherlige Lothar, men de andre kilder ophæver disse årbøgers pålidelighed på dette punkt, og de fortæller da også selv om hvorledes Lothar i 1134 modtager Magnus godt og gør ham til konge, og dermed altså svigter Erik. — Årbøgerne fra Stade (M. G. h. XVI 323) siger, at både Nils og Magnus mødte hos Lothar, men det strider mod de andre kilder. Ligeledes er det umuligt, når det her fortælles, at de måtte love at straffe Knuds mordere. — Giesebrecht (Wend. Gesch. II 336) mener, at Magnus blev Knuds lensmand som herre over Venderriget, Knud havde haft. Dette er umuligt, da Magnus netop på Danmarks vegne bliver lensmand, jfr. Ann. Saxo. Der vilde

Erik drog til ham, foreholdt ham hans troløshed og sagde til ham, at Magnus vilde svige ham lige så vel som han havde sveget Knud ¹⁾). Lothar vendte Danmark ryggen og søgte at skaffe ro mellem de opørske Vender, men han måtte dog indrømme Niklot og Pribizlav hver sin del af Knuds vendiske rige ²⁾).

Erik måtte nu indeslutte sig i Slesvig, og indbyggerne sluttede sig med glæde til ham ved mindet om alt hvad Knud havde gjort for dem ³⁾). Det blev en hård belejring; Magnus og Nils drog fordel af, at Slien udenfor byen blev tillagt i vintren 1131—32, så at de kunde angribe Erik både fra landsiden og søsiden. Forgæves sendte de belejrede bud til grev Adolf af Holsten og tilbød ham 100 mark, om han vilde hjælpe dem; ifølge Sakse havde Lothar også budt ham i nødstilfælde at hjælpe Erik ⁴⁾). Adolf rykkede også over Ejderen, men blev overrumplet og slået af Magnus. Derimod kunde Nils og Magnus ikke udrette noget i belejringen, så stærke har befæstningsværkerne været; ved vårens frembrud slap Erik ud af byen og sejlede til Sælland og Skåne, hvor han havde sine tilhængere ⁵⁾). Ved denne tid kom der afsendinge fra den norske kong Magnus for at bejle til Knud Lavards datter Kristin; Erik kunde nu håbe på støtte fra Norge og modtog derfor Nordmændene

heller ikke ellers være mening i Erfurtårbøgernes tale om Lothars hensynsfuldhed overfor Erik, og det er næppe tænkeligt, at Lothar straks skulde bryde sine forpligtelser overfor Magnus ved at give landet til Venderhøydinger (se nedenfor).

¹⁾ Saxo 646. ²⁾ Ann. Saxo a. s. Helm. I k. 52. Jfr. Jaffé 111. ³⁾ Helm. I k. 51 (s. 105). Her fremstilles det som om Erik først efter Lothars tog er kommen til Slesvig, men Saksens fortælling lyder troligere. Angående belejringen jfr. s. 117. ⁴⁾ Saxo 646 . . . Adolfum, extremos ab eo (imperatore) curare jussum. ⁵⁾ Helm. a. s. Saxo 646 f.

med største forekommenhed. Selv benyttede han den øjeblikkelige våbenhvile til at ægte Malmfred, Sigurd Jorsalfarers forskudte hustru og søster til Ingeborg ¹⁾.

Snart begyndte kampen igen i våren 1132 ²⁾. Hidtil havde Erik kun haft sine Sællændere og Skåninger, men nu sluttede en anset jydsk høvding sig til ham; det var Kristjern, en søn af Sven Thorgunnesøn, og bekendt som den mand, der tidligere havde brudt Vederloven så grovt. Efter hans opfordring rustede Erik flåden for at støtte ham i Jylland. Med Eriks mænd fulgte biskop Peder af Roskilde, men kun nødvendigheden ³⁾; han havde nemlig fordum været Magnus' kappellan og stod i virkeligheden på Nils' side. Harald Kesja vaklede: skulde han af had til Erik slutte sig til fjenderne eller af skamfølelse søge at hævne Knud? Denne gang valgte han dog endnu det sidste, og med to af sine sønner sluttede han sig til den østdanske ledingsflåde. — Nils selv valgte at gå mod Kristjern, Magnus sejlede med den jyske flåde mod Erik. Uden at Magnus vidste det havde Erik lagt sig bag Sejro. Jydernes skibe sejlede spredt, ingen tænkte et søslag nær forestående. Erik roede rundt til sine skibe og opmuntrede sine mænd til kamp; dernæst blev Magnus' skibe angrebne efterhånden som de kom frem. Det var forgæves, at Magnus lod sine skibe samle sig; Jydernes tapperhed var kun i stand til at skaffe ham selv lejlighed til at undslippe, men kampen ved Sejro blev

¹⁾ Saxo 647. Jfr. ovenf. s. 63 f. ²⁾ Saxo a. s.: *Hybernica itaque per quietem exactis, recidiva tempestas efferbuit* — Af Helmold ses dog, at vintren ikke havde været rolig, da den blev anvendt til Slesvigs belejring. — Lundeårb. (S. r. D. I 240) sætter de følgende begivenheder, slagene ved Sejro og Rønbjerg, til 1133, og slaget ved Fodvig ligeledes, men det strider mod de andre kilder. ³⁾ Jfr. ovenf. s. 157.

dem et fuldstændigt nederlag. Helt anderledes gik det imidlertid til lands. Ved Rønbjærg (i Ginding herred, syd for Salling, vest for Skive og lidt nord for Flynder sø) i en temlig jævn og sandet egn blev Kristjern overvunden og fangen af Nils, der satte ham i tårnet ved Sliens munding¹⁾. — Stolt af sin sejr og ukyndig om Kristjerns nederlag sejlede Erik ind i Limfjorden, land-satte sin hær på sydkysten og rykkede syd på. Det må sikkert være på dette tog, at Erik er kommen til Viborg, hvor han øvede en blodig udåd: i kirken nedhuggede han biskop Eskil, skønt der varottesang og bispen stod og messede foran altret (den 20de Oktober). Biskop Eskil har altså støttet Nils' sag, og derfor faldt han nu for Eriks rå og hensynsløse hævn; ifølge Roskildekrøniken mistede Danmark i ham en sjælden mand, smuk, klog og vel lærd²⁾. Hans efterfølger blev Sven,

¹⁾ Saxo 647-9. Sv. Ågesøn S. r. D. I 60. Roskildekr. S. r. D. I 381 (sequentis anno 1132). — S. r. D. I 252 II 521. 612 sættes slaget ved Sejro til 1132, men det siges urigtig, at Erik tabte (jfr. S. r. D. IV 225). Rigtig er derimod angivelsen S. r. D. III 260. Årsangivelsen er også rigtig S. r. D. IV 282, men der siges intet om udfaldet af de to slag. S. r. D. II 434 siges der helt galt, at 1131 led Erik nederlag ved Fodvig og Sejro, mens hans sejr ved Fodvig beskrives nedenfor uden at forf. har vidst, hvor kampen stod. — Om Rønbjærg sogn, som er anneks til Estvad, og hvoraf halvdelen endnu er hede, se Trap VI 347. Der kunde måske også være tale om et andet Rønbjærg i Bjørnsholm sogn (n. ø. for dette R.), Års herred (en mindre del af det hører til Slet herred) ved Limfjordens store bredning, tæt ved det sted, hvor Vitskøl kloster blev bygget 1158 og der, hvor nu Ranum seminarium ligger. Jfr. Trap V 296. — Langebek henfører mærkelig nok stedet til Skåne (note p. til S. r. D. I 60); mod dette har allerede Suhm (V 406) ytret sig. — Om Kristjern som fange i Slitårnet (Gammelborg) jfr. ovenf. s. 124. ²⁾ Roskildekr. S. r. D. I 383. Her siges Eskils død at være to år før Fodvigslaget, altså 1132, og det passer så fortrinlig med dette Jyllandstog,

broder til ærkebiskop Adser og Kristjern og berømt for sin valfart til det hellige land, hvor han døde 1153 ¹⁾). Som ætling af Sven Thorgunnesøn har han næppe været Eriks fjende, og det er tænkeligt, at Erik straks efter Eskils mord har indsat ham eller fremskyndet hans valg.

Erik må dernæst være trængt videre frem mod øst. Sakse fortæller nu kun, at da han hørte om sin forbundsfælles skæbne, besluttede han at vende tilbage, men nogle af hans mænd skyndte sig ikke tilstrækkelig og faldt i kampen mod den fjendtlige hær. Dette slag er imidlertid uden tvivl det samme, som Sven Ågesøn beskriver udførligere: ved Othenshyll, nu Onsild, en jævn strækning om en å syd for Hobro, kæmpede hærene en voldsom kamp. Erik måtte flygte og var nær bleven fangen, men blev frelst ved to gæve krigeres heltemod. Det var Harald Kesjas ældste søn Bjørn-Jærnside og Kristjerns søn Åge, historieskriveren Svens fader, som Erik skyldte sit liv; de stillede sig nemlig på broen over åen og forsvarede den med en vidunderlig kraft, så at åen lå fuld af lig, og først da de vidste Erik i behold, forlod de deres stilling, indhentede deres konge og drog med ham øst på ²⁾).

Nils vidste vel besked om Harald Kesjas lunkenhed, i alt fald lokkede han ham, og Harald faldt fra sin broder og sluttede sig til fjenderne. Som Erik før havde haft en forbundsfælle i Jylland, således fik Nils og Mag-

at jeg her lader Roskildekroniken have fortrinet for de lundske mindebøger, der har året 1133 (S. r. D. III 460. 563). Hvis man vilde lade dette sidste årstal gælde, måtte man antage, at Erik havde gjort et plyndringstog fra Norge; men at han på et sådant tog skulde vove sig så langt ind i landet som til Viborg, det er vistnok at tillægge ham et altfor dumdrigtigst vovestykke. — Eskils dødsdag: de lundske mindebøger a. s.

¹⁾ S. r. D. IV 421 ff. III 441. 501. I 340. ²⁾ Saxo 649. S. r. D. I 60.

nus nu en støtte på Sælland, især da Harald befæstede sin borg ved Roskilde stærkere. Her blev han belejret af Erik, der fik Tyskerne i Roskilde til at lave blider. I begyndelsen forstod Eriks mænd ikke rigtig at benytte dem og blev til spot for de belejrede; snart anrettede de dog ødelæggelse, en blidesten sønderslog en træbygning. Harald Kesjas mod vendte sig nu til fejhed, og ligesom tidligere¹⁾ indlod han sig på en æreløs flugt. Ud mod stranden, hvor Eriks mænd var mindst ivrige i belejringen, lod han noget af sin vold nedrive og flygtede ud om natten. Eriks krigere mærkede det dog, men ved list slap Harald godt derfra; han og hans mænd lod nemlig, som om de hørte til Eriks hær og råbte, at man skulde sætte efter Harald; hjulpen af mørket og forvirringen undslap han på den måde. Der var dog nogle Tyskere, der påstod, at de havde ramt flygtningen med pile, men det var ikke tilfældet; Harald kom uskadt til Jylland, hvor Nils modtog ham med udmærkelse. Men fuld tillid havde man dog ikke til den upålidelige mand, der havde svigtet sine brødres sag²⁾. Haraldsborg, den forhadte røverrede, blev jævnet med jorden³⁾.

I våren 1133 følte Nils sig stærk nok til at gå angrebsvis til værks. Med en stor jydsk flåde stævnede han til Sælland, hvor biskop Peder nu åbenlyst sluttede sig til ham, og mange andre Sællændere ligeledes. Det kom til en hæftig kamp ved Værebros (mellem Slangerup og Roskilde), hvor Erik blev fuldstændig slået⁴⁾.

¹⁾ Se ovenf. s. 198. ²⁾ Saxo 649–51. ³⁾ S. r. D. I 240, II 434, IV 225. 282. Det første sted har 1134, de andre 1133, og det er vel det rigtige. Det må da være sket i begyndelsen af året. Borgens ødelæggelse omtales også Knyt. 337. ⁴⁾ Roskildekr. S. r. D. I 381 (her siges det udtrykkelig at være tertio anno c: 1133), Saxo 651 (peractis hybernis etc.). Værebros

Atter var Erik den tabende, og det endog i den landsdel, der lige fra begyndelsen havde været hans støtte. Foruden de kampe, vi kender, synes det, som om han har tabt flere andre¹⁾. Derfor fik den raske Erik det ufortjente øgenavn Harefod, inden han nåede hædersnavnet Emune²⁾. Hans sag stod slet i Danmark, men han var trådt i forbindelse med Norge; ved samme tid ægtede hans broderdatter Kristin kong Magnus. Efter at Erik forgæves havde søgt hjælp hos Skåningerne, flygtede han derfor til Norge med sin hustru Malmfred, der forud havde været Norges dronning, og med sin lille søn Sven, som en frille Thunna havde født ham³⁾. — Samtidig havde Nils den tort, at Ulvhild forlod ham for at leve sammen med Sverker, og denne konge fik endda herredømmet over de egne, som Magnus hidtil havde haft, da Svenskerne hellere vilde have Sverker end den danske kongesøn⁴⁾. Fra Sverige fik Magnus derfor ikke nogen hjælp i kampen mod Erik; derimod er det muligt, at han har fået hjælp fra sin svigerfader i Polen, og her er måske nøglen til forståelse af det uklare sagn om Piotrek „Danskeren“ (Petrus Danus⁵⁾).

Efter slaget ved Værebros indtog Nils Roskilde og udplyndrede borgerne; Harald Kesja greb lejligheden til at hævne sig på Tyskerne, som han lemlæstede, og

å flyder i vestlig retning, danner grænsen mellem Sømme herred i Københavns amt og Ølstykke herred i Fredriksborg amt og falder ud i Roskildetjord. Broen var midtvejs mellem Slangstrup og Roskilde. Jfr. Notæ uber. 171.

¹⁾ Helmold (I k. 51 s. 104) taler om flere nederlag i almindelighed: *Sumptoque regio nomine cepit frequentibus bellis incursare Magnum, sed superatus et fugatus est*. Roskildekr. (anf. st.) taler om flere nederlag i Jylland 1131, inden han satte sig fast i Slesvig. ²⁾ Helm. a. s. ³⁾ Helm. I k. 51 (s. 106). ⁴⁾ Saxo 651. S. r. D. I 381. ⁵⁾ Om Piotrek se for øvrigt Giesebrecht Wend. Gesch. II 260 ff.

Magnus synes også at have raset mod de ulykkelige fremmede¹⁾. Dette foranledigede et truende uvejr: Lothar, der i Romi var bleven kejserkronet, drog rask til Saksen og nærmede sig Danmarks grænse for at hævne sine landsmænd. Nils bad om fred, og der blev stillet gisler, ja næste års påske (15. April) måtte Magnus indfinde sig på et stort fyrstemøde i Halberstadt, bøde en betydelig sum i sølv og guld og overgive sig helt kejserens magt med den sædvanlig brugte form, at lægge sine hænder i hans; som lensmand måtte han for sig og sine efterkommere sværge kejseren og hans efterfølgere troskab. Af Lothars hånd modtog han den danske kongekrone, og dagen efter måtte han ved kirkegang bære sværdet foran sin lensherre²⁾. En sådan ydmygelse fik nu de, der havde anklaget Knud Lavard for at indføre tysk skik og dermed lægge Danmark for Tysklands fod. Også på en anden måde kom straffen for Knuds mord: kun få år efter at Knud havde kunnet udtale sine stolte ord om den fred, han havde skaffet Danmark, begyndte Venderne atter deres ødelæggende tog og hærjede Roskilde, mens kong Nils med skamme måtte flygte derfra (i begyndelsen af 1134³⁾).

¹⁾ Saxo 652. — Ann. Erphesfurd. M. G. h. VI 539 (jfr. Ann. Pegav. XVI 256) fortæller, at nogle af Tyskerne blev dræbte af Magnus, andre lemlæstede, atter andre pinte og udjagne. Jfr. Ann. Hildesh. M. G. h. III 116 (optaget i Ann. Saxo M. G. h. VI 768) 1133: Rex Danorum pluribus advenis Teutonicis terram suam incolentibus truncationes membrorum facit. ²⁾ Ann. Hildesh. 1134 M. G. h. III 116 (jfr. Ann. Saxo a. s.), Ann. Erphesfurd. 1134 a. s. (Ann. Pegav. a. s.). Jfr. Jaffé 146 f. 153 f. Til de her anførte steder kunde endnu føjes flere, som S. r. D. I 203. ³⁾ S. r. D. I 240. 252. 388. II 434. 521 (her tilføjes det, at Nils måtte flygte derfra), IV 282. De fleste steder angives 1134 som året, i Visby Minoriters årb. 1133. Det må sikkert også være denne hærgning, der omtales et sted som S. r. D. IV 225, skønt det ikke

I Norge har Erik næppe siddet uvirksom, men gjort hærgningstog til Danmark for at skade Nils og Magnus og støtte Skjalmsønnerne og sine andre tilhængere.

Men i Norge forestod der rigtignok tillige nye farer for Erik. Nils vidste at gøre kong Magnus mistænksom imod ham, fordi han havde sluttet venskab med den anden norske konge, Harald Gille, og ved bestikkelser søgte han at få ham til at myrde sin gæst. Nils' bestræbelser var ikke forgæves, Magnus havde virkelig svig for. Under skin af æresbevisning omgav han Erik med krigere, som i virkeligheden var hans vogtere, og han havde i sinde at føre ham til det befæstede Konghelle, hvorfra Erik ikke vilde have nogen udsigt til at slippe. Dette fik Erik at vide af dronning Kristin, Knud Lavards datter, og han fik da sendt ilbud til sine venner på Låland, at de skyndsomst måtte befri ham. For ikke at blive ført til Konghelle lod han, som om han var syg; imidlertid kom der et skib fra Låland, og hemmelig fik Erik at vide, at det lå klar til at sejle. Det galdt nu om at slippe fra Nordmændene, som var begyndt at bevogte ham endnu strængere. Erik gav sig til at spille tærning med dem og gav dem godt at drikke; derpå trak han sig tilbage og overlod sin kappellan at fortsætte, indtil vogterne var drukne og faldt i søvn. Da sneg Erik sig ud af sengen og flygtede til stranden med sin hustru og en terne, og hér borede han Magnus' skibe i sænk. Pludselig randt det ham i

udtrykkelig siges, at det var Vender, der hærjede; men stedet ligner for øvrigt de andre. Således vistnok også et par andre steder. Det kunde i og for sig også være Nils' og Haralds hærgning (således S. r. D. I 381. II 612). Hvilken af disse der tænkes på S. r. D. I 369. II 166. III 260, kan ikke siges. En misforståelse er det vistnok, når Islænderne (S. r. D. III 53 og Knytl. 337) fortæller, at Erik Emune efter sejren ved Fodvig ødelagde Roskilde.

hu, at han i farten havde glemt sin lille søn; hvor stor end faren var. lod han nogle modige mænd hente ham, og da de lykkelig havde bragt Sven med sig ombord, stod kursen rask mod Danmark. Nordmændene bankede om morgenen på døren til Eriks alkove og spurte, om han ikke havde sovet rusen ud; da der ikke kom noget svar, brød de ind, men fandt ikke deres fange. Ved efterretningen herom vilde Magnus straks sætte efter Erik, men da han mærkede, at skibene trak vand, måtte han først lade dem udbedre, og således fik Erik så langt forspring, at forfølgelsen viste sig forgæves. Det havde til følge, at den lastefulde Magnus forskød Kristin, harmfuld over at hun havde frelst sin farbroder; for øvrigt brød han sig heller ikke om hende. Erik nåede til Låland, hvor han straks lod Ubbe, som Nils havde sat over øerne, hænge; således var en af de sammensvorne bleven ramt af hans hævn. Det må have været i høsten 1133¹⁾.

På Låland blev Erik kun kort; snart efter drog han til Skåne. Han havde hørt, at Nils vilde tilbringe julen dér, og nu galdt det om at anstrænge sig for sidste gang. Fra Sælland var han forjagen, Skåningerne havde vist ham deres mistillid ved at nægte at følge ham, hele Jylland så at sige var ham fjendtlig, og Magnus i Norge var hans uven. Endnu kunde han gøre regning på hjælp fra de sydlige øer og nogle Sællændere, og i Skåne havde han også en del tilhængere; kom Nils over til denne landsdel, og Eriks værgeløse venner faldt til føje, da var det ude med hans sag. Erik skyndte sig derfor at komme sin farbroder i forkøbet, drog ind i Lund og bemægtigede sig alt det,

¹⁾ Roskildekr. S. r. D. I 381. Saxo 652—4. 656. Heimskr. 704.

som var gjort rede til modtagelsen af Nils, så at han måtte blive på Sælland. Denne gang sluttede Skåningerne sig til Erik alle som én; ærkebiskop Adser, der havde været mægler i stridens begyndelse og siden den tid vistnok havde holdt sig udenfor kampene, dog vistnok nærmest heldende til Eriks parti, blev nu afgjort Eriks forbundsfælle ¹⁾. Hvad der kan have bidraget til dette, er den fare, der truede det danske ærkesæde fra tysk side: Lothar, der nu var Nils' og Magnus' støtte, havde efter den hamburg-bremiske ærkebiskops ønske udvirket hos paven, at den kirkelige overhøjhed over Norden lagdes tilbage til det tyske ærkesæde, så at Adser skulde miste sin høje værdighed ²⁾. Så var der jo særlig grund for ham til at drage sværdet nu, da Magnus (og Nils) ved underkastelse havde fremmet kejserens og hans ærkebiskops planer ³⁾. — Foruden Skåne sluttede Halland sig til Erik ⁴⁾, og nu rustede han sig ivrig til kamp. Pæleværket om Lund måtte vige for en rigtig mur og vold, så at man i nødsfald kunde udholde en belejring ⁵⁾. Fremdeles samlede Erik så mange krigere som mulig; særlig skaffede han sig rytteri, som det ses af fortællingerne om Fodvigslaget; Knud Lavard er det sikkert, som har åbnet hans øje for hestfolkenes overlegenhed. Så vidt mulig søgte han naturligvis også at samle tilhængere fra andre landsdele, særlig fra Sælland; men Nils, der godt kendte hans indflydelse hér, lod kysterne bevogte. Dog kunde han ikke hindre, at en Sællænder ved navn Magnus Sakseson bragte Erik hjælp; han fik nemlig sine mænd til at hisse ham ned ad Stevns klint, gik om natten i en båd

¹⁾ Roskildekr. S. r. D. I 382. Saxo 654. ²⁾ Se ovenf. s. 166 f. ³⁾ Jfr. Suhm V 427. Ræder 472. — Knytl. 338 lægger vægten på, at Adser havde været Erik Ejegods ven. ⁴⁾ Knytl. 337 f. ⁵⁾ Roskildekr. a. s. Jfr. ovenf. s. 119.

og blev modtagen med glæde af Erik¹⁾. Ligeledes fremgår det af de tyske kilder (se nedenfor), at de ilde medhandlede Tyskere sluttede sig ivrig til Erik og bidrog til hans sejr.

Nils havde brugt våren 1134 til at samle en stor hær, og da Magnus var vendt tilbage fra fyrstemødet i Halberstadt, blev det bestemt, at man skulde sætte over til Skåne og fordrive Erik. Der mødte mænd fra alle egne af riget undtagen landskaberne øst for Øresund; dér mødte Harald Kesja og Henrik Skatelår, de fire jyske bisper — Sven i Viborg har næppe været med —; biskop Peder af Roskilde sluttede sig selvfølgelig også til Nils og Magnus, om Odense bispen véd man ikke noget. De sejlede over til Skåne, og anden pinsedag den 4. Juni 1134 steg de i land ved Fodvig, en bugt ved landsbyen Hammer indenfor Skanørsodden; på stranden fylkede de deres mænd. Magnus var hidsig efter kamp; Helmold fortæller, at han bød hæren rykke frem, skønt biskopperne mindede ham om, at det var højtid²⁾. Kan man tro Erfurtårbøgerne, var hans hær ikke så krigslysten som han selv; der viste sig en sådan forsagthed, at Magnus for at sikre sig mod at krigerne skulde flygte tilbage lod skibene lægge ud fra land. Dernæst opmuntrede han sine mænd og mindede dem om hærens ualmindelige størrelse, 20000 mand; men deres frygt svandt endda ikke³⁾. Da kom Erik sprængende med sit

¹⁾ Saxo 656. ²⁾ Helm. I k. 51 (s. 106). Dag og år findes i Neer. Lund. S. r. D. III 448 (jfr. 523). Roskildekr. S. r. D. I 382 har også dagen. Året 1134 findes flere steder, som S. r. D. I 369. — Lundeårb. S. r. D. I 240 har 1133, flere som S. r. D. I 161 (M. G. h. XVI 401). 252. II 612, har 1135. ³⁾ Ann. Erphesfurd. M. G. h. VI 559—60 (Ann. Pegav. M. G. h. XVI 256). — Man kan tvivle på, at det er rigtigt med krigernes frygt; det er måske den tyske historieskriver, der har fundet på det for at gøre kampens udfald mere forståeligt.

rytteri, en støvsky rejste sig under hestenes hove; ved dette syn trak Magnus' hær sig tilbage mod stranden. I kort tid var et af de mærkeligste slag i Danmarks historie afgjort, og det med et udfald, som man ikke havde haft grund til at vente. Mens Nils og Magnus trak sig tilbage, gjorde Erik et rask anfald; med sine ryttere knuste han al modstand og slog straks de langt talrigere fjender på flugt. Magnus blev tilbage med sin hird, og han kæmpede som en løve, men blev fældet, ligeledes biskop Peder af Roskilde. Sagaen fortæller også om, hvorledes Magnus' mærkesmand, den kæmpesterke Sigurd, slog drabelig om sig, indtil han faldt ved siden af sin herre og ven. Henrik Skatelår faldt også i kampen, så Erik fik hævn over denne ondskabsfulde frænde. Tre jydske biskopper lå i deres blod, Thure af Ribe, der således måtte bøde for sin tidligere lumskhed mod Erik, og bisperne af Århus og Vendsyssel, ligeledes en fordreven svensk prælat, den danskfødte biskop Henrik af Vesterås. Endelig blev biskop Adelbjørn af Slesvig, der vistnok kun nødtvungen var gået med ¹⁾, så hårdt såret, at han døde af følgerne halvandet år derefter. Valpladsen og stranden var dækkede med lig, blandt dem de 5 bisper og 60 præster ²⁾. Nils, som ifølge sagaen blev let såret,

¹⁾ Se ovenf. s. 156 f. ²⁾ Tallet på de faldne bisper har krønikeskriverne haft vanskelig ved at fastholde. Roskildekr. S. r. D. I 382 siger, at der faldt 5, men glemmer på dette sted at nævne Ulvkel af Århus, som dog nævnes senere (383). Necr. Lund. S. r. D. III 448 har heller ikke Ulvkel, men de andre 4, Lib. dat. 523 mangler også Thure. Ryårb. S. r. D. I 161 siger, at der faldt 6 bisper, og Sællandskr. S. r. D. II 612 siger, at foruden Peder og Henrik faldt de 4 jydske bisper, og Saxo 655 stemmer hermed (alle de jydske bisper på én nær); de har altså regnet den hårdt sårede Adelbjørn med. Ligeså Knytl. 340. S. r. D. III 53. 303. Nogle steder er

fik en hest og flygtede til skibene; Harald Kesja undslap ligeledes kun med nød og næppe. For den store hær blev det en vild flugt og et stort mandefald. Da det for enhver kun galdt at redde livet, brugte de mænd, der var komne ombord først, våben mod deres egne kampfæller, da de også søgte at komme med og det var for voveligt at vente længer¹⁾. — Blandt dem, der faldt på Eriks side, kender man kun underdiakonen Brant, der havde en præbende ved Lunds domkapitel²⁾. Under angrebet på den fjendtlige hær skal David, en ung søstersøn af Erik, have udmærket sig særlig med sine 300 tyske krigere³⁾. — Kampen ved Fodvig var et brat og forunderligt omslag; den fordrevne og forfulgte Erik stod som sejrherre over en mægtig hær fra næsten alle egne af Danmark og havde nu efter Magnus' fald og Nils' flugt al udsigt til at blive enekonge. Erik Harefod blev til Erik Emune, den mindeværdige. Man forstår godt, at Sakse tilskriver den guddommelige hjælp kampens udfald; den myrdede hertugs sag havde sejret, og en væsenlig hindring for hans helgenry var falden.

I hurtig og hast flygtede Nils og Harald Kesja over Sælland til Jylland; her gjorde Nils sin uværdige brodersøn til medkonge, hvorpå han blev hyldet på Urnehoved thing⁴⁾. Harald fik dog ikke megen glæde af den vær-

bispernes tal vokset til 7. Derimod var det ifølge Sven Ågesøn S. r. D. I 60 kun to biskopper, der „før til Helvede“. S. r. D. I 388 har 3 bisper o. s. v. — Om Henrik af Vesterås, som i Lunds mindebog kaldes H. fra Sigtun, se A. D. Jørgensen Nord. kirk. grundl. 856. — Af tyske kilder er der foruden de anførte Ann. Saxo M. G. h. VI 768.

¹⁾ Saxo 655. Knyttl. 340 f. S. r. D. I 383. ²⁾ S. r. D. III 448. 523. 429. Da alle Skåningerne og ærkebiskop Adser fulgte Erik, må Brant også have kæmpet på Eriks side. ³⁾ Erfurt-årb. a. s. Denne kilde siger, at David og de 300 Tyskere afgjorde hele slaget, Annalista Saxo siger dog kun, at Tyskerne hjalp til. David kendes ellers ikke. ⁴⁾ Roskildekr. S. r. D.

dighed, han så længe havde higet efter. Nils flygtede syd på, uden tvivl for at søge hjælp hos kejseren; kun således bliver det forståeligt, at han drager til Slesvig, der ellers måtte være et af de farligste steder for ham, da Knud Lavard havde levet der og gjort sig elsket af borgerne, så de havde støttet Erik i kampen. Da Nils kom i nærheden af Slesvig, turde han ifølge Sakse heller ikke andet end forhandle med borgerne om fred og fik gisler for sin sikkerhed; det var ifølge det tyske kildeskrift de fornemste i byen, der blev givet som gisler, blandt dem biskoppen ¹⁾. Endnu havde kongen betænkeligheder, men dem fik en ansét borger ved navn Boje fjærnet ²⁾. Og da synes Nils virkelig at være bleven kry, således som Sællandskrøniken fortæller: da hans følgesvende advarede ham for Hetslaget, som Knud havde været oldermænd for, svarede han: „Skulde vi vel være rædde for skindere og skomagere?“ ³⁾. Ad den nordre byport drog han ind i Slesvig, hvor klerkene mødte ham i højtideligt optog, mens borgerne gav deres

I 383. — Saxo 656 siger kun, at Nils gjorde Harald til arving, og først senere (659) siges det, at H. lod sig hylde på Urnehoved thing. Her må dog Roskildekr. foretrækkes. På den anden side gik begivenhederne slag i slag, så det er meget muligt, at Harald først blev hyldet efter Nils' drab. — Sven Ågesøn siger ikke udtrykkelig, at H. blev konge, men antyder det ved at bemærke, at han opholdt sig på sin gård Jelling (S. r. D. I 61). Jelling var nemlig kongsgård.

¹⁾ Ann. Erphesfurd. M. G. h. VI 540. Her fremstilles det som om borgerne ved svig lokkede Nils ind, i det de straks havde foresat sig at dræbe ham; ligesom derfor Knuds mord var fordømt, således fordømmer forfatteren også Nils' mord i Slesvig. — Skulde vi mon her have forklaringen til Roskildekrønikens „infidelis Adelbiørn“ (s. ovent. s. 157)? Det er ikke rimeligt, da biskop A. var gissel og derfor i en altfor farlig stilling til at prøve på svig. ²⁾ Saxo 656. ³⁾ S. r. D. II 612, se ovenf. s. 181 ff.

harme til kende. Snart blev byportene lukkede, gildeklokken lød, og borgerne stimlede sammen¹⁾. Nils' følge rådede den gamle konge til skyndsomst at ty ind i sankt Peders kirke; men det vilde han ikke, skulde han dø, skulde det være i kongsgården; til den søgte han da at nå²⁾. Det synes ikke, som han kom så vidt. Borgerne fór frem og lagde hånd på kongen; da satte hans følge sig kraftig til modværge, men alle faldt for de ophidsede borgeres våben, og dernæst blev Nils dræbt, ifølge de tyske kilder foran (Peders-) kirken³⁾. Det var den 25de Juni 1134, samme dag i året som hertug Knud senere (1170) blev altersat⁴⁾.

Ved Fodvigslaget og kongemordet i Slesvig var Knud Lavard bleven helt hævnnet. Regnskabet var opgjort mellem Knuds sag og hans morderes, kampen mellem de to kongelinjer var foreløbig udstridt. Tillige var to modsatte livsanskuelser tørnet sammen, men den gamle måtte vige for den ny: med Erik kom nemlig den

¹⁾ Sællandskr. a. s. ²⁾ Om kongsgårdens beliggenhed i midten af byen se C. C. Lorenzen Ann. f. nord. old. 1859. Sach s. 55. ³⁾ Saxo 656—7. Sællandskr. a. s. — Helm. I k. 51 (s. 106) fortæller det meget kort. Annalista Saxo M. G. h. VI 768: Pater etiam eiusdem Nicolaus nomine in civitate Slieswic ante ecclesiam cum suis occubuit, insidiose invitatus et infideliter interemptus. Ann. Erphefurd. 540 (Pegav. 256). — Ryårb. S. r. D. I 161 siger, at det var Slesvigs skomagere (sutores), der dræbte kongen. Det kunde muligvis være en misforståelse af kongens hånende ord, som Sællandskr. har optegnet. Læsemåden „sutores“ er tilmed næppe rigtig; M. G. h. XVI 401 har i stedet for dette: littore, altså betegnelse af drabsstedet. Knytl. s. 341 har en længere, noget afvigende fremstilling. ⁴⁾ Necr. Lund. S. r. D. III 450 (jfr. 529) Roskildekr. S. r. D. I 383. — Dr. Hasse tager det for et sagn, at Nils blev dræbt på Knuds helgendag (Schlesw. Stadsr. 117). At han et andet sted tager fejl af dødsdage, er allerede påtalt af A. D. Jørgensen Årb. f. n. oldk. 1880 s. 32.

kultur frem, hvis forkæmper Knud Lavard havde været. Derfor finder man betegnende nok i en gammel kongerække fra 13de århundred Erik Emune sat som den første i den række af konger, der betegnes som „moderni catholici“ i modsætning til „de gamle kristne konger“ (Harald—Nils¹). Erik var altså arvetager af de ideer, Knud havde været opfyldt af. Men hvilken forskel var der for øvrigt ikke på de to brødre! Knud er den vennesæle, ridderlige og ædle skikkelse, hvis fremtræden er et lyspunkt i Danmarks historie, Erik den vilde, hårdhjærtede kriger og den grusomme hersker, der betegner sin vej med blod. Således lader han straks for at sikre sig eneherredømmet sin broder Harald Kesja og hans yngre sønner dræbe; kun Olav undslap i forklædning for senere at begynde en ny borgerkrig. Endnu mere oprørende er hans færd kort forinden mod Haralds ældste søn Bjørn Jærnside, som han kunde takke for sit liv, og som tilligemed sin broder Erik (Diakon) var bleven ham tro, da deres fader faldt fra; deres brøde bestod kun i, at de havde modtaget et hemmeligt bud fra faderen, der ønskede deres råd, og de havde endda rådet ham til helt at forlade Danmark og ikke kæmpe mod Erik, men dog blev de kastede i fængsel ved Slesvig (måske i et af Knuds kasteller); her lovede Erik dem friheden en dag, da han ikke var ædru, men Kristjern, der lige var bleven udløst af sit toårige fangenskab, påvirkede ham i modsat retning, så han troløst lod dem begge drukne i Slien²). — Det var intet under, at der ikke var nogen velsignelse ved en sådan konges styrelse: Venderne plyndrede, og Eriks

¹) S. r. D. I 14 ²) Roskildekr. S. r. D. I 384 f. Sven Ågesøn S. r. D. I 61 (her sættes Bjørns drukning efter faderens henrettelse). Saxo 658—60.

tog til Ryøen, hvor ryttere første gang førtes over havet, fik ingen varig betydning. Kun til at øde Danmarks kræfter og blive skuffet i sine egne ærgærrige drømme blandede han sig i de norske tronstridigheder; mænd, der før havde været hans tilhængere, som Peder Bodilsson og med ham den berømte Eskil, rejste oprør på Sælland mod hans voldsomme hersken, og selv fik han en brat død for Sorteplogs spyd på Urnehoved thing ¹⁾.

2. Folkehelgen og kirkehelgen.

Det er allerede fortalt, hvorledes folketroen straks efter Knud Lavards mord sporede tegn på hans hellighed. Hans mandige, retsindige og oprigtige færd bevirkede, at der ikke var noget, der ligefrem hindrede hans helgenry, men kun hans frygtelige død ved en forræders snigmord gav ham berømmelsen som helgen. De hellige kilder ved Haraldsted betragtedes som underfulde minder om den uskyldig myrdede hertug, og der har uden tvivl foruden kilderne været adskillige jærtegn, som er fortalte med iver og hørte og troede med tillid og begejstring. Indholdet af Roberts tredje bog er nemlig i uddraget gengivet ved „miraculosa“ ²⁾, og senere skrifter antyder også underfulde begivenheder; således taler den danske kongeslægts genealogi om de vidunderlige helbredelser, der skete ved Knuds grav i Ringsted, og Sven Ågesøn og Sællandskrøniken omtaler også undere og tegn ³⁾.

¹⁾ At det var paa Urnehoved thing, siger Sven Ågesøn S. r. D. I 61 (jfr. S. r. D. I 22), og rigtigheden heraf er påvist af A. D. Jørgensen Danske saml. 2 række I 378 ff. og fastholdt imod Steenstrup og Kinch i IV 324 ff. ²⁾ S. r. D. IV 260 — Dette er foruden de tegn, der skete lige efter Knuds død, og som Robert ovenfor havde omtalt. ³⁾ S. r. D. II 159. 611. I 59 f. jfr. Saxo 641.

Men partihadet, som efter Knuds død rasede så voldsomt i Danmark, havde selvfølgelig også indflydelse i denne sag. I den nærmeste tid efter mordet i Haraldsted skov var der dem, der talte ivrig mod Knuds helighed, og det endda i selve Ringsted kloster. Vi lader „Translatio“ fortælle derom (lectio 3—4): „På den tid forestod to klerke den hellige kirke, men begge var de slette. Lastefulde som de var misundte de den myrdede helgen hans herlighed, og de havde travlt med at skjule den mand, som Herren havde gjort åbenbar, under ondskabens skæppe. Men som den stærke fik han dog overmagten, og løgnen måtte vige for sandheden: ingen tro mand vilde fæste lid til de opdigtede klagemål, som blodvidnets anklagere fandt på. Endda blev de ved med deres ondskab, disse mennesker, der vilde myrde ham for anden gang; endnu slettere var de end de første mordere, og de drev deres rænkespil for atter at dræbe den mand, der alt én gang var bleven dræbt uskyldig. Derfor lyttede disse falske profeter til kærlingers dårlige snak og stræbte — men forgæves — at skænde helgenens grav ved at anvende afkog af urene dyr, for at underne kunde vige for denne trolddom og der kunde sættes en stopper for blodvidnets berømmelse. Men selv om slethedens barn havde foresat sig at skade den uskyldige, så formåede han som fjende intet imod ham, fordi han ikke mægtede at få gløden slukt og med sin ondskabs tåge for dunkle den brændende lampe for ham, der slumrede i Herren“. —

Om præster virkelig er gået så vidt som her fortælles, kan vel være tvivlsomt. Ganske vist synes overtroen i høj grad at være gået i retning af trolddom, og præstestanden har ikke altid været hævet over brugen af sådanne midler; men det kunde dog tænkes, at rygтет havde overdrevet, og at modsætningen mellem

tilhængerne og modstanderne af Knud Lavards hellighed er gjort for grell. Men vi har hér et sikkert vidnesbyrd om, at Knud Lavards helgenværdighed straks stødte på bestemt modstand. Og det viste sig, at selv efter sejren ved Fodvig skulde det ikke mangle på nye indsigelser. Knud Lavards helgenry måtte kæmpe sig frem og var for en stor del afhængigt af de politiske forhold i Danmark.

Det var naturligt, at sejrherren Erik Emune, der havde fået kongedømmet ved at hævne Knud Lavard, ærede hans minde og gjorde alt for at fremme hans anseelse som helgen; den myrdede hertugs hæder vilde jo tillige blive hans. I året 1135 skænkede han Benediktinersamlaget i Ringsted store gaver; gavebrevet blev udstedt i selve Fruekirken i Ringsted, vidner var Peder Bodilsøn og kapellanen Rikko, der samme år blev Adelbjørns efterfølger i Slesvig og tre år senere biskop i Roskilde, men dræbt 1139 af Harald Kesjas søn Olav. Erik giver sine gaver til minde om sin grusomt myrdede broder Knud, som han havde elsket fremfor alle, og til Guds og den hellige jomfrus ære¹⁾. Han skænker klosterfolkene årlig og bestandig at oppebære 10 mark af byens midsommergæld til deres klæder, endvidere 6 bol, hvoraf de to på Amager, de fire på Sælland²⁾, endvidere halvdelen af Ringsted lund samt

¹⁾ Thorkelin dipl. I 4: *Fratre meo felicis memoriæ Kanuto crudeliter enecato, ob recordationem ipsius, quem pro cunctis mortalibus unice dilexi ad honorem Dei et stæ Mariæ etc.* (Reg. dipl. hist. Dan. I s. 36 [177] Dän. Bibl. 126 f.). ²⁾ Af de sællandske stednavne, som nævnes her, er Almstofte en lille landsby under Sneslev sogn, Ringsted herred, s. ø. for Ringsted, jfr. Trap III 440. Gly er = Glim, et sogn lidt s. v. for Roskilde, i Sømme herred, anneks til Rorup sogn i Ramsø herred; sognet består af højtliggende god jord og falder noget af mod en å, der løber ud i Lejre å; ved denne findes engbund og tørvemose, jfr. Årb. f. nord. oldk. 1879 s.

alle kongelige rettigheder over de jorder, som allerede var lagte til klostret og vilde blive skænkede i fremtiden¹⁾. I dette dokument stilles jomfru Maria og Knud Lavard sammen²⁾; det tyder på en begyndende helgendyrkelse. — Og dog har det ikke manglet på dem, der gjorde indsigelse mod dette, således rimeligvis biskop Eskil af Roskilde, der senere som ærkebiskop forbød de indledende skridt til Knuds helgenkåring. En sådan holdning har han dog ikke vist af personlige grunde, men af iver for den kirkelige ordning, der ikke kunde tåle

97 f. Trap III 196 f. Bjerge kan være forskellige steder, jfr. Ann. f. n. o. 1863 s. 195. Rådfører man sig med Ringsted klostres jordebog (jfr. ovenf. s. 243 note 1), finder man betydelige indtægter for Bjerre i Arts herred, en lille by på et bakkestrøg i Svallerup sogn vestligst i Sælland, mellem Tisso og Storebelt, jfr. Trap III 294. Det er snarest dette, der er = Bjerge. Mindre sandsynligt er det, at Bjerge er = Bjerred i Terslev sogn. Ringsted herred (Trap III 441), hvor Ringsted kloster ifølge jordebogen også havde besiddelser. Endnu mindre sandsynligt er det, at her skulde være tænkt paa det jyske Bjerreherred eller det skånske Bjæreherred. — I Ringsted klostres jordebog nævnes Almstofte og Glim ikke. Klostrets ejendomme her må senere være blevne bortbyttede, og det kunde tænkes, at de var komne til Roskilde bispestol, da begge landsbyer nævnes i forbindelse med den. I sit testamente eftergiver Absalon biskop Peder Suneson de 48 mark, han har lånt for at købe Almstofte (S. r. D. V 424), og i Rosk. bispest. jordebog nævnes også indtægter og ydelser herfra (S. r. D. VII 53. 124. jfr. 126). Det samme gælder Glim; jordebogen nævner (S. r. D. VII 64) indenfor dette sogn et par steder (Assethorp, nu kun tilstede som Assers mølle jfr. Trap III 197, og Gøderup). Jfr. S. r. D. VII 113. Blandt Roskilde kapitlets brødre, der underskriver dets statuter i 16de årh., nævnes også en Kaspar Andersen, præst til Glim (S. r. D. VI 604).

¹⁾ Klostret havde altså tidligere fået gods, vistnok også af Erik. Ringsted by var den gang endnu krongods, senere blev det byttet for Søborg (Vald. jordeb. 46, jfr. 127 f.)

²⁾ ob reverentiam beatæ Mariæ semper virginis fratrisque mei amantissimi Kanuti.

verdslig indblanding. Der foreligger heller ikke nogen tydelig grund til at antage, at Eskils og Peder Bodilsøns rejsning på Sælland „i frihedens navn“¹⁾ er foranlediget ved kongens bestræbelser for at fremme sin broders helgenry. Endnu mindre kan man på den tid tillægge Eskil den fremsynethed, at med hævdelsen af hertug Knuds hellighed skulde hans egen slægt komme til at træde i skygge for Skjalm Hvides²⁾; ti ingen kunde den gang ane, hvilken betydning den ene af Adser Rigs smådrengs skulde få for Danmark.

Med Knuds helgenry gik det ikke tilbage, efter at Erik Emune var bleven myrdet på thinge. Erik Lam var nemlig knyttet til sin morbroder, og hans fader Håkon havde været blandt hovedmændene for rejsningen til hævn for Knud; på den anden side har denne konge vel ikke kunnet fremme sagen, da det i alle forhold gik frygtelig tilbage for Danmark under hans kraftløse styrelse. I denne tid kom der et brev fra pave Innocentius II (1130—43) til Orm, prioren for Ringsted kloster, hvorved han tog klostret med al dets ejendom i sin særlige beskyttelse; ingen munk måtte forlade klostret uden priorens tilladelse, og intet menneske måtte skade kirken og mindske dens gods³⁾. Knuds minde kunde naturligvis kun have fordel af denne ære, som Ringsted kloster fik. Men syv år efter, i 1146, skete der noget, som var af mere umiddelbar betydning i helgensagen. Vi lader atter her „Translatio“ fortælle (lectio 5—7):

„Femten år lå blodvidnets legeme i jorden, og som underne ved det tog til, voksede hans ry vidt og bredt. Da alle hans efterstræbere nu var faldne, og ligeledes

¹⁾ Saxo 664: sub titulo libertatis. ²⁾ Således Ræder 491.

³⁾ Thorkelin dipl. I 3 f., S. r. D. I 273. Regesta dipl. I s. 37 [182]. Brevet er af 1. Marts 1139.

Erik Emune, der med løvens grumhed skånsefløst øvede drab for at hævne sin broder, fik Erik Spag riget. I hans tid var det, at Valdemar, den hellige hertugs søn, som så længe havde levet ubemærket, trådte frem, fordi han var bleven voksen, og fordi han havde medfødt adel, prægtige egenskaber og frygtløshed. Ved hans side stod hans frænde Sven, en søn af hans farbroder; hans ungdom var prydet med kæk og værdig færd. Ærefrygt for slægtskabet og venskabspagt gjorde disse to ædlinger éndrægtige i alt. Da nu Valdemar vilde sørge for sin faders hædersminde ligesom Sven efter eget ønske for sin farbroders, lagde de råd og besluttede at overflytte hans jordiske levninger fra graven til et skrin¹⁾. Men da det blev bekendt for ærkebiskop Eskil, vilde han have ærefrygten for den romerske pavestol overholdt og imødekom ikke de unge mænds bøn, men vilde drage dem bort fra deres forsæt og forbød i kraft af sin ærkebiskoppelige myndighed, at det måtte ske. Men de påstod, at der var en til sandsynlighed grænsende formodning (om Knuds hellighed), fastholdt deres forehavende, tog benene op af graven og lagde dem i et skrin. Og da de mindedes den ondskab, der tidligere var begået, fjærnedes de ophavsmændene til den uhørte forbrydelse fra den hellige mands hvilested²⁾. Men for at Guds hus ikke længere skulde lide uret af sin præst, udså de med kapitlets samtykke Johannes fra Odense til præst, og da de med kongens tilladelse atter drog til Ringsted, for at forrette deres andagt, betroede de omsorgen for den hellige kirke til hans styrelse. Samme år gav kongen afkald paa sty-

¹⁾ feretrum; dette betyder oftere relikvieskrin, se Migne Handb. d. kath. Liturgie 762. Du Cange III sp. 379. ²⁾ Naturligvis de to præster, der ved trolddom vilde sætte bom for Knuds helgenry.

relsen, iførte sig munkekutten og bød lykkelig verdens dårligheder farvel“ ¹⁾).

Denne fortælling om forholdene i Ringsted 1146 viser, hvor langt kirken i Danmark var fra at have nået den attråede frihed for verdslige stormænds indblanding. Eskil nedlægger her energisk indsigelse mod lægfolks indgriben i kirkens anliggender og henviser til paven, som det alene tilkom at afgøre helgenspørmålet; men skønt han var en myndig og ualmindelig fremragende mand, vover dog to næppe voksne ynglinge at trodse hans bud. Valdemar og Sven forsvarer deres skridt ved at henvise til det ry, som gik om underne ved Knuds grav, og de kunde næppe have udført deres plan, hvis de ikke havde kunnet støtte sig til stemningen hos den sællandske almue og haft hovedmassen af Ringsted munke på deres side ²⁾); måske har Erik Lam, i hvis kongsgaard de unge mænd tydelig nok har været ³⁾), også givet sit minde. — Man ser, at Knud Lavard allerede var helgenkåret af folket, men kirken havde ikke sat sit stempel på hans hellighed, og dens ledere var utilbøjelige dertil, dels vel fordi folket var gået i spidsen på et område, hvor kirken måtte gøre fordring på at have forrangen, dels fordi splittelsen i Danmark ikke var hævet, idet Knud Lavards venner og beundrere stod skarpt over for efterslægten af Nils' og Magnus' parti, og mellemværendet mellem Østdanskerne

¹⁾ At det virkelig var 1146, at Erik Lam blev munk (blandt Knudsbrødrene i Odense), ses af S. r. D. I 14, hvor dette år angives som Svens tiltrædelsesår, og *Necr. Lund.* 433, hvor der siges, at Erik Lam herskede 9 år. ²⁾ Det var således med deres samtykke, at de indsatte den ny abbed. — At han i virkeligheden var abbed, ikke præst (pastor), følger af Sven Eriksøns brev 1148 (se nedentf.) Når munkesamlaget kaldes „kapitlet“, er det heller ikke nøjagtigt. ³⁾ Det er kun med hans tilladelse (rege annuente), at Valdemar og Sven drager til Ringsted „religionis intuitu“.

og Jyderne endnu ikke var afgjort, som de følgende kampe viste.

Det var disse sørgelige kampe i Danmark, der foreløbig hindrede fortsættelsen af dette skridt til Knuds helgentilbedelse. „Da Sven så blev konge efter ham (Erik Spag) — siger „Translatio“ videre i flugt med det lige oversatte stykke — var det ude med freden, der udbrød oprør, og en indre drift æggede selv fredelige mennesker til kamp“. I begyndelsen var kong Svens holdning i Ringstedsagen dog aldeles svarende til hans optræden som prins. Ved et gavebrev af 1148, udstedt i Haraldsted i adskillige stormænds nærværelse ¹⁾ og bekræftet af ærkebiskop Eskil, forøgede han sin faders gaver. Han taler her om, at han af ærefrygt for den hellige jomfru og sin farbroder Knud straks, da han blev konge, har skænket klostret halvdelen af bymarken, en eng og et møllested, og fortæller dernæst om den kannik Johannes, han har ladet vi til abbed for Ringstedkloster. Men nu, da han har fået større magt ²⁾, skænker han klostret Thislund, hele midsommergælden

¹⁾ Biskop Toke af Børglum, prioren Absalon, kongens kapellan Adser, der allerede under Erik Lam havde beklædt denne stilling, Peder Thorstensen, Skjalm Hvides berømte svigersøn, her Karl (jfr. s. 230 note 4), Riber Ulv og Magnus Henriksøn. — Det er værd at lægge mærke til, at netop Haraldsted er gjort til mødested. Jfr. Worsaae Kongegr. i Ringst. ²⁾ Der står endog: *Exinde miseratione Dei omnipotentis, totum regnum Danorum adeptus*. Det havde Sven ikke på nogen måde ret til at sige før i det tidligste efter det første slag ved Viborg (1150). Fastholdes den udtrykkelige årsangivelse 1148, må det forklares således, at Sven kry og overmodig har betegnet sig som enekonge, fordi han ved sin sejr ved Slangstrup havde kastet Knud tilbage fra Sælland, efter at have fået forlig med Eskil, som i begyndelsen stod på Knuds side (1147. Jfr. Saxo 674 f.). Måske bør årstallet rettes; således er brevet sat til 1152 i Helveg: Den danske kirkes hist. til reformat. I 371 (Regesta 2 r. I 18).

af Ringsted og ret til i høsten at kræve dagsværk af borgerne ¹⁾).

Men forholdene vekslede efterhånden. Venskabet mellem Sven og Knud Lavards søn kølnedes; snart blev Valdemar og Knud Magnussøn venner og Sven deres fælles fjende. De ødelæggende kampe endte med blodgildet i Roskilde og slaget på Grædhede (1157). Sagnet vidste snart at gøre Knud Lavard delagtig i hans søns sejr: i drømme skulde han have vist sig for Valdemar, opmuntret ham og budt ham at fylke sin hær på det sted, hvor han så en ravn, der skulde komme flyvende, sætte sig; så skulde han få sejr ²⁾). Valdemar stod som sejrherre og enekonge, støttet af Skjalm Hvides berømte slægt, fremfor alle Absalon; dermed oprandt en lykkelig tid for Danmark, og da først fuldendtes hvad Valdemar havde begyndt som 16 års yngling. Dog var det ikke straks, at det lykkedes ham at få sit ønske opfyldt. Men inden den højtidelige skrinlæggelse kunde finde sted og Knud Lavard kunde blive den kirkelig anerkendte helgen, måtte der endnu arbejdes og strides i mere end ti år.

Det er en selvfølge, at Valdemar I i denne tid styrede hen mod målet ved at forøge Ringsted klostres gods og dermed dets anseelse. Han skænkede klostret Hov kirke i Halland med tilliggende, eng, mark og skov ³⁾), og Eskil bekræftede det senere (vistnok 1170). Valdemars gavebrev er udstedt i Odense, men året 1152, som brevet selv angiver, er sikkert fejlagtigt, da Valdemar ikke den gang kunde kalde sig „de danskes konge“

¹⁾ cum laboribus metendi dictis Dagsuerke. Aktstykket findes Thorkelin dipl. I 11. Dän. Bibl. III 130 f. (Regesta I 39 [199]). ²⁾ Knytl. 371. Om ligheden med sagnene om Odin — end ikke varselsfuglen, raven, mangler, — se Henry Petersen a. afh. 17. ³⁾ Thorkelin dipl. I 12. S. r. D. I 278. Jfr. Regesta I 44 [226].

(rex Danorum); da de andre konger ikke omtales, er det naturligst at henhøre det til efter 1157, men det må dog være fra begyndelsen af Valdemars eneherredømme¹⁾. — Endnu større betydning fik det, at kongen i året 1164 stadfæstede sine forgængeres gaver og forøgede dem rigelig: hvad af Ringsted marker der endnu ikke var lagt til klostret skænkede han nu tilligemed tiende, desuden en gård i Ljunge og en til i Bjarke²⁾, tredjedelen af en skov, et bol i Benløse, tre bol og halvdelen af et fjerde på Møn³⁾. — Også ved andre, mere direkte midler arbejdede kong Valdemar hen mod sit mål, og han har uden tvivl idelig haft sin faders helgenværdighed i tanker. Det var et arbeide, som gik langsomt, og vore historieskrivere har ikke optegnet hans bestræbelser. Men et dokument viser, at han straks, da han var bleven enekonge, samlede ind til at lade Knuds skrin forgylde, således som det sømmede en helgen. Der er nemlig bevaret et brev af 1157 fra Valdemar til Esrom kloster, hvorved han stadfæster et mageskifte med klosterfolkene: de havde fået den lille landsby Urmisruth ved Esrom for en jord i Gundsølille ved Roskilde fjord; men dernæst skøder kongen klostret det halve af Sande by (nu under Tikøb sogn), der i sin tid havde hørt til kongeleiv, men ved en af hans

¹⁾ Regesterne henfører det til 1159. — At brevet er fra begyndelsen af Valdemars eneherredømme, ses af vidnerne: Buris, Henrik Skatelårs søn, kan ikke have været vidne efter 1166, da det gode forhold mellem ham og kongen ophørte; biskop Elias af Ribe døde vistnok 1166, og Englænderen Radulf, der hér nævnes som Valdemars kansler, blev da hans efterfølger på bispestolen. Fremdeles nævnes en provst Lino; men fra 1162 (el. 1163) var han biskop i Odense. Som vidner nævnes endnu Magnus, Erik Lams søn, senere uven med kongen og fange på Søborg, og Fredrik, Valdemars notarius. ²⁾ Se ovenf. s. 272 note 2. ³⁾ Thorkelin dipl. I 20 (Regesta I 45 [234].).

forøgængeres tilladelse var kommen derfra, og nu atter var erhvervet dertil fra ejeren Peder Lagesøn. Denne mand og kongen tilskøder det på den betingelse, at munkene gav en mark guld til at forgyldte hertug Knuds skrin¹⁾. — Endelig modnedes tiden til at kongen kunde fuldbyrde sin tidlige ungdoms planer.

Der var kommen en længe ukendt kraft i Danmark: sårene fra borgerkrigen blev lægte, Venderne blev angrebne i deres hjemland, Ryøen blev erobret, Arkona faldt og Zvanteviths helligdom blev ødelagt. Kirken vandt i indre fasthed og indflydelse på hele livet, dens stræben og dens krav blev bårne frem af mænd som Eskil og Absalon; den hamburg-bremiske ærkebiskops sidste forsøg på atter at tilvende sig højheden over Norden blev tilbagevist, den skånske kirkeret blev given, klostre som Sorø, Vitskøl og Tvis føjedes til de allerede berømte munkeboer, de travle Cisterciensermunke kunde snart opvise marker og haver, man ikke havde set mage til før. Forbindelsen med fremmede kulturmagter, fremfor alle Frankrig, blev nøjere og mere betydningsfuld, de boglige sysler begyndte at blive mere almindelige, og folkeånden var vågnet til stordåd og selvfølelse. Da var hindringerne for Knuds helgenkåring bortryddede, og den berømmelse, kong Valdemar fik, kastede glans over den myrdede hertug, hvis hellighed almuen næppe længer turde tvivle om. Der stod kun tilbage at få kirkens stadfæstelse på folkets valg.

Først forhandlede Valdemar med ærkebiskop Eskil,

¹⁾ Codex Esromensis v. O. Nielsen (Kbhvn. 1880—81) s. 94: ... tam ipse idem Petrus quam nos pariter eam (o: Sande) scotauimus et modis, quibus congruebat, quod fecimus, stabiluimus, attamen ipsi fratres, ut hoc factum ratum foret et indissolubile in perpetuum, ad deaurandum patris nostri Canuti scrinium marcam auri apposuerunt. Jfr. Thorkelin dipl. I 28. Regesta I 42 [218].

som nu viste sig imødekommende¹⁾. Dernæst henvendte han sig til paven. Kong Valdemar havde to ønsker at forebringe; det ene var Ryøens underlæggelse under Roskilde bispestol, og intet var rimeligere, da Roskilde-bispen Absalon havde bidraget så væsenlig til øens erobring; det andet var Knuds helgenkroning, der så længe var bleven forberedt. Derfor drog nu en sendefærd til Rom, ledet af Sverigs nye ærkebiskop, Stefan, og for øvrigt bestående af Englænderen Brienne, abbed for klostret i Kalø, der var omdannet til Cisterciensersamslag²⁾, magister Johannes, der særlig mødte som kongens afsending, og Absalons klerk Walter³⁾. — På den tid var Alexander III pave (1159—81), en af middelalderens betydeligste mænd og navnlig bekendt for sin strid med kejser Frederik I. Gerne vilde han gøre noget for Danmark; måske har han som snild politiker villet bidrage sit til at drage kongen bort fra den halve afhængighed af den tyske kejser samtidig med at han fremmede den danske kirkes tarv. Begge Valdemars ønsker blev opfyldte. Den 4de Nov. 1169 udstedte Alexander III et brev til Absalon, hvorved Ryøen (insula Rø nomine dicta), som kongen havde erobret fra de vilde hedninger, lægges under Roskilde stift⁴⁾. Fire dage senere skrev paven to breve om andre nordiske kirke-

1) Transl. l. 8: Super hoc archipresulem Esillum prudenter consuluit. Qui sane incedens, sapienti satisfacit. 2) 1172 flyttedes det til Øm. 3) De nævnes i pavebrevet til Absalon Thorkelin dipl. I 252. I det andet samtidige brev af 8. Nov. 1169 angående Knuds helgenværdighed (Thorkelin I 27) nævnes kun „den upsalensiske ærkebiskop og de, der har fulgt ham“. Ligeledes Translat. l. 8. — Om Brienne se Exord. caræ insulæ S. r. D. V 238. 243 f. 246 f. 257. 259. Om Walter se Absalons testamente S. r. D. V 425 (jfr. s. 451. 453: Suhms note) S. r. D. V 134. Thorkelin dipl. I 33. 4) Thorkelin I 252 (Regesta I 46 [241]).

forhold; det ene var en formaning til Ribe kanniker om at vende tilbage til den augustinske regel og lyde deres biskop¹⁾, det andet var det dokument, hvorved folkehelgenen „Knud hertug“ blev kirkehelgen²⁾. Bullen er udstedt i Benevent og stilet til ærkebisper i Lund, det apostolske sædes legat, til bisper, abbeder, priorer og andre prælater i den danske kirke. Det hedder her: „Ved brevet fra vor kære søn i Kristus, den berømte V(aldemar), de danskes konge, ved Eders skrifter og ved udførlig fremstilling af vor ærværdige broder, ærkebiskoppen af Upsala, og dem, som er komne med ham, har vi erfaret, hvorledes den mindeværdige Knud, for-dum de danskes hertug og den ovennævnte konges fader, i levende live viste sig som en hæderlig mand med priselig vandel, og hvorledes der efter hans død er udsprungen en kilde ved hans grav, en blind er bleven seende, og den almægtige og barmhjærtige Gud værdigedes at virke mange andre kraftige undere, som den ovennævnte ærkebisp og hans ledsagere var rede til at bekræfte med éd, om vi ønskede det.“ — Man ser heraf, at der er oversendt paven skrifter om Knuds liv og underne ved hans grav; utvivlsomt har et sådant skrift ligget til grund for de ofte benyttede udarbejdelser „Knuds levned“ og „Translatio“, ja læsestykkerne er vel en ordret gentagelse, hvortil der er føjet en slutning, handlende om Ringstedmødet. Ligeledes ser man, at kongen har henvendt sig til paven i et brev, som man

¹⁾ Regesta a. s. [242]. ²⁾ Thorkelin I 27. Regesta a. s. [243]. — Det er rimeligt nok, at Alexander III senere på året, efter at afsendingene var rejst, har skrevet de tre breve om flytningen af klostret i Veng til Kalø, et til kong Valdemar, et til Absalon og et til abbed Brienne (S. r. D. V 244 f. Regesta a. s. [246—8]). Samtidige med de ovenfor omtalte breve kan de ikke være, da det ene var til Brienne, der som afsending var tilstede hos paven.

desværre ikke har. — Paven skriver dernæst, at han efter samråd med brødrene har anset det for ret at indføre Knuds navn på helgenlisten, og ved sin apostolske myndighed bestemmer han, at hans „fødselsdag“ skal fejres d. 25de Juni; legemet skal da skrinlægges, og lovtaler skal lyde over helgenen, som sig hør og bør.

Da Valdemar ved sendefærdens hjemkomst havde hørt om det gode udfald, sammenkaldte han en stor rigsforsamling i Ringsted til sankt Hans dags tiden 1170. Også udliggerhæren, der på flåden skulde værne kysterne mod Østersøens røvere, fik bud om at være tilbage til højtiden¹⁾. — Ved den fastsatte tid strømmede stormænd fra alle egne af riget sammen til den gamle thingby, hvis anseelse nu skulde stige så mægtig. Her mødte de to ærkebisper, Eskil fra Lund og Stefan fra Upsala, de syv danske biskopper, Absalon af Roskilde, Simon af Odense, Sven af Århus, Radulf (Ralf) af Ribe, Tyge af Børglum, Nils af Viborg og Fredrik af Slesvig; tillige mødte en norsk biskop, Helge af Oslo. Tilstede var endvidere en mængde klerke, verdslige stormænd og „en talløs almue“²⁾. Her så man den smukke og anselige kong Valdemar, selvfølgelig omgivet af sin hird. Til denne store skare sluttede udliggerhæren sig; den kom hjem med sejr over estiske og kuriske sørøvere, ført af kongens tapre søn Kristoffer, hvis liv havde været i fare, og Esbjørn Snare; denne berømte vovehals var ilet kongesønnen til undsætning, og i den vilde kamp var han bleven såret og havde nær mistet livet. Blandt andre krigere så man Stig Hvidlæders to raske sønner, Niklas, der først af alle var trængt ind i røvernes træborg, og Åge, som havde reddet sin broder i dødsfaren³⁾; et stort sår på halsen vidnede om

¹⁾ Saxo 846 f. notæ uber. 344. Translat. l. 8. ²⁾ Lunde-
arb. S. r. D. I 242. ³⁾ Jfr. ovenf. s. 138.

hans kække færd i kampen. På grund af de danskes uforsigtighed var sejren dog dyrekøbt, flere gæve mænd var faldne for fjendens våben, blandt dem to af Absalons bedste riddere¹⁾. Men sorgen over de faldne har sikkert hurtigt tabt sig i den store folkehøjtid.

Var det en storartet forsamling, så var det også usædvanlige og betydningsfulde begivenheder, man fik at se på Ringstedmødet. Her skulde ikke blot Knud Lavard skrinlægges, men også Valdemars syvårige søn Knud skulde kongekrones; det skulde være en stadfæstelse af det valg, hæren tidligere havde foretaget på skibstinget ved Strela²⁾. Men denne udvælgelse i faderens levetid og den kirkelige kroning var noget helt nyt i Danmarks historie, en skarp modsætning til den tidligere usikkerhed i tronfølgen, der havde bevirket så store ulykker. Tillige skulde der forhandles om fred med Norge; den norske biskop var kommen som afsending fra Erling Skakke, som havde haft krig med Valdemar. Han havde nemlig ikke villet overlade den danske konge Viken, som han havde lovet ham som løn for den hjælp, Valdemar vilde yde hans søn Magnus til at få Norges kongekrone. Erling havde nået sit mål uden dansk hjælp, men Valdemar krævede alligevel Viken, og da det blev afslået, blev følgen gensidige hærgningstog, indtil der nu blev gjort ende på denne tvist³⁾.

Først foregik skrinlæggelsen med stor højtidelighed; den nye helgens ben blev bårne til altret, og dér, på det mest ærede sted i kirken, blev de silkesvøbte lagte i et kostbart skrin. Som den danske kirkes overhoved forestod ærkebiskop Eskil den hellige handling, men Absalon hjalp ham som biskop i det stift,

¹⁾ Saxo 848—52. ²⁾ Saxo 805. Knytl. 382. ³⁾ Saxo 852 f. Knytl. 388 f. Heimskr. 800 ff.

hvor højtiden fandt sted¹⁾. Efter pavens forskrift må der være blevet holdt prædken med lovtale over helgenen og sunget hymner til hans ære. Ifølge Sællandskrøniken udbrod den store skare klerke, munke, lægfolk og kvinder i råbet: Lovet være den herre Jesus Kristus, som gjorde den hellige Knud til Sællands skyts-helgen!²⁾. — Dernæst indviede Eskil den lille Knud til konge, og i purpurkåben, på kongetronen, hyldedes han af folket; det var som om ærefrygten for kongen og præstestanden forøgedes ved denne første kirkelige kroning. På mødet forkyndte endelig biskop Helge, understøttet af den svenske ærkebiskop, fred fra Norges side; det egenlige forlig mellem Valdemar og Erling personlig fandt senere sted i Randers³⁾. — Ringstedmødet var en mærkedag i Danmarks historie, den 25de Juni 1170⁴⁾.

Ringsted var i øjeblikket at betragte som rigets første by, den blev kongestad i særlig forstand. Statelig knejsede den ombyggede kirke, æret som gemmested for Knud hertugs relikvier og ikke blot viet jomfru Maria, men også sin nye helgen. Klostret blev fremdeles rigt

¹⁾ Således mener jeg, Saksens og Sællandskrønikens beretninger kan forenes. Saxo 852 hedder det, at Eskil forestod det, da det tilkom ham, Sællandskr. S. r. D. II 616 siger, at Absalon besørgede skrinlæggelsen, da det hørte til hans pligter. Den ene behøver her ikke at udelukke den anden; for denne højtide har der nemlig aldrig været foreskrevet en bestemt ritus, jfr. Migne Handb. d. kath. Lit. 760. ²⁾ Anf. st. ³⁾ Jfr. de s. 284 note 3 anf. st. ⁴⁾ Året: Transl. l. 8. Sællandskr. S. r. D. II 616. Næstvedårb. S. r. D. I 369, jfr. IV 287. 591. Tab. Ringst. S. r. D. IV 278, IV 226, II 435, og efter dette senere angivelser som S. r. D. I 178. 278. 341. — Mange skrifter, deriblandt Lundeårb. S. r. D. I 241 og Ryårb. S. r. D. I 161, har 1171, et enkelt (S. r. D. I 389) 1168. — Angående dagen er der ingen uoverensstemmelse; foruden i pavebrevet findes den i Transl., Tab. Ringst., Lib. dat. Lund. 278, det plattyske passionale S. r. D. IV 277, Sællandskr., Knytl. 334 (dagen efter Jon baptistas messe) o. s. v.

udstyret med gaver og rettigheder. Kong Valdemar kundgjorde, at han til Guds, jomfru Marias og hellig Knuds ære stadfæstede, at enhver, der gav noget af sin hovedlod til Ringsted kirke, skulde være fri for al kongelig tyngge¹⁾. Erkebiskop Eskil gav klostret et kapel med tilliggende, tiende og fiskeri i sognet Hov i Halland, hvor kirken med tilhørende jord allerede hørte til Ringsted kloster²⁾. Biskop Absalon skænkede betydelige dele af bispestolens indtægter, så Ringsted ikke blot blev hovedbyen i Midsælland, men også for Vestsælland, altså på Slagelses bekostning; munkene i jomfru Marias og Knuds kloster fik nemlig to pengeindsamlinger, det hele „Knuds-skud“ fra Sælland — hvilket allerede før var bestemt — og Marieskuddet fra Vestre og Middel syssel³⁾. — Det bidrog også til at give Ringsted berømmelse, at almuen på et landsting hér d. 21de Juli 1171 vedtog Absalons sællandske kirkeret, en efterligning af Eskils skånske; Roskildebispens ret indskrænkedes i nogle henseender, men til gengæld fik han fuld bispetiende⁴⁾.

¹⁾ Brevet der er uden år, findes Danske magazin I 70 (i „Beskrivelse om Ringsted-Kloster“) jfr. Regesta I 47 [254]. Det hedder heri: *Igitur universitati vestræ notificandum duximus, quod ad honorem Dei et beatæ Mariæ virginis et ad reverentiam Sancti Kanuti Martyris, regali edicto simul et donativo collatum confirmamus, ut quicumque deinceps capitalis suæ substantiæ (partem) eidem Ecclesiæ (Ringstadensi) contulerit, liber et immunis sit ab omni regalis justitiæ debito et exactionis jure.* ²⁾ Brevet (uden år) findes i Dän. Bibl. III 138 f. jfr. Regesta I 47 [252]. Om Hov jfr. ovenf. s. 278. ³⁾ Brevet (uden år): Thorkelin dipl. I 29, jfr. Regesta I 48 [261]. — „Skud“ (skot) kommer af skyde, jfr. tilskud, indskud, sammenskud. Se A. D. Jørgensen: Ny kirkehist. saml. V 871. Nord. kirk. grundl. 547. — Alle tre breve er sikkert at henhøre til 1170. ⁴⁾ Sæll. kirkeret udg. af P. G. Thorsen sammen med Valdem. sæll. lov (1852). År og dag s. 74.

Men det var ikke blot i den nærmeste tid efter skrinlæggelsen at Ringsted blev så æret og udmærket. Både den biskoppelige og den kongelige gavmildhed fortsattes. Den berømte Peder Sunesøn, Absalons slægtning og efterfølger i Roskilde, lagde til Ringsted kloster sankt Johannes kirke i byen selv, kirken i Benløse (nu anneks til Ringsted) og tienden af Benløse sogn¹⁾. Ved et brev, udstedt i Ringsted den 23de Maj 1177, bekræftede kong Valdemar abbeden i Ringsted „Pain“ (vel snarere Pani ɔ: Påne) i besiddelse af halvdelen af Halsted kirke i Nørre herred på Låland²⁾; han udtaler her sin vished om ved de retfærdiges opstandelse at få lod med dem, der af kærlighed til Gud var kirkens velgørere³⁾. Brevet blev udstedt i nærværelse af Ringstedabbeden selv, som kongen havde indsat, munkene og en mængde riddere og præster. — Efter Valdemars død vedblev kongehuset at betænke klostret med gaver. Kongen, Knud Valdemarsøn, bestemte ved et slags testamente, at halvdelen af hans arv skulde anvendes til gudelig brug, og deraf skulde klostret i Ringsted atter have halvdelen; dog forbeholdt han sig at forandre dette efter behag. Hans broder hertug Valdemar tog for sit vedkommende samme bestemmelse. Deres moder, enkedronning Sofie, gav sin halve arvedel til sankt Knud, dog med samme forbehold. En ligeså stor del af sit gods gav Sune,

¹⁾ Danske magazin I 71 f. jfr. Regesta I 64 [410—12]. Om Benløse se Trap III 430. ²⁾ Dän. Bibl. III 139 f. jfr. Regesta I 52 [292]. Halsted jfr. Trap IV 378 f. — Pain er måske at rette til Pani ɔ: Påne. Dette navn haves i Islenzk fornkvæði (v. Sv. Grundtvig og Jón Sigurðsson) nr. 22 s. 128 f. Denne Ringstedabbed forekommer også (under navnet Pain) som medunderskriver af et andet dokument Thorkelin dipl. I 266. ³⁾ . . . credens me in resurrectione justorum partem habiturum cum eis, qui diligentes Deum decorem domus Domini collationibus beneficiorum amplificare studuerunt.

kongens marskalk, dog uden noget forbehold, og hertug Valdemars kapellan Ægidius. Kongens kapellan Duko og to andre mænd gav hver 4 mark sølv, mundskænken Rodengar 1 mark guld, Niklas, som skrev testamentet, 2 mark sølv. Det var en glimrende gavesamling¹⁾. — Også i den følgende tid mindedes Ringsted kloster ved gaver fra landets store, skønt det naturligvis ikke vedblev at være en magnet for gavmildheden i så høj grad som i Valdemarstiden.

Også den pavelige velvilje gav sig til kende. Cølestinus III (1191—98) udstedte d. 26de Febr. 1192 en kundgørelse til Ringsted abbed og munke, der gav dem ret til i den følgende tid at beholde alt hvad de fik som gave og stadfæstede dem i besiddelsen af det allerede modtagne²⁾. Her nævnes særlig Marieskud af de to sysler, dernæst gaver og almisser, som skænkedes af dem, der valfartede til Knuds grav, endvidere Knudsskud fra hele Sælland og Halland og del i Margreteofret (i Østsælland) og Knud martyrs (o: konges) offer. Paven anerkender deres bryders og landboers frihed for kongeligt krav og deres egen kongelige ret over dem, som Valdemar havde givet dem. I det følgende indskærper paven blandt andet munkenes forpligtelse til aldrig at forlade klostret uden abbedens tilladelse (*stabilitas loci*), og klostret får ret til, når interdikt hviler over landet, at holde stille gudstjeneste uden klokkeringen og for lukkede døre, og det får fri ret til at give gravsteder til dem, der udtaler det i deres testamente og sidste ønske (og dermed tillige skænkede en gave), når det da ikke er banlyste personer.

¹⁾ Suhm VIII 707. 399. jfr. Regesta I 68 [455]. Brevet er uden årsangivelse, snarest at henføre til 1197, i alt fald inden dronning Sofies død d. 5te Maj 1198. ²⁾ Dän. Bibl. III 140. Danske magazin I 71, jfr. Regesta I 64.

Dette sidste punkt var af overordenlig stor betydning. Ti det synes straks at have været Valdemars hensigt, at Ringsted klosterkirke skulde rumme kongegravene. Knud hertug måtte naturligvis blive kongefamiliens særlige skytshelgen, det kunde være den en støtte overfor folket ¹⁾; derfor skulde Knuds efterkommere have deres hvilested i nærheden af den hellige stamfader og ligesom nyde godt af hans værn. I den følgende tid blev virkelig kongehusets medlemmer begravede dér, når de da ikke døde fjærnt fra Ringsted. En gammel pergamenttavle giver en fortegnelse over kongegravene og deres indbyrdes beliggenhed ²⁾. — Den første af kongehuset, der blev begravet tæt ved Knuds helgenskrin, var Valdemars og Toves raske søn Kristoffer, der havde beklædt samme embede som sin farfader Knud og udmærket sig i Venderkampene; han var kun i begyndelsen af tyverne, da han døde d. 15de Juni 1173, og hans lig blev jordet i midterskibet ved koropgangen tæt sydøst for Knud Lavards oprindelige hvilested ³⁾. Til venstre for ham blev hans fader kong Valdemar I begravet i Maj 1182 under stor landesorg; dronning Sofie fik (1198) plads ved hans side. Kong Knud blev begravet i kirken 1202, hans søster Rikiza, enke efter den svenske konge Erik Knutson, fik (1220) plads ved sin broders side ⁴⁾. Ved siden af dem er der en ejendommelig gruppe af grave: den store Valdemar II († 1241) ligger begravet mellem sine to dronninger, den milde, folkekære Dagmar († 1212) til venstre og den skønne, men ilde lidte Be-

¹⁾ Jfr. Worsaae Kongegr. i Ringst. 17. ²⁾ S. r. D. IV 278. Facsimile i „Kongegr. i Ringst.“ ³⁾ Tab. Ringst. 279 har fejlagtig sat hans død til d. 11. April 1166. Det rigtige har Ryårb. S. r. D. I 163. Lundearb. S. r. D. I 242. Sællandskr. S. r. D. II 619 o. fl. a. ⁴⁾ Knuds dronning Gertrud blev begravet i Væ i Skåne.

rengaria († 1221) til højre. Den unge Valdemar (III), Valdemar Sejrs og Dagmars søn, ligger begravet næst ved dem med sin hustru Eleonore af Portugal; døden bortrev samme år (1231) begge de unge ægtefæller. Den næste grav rummede Knud, Valdemar II's uægte søn, hertug af Låland († 1260); ved hans side lagde man senere hans søn Erik af Sønder-Halland; ved deres fødder blev Kristoffer Is tidlig afdøde søn Valdemar begravet. Kong Kristoffer havde allerede 1257 ladet sin ynkelig myrdede broder Erik Plovpenning's legeme bringe fra Slesvig til Ringsted klosterkirke; men for øvrigt er der nu brud på rækken. Endelig fik Erik Menved og dronning Ingeborg en pragtfuld grav i kirken 1319; ved kongens venstre side havde hans moder Agnes († 1304) fået hvilested. Nærmest ved denne gruppe blev den forjagne svenske kong Birger, Ingeborgs broder († 1321) begravet, og ved hans side hans dronning Margrete, Erik Menveds søster († 1341). Hermed ender rækken af kongehusets grave, og Ringsted's anseelse daler fra den tid. — Flere berømte stormænd fik også deres gravsted i klosterkirken, således tre af Sunesønnerne, Torben, som faldt i Meklenburg, og Ebbe og Lars, der faldt i slaget ved Lena 1208¹⁾. — Kirken gik ikke fri for ildsvåder, som mange af vore betydeligste kirker har lidt under; den blev således til dels ødelagt ved ildebrand i året 1241, kort efter at den største af kongerne var bleven begravet der²⁾; men den blev fornyet og indviet af en engelsk biskop (1268³⁾. I året 1300 hærjede ilden atter Ringsted kirke⁴⁾ og foranledigede ny ombygning.

Knud hertugs jordiske levninger henstod altså i

¹⁾ Hvitfeldt 164. Worsaae Kongegr. i Ringsted 23.

²⁾ Worsaae 29. ³⁾ S. r. D. IV 24. ⁴⁾ Worsaae 31 (S. r. D. II 636).

helgenskrinet på (eller i) altret, og man valfartede derfor til Ringsted og bragte gaver til hans kirke. Mindre stykker af Knuds legeme er dog komne bort fra helgenskrinet ved bytning eller som gave; Franciskanermunkene i Roskilde havde nemlig erhvervet noget af helgenen, blandt andet lidt af hans hoved, måske underkæben, der lod sig skille fra det andet ¹⁾; men hvornår og hvorledes det er sket, vides ikke. Derimod véd vi med sikkerhed, hvorledes nogle af knoklerne i slutningen af den katholske tid kom til Slesvig. Det er en mærkelig, noget gådefuld begivenhed i året 1513, der er kommen til folks kendskab ved et eksemplar af Kristjern Pedersens udgave af Sakse (1514), hvor ejermanden har føjet fortællingen om den til i randen ved fol. 127, og hans ord har vægt, da han har været øjenvidne til det, han beretter: Da den sidste katholske biskop i Slesvig, Gotskalk Ahlefeldt, havde været i København (Juni 1513) for at hylde Kristjern II, kom han på hjemvejen med sit følge til Ringsted. Her lod han Knud Lavards grav (sepultura) i korets midte åbne; men fugtigheden havde gjort det meste af Knuds legeme til støv, kun få knokler lå tilbage; af dem tog biskoppen nogle med sig. — Skønt Knuds skrin ikke udtrykkelig nævnes i denne fortælling og der kun tales om hans „grav“, må det dog have været hans helgenskrin, der er tænkt på, og dermed stemmer det, at det stod i korets midte ²⁾. På-

¹⁾ S. r. D. VIII 278 (her siges blot: de sancto Kanuto martire) 296. Henry Petersen s. 40) anser „de capite“, som står sidstnævnte sted, for en skrivfejl for „de cappa“.

²⁾ Worsaae (Kongegr. i Ringst. 40) har betænkeligheder ved at forstå „sepultura“ som Knuds skrin og tænker sig da, at øjenvidnet til denne begivenhed har husket fejl og skrevet korets midte for kirkens midte; Knud skulde da allerede før reformationen være bleven flyttet ned til sin oprindelige grav. — En sådan hukommelsesfejl forekommer mig mindre sand-

faldende er det, at Ringstedabbeden tillader den fremmede biskop at tage nogle af knoklerne; vi mangler desværre nærmere oplysning i denne sag. Men hvad der var tilbage af helgenlevningerne blev endnu æret; i sit testamente (1529) giver således den næstsidste Roskildebisp Lage Urne en sølvskål på 16 lod til ære for Knud hertugs relikvier i Ringsted (ad venerationem reliquiarum s. Canuti ducis in Ringstade¹⁾).

Efter reformationen blev Knuds hoved med kendeligt hug i forevist som en historisk mærkværdighed i Ringsted kloster; senere skal det være bleven overladt til Katholikerne og opbevaret i St. Denis i Frankrig²⁾). Det øvrige af Knuds legeme — det må jo have været meget lidt — blev atter jordet i den første grav³⁾). En sten med latinsk indskrift og Slesvigs våben med de to løver blev til hertug Knuds ære sat over dette gravsted af en af Fredrik IIIs rigsråder, landsdommer Jørgen Seefeldt († 1661), der var kongelig befalingsmand på Ringsted kloster⁴⁾). — Ved gravens åbning d. 4. Sept. 1855 fandt man en mængde fyld fra senere tid; dybest i graven kom dog noget til syne, der kan have været minder om Knud, nemlig noget af bunden af en trækiste og bordter og stykker af silketøj, der af ælde var bleven brunt⁵⁾).

synlig end at han har brugt det almindelige ord for grav i steden for udtrykkelig at betegne helgenskrinet. Endnu usandsynligere er det, at man inden reformationen skulde have handlet således med de helgenlevninger, der havde givet Ringsted kloster dets betydning. Manglede tiden end inderlighed og varm følelse for den katholske lære og gudstjeneste, stod den dog næppe på et så frit standpunkt overfor helgenvæsenet, som Worsaae nødes til at antage.

¹⁾ Danske Magazin 3 r. III 215. Jfr. Henry Petersen s. 36. ²⁾ Se Worsaae Kongegr. i Ringst. 41, jfr. Suhm Saml. t. d. danske hist. II 117. ³⁾ Worsaae s. 40 ⁴⁾ Anf. st. ⁵⁾ Kongegr. i Ringst.: Beretningen om udgravningen ved Herbst s. 55.

— Da Katholicismen faldt, blev Knuds helgenskrin berøvet sine kostbare prydelser¹⁾, uvist hvornår, måske i Grevefejdens tid, og hvad der senere blev af det, véd man ikke.

Af Knuds klædning var der i middelalderen dannet relikvier i stor mængde. Abbed Birger lod tilbygge et tårn på Ringsted kirke (1475); i spirets knap blev der blandt andre helgensager indlagt stykker af Knud hertugs kappe og svededug. Trods dette og trods det, at mange stykker kom andensteds hen, har klostret endda haft noget tilbage af hans klæder at forevise de andagtsfulde pilegrimme; endnu længe efter reformationen viste man hér et kjortelærme som en forhenværende helgenlevning²⁾. — Vor frue kirke, den ældste kirke, vi kender i København, rejst af Peder Sunesøn som stenbygning³⁾, havde en meget rig relikviesamling, hvor der da også fandtes minder om Knud Lavard: i et sølvskrin i form af et hus med et biskopsbillede øverst var der ifølge fortegnelsen foruden andre sager noget af „hellig Knud hertugs og martyrs“ kappe, og i et lille sølvhus med s. Blasius' billede noget af Knuds øvrige klæder⁴⁾. Gråbrødrene i Roskilde, som havde lidt af Knuds knokler, besad også stykker af hans klædning, særlig kappen, og af hans svededug, fordelte i et sølvrelikviarium, et par trææsker, et lille kors med stene o. s. v.⁵⁾. Også Gråbrødreklostret i København, det ældste københavnske kloster, havde en stor relikviesamling, deriblandt noget af hertug Knuds kappe i en elfenbensæske, og andre

¹⁾ S. r. D. III 385. ²⁾ Worsaae s. 40 f. ³⁾ H. F. Rørdam Københavns kirker og klostre i middelald. s. 10. Helveg Den danske kirk. hist. I 491. ⁴⁾ S. r. D. VIII 262, jfr. 265. 263. ⁵⁾ S. r. D. VIII 270. 277. 279. 280. 294. 298. 299. 302. 303. Svededugen: 271. 300. 305.

dele af hans klædning og nogle relikvier af ham, som ikke er nærmere betegnede¹⁾.

Alt dette tyder på en kraftig helgendyrkelse af Knud Lavard på Sælland, og det var jo en selvfølge, da han særlig var Sællands skytshelgen²⁾. Utvivlsomt har tiden tilintetgjort mangt et vidnesbyrd om den ære, man viste hertughelgenen på den ø, der stod under hans værn³⁾; men nogle minder om ham kender vi dog, som viser, hvor stor hans kirkelige betydning har været. Således havde Knud hertug et alter i Roskilde domkirke⁴⁾, og i denne kirkes kannikekor hang endnu i forrige århundred en trætavle med hertug Knud i fuld rustning og med rød kappe; muligvis hidrørte billedet fra dette alter⁵⁾. I Helligtrekongers kapel ved domkirken findes der fra Kristjern Is tid et meget utydeligt kalkmaleri, forestillende Knud Lavard med hertughat; da der svarende dertil er et billede af Norges skytshelgen, Olav den hellige, og da Kristjern I den gang netop var konge i Danmark og Norge, men ikke i Sverig, synes det, som om hertug Knud her endog er malt som hele Danmarks skytshelgen⁶⁾. Helgenmessen i det roskildske breviarium er jo også et vidnesbyrd om hvorledes Knud blev dyrket i den gamle domkirke.

Det er en selvfølge, at Knud Lavard også er bleven æret som helgen udenfor Sællands stift; helgenmesserne

¹⁾ S. r. D. VIII 286. 290. 291. 382. 385 (her står kun „de s. Kanuto“ uden tilføjelsen duce, men da ellers Knud konge er tydelig betegnet, må her sikkert menes Knud hertug).

²⁾ Jfr. Sællandskr. se ovenf. s. 285. ³⁾ Det vides ikke, om det sankt Knuds alter, der fandtes i Køge, var viet Knud konge eller Knud hertug, men det sidste er rimeligt nok (Ny kirkeh. saml. VI 225. 227).

⁴⁾ I Lage Urnes testamente skænkes der til dette 5 mark voks. Danske magazin 3 r. III 214. ⁵⁾ Steen Friis: Rosk. domkirke 65. Henry Petersen 36.

⁶⁾ Henry Petersen 36 f. Her anføres et par andre træk der kunde tyde paa det samme.

fra Slesvig, Odense og Lund, alle børn af Ringsted-legenden¹⁾ er tilstrækkelige vidnesbyrd derom. Hertughelgenens dyrkelse strakte sig også ud over disse byer; således havde Viborg domkirke flere relikvier af ham²⁾, og fra Karmeliternes Mariakloster i Århus er der et vidnesbyrd om, at Knud hertug er dyrket jævnsides Knud konge³⁾. Nylig er der fremdraget to kalkmalerier, rimeligvis fra kong Hans' tid eller lidt derefter, i Skive kirke og Hvidbjærg kirke vest derfor, hvor Knud hertug er afbildet med rigsbanneret Danebrog; det er vægtige vidnesbyrd om Knud Lavards høje helgenrang⁴⁾. Ja endog udenfor Danmarks grænser blev han æret: man havde små relikvier af ham i et sølvkors, der var relikviagemme et sted i Norge⁵⁾; man ærede også Knud hertug i Sverige, som det kan ses af helgenmessen fra Vesterås, i Lybek, som det plattyske passionale viser⁶⁾, og, som det synes, også i Lüneburg⁷⁾. Det er rimeligt nok, at der har været endnu flere steder, hvor Knud blev æret som helgen, men vi er ikke i stand til at angive dem.

Det er allerede sagt, at Knud afgjort var folkehelgenen, inden han blev kirkehelgenen. Men folket glemte ham ikke heller, efter at paven havde kanoniseret ham, og den folkelighed, hertug Knud havde nydt i levende live, svigtede ikke hans minde. Den ejendommeligste samfundsdannelse i middelalderen hos det danske folk var gilderne, og Knuds navn spiller en stor rolle

¹⁾ Se ovenf. s. 13 f. ²⁾ M. R. Ursin Stiftsstaden Viborg (Kbhvn. 1849) s. 120. ³⁾ C. Bruun: Meddelelser fra d. st. kgl. bibliothek I 79. ⁴⁾ Henry Petersen Årb. f. nord. oldk. 1888. ⁵⁾ Danske magazin III 3. ⁶⁾ Jfr. ovenf. s. 14. ⁷⁾ Suhm IX 634.

i forbindelse med disse borgerlag. Det måtte man også vente, da han var berømt som den kongeætling, der havde taget sig af Slesvig borgere og været Hetslagets oldermann. Det synes, som om Knud hertug her har haft en stor forrang for Knud konge — der heller ikke efter sin død ubetinget nød folkegunst — indtil i en senere tid kongen som den fornemmere fortrængte hertugen på flere steder¹⁾. Blandt de mange danske Knudsgilder, vi kender, er flere, og det til dels de ældste, broderskaber med Knud hertug som skytshelgen, nogle har Knud konge til skytsherre, og nogle kaldes i al almindelighed Knudsgilder uden at det er muligt at afgøre, hvem af de to helgener der er bleven æret ved gildebrødrenes sammenkomster. — Slesvigs gilde, der uden tvivl har udviklet sig af Hetslaget, havde selvfølgelig Knud Lavard til patron; dets segl viser en hertug til hest med fane og sværd²⁾. Om de andre jyske gilders skytshelgen ved man ikke noget med sikkerhed³⁾. Går vi dernæst til Fyn, viser Odense gildes segl, at Knud Lavard uimodsigelig har været patron i den by, hvor man først og fremmest skulde vente at finde Knud den hellige æret på den måde, et vægtigt vidnesbyrd om den yngre helgens forrang som folkehelgen og gildehelgen⁴⁾. Om de andre Knudsgilder under Odense bispestol véd man ikke, om kongen eller hertugen har været

¹⁾ Henry Petersen Årb. 1885 s. 18 ff., hvorpå det følgende helt støtter sig. ²⁾ Jfr. ovenf. s. 90. ³⁾ Et af de jyske gilder, uvist hvilket, har haft „Odense Knud til patron“, se H. Petersen 30. Flensborg skrå, der ligner Odense skrå en del (Kofod-Ancher Om de gl. danske gilder Kbhvn. 1780 s. 47 ff.) er af denne grund snarest at henhøre til Knud Lavard; Odense Knudsgilde var nemlig hertugen viet. ⁴⁾ Det er først bleven påvist 1885 af dr. H. Petersen i hans fortjenstfulde afhandling s. 25 f. Før den tid troede man, at gildet var Knud konges.

skytshelgen. På Sælland har Ringsted og Store Hedinge gilderne sikkert nok været viiede Knud hertug, og det samme har vistnok været tilfældet med Kalundborgs Knudsgilde. Københavns og Roskildes Knudsgilder, der synes at være af senere oprindelse, er derimod Knud konges gilder; de andre sællandske (Slagelses og Søborgs) og Stegeborgs, som kendes af segl, betegner sig kun i almindelighed: *convivium sti Canuti*. Skåne viser også en forrang for Knud Lavard; til hans ære mødtes gildebrødrene i Skånes blomstrende handelsstad Skanør, i Malmø, hvis gilde var afhængigt af Skanørs, i Lund, Danmarks kirkelige hovedstad, og i Tommerup; hvem de andre skånske Knudsgilder var viiede til, står uafgjort. Det bornholmske Knudsgilde var også viet hertughelgenen, og sandsynligvis flere andre, som det i Reval. Vi ser, altså, hvorledes håndværkere og handelsmænd over hele Danmark har æret Knud hertug.

En større historisk person lever ikke blot de dage, han bryder sin livsbane og færdes i sin samtid; har han fremragende betydning, lever han i folkets tanker, i dets sagn og fortællinger, i dets digtning. Også Knud Lavard er æmnet i en historisk vise, om den end ikke hører til de ældste og bedst kendte.

Mod middelalderens slutning udviklede der sig en dansk salmesang, i det man begyndte at oversætte de latinske festsalmer på dansk¹⁾, og derfra gik man over til især på deres melodier at digte viser om indenlandske helgener. Tiden har ikke været gunstig mod disse helgensange; ti medens festsalmerne gik over i salmebøger fra reformationsårhundredet, er det et rent særsyn, at en

¹⁾ Brandt og Helveg: Dansk salmedigtning nr. 1—5.

mand i anden halvdel af 16de årh. — af historisk interesse — har indført en række af disse sange bag i sin visebog (det såkaldte Rentzels håndskrift, gml. kgl. samling nr. 2397 4to); dér findes fire viser: om Knud den hellige, Knud Lavard, sankt Lucius og hellig Anders. Foruden selve optegnerens vidnesbyrd om visernes tilværelse har vi et andet fra historikeren Anders Sørensen Vedel, der lidt senere i samme århundred har ejet håndskriftet og efter mundtlig meddelelse — han beråber sig på gamle folks sang — har indtegnet en mængde afvigende udtryk. Vedel har meddelt sangen i sine „100 udvalgte viser“ (2den part nr. 17); men denne tekst er både i versemål og indhold så ændret, at den må kaldes Vedels eget arbejde. Den gamle middelalderlige form (vel fra 15de årh.), som her aftrykkes for første gang¹⁾, lyder således:

En vise om Knud hertugh.

Siungis lige som Dies es[t] lætitæ.

1.

Skjønt at quede om sancte Knud,
 Gud giffue oss ther thill naade,
 wdj Slesuig vor hand en hertug prud,
 thet land tha monne hand raade,
 wret, wskell tha lagde hand neder,
 Danmarck fick for hertugen heder,
 ther riget komme till fromme;
 skalccke oc tiffue dreff hand wdt,
 then gode hertug sancte Knud
 met sine retuise domme.

¹⁾ Meddelt mig af min broder, cand. mag. Axel Olrik.

2.

Magnus met sin falske list
 hand ville icke lade sig lige,
 afuind stuor hagde hand wdj bryst,
 hand ville then hertug suige.
 Magnus tenckte thet saa falskeligh,
 han bad then hertug møde sigh
 wdj Harrested lunde;
 Knud hagde Mogens. j hiertet kiær,
 hand viste icke, suig vor ther saa ner,
 hand thet ey ville grunde.

3.

Then neste nat efther trettende dagh
 then hertug gick at soffue
 wdj Harrested, saa kom wdj lagh,
 hand holt bode tro oc loffue;
 hans venner varrede hannom ath,
 thet Mogens ville hans haad,
 oc hans lifff forraade;
 sante Knud ville thet icke tro,
 hand vor sig i hiertet fro,
 Magnus vilde hand¹⁾ møde.

4.

Then samme nat offuen en ild
 Mogens sig optende²⁾;
 thet skeede om Ringsted by,
 at huer mand thet vel³⁾ kiende

¹⁾ Rettet med Vedels hånd fra hannom. ²⁾ Dette træk kendes ikke fra de gamle kilder. Vedel har heller ikke benyttet det i sin frie bearbejdelse af visen. ³⁾ Rettet af Vedel fra ville.

thet nymere¹⁾ oc wnderlighedt,
 thi sig betheede²⁾ Gud der³⁾ ved,
 handz lig did skulle komme;
 thet thendis⁴⁾ op iertegen skønne
 for then herris hellige bønne
 mange mennisker till fromme.

5.

Saa aarlig wdj then morgenstund
 thet bud bad Knud wære rede
 møde strax Magnus wdj then lund.
 Siden monne budet quede:
 „Du hertug rider nu saa glad,
 thu suigis nu wdj samme stad,
 kunde thu thet besinde!“
 Paa suig Knud⁵⁾ ey kunde⁶⁾ grunde,
 oc falsk hand ey tencke kunde,
 thet monne hand tha besinde.

6.

Yderst wdj then skouff-bryn
 Mogens monne Knud ther bide,
 som en vlff, then lede wsyn,
 wille it faar ihiell slide,
 som Judas brugede hand sin sied⁷⁾,
 hand kyste Knud oc faffnede ved⁸⁾,
 edder hagde hand i bryste;
 wdj skoffuen ginge Knud som en lam,
 effther fulde Mogens, then lede gram,
 effther Knuds blod monne hand tørste.

¹⁾ o: nyhed; nymeren (?) hs., nymer Vedel. ²⁾ I betheede er ee med Vedels hånd; der stod før bethede eller bethende. ³⁾ der er optrukken af Vedel. ⁴⁾ Læs thedis ligesom i anden linje ovenfor. ⁵⁾ Knud tilsat af Vedel. ⁶⁾ monne Vedel. ⁷⁾ sæd Vedel. ⁸⁾ oc faffnede ved Vedel, met faffuen (o: fager) id hs.

7.

The sette thennom neder paa en træ
wnder the bølge-grenne¹⁾).

Mogens giorde thet paa Knuds verste,
hand saa Knud vor tha ene.

„Knud, huem hører nu Danmarck²⁾ till?

jeg nu thet met thig skiffte vill,

men wj er here bode“;

sancte Knud saa sig omkringh,

the mordere laa alle wdj en ringh,

hand vor tha sted wdj vaade.

8.

Thisse ord her nu effter fyll,

Knud monne thennom framføre³⁾):

„Thet veed then, som inthet dyll,

thet suig monne ieg ey gøre

ey met gierning, ey met tale,

altid ieg monne thig husuale

oc alldrig dig ont giorde;

huor er nu tro, huor er nu fred?

ret broderskaff huor er nu thet?“

then hertug saa atspurde.

9.

Mogens hans hoffued kløff met suerd

Knuds hierne monne wdfalde,

ther vor tha en ynckelig ferd,

hans suenne vor borthen alle.

Thry spiude thi wdj Knud stunge

wdj hans hierte oc wdj hans lunge,

thet blod⁴⁾ saa fast wdstrømde,

ther brast op en kilde saa sand,

sancte Knud sine pine vel foruand,

the forreder tha rømde.

¹⁾ gremne hs. ²⁾ Dammarck hs. ³⁾ fram framføre
hs., men rettet af Vedel. ⁴⁾ blod Vedel.

10.

Nu er Knud i himmirigis roo,
 hvn vendis ther i glæde,
 the hannon thiene her met tro,
 hand monne der for dem bede ¹⁾.
 O Sancte Knud ²⁾ patrone kier!
 alle the thine thiener er
 lad ey wmlde thennom suige,
 hielf naadelig ³⁾, wi beder dig om,
 alt for din hellige død oc dom ⁴⁾
 at komme i himmerige.

finis.

Foruden i denne „Knud hertugs vise“ mindes den folkekære helgen også i en vise om Knud konge. Det er en af de før nævnte viser i Rentzels håndskrift, trykt i Peder Syvs kæmpeviser (nr. 39) og omdigtet af Vedel (2den part nr. 16). Anders Vedel har i håndskriftet optegnet de sidste vers i den form, hvori gamle folk sang dem på hans tid. De er et mærkeligt vidnesbyrd om, hvor kært Knud hertugs navn var folket, og hvor gerne det vilde drage ham ind selv i Knud konges pris. Disse to slutningsvers lyder således:

Duo postremi versus ab antiquis ita cantati.

Danmarck, Danmark, din priiss er stor,
 du maatte dig vel glæde,
 du haffuer vdi himmerigis chor
 en koning oc en hertug rede:

¹⁾ Vedel; the gud og hannom thiene med tro — thi er met hannom i fred hs. ²⁾ Vedel; Jesu Christ hs. ³⁾ nu trolige Vedel. ⁴⁾ Over dette har Vedel skrevet: at vi maa paa [den] yderste dom, og streget at i næste linje over.

de ere dine venner kiere,
 hoss Gud ere de fuld nære
 dig at hielpe oc værne:
 O I Danmarcks blomster baade,
 hielp nu at styre oc raade,
 wi bede der om saa gerne.

Oppaa Gud wi nu strax kalde,
 som trendefold monne være,
 oc loffue hans helgen alle,
 oc gjøre dem heder oc ære.
 O Sancte Knud, du koning skøn,
 hielp os trolig met din bøn,
 wi mone i himmerig vende;
 sancte Knud, du hertug fin,
 hielp os och i himmerig ind,
 naar dette lifff fanger ende.

I Ringsted mindedes Knud Lavard ved en dansk skolekomedie, ludus de scto Kanuto duce¹⁾, en jævn, enfoldig fremstilling af hertugens liv og død uden særlig legendekarakter; ti netop de år, da den digtedes, var hele helgentroen stærkt omtvistet. Derfor holdt dette skuespil sig som historisk og stedligt minde efter reformationens gennemførelse, da helgentiden var forbi.

Også for os har Knud Lavard forlængst mistet sin helgenglorie; men han har kunnet tåle det tab. Hans mandige færd og hans iver for det gode beundres stedse

¹⁾ Udgivet af S. Birket Smith, jfr. ovenf. s. 13. Angående den følgende karakteristik af skuespillet se udgiverens indledning.

af den, der tænker over de gamle tider; den, der søger at fatte deres sammenhæng, vil sætte hans minde højt som den mand, der åbnede vejen for en ny udvikling; og hans bratte død for snigmorderens hånd vækker endnu deltagelse hos den, der har sans for fædrelandets ve og vel.

Navne- og sagregister.

- A**bel 230.
 Absalon 1. 15 f. 45. 114. 143.
 164. 278. 280 f. 283 f. 286.
 Adalbero, ærkebisp, 69. 144.
 166. 168.
 Adalbert, ærkebisp, 3. 72. 191.
 Adalbert, modhertug i Sak-
 sen, 151.
 Adelbjørn, bisp i Slesv., 156
 ff. 265. 267. 272.
 Adolf I, gr. af Holsten, 68.
 127. 132. 146. 151 f. 254.
 Adolf II, gr. af Holsten, 151.
 Adolf III, — — — 109.
 Adser, ærkebisp, 16. 17. 26.
 44. 52. 56. 83. 117. 156. 157.
 167. 248 f. 257. 263.
 Adser Rig 57. 158. 245. 247.
 274.
 Agnes, Erik Glipp. dron., 290.
 Alberg, se Segeberg.
 Alberik, legat, 52.
 Alexander II, pave, 191 f.
 Alexander III, — 32. 281 f.
 Alexios Kommenos, kejser,
 49 f.
 Almstoifte (Sælland) 272 f.
 Als, 126. 142 f.
 Altstadt (Slesvig) 118.
 Alvastra, kloster i Sverig,
 209.
 Amager 272.
 Andernach, Rhinby, 159.
 Andreas Sunesøn, ærkebisp
 45. 81.
 Angel, kastel i, 120 ff.
 Angelbo-virke og port, 118.
 267.
 Anselm af Canterbury 34. 52.
 Anselm af Laon 144.
 Ansgar, 118. 155. 160. 177.
 Arkona, 280.
- Arnakke (Fyn?), 199 f.
 Arnald (Arnold), Roskilde-
 bisp, 61. 157. 164.
 Arnold af Lybek, krønike-
 skriver, 190.
 Artlenburg, 146.
 Aslak, bonde fra Balstorp,
 22. 229.
 Aslak, Skjalms skibsfører, 45.
 Asmild nonnekloster, 158.
 Astrad, 26.
 „Austrveg“ 133 f. 141. 143.
 Ävte, Skjalms broder, 37.
- B**affa (Pafos) 51.
 Balstorp (v. Ringsted) 22.
 229. 231.
 Bardewik, mødet i: 38. 72.
 147. 191.
 Bari, kirkemøde i: 34.
 Barke, Sv. Grades kriger, 114.
 Barvid syssel 92.
 Befæstninger, Knuds, 116 ff.
 177 f. 254. 258. 263.
 Benediktinermunke 161. 272.
 Benløse ved Ringsted 279.
 287.
 Bent (Benedikt), Er. Ejegods
 søn, 29. 46.
 Berengaria 181. 289 f.
 Bergen 178.
 Birger, svensk konge 290.
 Birger, abbed i Ringsted, 293.
 Bjarge (Bjerre på Sælland),
 273. 279.
 Bjørn, Sv. Estr. søn, 28. 37 f.
 73. 79. 108. 222.
 Bjørn Jærnside 64. 124. 257.
 269.
 Blider 117. 178. 195. 258.
 Blót-Sven 174. 202.

Bluseburg (Luseborg, ved Slesvig). 119.

Bo Hedinson 56.

Bodil (Bothild) 19. 22 ff. 45. 48 f. 51 f.

Boje, Slesviger 267.

Bojemanerne 162. 164.

Boleslav, Polens hertug, 202 f. 259.

Brant, underdiakon i Lund 266.

Bremen 166 f.

Brienne, abbed, 281 f.

Brizanerne, Venderfolk 127.

Broder Ganling, Friser 116.

Brydjenes (Brøns i Sønderj.) 94.

Burg (Borg) i Angel 122 f.

Buris 139.

Burkhard, bisp af Halberstadt 193.

Butue, Gotskalks søn 71 f. 150.

Børglum kloster 157.

Calixtus II, pave 166.

Circipanerne, Venderfolk 75.

Cisterciensermunke 161. 208 f. 280.

Clemens III se Wibert.

Cluniacensermunke 161.

Cypern 51.

Cæcilia, Kn. d. hell. datter 30. 230 f. ~~324~~. 234

Cølestinus III, pave 288.

Cølibat 163 f.

Dagmar 289 f.

Danevirke 77 f. 82. 115 f. 252.

Daso, Holster 146.

David, Er. Emunes søstersøn 266.

Ditmarsker 72 f. 82. 102.

Domkirken (s. Peders k.) i Slesvig 159. 268.

Dublin 58.

Duko, Knud Valdemarsøns kapellan 288.

Ebbe Skjalmsøn 57. 140 f. 245.

Ebbe Sunesøn 290.

Edel, Kn. d. hell. dronn. 30.

Egernfjord (Eckernførde) 120.

Egin, bisp i Lund 191.

Ejderen 76. 108. 159 f. 180. 195. 253.

Ejdersted 160 ff.

Elben 69 f. 147.

Eleonore fra Portugal 290.

Eliv, jarl 79 f. 84. 95. 102. 222.

Ellem syssel i Sønderjylland 92.

Ellisiv 49. 64.

England 193 f.

Eovesham kloster i England 35.

Erik Ejegod 6. 17. 22 ff. 66. 73. 83. 107. 177 f. 193. 204.

Erik Emune 7. 8. 16 f. 29. 46. 59. 64. 91. 111. 117 f. 119. 126 f. 139. 156 f. 195. 198 ff. 207. 248—70. 272. 274.

Erik Lam 111. 138 f. 141. 194. 274 ff.

Erik Plovpenning 140. 183. 290.

Erik Menved 290.

Erik af Pommern 124 f.

Erik, jarl af Vestgötland 30. 127. 230 f.

Erik Årsæl se Kol.

Erik Diakon, Har. Kesj. søn 124. 269.

Erling Skakke 284 f.

Esbjørn Snare 283.

Eskil Svensøn 26. 56.

Eskil, ærkebisp 16. 26. 45. 164. 270. 273 ff. 278. 280 ff. 283 ff.

Eskil, bisp i Viborg 256.

Eskil Ebbesøn, kongsbryde 56.

Eskil, Erik Emunes stavnbo 111.

Esrom kloster 279.

Essenbæk kloster 137.

Eysten 58.

Faldera (Neumünster) 168 f. 172 f.

Falster 37. 126 f. 230 ff.

Femern 126.

Filip I, fransk konge 48.

Filip II Augustus, fr. konge 194.

Filip Halstensøn, svensk konge 64. 173 f.

Fisseløre (Sønderjylland) 123.

Fjenneslevlille kirke 158.

Flandern 5. 30. 197.
 Flemhude sø (Sønderjylland) 126.
 Flensborg 177. gilde 183. 187. 296.
 Fodvig, slag ved 7. 17. 111. 156. 247. 263. 264 ff. 268. 272.
 Folke d. tykke 30.
 Folkvard, præst 169. 171.
 Forban 179.
 Franciskaner- (Gråbrødre-) kloster i Kbhvn. 293 f.
 Franciskanerkloster i Roskilde 291. 293.
 Frans Andersen 242.
 Fredrik II 242 f.
 Fredrik I, tysk kejser 194. 281.
 Fredrik af Stade 69. 70.
 Fredrik, Slesvigbisp 283.
 Friserne 76. 82. 92 f. 102. 107. 116. 161 f.
 Frisevirket (Slesvig) 76. 118.
 Fruekirke i Kbhvn. 293
 Fruekirke og kloster i Ringsted 246. 272. 274 ff. 285 ff. 289 ff.
 Frådstenskirker 157. 243 f.
 Fyn 85 f. 199. 296.
 Før, kirke på 60.

Galgebjærg se Tyvejukel.
 Galizie Ulv 25 f.
 Gammelborg (Oldenburg) v. Danevirke 77.
 Gammelborg (Oldenburg) v. Sliens munding 123 f. 256.
 Gammel Gottorp 101.
 Gammelslot (Slesvig) 119
 Gardarige (Rusland) 30. 48 f. 135. 141. 143. 226.
 Garding (Sønderjylland) 162.
 Gath, ø ved Sliens munding 125.
 Gebhard, Lothars fader 68.
 Gefnevade (Sælland?) 229.
 Gelting (Sønderjylland) 94.
 Gertrud, gift m. Henrik d. stolte 68.
 Gilder 10 f. 181 ff. 295 ff.
 Gly (Glim på Sælland) 272 f.
 Gotfred, greve af Holsten 68. 75. 128.

Gotskalk, Venderfyrste 27. 29. 38. 70 f.
 Gotskalk Ahlefeldt, Slesvigbisp 291.
 Grædhede, slag på 114. 278.
 Granitkirker 157.
 Gregorius VII (Hildebrand) 33. 73. 191 f.
 Gregorius de Crescentio, legat 165.
 Grimhild, sangen om 235 f.
 Guldholm kloster 161.
 Gulland 49.
 Gundsølle (Sælland) 279.
 Gunner, Slesvigbisp 156.
 Gunzelin, greve af Schwerin 230.
 Gyda, Harald Godw. datter 49. 63.
 Gyda, Ebbe Skjalmsøns hustru 141.
 Gøter 173 ff. 202. 214. 251.

Haddebod nor 77.
 Halberstadt, fyrstemødet i 260. 264.
 Halland 36. 263. 278. 286. 288.
 Halsted kirke (Låland) 287.
 Hamburg, ærkesædet i: 3. 33. 166 f. 191.
 Hammer (Skåne) 264.
 Hanived (Sønderjylland) 94.
 Harald, første kristne Danmark 269.
 Harald Hæn 3 f. 31. 192. 194.
 Harald Hårderåde 3. 19. 25. 45. 49. 64. 160
 Harald Gille 64. 178. 261.
 Harald Kesja 29. 44. 52. 64. 80. 102. 114. 124. 195. 198 ff. 207. 248. 250. 255. 257 ff. 264. 266. 269
 Harald se Mstislav.
 Haraldsborg 198. 258.
 Haraldsted 7. 16. 23 30. 205. 223. 229 ff. 270. 277.
 Hartvig, ærkebisp af Magdeburg 193.
 Hedeby se Slesvig.
 Helgbrud 100. 237 f. 244.
 Helge, norsk biskop 283. 285.
 Helmold, historieskriver 16. 20 og ott.
 Henrik Gotskalksøn 27 f. 38. 20*

- 73 ff. 102. 107 ff. 127 ff.
144 f. 153. 167 f. 177. 193.
Henrik Skatelår 60. 63 f.
205. 212. 217 ff. 240. 247.
264 f.
Henrik, bisp af Vesterås 265.
Henrik I Fuglefænger 96.
Henrik IV, kejser 27. 33 48.
68. 72. 152. 192.
Henrik V, kejser 68 f. 129.
152 f. 163. 178. 211.
Henrik af Badwide, modgreve
i Holsten 151.
Henrik d. stolte 68 151.
Henrik Løve 142.
Herman, tysk modkonge 193.
Herman, tysk klerk 169
Herman Lütke, præst 162.
Hertugmagten 90 ff
Hetslaget 178. 181 ff. 267. 296.
Hildebrand se Gregorius VII.
Hildesheim, kunstsager fra
158 f.
Hirden 38 f. 55 f. 110 ff. 228.
Hoger, greve af Mansfeld 129.
Hollingsted kirke (Sønder-
jylland) 162
Holmen (Slesvig) 118 f. 155. 160.
Holmgård (Novgorod) 49. 63.
144.
Holsterne 68. 72 f. 74. 82.
102. 145. 149. 168.
Honorius II, pave 167.
Hov i Halland 278. 286.
Hugelstad (Sønderjyll.) 179.
Hungersnød 5 f. 197.
Hvidbjærg (ved Skive) 295.
Hærvæsen se leding.
Høder (Højer) 94.
Håkon Ivarsen, norsk jarl
221
Håkon Nordmand (Sunniva-
søn) 38. 46. 79. 108. 220 ff.
247. 274.
Håkon Skåning (Ubbesøn)
59 213. 219 ff.
Håkon, Ulvhilds fader, norsk
høvding 207.
Hårik på Thjotta, norsk høv-
ding 207.
- I**nge Stenkelsøn, svensk
konge 36. 49. 173. 202.
Inge Halstensøn, svensk
konge 62. 65. 174. 201. 208.
- Inge Nilssøn 59.
Ingeborg, Kn. Lavards hustru
63 f. 133 ff. 205. 225. 234.
255.
Ingeborg, Erik Menveds
dronning 290.
Ingegerd, Olav Skotkonges
datter 63
Ingerid, Harald Hårderådes
datter 64.
Ingerid, Kn. d. helliges dat-
ter 30.
Ingerid Regnaldsdatter 63.
65. 218 f.
Ingerid, Nils' datter 59.
Innocentius II, pave 167.
274.
Irland 58.
Isarnho se Jærnveden.
Isjaslav 136.
Isted syssel 92.
Isøre thing 54. 250.
Ivan præst 44. 117.
- J**aroslav 63.
Jerusalem 32 f. 41. 52.
Johannes, biskop 70 f.
Johannes fra Odense, abb. i
Ringsted 275. 277.
Johannes, magister 281.
Johanneskirke i Ringst. 287.
Johanneskirke i Slesvig 160.
Jón Øgmundson, bisp på Is-
land 156.
Josafats dal 52.
Julin (Jumme, Jomsborg)
37. 114. 203.
Jylland og Jyder 25 o. s. v.
Jærnveden (Mørkveden,
Isarnho) 76. 80. 94 f.
Jørgensborg (Slesvig) 119.
- K**almar 174.
Kalundborg Knudsgilde 297.
Kalvedammen (Slesvig) 118.
Kalø kloster 281.
Kamp (Sønderjylland) 94.
Kapellet ved Haraldsted 242 f.
Karin (Katarina) Kn. Lavards
datter 137. 141 ff.
Karl den danske 30. 197.
Karl, Sv. Estridsøns søn 54.
Karl, Eriks og Cæcilias søn
230 f. 277.

Karl Sverkersøn, svensk konge 137. 208.
 Katrine, Inges Datter 64.
 Katrinenherdt (Ejdersted) 162.
 Kiel (Holsten) 177.
 Kijev 49. 136.
 Kil, kastel ved Slien 9. 120 ff. 125.
 Kilder, hellige 241 f. 246. 270. 282.
 Kirsten, liden 139.
 Kirstin (Kristine) Stigs datter 137.
 Kirstin, Stig Tokesøns hustru 140 f.
 Kizin og Kizinerne 75. 146.
 Klerke (kanniker) 165 f.
 Knés (oldslav. k[neg] be-tydningen 148. 216.
 Knud d. store 4. 56. 191.
 Knud d. hellige 3 ff. 6. 7. 22. 26. 30. 31 f. 35. 51. 97. 100. 107. 161. 192 f. 194. 295 ff. 302.
 Knud Lavard 3. 7 ff. 22 ff. o. s. v.
 Knud Magnussøn 93. 112. 278.
 Knud Valdemarsøn, konge 109. 183. 194. 199. 284. 287. 289.
 Knud, Valdemar Is søn 290.
 Knud Henriksøn, Venderfyrste 145 f. 169. 171.
 Knud, Eriks og Cæcilias søn 230.
 Knud, Prizlavs søn 143.
 „Knuds levned“ 11 ff. 14 f. o. s. v.
 „Knudsskud“ 286. 288.
 Knyttingsesaga 18 ff. o. s. v.
 Knøs (Sønderjylland) 123.
 Kol (Erik Årsæl) 174. 202.
 Koldenbyttel kirke (Sønderjylland) 160.
 Kongelev i Sønderjylland 93 f.
 Konghelle 36. 261.
 Kongs-engen ved Slesvig 118.
 Konningsborg ved Slien 125.
 Konrad II, tysk kejser 191.
 Konrad III, tysk kejser 171.
 Konstantinopel 49 f.

Korstog 32 f. 48. 91. 163, til Småland 174 ff.
 Kridtstenskirker 157.
 Kristin(e), Kn. L.s datter 64. 137. 139 f. 208. 254. 259. 261 f.
 Kristine, Inges datter 49. 63. 136.
 Kristjern Svensøn 16. 26. 56. 124. 255 ff.
 Kristjern Is Slibrev 180.
 Kristoffer, Valdemar Is søn 79. 199. 283. 289.
 Kristoffer I 230. 290.
 Kruto, Venderhøvding, 72 ff. 113. 150.
 Kurerne og Kurland 19. 133. 283.
 Københavns Knudsgilde 297.
 Køge 294.

Lage Urne, Roskildebisp 1892. 2894.

Landwehr (Søndre Danevirke) 126.

Langeland 126.

Langsøen ved Haraldsted 229.

Lars Sunesøn 290.

Laurentiuskirken i Lund 58. 157.

Lavard, betydningen 87 f.

Ledingsvæsenet 97. 98. 110 ff.

Lenzen 70.

Levenså (Sønderjylland) 126.

Limar, ærkebisp 33 f. 68. 191.

Lingonerne, Venderfolk 75. 128. 145.

Ljunge (Sælland) 279.

Ljutka (Lütjenburg) 80. 111. 130. 145.

Lodsøen ved Sliens munding 125.

Lothar (Ljuder) 20. 65 ff. 84.

107. 117. 127 ff. 144. 147.

151 ff. 167. 178. 194 ff. 211.

251 ff. 260. 263.

Luciuskirken i Roskilde 61. 245.

Ludolf, kannik fra Ferden 168 ff. 173.

Ludus de seto Kanuto 13. 303.

Lund 13 f. 36. 44. 52. 58. 119. 262 f. 295. 297.

Lundeårbøgerne 15. 18 og oft.

Lutitier (Vilter) Venderfolk
72. 75.

Lybek 13 f. 295. Gammel L.
74. 76. 83. 130. 146. 168 ff.
173. 177.

Lüneburg 145. 147. 295.

Låland 126 f. 142. 261 f.

Magnus, Sv. Estridsøns bi-
navn 59.

Magnus, Sakserhertug 66. 68.
72. 74.

Magnus d. gode 90. 203. 221.

Magnus Barfod 36. 49. 57 f
62.

Magnus Sigurdson (d. blinde)
64. 139. 178. 208. 254. 259.
261 f.

Magnus Nilsson 9. 11. 15. 17.
23 f. 40. 59 ff. 164. 175 f.
181. 195 f. 201 f. 205 ff.
208. 210 f. 216 ff. 222 ff.
225—265.

Magnus Saksesøn, Sællænder
263 f.

Magnus Erlingsøn 284.

Malmfred 63. 64. 255.

Malmö Knudsgilde 183. 297.

Margret, Kn. Lavards datter
137 f.

Margrete Fredkulla 6. 36.
49. 57 ff. 77 f. 116. 135 f.
201. 205 ff. 218

Margrete Sambiria 78. 125.

Margreteofreti Østsælland 288.

Margretevolden 77 f. 116.
122.

„Marieskud“ 286. 288.

Markus Skeggjasøn, skjald
49.

Martinus af Tours, helgen
155.

Meklenburg 70. 75.

Merseburg, møde i: 68.

Mikaelskirken ved Slesvig
118. 159 ff.

Mission blandt Venderne 167 ff.
174 ff.

Mistivint, Har. Kesjas søn 29.

Mistue, Henriks søn 128. 145.

Mstislav (Harald) 49. 63. 134 ff.

Muircertagh (Myr-Kjartan)
irsk konge 58.

Mynnæsby ved Sliens mun-
ding 125.

Mysund (Slien) 120 ff.

Møn 126. 279.

Møntretten 97.

Mørkveden se Jærnvæden.

Necrologium Lundense 18 og
oftere.

Niklas (Nikolas, Nils) Stigsøn
137 f. 283.

Niklas, notarius 288.

Niklot, Venderfyrste 142. 150.
169 f. 172. 254.

Nikolaus af Myra, helgen 34.

Nils, konge 6. 7. 9. 17. 31. 40.
46. 49. 53 ff. 75 ff. 84 ff.
o. s. v.

Nils, biskop i Viborg 283.

Nils Stigsøn, Roskildebisp
140.

Niså, slaget ved: 45.

Norbert, ærkebisp af Magde-
burg 144.

Norge 254. 259. 294 f.

Nothold, kapellan hos Peder
Bodilsøn 164.

Novgorod se Holmgård.

Nyborg 143, danehofdommen
1285 i N. 94. 97.

Nævninger 99.

Obotriterne, Venderfolk 75.
142. 144. 146 f. 172 f. 209.

Odense 13 f. 26. 30. 35. 59.
97. 138. 143. 183. 220. 274.
295 f.

Oderen 75.

Olav d. hellige 49. 63. 207 f.
294

Olav Kyrre 38.

Olav Hunger 5 f. 17. 23. 24.
30 f. 37. 55. 73. 79. 193.

Olav, Magnus Barfodss søn 58.

Olav, Harald Kesjas søn 269.
272.

Oldenburg se Gammelborg.

Oldenburg se Starigard.

„Oldinge“ 100.

Olrik, Fredrik af Stades bro-
der 70.

Ordulf, Sakserhertug 71 f.

Orm, prior i Ringsted 274.

Osna (Usedom) 203.

Othenshylle (Onsild) slaget
ved: 257.

Otto I d. store, kejser 96.
 Otto IV. kejser 116.
 Otto af Bamberg, bisp 44.
 83. 117. 190. 202.
 Otto, kardinaldiakon og legat
 165.

Pain (Påne?), abbed i Ring-
 sted 287.

Paris 143. 190.

Paschalis II, pave 35. 52,
 129.

Peder, Roskildebisp 101. 157.
 164. 255. 258. 264 f.

Peder Bodilsøn 46. 164. 247.
 270. 272. 274.

Peder Lagesøn, Sællænder
 280.

Peder Sunesøn, Roskilde-
 bisp 287. 293.

Peder Thorstensøn, Skj.
 Hvides svigersøn 277.

s. Peders kloster ved Næst-
 ved 164. 247.

Peene, floden 75

Pelsværk 134 f. 152. 190.

Pelvorm, kirke på: 160.

Piacenza, Erik Ejegods her-
 berg i: 35.

Piotrek (Petrus Danus) 259.
 Pløn 72. 145.

Polaberne, Venderfolk 74 f.
 148. 150. 172 f.

Polonerne (Polakkerne) 75.
 202 f.

Pommern og Pomrerne 75.
 91. 151. 201 ff.

Poppenbøl i Ejdersted 162.

Pribizlav, Venderfyrste 150.
 169 f. 172 f. 254.

Prizlav, Niklots søn 142 f.

Prove. Vagirernes gud

Præmonstratenserordenen 144.
 157.

Præstestandens magt og stræb-
 en 100 ff., forhold til Kn.
 Lavard 155—176.

Radegast, Obotriternes gud
 71. 75. 173.

Radulf (Ralf), Ribebisp 279.
 283.

Ragnhild, Magnus d. godes
 datter 221.

Ragnhild, Er. Ejegods datter
 38. 46. 220 f.

Ragnhild, Magnus Barfods
 datter 64.

Ragnhild, Ebbe Skjalmsøns
 hustru 141.

Ragnvald Knapbøvde, Svea-
 konge 202.

Ranerne (Ryboerne) 83 f. 117.
 128. 145. 169 173.

Raniberg ved Lybek 84.

Ratzeburg 70. 75.

Regnald, Inges søn 63.

Regnoldsborg (Rensborg)
 37. 108 f. 179 f.

Reinhard el. Reinger, bisp
 af Halberstadt 129.

Retharerne og Rethre
 71. 75.

Reval gilde 297.

Rhodos 51.

Ribe, domkirke 157. Magnus'
 bryllup 204. 219. møde i:
 212 ff. kanniker 282.

Rikiza, Lothars hustru 68.
 251.

Rikiza (Svantoslava) Magnus'
 hustru 202 f.

Rikiza, Valdemar d. stores
 datter 289.

Rikko, bisp i Slesvig og Ros-
 kilde 272.

Rikval, biskop i Lund 44.

Ringsted 9. 10 f. 13. 19. 201.
 245. 248 f. 270 ff. 274 ff.
 283 ff. 297.

Robert af Elgin 8 ff. 13 og
 oftere.

Robert, greve af Flandern 30.

Rodengar, mundskænk 288.

Rom 28. 34. 40. 163. 191. 260.
 281.

Roskilde 9. 13 f. 22. 24 61.
 117. 120. 188. 195. 198. 225
 ff. 244 f. 258 ff. 273. 294,
 297.

Roskildebrødrene 127

Roskildekroniken 14. 16. og oft.

Rudolf, kannik fra Hildes-
 heim 168.

Rurik 63.

Rusland se Gardarige.

Ry (Rygen) 37. 45. 66. 75. 83.
 128. 270. 280 f.

Ry kloster 161, Ryarbøgerne
 18 og oftere.

Rytteriet 111 ff. 263. 265. 270.
Rønbjærg, slaget ved: 256.

Sakse 4. 15 f. og oftere.
Sakser, nordalbingiske 70.
72 f. 127 f. 168 f.

Saldergater (Slesvig) 118.

Salzwedel 69.

Samland 133.

Sande (Sælland) 279.

Sandemænd 99.

Schliesmünde, Norder og
Süder 125.

Schmilau, slaget ved 74.

Seefeldt, Jørgen, landsdom-
mer 292.

Segeberg 149. 151 f. 171. 173.

Sejrø, slaget ved: 255 f.

Sigfrid, greve af Artlenburg
146.

Sigrid, Sv. Estridsøns datter
27. 38. 70. 73. 153.

Sigurd, Sv. Estridsøns søn 73.

Sigurd Jorsalfarer 50. 58.
63. 64. 79. 95. 174. 176. 255.

Sigurd, Magnus' mærkesmand
265.

Sigurd Låvard, Sverres
søn 88.

Sild, kirker på: 160.

Simberós (Skåne) 174 f.

Simon, Odensebisp 283.

Sinlendi (Silände) 92.

Siva, Polabernes gudinde 173.

Sivard, saksisk sanger 195.
223 ff. 244.

Skanør 264. 297.

Skive kirke, kalkmaleri 295.

Skjalm Hvide 37. 39. 45 f.
57. 61. 66. 83. 85. 173. 245.
274.

Skåne, Skåningerne 174.
259. 262 og oftere.

Slagelse 286. 297.

Slangstrup 34 f. 258. 277.

Slau, Skjalm Hvides bedste-
fader 45.

Slavina, Krutos og Henriks
hustru 73 f.

Slesmyne 124 f. 179.

Slesvig (Hedeby) 7. 9. 10 f.
13 f. 19. 71. 76. 79. 82. 94.
97. 105. 110. 116. 117 f. 133.
135. 150. 155 f. 159 ff. 177 ff.

200. 210 f. 252. 254. 267 ff.
290. f. 296.

Slesvigsmødet 1222: 165.

Slien 76. 97. 117 ff. 133. 152.
177 f. 180. 254. 256. 269.

Småland 174 ff.

Sofie, Valdemar Is dronning
139. 287. 289.

Sorteplog 270.

Sorø 45. 85. 140. 245. 280.

Spangebæk (Sønderjyll.) 159.

Stade 69 f.

Starigard 37. 71. 144. 173.

Starkadskvadene 195.

Stegeborgs Knudsgilde 297.

Stefan, ærkebiskop af Upsala
281—3. 285.

Stettin 114.

Stig Hvidlæder (Hvide)
137 f. 283.

Stig Tokesøn (Stig Gallen)
140 f.

Stoderanerne, Venderf. 127.

Storebelt 85 f.

Store Hedinge gilde 297.

Strela ved Stralsund 203. 284.

Strængespil 41 ff.

Sturmarerne 68. 72. 74.

Suddetorp (Søderup i Sønder-
jylland) 94 f.

Sune Skjalmsøn 57. 245.

Sune, Valdemar II's marskalk
287 f.

Sunniva, norsk høvdingdatter
220 f.

Svavsted kirke (Sønderjyll.)
160.

Svearne 173 f. 202.

Sven Estridsøn 1. 3. 5. 25.
27. 45. 47. 49. 53. 55. 59.
70. 72 f. 90. 95. 161. 191 f.
194. 204.

Sven, Sv. Estridsøns søn, kors-
farer 33.

Sven, Sv. Estridsøns søn 48.
54. 64.

Sven Eriksøn Grade 93. 97.
112. 114. 120. 178 f. 194.
259. 262. 275—8

Sven Thorgunnesøn 26. 255.
257.

Sven Nordbagge, Roskilde-
bisp 51. 157. 227. 246.

Sven, Viborgbisp 26. 56. 256 f.
264.

Sven, Århusbisp 283.
 Sven Ågesøn 16. 26. 56. 257
 og oftere.
 Sven Starke, Friser 116.
 Sverker I Kolsøn 208. 259.
 Sverker II 137.
 Sverig 25. 30. 294 f., forhold-
 ene i S. 173 ff. 201. 259.
 Sælland. Sællænderne 37. 54.
 og oftere.
 Sællandskrøniken 15. 181 ff.
 og oftere.
 Søborgs Knudsgilde 297.
 Sønderjylland 91 ff. 115 f.
 126. 158 ff. 209. 222. 226.

Tating kirke i Ejdersted 162.
 Tetenbøl (Ejdersted) 162.
 Thislund 277.
 Tholenzerne, Venderf. 75.
 Thorgunn (Thrund) 26.
 Thrugot (Thurgaut) 19. 25 f.
 27. 29.
 Thunna, Er. Emunes frille
 259.
 Thure, Ribebisp 157. 250. 265.
 Tjodolv skjald 90.
 Toke Trylle, Skjalms fader
 45.
 Toke Skjalmsøn 57. 140 f. 245.
 Toke Ebbesøn 140 f.
 Told 19. 97. 121. 123 f. 152.
 178 ff.
 Torben Sunesøn 290.
 Tove, Valdemar den stores
 frille 79. 289.
 „Translatio“ se „Knuds lev-
 ned“.
 Trave, floden 74. 76. 83. 169.
 171.
 Tufkirker 157. 159 f.
 Tummetorp (Tommerup,
 Tomarp) 174 f. 297.
 Tvis kloster (Jylland) 280.
 Tyge, bisp af Berglum 283.
 Tyskere i Danmark 117. 188.
 195. 233. 258 ff. 263. 266.
 Tyskland 19. 29. 65 ff. 73.
 79. 95. 111. 147. 152 ff. 178.
 189 ff. 251 ff. 260.
 Tyvejukel (Galgebjærg) 11.
 105. 148.
 Tønning kirke 160.
 Tåsinge 126.

Ubbe, Sv. Estridsøns søn 48.
 54. 220.
 Ubbe Esbjørnsøn, jarl 59. 213.
 219 ff. 262.
 Ulvhild 65. 207 ff. 210. 259.
 Ulvkel, Århusbisp 265.
 Underne ved Knuds grav i
 Ringsted 270 f. 282.
 Unstrut, slaget ved: 68.
 Urban II, pave 32 f.
 Urmisruth ved Esrom 279.
 Urnehoved thing 92. 95. 97.
 115. 210 f. 266. 270.
 Utland 107. 116.

Vagirerne, Venderfolk 37.
 72. 127. 149 f. 168. 172 f.
 Valdemar, Henriks søn 128.
 145.
 Valdemar I den store 1. 27.
 79. 97. 98. 112. 137. 142 f.
 183. 226. 246 f. 275 f. 278—
 87. 289.
 Valdemar II Sejr 79. 95. 96.
 109. 112. 116. 194. 287. 289.
 Valdemar (III) 290.
 Valdemar, Prizlavs søn 143.
 Valdemar, Kristoffer Is søn
 290.
 Valdemar IV, hertug 182.
 Valdemar Atterdag 182 f.
 194.
 Valdemarsmuren 78. 116.
 Varnhem, kloster i Sverig
 209.
 Vedeman 127.
 Vederloven 3 f. 56. 228. 255.
 Venderne 6. 7. 20. 27 f. 37.
 68. 70 ff. 91. 109. 114. 126 ff.
 142. 145 ff. o. s. v.
 Vesterås 13 f. 295.
 Vestgøterne 175. 201 f.
 Viborg, thing 40. 54, slag ved
 V. 1151: 112. 114 f. 137.
 befæstning 120, kirke 157f.
 256f. 295
 Vicelin 20. 74. 144. 151. 168
 —173.
 Vide, staller 56.
 Vidgaut 19. 133 ff. 152. 188.
 Vikingerne 127.
 Vilhelm Erobreren 194.
 Vilter se Lutitier.
 Vindeby nor 120.

Visby 149.
 „Vita“ se „Knuds levned“.
 Vitskøl kloster (Jylland) 256.
 280.
 Vladimir d. apostel-lige 63.
 Vladimir 49. 63. 226.
 Vollervik (Ejdersted) 162.
 Vratislav, Pomrerfyrste 151.
 202 f.
 Vsevolod 63.
 Værebro, slaget ved: 258 f.
 Væringerne 50 f.
 Våben, hirdens 110, hærens
 113 f., Frisernes 116.

Walter, Absalons klerk 281.
 Warnaverne, Venderfolk 75.
 Welfesholt, slaget ved: 129.
 153.
 Welt (Ejdersted) 162.
 Werle 146.
 Wibert. modpave, 6. 33.
 Wibertinerne 33. 193.
 Wintoniensis episcopus 10.
 Wothensee (Vojens) 105.
 Wormskonkordatet 163. 166.

Zvantevith, Ranernes gud
 173. 280.

Zventopolk, Henriks søn
 144 ff. 169. 171 f.
 Zventubald 144. 148.
 Zvinike, Zventopolks søn 146.

Ægidius, Valdemar II's
 kapellan 288.
 Ælnoth 8. 31. 35. 166. 173.
 Ærø 126.

Ø (Oehe) ved Sliens munding
 125.
 Øland 176.
 Øresund 174. 264.
 Østerhever (Ejdersted) 162.
 Østervold og Østerbæk 120.

Åge Svensøn 26. 56.
 Åge Kristjernsøn 16. 26. 257.
 Åge, Nils' hirdmand 56.
 Åge Stigsøn 138. 283 f.
 Ålborg 218
 Århus' Karmeliterkloster 295.
 Åsvard 70.

